4

HRVATSKA
KNJIŽEVNA
REVIJA

MARULIĆ

1997

ISSN 0350-4220

MARULIĆ

hrvatska književna revija
Izdavač i osnivač: Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima)
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Izdavača zastupa: Radovan Grgec
Uređuje uredнički odbor
Glavni i odgovorni urednik:
Radovan Grgec
Tajnik uredništva: Mladen Jurčić
Godina izdavanja i tiskanja 1997.
Copyright:
HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima), Zagreb
Omot: Ante Starčević
Revija izlazi šest puta godišnje (veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac)
Rukopisi se ne vraćaju.
Uredništvo i uprava:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Telefon: (01) 431-950
Stranke se primaju svakog dana osim subote, od 11 do 13 sati.
Godišnja pretplata 120 KUNA.
Žiro račun kod Zagrebačke banke, Zagreb:

30101-620-16
012101-2320418628

Cijena ovoga broja: 20 KUNA
Godišnja pretplata za inozemstvo: 36 USA dolara.
Uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke Zagreb:

30101-620-16
012103-2424116225

Tisak: TISKARA ZELINA d.d. Sv. Ivan Zelina

Oslobođeno plaćanja poreza na promet rješenjem Ministarstva prosvjete, kulture i športa Republike Hrvatske od 7. srpnja 1992. godine.

Radovan GRGEC

Uz rub (113)

O našoj nacionalnoj povijesti i sudbini tijekom vjekova rječito govore grobovi, stećci i spomenici širom domovine, ali isto tako i simboli, zastave, obilježja i grbovi pojedinih mjesta i gradova. Nažalost, na grbu Republike Hrvatske nije se moglo staviti obilježje krajeva koji su nekad pripadali nama, a sada se nađoše izvan granica Republike. To vrijedi i za grbove pojedinih gradova, među kojima je odabrano samo dvanaest za kalendarij nove Danice, koja uskoro izlazi iz tiska.

Tu, kad govorim o izostavljenim mjestima i obilježjima, mislim prvenstveno na mjesta naše Bosne i Hercegovine, u kojoj je, doduše, sve manje Hrvata katolika, ali koja još uvijek predstavlja srce našega geopolitičkog bića. Iako je granica na Drini idealno zamišljena povijesna crta i granica Istoka i Zapada još od rimskih vremena (doduše, neka mjesta i istočno od te crte, kao npr. Niš, pripadala su Zapadnom Carstvu), nema razloga da ona to i danas ne ostane (tj. kao ideal). Mislim također na Hrvate u dijaspori (npr. Pittsburgh i Subotica bili su iza Zagreba po broju Hrvata na prvom mjestu) i na "bisere" Zaljeva hrvatskih svetaca, kako s pravom zovemo Bokokotarski zaljev, gdje su rođeni sv. *Leopold Bogdan Mandić,* bl. *Gracija iz Mula* i bl. *Ozana Kotorka.*

Kad govorim o srcu Hrvatske, ne mislim tu na nekakvo geografsko, demografsko ili geopolitičko srce. Srce u prenesenom smislu riječi, u svjetlu svima nam poznate simbolike, jest sjedište i središte života i ljubavi, iako nas učeni egzegeti upozoravaju da ono to nije sa stanovišta židovske antropologije kao ni sa stanovišta medicine, koja središte i sjedište života pomiče malo više, u glavu. Ostavimo načas i medicinu i egzegezu, o kojoj smo nedavno imali prilike pročitati pomalo zajedljivu dosjetku u postumnom djelu *Andréa Frossarda* "L'art de croire". I u etimološkom pogledu "srce" dolazi vjerojatno od riječi "sredce". Inače tom je riječju obuhvaćeno zaista sve sržno u nama, pa i inteligencija, jer inteligencija srca jest srce i srž inteligencije.

Srce simbolizira vrline koje najviše nedostaju našoj "naprednoj" civilizaciji, a to su: ljubav, dobrota, hrabrost, vjernost, milosrđe, požrtvovnost, gostoljubivost, osjećajnost, solidarnost itd. Vjernost srca zamijenili smo elastičnošću i "snalažljivošću" pa se divimo okretnim i prevrtljivim "fiškalima", "politikantima"

i grafomanima koji "revolveraškom" brzinom nalaze odgovor i izgovor za svako pitanje i prigovor, divimo se zapravo njihovoj dvoličnosti, kameleonstvu i "konvertitstvu" koje valja razlikovati od konvertitstva bez navodnika, tj. iskrenog obraćenja srca i stalnog obraćanja prema ljestvici vrednota na kojoj "biti" vrijedi mnogo više nego "imati", tj. moramo znati da ljudi nisu slobodni ako su posjedovani onim što posjeduju, otuđeni, sebični, škrti, pohlepni, nevjerni.

Ostanimo u našem starom brodu pod starom zastavom, na starom štitu sa starim grbom, shvatimo da vjernost nije povlastica nekolicine nego potreba čitavog naroda i da čovjek nije vjeran sebi ako ne ostane "na istoj strani barikade".

* * *

Kad već govorimo o "konvertitstvu" i pravom konvertitstvu, valja priznati da su mnogi Hrvati početkom stoljeća bili "jugoslaveni" i "južnoslaveni", ali su se ubrzo obratili, tj. postali konvertiti u nacionalnom pogledu, hrvatski rodoljubi odn. nacionalisti. To vrijedi i za obraćenje u vjerskom pogledu. Takav je konvertit, bez sumnje, bio i Židov *Hinko Hinković* ili npr. francuski pjesnik *Max Jacob*, također Židov. Židovska obraćenica je i *Edith Stein, Husserlova* asistentica, koja je postala karmelićanka i katolička svetica. Dakle, vjernost sebi nije samo u tom da čovjek ostaje "s iste strane barikade", nego i da, priznavši zabludu, mijenja život u skladu s novim spoznajama i s glasom vlastite savjesti. Drugi vatikanski sabor, na primjer, unio je nove poglede u našu vjersku praksu, pa i u najuvrježenije navike vjerskog života. Ipak, ima katolika koji nikako ne mogu da se pomire s nekim promjenama, npr. u liturgiji i u liturgijskom kalendaru, pa imendane i godove slave po starom. Uostalom, ni te promjene nisu bile uvijek sretno odabrane i razborito primjenjivane, kao što to otvoreno priznaje kardinal *Ratzinger* u svojoj autobiografiji.

Međutim, ako se prihvaća svaka promjena zbog snobizma i želje da uvijek izgledamo "suvremeni", to dovodi katkada do smiješnih situacija, pogotovo ako se radi o nekim hipotezama znanosti, koja se danas mijenja brže nego ikada, pa je stoga proglasiše "grobljem hipoteza". To se u stanovitom smislu odnosi i na teologiju i na egzegezu kao znanost. Iako subjektivistički relativizam i indeterminizam dolaze u današnjoj znanosti neprestano do izražaja i donose nove rezultate, toj metodi ("uzajamno prožimanje subjekta i objekta") kao vjernici ne možemo podvrći sve spoznaje našeg djetinjstva i mladosti. I naše su Društvo mnogi optuživali zbog konzervativizma i "inercije", govorili su da smo mi prošlost katolicizma i da kočimo one koji predstavljaju "sadašnjost". Bilo kako bilo, sada uviđamo da ta "sadašnjost" nije bila tako briljantna ni u vjerskom ni u nacionalnom pogledu.

Uostalom, u našem časopisu i u ostalim publikacijama imaju pravo iznijeti svoje stavove i oni koji ne misle kao mi. Ispod rubrike "Mišljenja i reagiranja" stoji uvijek upozorenje: "Prilozi u ovoj rubrici iznose osobne stavove njihovih autora s

kojima se uredništvo može, ali i ne mora slagati". U toj rubrici rado ćemo donijeti sve odgovore na razne prigovore, kao što smo to uvijek i činili. Usput napominjemo da tu, prema želji autora, ostavljamo čak i njihove pravopisne i jezične "ekstravagancije".

Konačno, kako rekosmo, u nekim stvarima moramo i mi biti "relativisti" jer je svijet "sazdan od događaja" (*Witgenstein*) koji dobivaju svoj oblik u povezanosti sa subjektivnim doživljajem u nama samima, gdje se vanjski sviejt susreće s nama i mi s njime (*Maldiney*).

* * *

Za mene je jedan od sigurno najljepših subjektivnih doživljaja plavetnilo mora i neba u ovim ljetnim mjesecima opuštanja i snatrenja. Stoga mi je i blizak stih *Tomislava Prpića* "Pred tobom ja sam dijete s plavim očima" i naslov knjige *Didiera Decoina* "Gospa ima plave oči", premda židovska djevojka Marija vjerojatno nije bila ni plavooka ni plavokosa. I. D. Decoin je obraćenik koji je susreo Boga i Gospu te došao do sigurne spoznaje o toj stvarnosti kao i *André Frossart* (Dieu existe, je l'ai rencontré). U razgovoru s *Bernardom Révillionom* izjavio je da u euharistiji nalazi gotovo "fizičku prisutnost Božju". Taj subjektivni doživljaj Božje prisutnosti za njega je ne samo spomen-čin, nego i objektivna realnost i misterij. Za agnostika *Andréa Gidea* Krist Blaženstava bio je također stvarnost. Ta realnost otvara pred čovjekom vidike oslobođenja ili "herojskog humanizma", a to je upravo onaj "integralni humanizam", o kojemu je govorio *Jacques Maritain*. Taj se humanizam po njegovu mišljenju može ostvariti i u "političkom kršćanstvu", koje nema ništa zajedničko s teokracijom "Svetoga rimskog carstva", ali ni sa skepticizmom jednoga *Montesquieua*. U tom smislu bi i "demokršćanstvo" bilo na stanoviti način blisko romantičarskim idejama jednoga *Rousseaua* ili državničkim zamislima katolika *Giuseppea Dossettija*, jednoga od tvoraca talijanskog Ustava.

Ta usputna i "uzrubna" razmišljanja ipak me vraćaju plavetnilu hrvatskog mora i neba u ovom vrućem srpnju čiju sparinu ublažuje maestral, za kojim sam čeznuo i kao robijaš, "sklanjajući se od udara košave pred vratima novih dvora", u Novom Beogradu početkom pedesetih godina. Čeznuo sam za plavetnilom dubljim od *Kasparovljeva* kompjutorskog tamnoplavog partnera (Deeper Blue) i prozračnijim od plavetnila neba kojim su letjeli piloti iz filma "Posljednja zapovijed" u mojem djetinjstvu, piloti "šaljivdžije" iz sovjetskog filma "Posljednji zadatak majora Buločkina" (Potomu što mi piloti) ili iz jata *Franje Džala*, hrvatskoga pukovnika na sovjetskom nebu. Čeznuo sam tada kao mladić bez slobode za slobodom tih oblaka, koje *Ljermontov* zove "vječnie straniki s milogo severa v storonu južnuju", kao što je i *Cézanne*, slikajući znao u ekstazi uskliknuti: "Pogledajte to plavetnilo u oblacima, pod borovima!" Pa ipak mislim da se njegov provansalski "plein air" ne

može usporediti s ozračjem hrvatskog Mediterana, gdje se tamo u daljini nebo spaja s morem i gdje dojam plavetnila na izvjestan način modificira i mijenja moju "sivu" melankoliju pretvarajući je u "sunčani ditiramb" iz *Nazorova* "Cvrčka".

Vraćam se ne samo plavetnilu nego i ostalim bojama mojega stijega: crvenilu srca, o čijoj sam simbolici nedavno pisao, i bjelini dalmatinske stijene, tako da je ta "trobojnica", koju "prosvijetljeni" i kozmopolitski nastrojeni europski humanisti i "filantropi" znaju spominjati s porugom i prezirom kao i našu "tamburicu", znak vjernosti. Ona je to bila za nas i kad su tražili da joj bjelinu uprljamo petokrakom.

* * *

Iako svako konvertitstvo nije "konvertitstvo" ni svako mijenjanje uvjerenja i stranaka nevjera i beskarakternost, ipak je ono često znak određenog oportunizma i utilitarizma. Vjerujemo kako je hrvatska demokracija dovoljno snažna da joj nisu potrebni razni "disidenti" i "prebjezi" te mislimo da bi hrvatska državna politika morala biti sve manje politikanstvo a pripadnost strankama sve manje strančarstvo. Takvom shvaćanju demokratske i pravne države i državotvornosti mogao bi pokloniti svoje povjerenje i vjernost svaki Hrvat i vjernik.

Pravi vjernici i sveci, karakterni, svjesni i savjesni ljudi, ne smiju robovati nekim starim predrasudama niti biti "stvarani" prema stereotipnim klišejima nekoga prošlog vremena. Ne čudimo se ako je Ceparijev *Alojzije Gonzaga* poslužio kao model za *Vidrićeva* "histeričnog klerika s krinom" a naš veliki Kardinal bio pretvoren u "prijetvornoga" pijetističkog Lojzeka. Obojica su bili ljudi velikog srca, tj. velikodušni i hrabri. I promotori *Stepinčeve* kauze morali bi se više oslanjati na svjedočanstvo očevidaca a ne na pobožna maštanja, formirana baroknim hiperbolama ili na izjave nekritičnih svjedoka. Stepinčeva i Gonzagina svetost usko je povezana s njihovom karakternošću i vjernošću. Kod Stepinca kao dokaz te hrabrosti i vjernosti mogu poslužiti čak i zapisnici sa suđenja i iz istrage, što nije slučaj kod mnogih drugih ličnosti koje su pod istragom svašta rekle a nisu bili hrabri i vjerni kao Alojzije Stepinac. U toj dokumentaciji ne treba ni prešućivati ono što se obično prešućuje u nekritičnim hagiografijama ili pamfletima.

Zbog toga je i *Benigarova* knjiga o Stepincu puna faktografskih i inih propusta. Pretvoriti osam žrtava, koje su tik do mene stradale 5. VII. 1948., dok je Stepinac tobože u blizini šetao, u osam žrtava "na strani milicije", a *Pintar**, na kojega se pozivaju Benigar i kasniji Stepinčevi biografi, piše sasvim drugačije *(eight innocent men)*, i ne nastojati i to ispraviti nakon informacije mene i mojih drugova očevidaca i članova istog lepoglavskog "crnog bataljona" iz kojega su te

* usp. John Pintar: *Četiri godine u Titovu paklu*, HKD 1995. (prev. Svevlad Slamnig i Mira Sabljak).

žrtve bile, ne mogu nikako protumačiti. Novinar bi morao biti svjestan činjenice da je u njegovu poslu potrebno baroknu hiperbolu i retoričko pretjerivanje zamijeniti faktografskom litotom i profesionalnim poštenjem. To se, naravno, tiče i novinara vjerskog tiska i radija. Dok sam živ, moram svjedočiti o onom što sam vidio, kao što je to učinio i moj otac *Petar Grgec* u "Zatvoreniku" i moj drug *Jozo Braenović* u "Maruliću", koji je usto tu iznio i svjedočanstvo o pogibiji jednoga od najboljih hrvatskih pilota, pukovnika *Šintića*, za vrijeme lepoglavske "mrtve šetnje". Iziskuje to od nas poštenje i vjernost istini.

U redovima raznih "snalažljivaca" i "mudrih sinova ovoga svijeta", naročito među intelektualcima, ima sve više onih koji zaboravljaju na vjernost. Tu mislim i na vjernost zadanoj riječi i na vjernost vjeri otaca. Nažalost, bez vjernosti i poštenja takvih ljudi ne možemo računati na uspjeh hrvatske obnove i preporoda. Iako nakon objavljivanja *Bendine*** "izdaje intelektualaca" u "Europskom glasniku" možemo taj izraz tumačiti na više načina, "trahison des clercs" nas stalno ranjava.

Na tu "trahison des clercs" vjerojatno zaboravljaju i naš stari znanac *Jean-Claude Barreau*, i "masmedijski" biskup *Gaillot* i učeni teolozi kao *Küng* i *Drewermann*, kojemu lijepo odgovara također učeni teolog *Dufour* u uskrsnom broju časopisa "La Vie". Ta je vjernost karakterizirala npr. srijemske mučenike, o kojima smo nedavno imali književnu večer, mučenike prvih kršćanskih vremena, u koje možemo ubrojiti i sv. *Ciprijana*, o kojemu je *Louis Bertrand* objavio zanimljiv roman "Sanguis martyrum" (objavljen u prijevodu *A. Šimčika* u HKD-u te "reprintiran" od neumornog dr. *Zirduma* u Đakovu), kao i mučenike naših vremena diljem svijeta, pa i kod nas, npr. u Omarskoj (usp. knjigu vlč. *Šošića*).

Suprotno "zdravorazumskoj" logici, uvijek je vrijedilo pravilo: "Sanguis martyrum-semen christianorum" (Krv mučenika-sjeme kršćana). Iz krvi mučenika i vjernika nicale su mladice obnove i preporoda. Služeći se evanđeoskom stilskom sintagmom, možemo reći: spasit će nas ne "sedam godina vjernosti", nego "sedamdeset puta sedam godina", tj. "vječna" vjernost ili vjernost do groba zadanoj riječi i obećanju, bračnom drugu ili zavjetu, Bogu i domovini. No, i opet moram istaknuti da svaka promjena uvjerenja ne mora biti i "konvertitstvo". Naši političari kao *Radić* i *Starčević*, *Trumbić* i *Supilo*, naši klerici kao *Rački* i *Strossmayer*, *Stepinac* i *Šeper*, naši laici kao *Ćepulić*, *Merz*, *Eckert* i *Rogulja*, domagojci i križari, shvaćali su čast i vjernost svaki na svoj način, a oni koji ih optužuju zbog nedosljednosti morali bi znati da je lako biti general poslije bitke. Bio sam na robiji s nekoliko generala, koji su imali "subordinaciju" u krvi, ali i s nekim pukovnicima koji su znali reći "non serviam" kad je to bilo i opasno po život. Ne osuđujem ni jedne ni druge ako nisu iz kukavičluka postali denuncijanti ili "konvertiti".

** usp. Julien Benda: *Izdaja intelektualaca*, Europski glasnik, br. 2/97. (prev. Ana Buljan).

Zbog utilitarizma i karijerizma izraz "konvertit" poprimio je negativne konotacije. U zatvoru, zanimljivo, bilo je takvih "konvertita" više među intelektualcima nego među običnim malim ljudima. Bolje je tu govoriti o buržujima nego o intelektualcima. Mislim da je "buržujstvo" dovelo i do kraha talijanskog demokršćanstva. Već je *Scalfaro* prije 3-4 godine u Riminiju govorio da je "buržujstvo" dovelo do kraha demokršćanstva u Italiji jer je izgubljeno shvaćanje politike kao službe.

Pobornici pravde padaju kao žrtve raznih mafija i međunarodnih komplota. Pitamo se tjeskobno: "Quo vadis, Europa?" Mogu li kredibilitet (demo)kršćanstvu u svijetu vratiti oni za koje je politika sve prije nego služba i vjernost načelima? Da su živi, *Papini, Chesterton* ili *Maritain, Starčević* ili *Stepinac, Dossetti, De Gasperi* ili *Schuman, La Pira, Merz* ili *Eckert,* biskup *Lang* ili o. *Ante Antić,* što bi rekli o našoj vjeri, poštenju i vjernosti?

* * *

I tako se, hoćeš-nećeš, ponovno vraćam na stare teme, o kojima sam pisao u "Maruliću" i drugdje te u svojoj knjizi "Odsjevi kršćanske kulture". Problem koji je zaokupljao nas hrvatske katoličke laike od *Mahnićevih* vremena do danas svakako je moralni problem kršćanskog djelovanja u politici i ekonomiji. Naša je želja bila, kako piše *C. Neuschwender,* da ne govorimo samo o deklaraciji ljudskih prava nego i o deklaraciji ljudskih dužnosti. Ako iz naših deklaracija i "deklamacija" izostavimo kodeks konkretnih dužnosti, bilo koja vrst demokracije ne može funkcionirati. Valja znati što pripada Cezaru a što Bogu, odn. kako kršćanin djeluje u politici i ekonomiji kao građanin i kao vjernik.

U vrijeme kad se toliko govori o "mundijalizaciji" i "globalizaciji" ekonomije i politike, valja govoriti i o globalizaciji kulture solidarnosti. Vidim da moje pisanje nije ostalo bez odjeka, pa tako u "Vjesniku" od 31. V. 1997. čitam svoj citat u pismu *Alojza Pavlovića:* "Valja postaviti granice apetitima koji se uzajamno povećavaju s potrebama, kako ne bismo zaboravili na kršćansku ljestvicu vrednota, na kojoj "biti" i djelovati solidarno s drugim vrijedi mnogo više nego "imati" i stjecati. U protivnom slučaju čovjek postaje posjedovan onim što posjeduje, tj. alijeniran, a potrošačka i stjecalačka groznica ulazi u svoj "circulus vitiosus". Političar, zaražen takvim mentalitetom, gubi "slobodu djece Božje" i postaje nesposoban za službu općem dobru, u čemu je bit prave politike (koju valja razlikovati od strančarskog politikanstva i beskrupuloznog profiterstva). Onaj, naprotiv, koji nije zarobljen svojim "imanjem" raspoloživ je za službu bližnjemu i domovini. Političari koji mogu kontrolirati i korigirati etičkim normama svoju pohlepu za vlašću, čašću i novcem, u stanju su stvoriti demokratsku i pravnu državu, u kojoj neće biti tiranije jačeg nad slabijim. Moralni relativizam, pak, može vrlo teško pogodovati

demokratskim načelima supsidijarnosti, preferencijalne opcije za siromašne i solidarnosti, što karakterizira kršćansko ponašanje u ekonomiji i politici. Ne poštujući te principe ulazimo u utakmicu u kojoj pobjeđuju ljudi s jačim laktovima i oštrijim očnjacima."

Grbovi naših gradova iz kalendarija "Danice 1998"

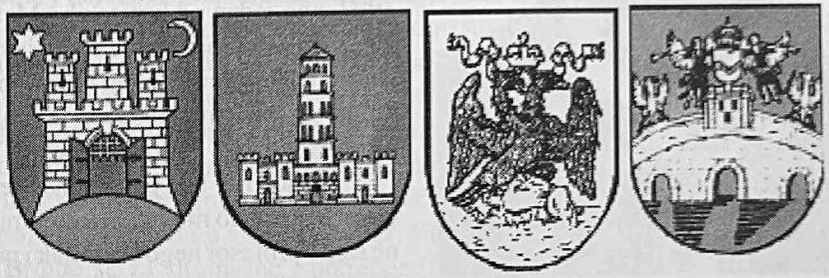

Zagreb Split Rijeka Osijek

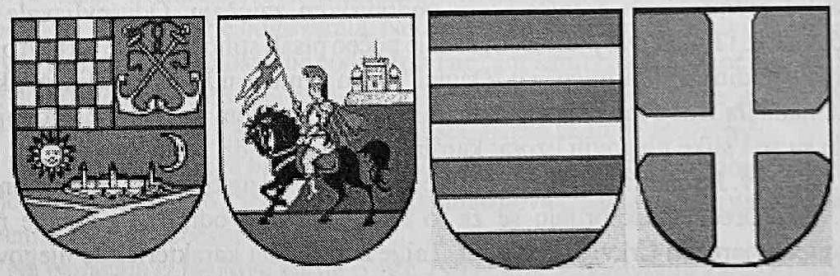

Karlovac Zadar Dubrovnik Pula

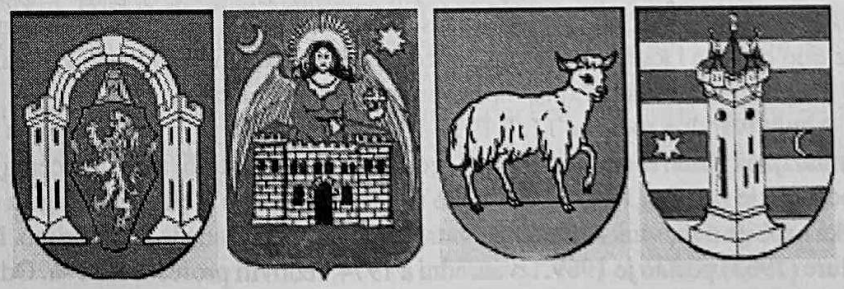

Vukovar Šibenik Knin Varaždin

Dr. Antun Ivandija (1917-1997)

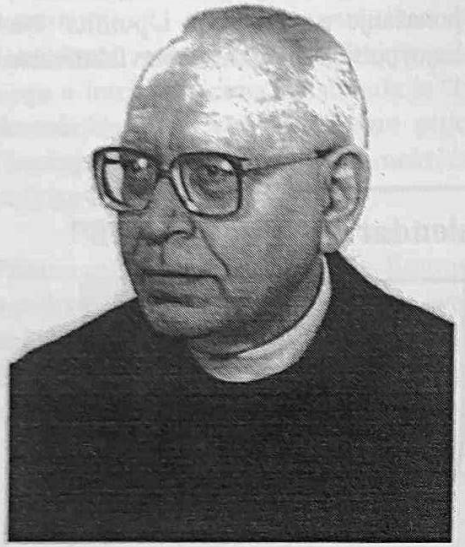

Život prof. dr. Antuna Ivandije odvijao se u sjeni križa. Pretrpio je mnoge bolesti, tegobe i nevolje od najranije mladosti, ali je ipak doživio 80. godinu. Umro je u svojoj kuriji na Kaptolu 4. VI. 1997. kao jedan od hrvatskih "Mandela". 26. VIII. 1948. bio je uhićen i u istražnom zatvoru podvrgnut raznim torturama, tako da je na suđenje dovezen u kolicima. Osuđen je na 11 godina robije.

Kad mi je bilo pet godina, sjećam se da je posjećivao mojeg oca, koji mu je bio ne samo profesor nego i zemljak i prijatelj. Zbog bolesti morao je godinu dana pauzirati, pa se zatim vratio na Šalatu, gdje je uvijek bio jedan od najboljih đaka u razredu. Već zarana isticao se svojim rodoljubljem i ljubavlju prema svom graničarskom podravskom zavičaju. Oduševljavale su ga Kranjčevićeve i Poljakove pjesme, a i sâm je počeo pisati stihove. Neke od njih objavili smo prošle godine u "Maruliću" i u "Danici". Mnogo mu je u životu značila majka, čija se slika nalazila iznad kreveta i kad je umro. Na istaknutom mjestu u njegovoj kuriji nalazile su se i slike njegovih uzora: kardinala Stepinca i dr. Ante Starčevića.

HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda) volio je od djetinjstva i čitao jeronimske knjige. Kao predsjednik brinuo se za to da se Društvo održi i da ostane na crti kontinuiteta vjernosti Crkvi i domovini. Taj je kontinuitet karakterizirao njegov život i djelo. Energično nas je podržao kad smo 80-ih godina odlučili da ostanemo udruženje građana i da ne postanemo društvena organizacija kao neke slične ustanove. Svojim ugledom i savjetima pomagao nam je i kad je posljednje godine svojega života bio tako reći prikovan uz bolesnički krevet. Brinuo se i za pomoć u materijalnom poslovanju kad nam je bilo najteže i kad su nam mnoga izdanja proglašavali "šundom". Zahvaljujući njemu mogli smo izaći na kraj i s najamninom u našoj knjižari.

Antun Ivandija rodio se 11. I. 1997. u Đurđevcu, gdje je završio osnovnu školu. Na gimnaziji na Šalati maturirao je 1938. godine, a teološki studij završio licencijatom. Za svećenika je zaređen 1944. Bio je neko vrijeme kapelan u Velikom Bisagu a nakon povratka s robije duhovnik sestara u Hrvatskom Leskovcu. Tada je i doktorirao. Nakon docenture (1963) postao je 1969. izvanredni a 1974. redoviti profesor KBF-a. Od 1967. zagrebački je kanonik a od 1975. počasni prelat. Svojim je djelovanjem učinio zaista mnogo za Kaptol i Katedralu, čiji je bio kustos. Također su velike njegove zasluge za uređenje svetišta Majke Božje Bistričke i za osnivanje Svećeničkog doma na Kaptolu.

Nakon smrti biskupa Lacha 1983. dr. Ivandija postao je i veliki prepošt Prvostolnog kaptola, na kojoj funkciji ga je naslijedio biskup Kokša.

Iako je bio vrhunski intelektualac i crkveni dostojanstvenik, znao je da je najvažnija inteligencija srca, koja je srce i srž inteligencije, i da je jednostavnost u govoru i ponašanju obično ne samo karakteristika inteligentnih nego i karakternih ljudi. Stoga nije držao previše do svojih akademskih i crkvenih titula. Jedan naš ugledni književnik pitao me je prije 20-ak godina koji je to pametni svećenik govorio u katedrali prigodom obljetnice Zrinsko-frankopanske pogibije jer da još nikada nije čuo propovijed tako jasnu i obrazovanima i neukima. Saznao sam da je to bio dr. Ivandija.

Takav je bio Ivandija. Alergičan na ono što naši mladi zovu "šminkerstvom" ili "prenavljanjem". Znao je "popu reći pop a bobu bob" kao i njegov uzor, Starac. Uza sve znanstvene radove koje je objavio kao profesor, rizničar Katedrale, muzejski i arhivski stručnjak, znalac sakralne umjetnosti (studirao je i arhitekturu) i povjesničar (glavno mu je djelo "Povijest Crkve među Hrvatima" što ga je objavilo 1973. naše Društvo), znao je znanstvenicima, svojim studentima i običnim ljudima govoriti jednostavno, jasno i pametno. Takav je bio i u svagdanjem životu, tako je i umirao i umro.

Brinuo se za siromašne i potrebne. Pomagao je odmah i konkretno, a svoja dobročinstva nikad nije stavljao na veliko zvono. Ipak je stekao, uz mnoge prijatelje, kakav je npr. bio Mons. Nikola Soldo, njegov prethodnik u predsjedništvu HKD-a i također hrvatski "Mandela", i svu silu zlonamjernih kritičara, kojima njegova "katonska neuglađenost" nipošto nije odgovarala. Neopravdano su ga prešućivali i zapostavljali. Nepravde je strpljivo podnosio, ne podilazeći i ne "antišambrirajući" moćnijima. Sestra, koja je do posljednjeg časa bila uz njega, sažela je čitav njegov život u jednu rečenicu: "Živio je i umro kao čovjek pravednik". Zaista, ljepše se to ne može reći.

Posebna su mu briga bili mali ljudi, koje je pomagao a da to mnogi nisu znali. S njima je rado i razgovarao. Godinama je pripremao nova izdanja našega najpopularnijeg molitvenika "Kruh nebeski".

Na ispraćaju iz njegove kurije 5. VI. 1997., koji je predvodio kard. Kuharić, bili su prisutni mnogi uglednici. Sutradan, 6. VI., na sprovod u Đurđevac došli su brojni svećenici i laici, među kojima i predstavnici HKD-a s tajnikom dr. Stanislavom Vitkovićem. Poslije sv. mise zadušnice, koju je predvodio uz koncelebraciju gotovo čitavog Kaptola zagrebačkog i podravskog klera biskup Culej, oprostili su se od pokojnika u crkvi biskup Đuro Kokša i ravnatelj HKD-a prof. Radovan Grgec, a na groblju mons. Marko Culej, đurđevački župnik Izidor Ferek, dr. Josip Ladika i prof. Ivan Golub. Bio je to velik sprovod skromnog ali velikog sina hrvatske Podravine. Bila je to i svojevrsna zahvala za njegov život i djelo.

Radovan GRGEC

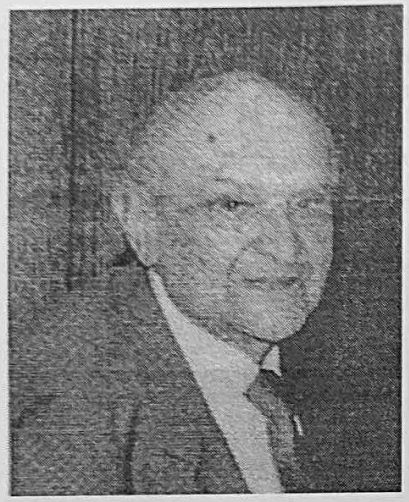

Prof. Pavao Tijan (1908 - 1997)

U Madridu je u 90. godini života umro 2. srpnja 1997. prof. Pavao Tijan. Rodio se 15. lipnja 1908. u Senju, a slavistiku diplomirao u Zagrebu. Rano se uključio u hrvatski katolički pokret i počeo raditi kao pomoćni urednik HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda). Od 1935. do 1941. profesor je na Nadbiskupskoj klasičnoj gimnaziji. Već 1938. započeo je s prof. Matom Ujevićem pripreme za izdavanje Hrvatske enciklopedije. S njime i s profesorom Štefančićem objavio je i prve hrvatske čitanke za srednje škole. S Ujevićem je i glavni pokretač HIBZ-a (Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda), gdje su objavljene mnoge vrijedne publikacije. Od 1943. urednik je kulturne rubrike "Spremnosti".

U svibnju 1945. odlazi u izbjeglištvo, najprije u Rim, gdje na Papinskom zavodu završava studij diplomatike i arhivistike, a zatim 1947. u Madrid, gdje postaje pokretač i urednik španjolske kulturne enciklopedije. Surađuje u mnogim španjolskim i hrvatskim emigrantskim publikacijama. Sa suprugom Nedjeljkom Luetić-Tijan, također hrvatskom književnicom, urednik je hrvatskog programa na Španjolskom nacionalnom radiju, o čemu piše u knjizi "Dvadeset godina u eteru". Priredio je za tisak "Posljednje eseje V. Krišković". Zapažena je njegova suradnja u "Hrvatskoj reviji" i časopisu "Studia croatica".

Uvijek je svojim životom svjedočio za kršćanske ideale koje je ispovijedao ustima i perom. Nedavno je posjetio domovinu sa suprugom i kćerkom. Tom prilikom bio je u HKD sv. Ćirila i Metoda, kojemu je uvijek ostao vjeran i gdje ga je nakon diplome dr. Josip Andrić zaposlio. Surađivao je redovito još donedavna u "Danici" i "Maruliću", kao i prije rata u "Obitelji". Tako je završio plodan i dug život jednog od naših najuglednijih i najzaslužnijih hrvatskih kulturnih djelatnika, inicijatora naše leksikografije i uzornih katoličkih laika, šurjaka prof. Luke Brajnovića, o kojemu smo nedavno pisali u "Maruliću".

Keti REMETIN

Koji oduzimaš grijehe ...

U ime Oca, Sina i Duha svetoga, otpušteni su svi grijesi tvoji - idi u miru izrekao je svećenik i zatvorio rešetkasti prozorčić.

Izišla sam iz ispovjedaonice i polako zatvorila izrezbarena vrata neodoljiva sakramenta katoličke vjere.

- Jesam li to? - zapitah vlastitu dušu kad sam kleknula pred oltar. Da one ispovjednikove riječi blagoslova nisu bile tek prazne riječi, svjedoči mi ovo srce, ova glazba koju pjevaju strune duše, glazba što razmiče svod ove crkve još i dalje, uspinje se u sve zvonike svijeta i razglašuje onu vječnu pjesmu koju pjevaju iskupljenici na staklenom moru koje je vidio Ivan u svojem "Otkrivenju".

- Previše je lijepo Gospode - rekoh pognute glave pred Svetohraništem, dok je Duh Sveti oblagao sve moje rane duše i tijela nekim neopisivim melemom sačinjenim od plodova s drveta života.

- To nije san, to sam ja - pomislih, gledajući svoje dlanove što su malo prije zatvorili izrezbarena vrata ispovjedaonice. Uplaših se iznenadne sreće što me ovila kao plašt svih nečujnih nježnosti svijeta i Neba. Spoznala sam, da ovaj trenutak više nikada neće proći, ma koliko da bjesnile oluje ili udarali gromovi.

Trenutak otškrinutoga zastora što ga razmakoše poniznost ispovijedi i svećenikovih riječi blagoslova, pretvorit će se u rijeku smirenja koju zemljani odroni više ne mogu zamutiti.

"Grijesi su ti oprošteni, idi u miru", šaptali su zidovi crkve, govorilo Svetohranište, a draga majka Marija pjevala sa mnom neizrečenu pjesmu svih pobjednika.

U takvu ozračju sjetila sam se par stihova jedne pjesme: "Što su kratke patnje mnoge prema slavi zemlje nove, gdje me čeka Otac moj". Tu sam pjesmu čula u vlaku, a pjevala ju je jedna starija gospođa. Te riječi nisam tada razumjela, danas one zrače, one snaže, one hrabre.

"Grijesi su ti oprošteni, grijesi su ti oprošteni, idi u miru, idi u miru", tiho je ponavljao glas što je u meni odjekivao vertikalom nebeske harfe položene u dahu iznad svih tišina.

- Koji oduzimaš grijehe svijeta - rekoh pred žrtvenikom što mi u tom trenu posta zaglavna stijena, glas besmrtnosti svih Davidovih psalama što ispuniše cijelu crkvu poput cedrova libanskih, smirnom se natopi svo postojanje moje, te zaželih zagrliti cijeli svijet.

Sve, zbog jedne temeljite svete ispovijedi!

Mato MARČINKO

Bila jednom jedna crkva
XIV.

Srbi su izpunili svoje opako obećanje. Kada se župna crkva Sv. Bartola Apostola u Hrastovici počela obnavljati, srbočetnički teroristi (tada još prikriveni) poručili su: "Čekat ćemo da je obnovite, pa ćemo je onda srušiti." Skele s crkve ne bijahu još ni skinute, kada je na nju sa srbočetničkih položaja izpaljena prva minobacačka granata. Na crkvu se tako pucalo sedam dana, ali ni jedna od stopedesetsedam granata nije pogodila izravno crkvu - padale su veoma blizu pokraj nje. Tada je srbočetnicima priskočila u pomoć JNA. U noćima 25. i 27. kolovoza 1991. iz petrinjske kasarne (hrvatski: vojarne) "Vasilj Gaćeša" topovskim hitcima iz tenkova i samohodki JNA pogoden je krov i zvonik tek obnovljene crkve. Granate su razorile zvonik i uništile sav obnovljeni crkveni krov. Župnik hrastovičke župe Vlado Košić morao se povući iz Hrastovice.

Kratki pregled ratnih stradanja i patnji Hrvata na području Hrastovice i okolice:

27. rujna 1990. - Toga dana nešto prije ponoći srbski pobunjenici iz Petrinje i okolice proširuju takozvanu "balvan revoluciju" i na banovinski dio Hrvatske. Odjeknuli su zlokobni povici: "Ovo je Srbija". Pobunjenici podpomognuti posadom JNA provaljuju u skladište oružja petrinjske Stanice javne sigurnosti (SJS) i odnose veći dio oružja.

12. svibanj 1991. - Pobunjeni petrinjski Srbi održavaju svoj ilegalni referendum o "prisajedinjenju" gradskih mjesnih zajednica i banovinskih srbskih sela takozvanoj "Srpskoj autonomnoj oblasti Krajina" sa sjedištem u Kninu.

5. srpnja 1991. - U Budičini srbočetnici iz zasjede podlo i podmuklo napadaju osobni automobil i ubijaju 16-godišnju Hrvaticu Josipu Kožić.

13. srpnja 1991. - Prvi srbočetnički minobacački napadaj iz Šamarice na hrvatska sela Čuntić, Kraljevčane, Dragotince, Prnjavor.

15. srpnja 1991. - Snage JNA tenkovima napadaju i uništavaju policijsku postaju u Kraljevčanima. Poginuo Dubravko Pukšec, policajac iz Siska. Gori Hrvatski Čuntić, njegova crkva sv. Antuna Padovanskog i njegov Franjevački samostan. To se Hrvatskomu Čunitiću dogodilo drugi puta u ovomu stoljeću - prvi puta su ga srbočetnici zapalili godine 1941.

Noć 15./16. srpnja 1991. - Iz vojarne "Vasilj Gaćeša" prvi puta je zapucano na Hrastovicu. Crkva Sv. Bartola Apostola još se obnavlja i gradi se nova škola u Hrastovici.

16. srpnja 1991. - Opet je napadnuta Hrastovica, ovaj puta iz Bačuge.

18. srpnja 1991. - Teški minobacački napadaj na Hrastovicu iz smjera Bačuge - teško je ranjen Marijan Rokić.

3., 4., 6. i 10. kolovoza 1991. - Ponovljeni minobacački napadaji na Hrastovicu. U napadaju 10. kolovoza 1991. poginuo je Ivan Rokić-Šoja, otac ranjenoga Marijana Rokića.

14. kolovoza 1991. - Srbočetnici u Kraljevčanima masakriraju nenaoružane civile i starce. Poginuli su Mara i Nikola Pipalović, Ana Pipalović, Ana i Nikola Šustić i Marija Turković.

16. kolovoza 1991. - U Bjelovcu (Pecki) ubijeni te zatim iznakaženi nezaštićeni i nenaoružani civili Đuro, Mato i Stjepan Horvat i Ivica Bugarin.

18. kolovoza 1991. - Napadaj na Hrastovicu iz Klinac-grada (Čuntić). Iz vojarne "V. G." 25. 8. pogođen krov, a 27. 8. 1991. zvonik crkve sv. Bartola Ap.

Ponedjeljak, 2. rujna 1991. - Iz smjera vojarne "Vasilj Gaćeša" (Petrinja) izpaljeno je u 12,36 sati petnaest granata na položaje Hrvatskih oružanih snaga (HOS) oko vile "Gavrilović" u Petrinji i na položaje HOS-a u obližnjoj Hrastovici. U 15.10 sati počeo napadaj na Budičinu, Hrastovicu i ostale položaje HOS-a. U 16,00 sati tenkovi su otvorili vatru prema gradu Petrinji, dok su zrakoplovi nadlijetali Hrastovicu na koju je također otvorena vatra i pokušan pješački napadaj. Topovima i iz zrakoplova teško je oštećena crkva Sv. Bartola Apostola.

Utorak, 3. rujna 1991. - Vode se borbe oko sela Pecki, a u noći oko 23 sata na području Slatine zapažen je veliki dim iz zapaljenih hrvatskih kuća. Neprijatelj je tukao i po hrvatskim položajima oko Češkoga sela, Peckoga, Taborišta i Hrastovice.

Srijeda, 4. rujna 1991. - Iz vojarne "Vasilj Gaćeša" izpaljene su dvije topovske mine i otvorena strojnička vatra prema Hrastovici.

Nedjelja, 8. rujna 1991. - Zapovjednik pričuvne policijske jedinice iz Policijske uprave (PU) Zagreb izvješćuje, da V. vod na položaju Strašnik i IV. vod na položaju Trnjani kod Hrastovice nisu dobili nikakva sredstva veze. Tijekom dana JNA je napala položaje hrvatskih snaga u Hrastovici, Peckom i Taborištu. Na Pecko je palo oko šestdeset minobacačkih granata, a na Hrastovicu i Taborište ukupno šestnaest mina i dvije topovske granate.

Ponedjeljak, 9. rujna 1991. - Pošto je Zbor narodne garde (ZNG) napustio položaje u mjestima Pecko i Taborište, III. i IV. policijskomu vodu u Hrastovici zaprijetila je opasnost od neprijateljskoga okruženja. Policajcima je podijeljeno sve razpoloživo oružje te strjeljivo i jedna snajper-puška. Izkopani su i nadkriveni rovovi radi zaštite od minobacačke vatre. Pojačana je suradnja policijskih snaga i mjestnoga stanovništva u cilju boljega ustroja obrane mjesta. Na Hrstovicu je počeo jaki minobacački napadaj iz Luščana.

Utorak, 10. rujna 1991. - Zbor narodne garde pokušava protunapadajem vratiti izgubljene položaje u mjestu Pecki, ali su se zbog nadmoćnosti neprijatelja odmah povukli bez gubitaka. Neprijatelj je okružio Hrastovicu i napao njezine branitelje. Tijekom noći i jutra na Hrastovicu je palo ukupno stočetrdeset granata iz smjera Donje Bačuge. Iznad gostionice u Malomu Šušnjaru okupilo se oko sto srbskih rezervista (pričuvnika), koji su pješice krenuli u smjeru Hrastovice. Došli su na položaje oko željezničke postaje (kolodvora) u Hrastovici i otvorili strojničku paljbu na Hrastovicu, a zatim i minobacačku vatru. Njima se pridružila i JNA. Napadaj minobacačima i pješaštvom jenjao je oko 20,30 sati. Hrastovički položaji ostali su u rukama ZNG-a. Ratne događaje tijekom utorka novinski su izvjestitelji opisali ovako:

- Srbski rezervisti (hrvatski: pričuvnici) iz petrinjske vojarne napali su Hrastovicu. Pred jakim naletom terorista i armije (JNA) pripadnici ZNG-a i Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) su se povukli na pričuvne položaje. I na području Petrinje tijekom utorka popodne i večeri vodene su borbe s terorističkim skupinama odnosno s pričuvnicima okupacijske vojske. U selu Križ nadomak Petrinje iz zasjede je napadnuta patrola

(obhodnja) Garde i MUP-a, što je bila u redovitoj kontroli (nadzoru) ovoga područja. U toj je prigodi poginuo Andrija Barić, pripadnik pričuvnoga sastava MUP-a, a jedan član obhodnje je ranjen. Nakon toga uslijedio je uskladeni napadaj na selo Križ. Nakon toga nadomak sela Mali Šušnjar okupilo se oko stotinu pričuvnika iz petrinjske vojarne "Vasilj Gaćeša", koji su se uputili u pravcu sela Hrastovica što ga drže obranbene snage MUPa i ZNGa. Ta je skupina došla do željezničke postaje nadomak Hrastovice te otvorila vatru na položaj obrane. Izlazak srbskih pričuvnika iz vojarne "Vasilj Gaćeša" samo je potvrdio raniju predpostavku, da su u petrinjskoj vojarni smješteni brojni teroristi preobučeni u vojne uniforme (hrvatski: vojničke odore).

Srijeda, 11. rujna 1991. - U Petrinji nije bilo mirno ni tijekom srijede ujutro. Tijekom dana položaji hrvatskih obranbenih snaga u selu Hrastovica nadomak Petrinje bili su izloženi strahovitoj minobacačkoj i topovskoj vatri. Zatim je Hrastovica napadnuta pješaštvom i oklopnim transporterima. Pucalo se iz topova, tenkova, raketnih bacača, tako da je zapovjedništvo hrvatskih obranbenih snaga, da bi spriječilo nepotrebne ljudske gubitke, odlučilo da se pripadnici ZNGa i MUPa povuku na pričuvne položaje. Civili su Hrastovicu napustili još ranije. U pomoć Hrastovici došla je policijska interventna skupina i ustanovila, da je IV. vod PU zajedno s mještanima napustio položaje i povukao se u Petrinju. U sisačku bolnicu dovezeno je dvanaest gardista iz Petrinje i Hrastovice.

Petak, 13. rujna 1991. - Kako je bilo dogovoreno predhodni dan, dva policijska voda i jedna interventna policijska skupina pokušali su ponovno zauzeti položaje u Hrastovici. Interventna skupina i dvadeset legionara iz jedinice pod zapovjedništvom Jadranka Garbina imali su zadatak izvidjeti i očistiti teren. Iz vojarne "Vasilj Gaćeša" krenulo je nekoliko tenkova u smjeru Hrastovice. - Istoga dana policijske snage pod zapovjedništvom Željka Prtajina došle su do ruba šume izpred Hrastovice. Po dogovoru zaposjeli su položaje u šumi u obliku podkove radi osiguranja odstupnice jedinici, koja je otišla u izviđanje i čišćenje terena prema položajima u Hrastovici. Kako je jedinica u mjestu zatekla brojčano nadmoćnijega neprijatelja - vojnike pričuvnike, koji su palili i pljačkali kuće po selu - jedinica se nakon kraćeg sukoba, bez gubitaka, povukla iz Hrastovice. Pri tomu je nanesla neprijatelju znatne gubitke u ljudima - bilo je petnaest poginulih neprijatelja.

Subota, 14. rujna 1991. - Dok je u Petrinji mirno, srbočetnički teroristi podpomognuti agresorskom JNA napali su položaje ZNGa u Hrastovici. Jedan je pripadnik Garde ranjen. U sisačku bolnicu dovezeno je četrnaest gardista i civila, koji su ranjeni u Petrinji, Hrastovici i Brestu.

Dakle, 14. rujna 1991. završena je borba za Hrastovicu. Kada su srbski okupatori u nju ušli, opljačkali su je pa zatim srušili i spalili. Nijedna kuća niti gospodarska zgrada nije ostala čitava. Pljačku, rušenje i palež Hrastovice snimila je beogradska televizija, poprativši snimke riječim: "Hrabri srpski borci osvojili su još jedno ustaško gnezdo." Nu Srbi ne bi bili Srbi, da palež, pljačku i rušenje Hrastovice nisu pokušali pripisati Hrvatima, obmanjujući svijet da snimke beogradske televizije prikazuju rušenje i paljenje srbskoga mjesta a ne hrvatskoga. Evo što o tomu piše Antun Petračić u članku *Sisačke Srbe nitko ne dira:*

"Srpska *kosovska* kuhinja zna prikazati hrvatska naselja kao srpska sela, kao što je bio slučaj s televizijskom snimkom srušene i popaljene Hrastovice pokraj Petrinje.

Rečeno je da su to spaljene Srpske Moravice u Gorskom kotaru." ("Vjesnik", Zagreb, 25. travnja 1993., str. 5.).

Hrastovica je doživjela sudbinu Vukovara, Ćelije, Zamlače, Struge, Dalja, Kijeva, Viduševca i tolikih drugih mjesta širom Hrvatske. Nu Hrastovica je tu i takvu sudbinu doživjela drugi puta u svojoj povijesti - prvi puta godine 1591., a drugi puta točno četiri stotina godina kasnije (1991.). Uzporedujući ova dva vremenski veoma udaljena dogadaja, uočit ćemo izmedu njih začudujuću podudaranost.

Znamo da je šesnaesto stoljeće bilo stoljeće najžešćih borbi protiv osmanskoturske najezde. Radoslav Lopašić piše da je u doba tih borbi najviše patio hrvatski narod bliže Kupi i Korani. To isto se ponovilo četiri stotine godina kasnije, jer su se najžešće bitke protiv genocidne srbske najezde od 1991.-1995. vodile upravo na Kupi i Korani i tu su Hrvati - uz Vukovar - najviše patili i stradali.

Povjestnik Lovre Katić ovako opisuje tursku taktiku osvajanja gradova: "Turci pljačkaju dnevno međašne krajine, da borbama iznemoglo pučanstvo natjeraju u očaj i tako ga prisile, da ostavi pusti rodni kraj, a onda će tvrdi gradovi morati pasti sami od sebe." Istom su se taktikom služili i današnji Srbi (potomci turskih martoloza) u svojoj osvajačkoj najezdi na Hrvatsku godine 1991.-1995. Prije no što će napasti Hrastovicu, srbska JNA i srbočetnički teroristi opljačkali su, porušili i spalili okolna hrvatska mjesta: Dragotince, Kraljevčane, Hrvatski Čuntić, Budičinu i Pecki. A kada je pala Hrastovica, posljednja obrana grada Petrinje, ni Petrinja se nije mogla održati.

Nakon pada Kostajnice god. 1556. Hrastovica je zbog svoga izvanrednoga stratežkoga položaja bila najvažniji obranbeni bedem zapadnoga dijela Hrvatske. Tu ulogu je Hrastovica imala i god. 1991. u obrani Petrinje i Siska, kada su se iz Kostajnice morale povući hrvatske snage pred daleko nadmoćnijim i naoružanijim neprijateljem. U XVI. st. su Hrastovica i Sisak nazvani obranbenim "ključem Hrvatske". To su bili i god. 1991.

Uoči pada Hrastovice god. 1591. hrastovički sudac Nikola Markolinović predao je na čuvanje zagrebačkomu Kaptolu crkvene dragocijenosti hrastovičke župe. Zapisnik o toj primopredaji sačuvan je do danas. Uoči pada Hrastovice god. 1991. hrastovički župnik Vlado Košić predao je crkvene dragocjenosti hrastovičke župe također na čuvanje zagrebačkomu Kaptolu. O toj je predaji isto tako načinjen zapisnik.

Hasan-paša Predojević zauzeo je Hrastovicu u rujnu 1591., spalio je, a franjevce i ostale stanovnike koji nisu uspjeli pobjeći pobio je i povješao. U rujnu 1991. u napuštenu su Hrastovcu ušli jugoarmijsko-srbočetnički genocidni zločinci te je spalili i porušili. Do temelja su srušili crkvu sv. Bartola Apostola. Pobili su i izmasakrirali muškarce civile, starce i žene koji nisu uspjeli ili nisu htjeli pobjeći. I ostavili ih nepokopane zvijerima i strvinarima.

U korizmi 1992. hrastovički župnik Vlado Košić kao prognanik piše: "Na žalost, mi Hrvati u vlastitoj domovini postali smo prognanici. Nakon Gline, Struge, Kostajnice, Čuntića (gdje su na Baniji izvršeni pokolji i protjerivanje Hrvata) ta je tragična sudbina zadesila i Hrastovicu 10. IX. 1991. Oko 1500 župljana naše župe (iz pet sela: Hrastovica, Križ, Budičina, Taborište i Cepeliš moralo je u zbjeg, pred četničkim terorom napustiti svoja vjekovna ognjišta i spašavati goli život. Malobrojni su koji su uspjeli spasiti nešto imovine. Međutim, sve kuće su spaljene, a mnoge i srušene - kao i župna crkva sv. Bartola apostola zajedno sa svih pet kapela. No, najtragičnije je što je poginulo oko 30

(trideset) naših župljana (za 15 se pouzdano to zna, dok se za druge to pripovijeda). Gotovo svi poginuli su civili (samo dvojica su bili pripadnici hrvatske policije) - dapače i djeca! Prva žrtva je bila šesnaestogodišnja djevojčica Josipa Kožić, ubijena 5. VII. 1991. Također mnogo staraca je stradalo, jer oni nisu htjeli napustiti ognjišta. Čak za 46 staraca koji su ostali još ništa ne znamo." (*Hrastovica 1991.*, Zagreb-Lučko 1992., izdavač: Rkt. župni ured sv. Bartola apostola Hrastovica, odgovara: župnik Vlado Košić, tekst prevela na njemački i engleski prof. Đina Gamulin, fotografije: V. Košić, arhiv župe Hrastovica, snimke TV Beograda).

Nakon oslobođenja Hrastovice od srbske okupacije ustanovljeno je, da je broj ubijenih daleko veći no što se znalo i predpostavljalo. Kako se navodi u knjigi *Petrinjski žrtvoslov* (napisali su je Vladimir Krpan, Ivan Rizmaul i Davor Salopek), broj poginulih i ubijenih u hrastovičkoj župi iznosi ukupno 45 (četrdesetpet) osoba (Budičina 11, Cepeliš 1, Hrastovica 13, Križ Hrastovički 8, Taborište 12). U Drugomu svjetskomu ratu u hrastovičkoj župi ubijene su i poginule 274 (dvijestotine sedamdeset i četiri) osobe (Budičina 75, Cepeliš 15, Hrastovica 74, Križ Hrastovički 48, Taborište 62). U sažetku rečene knjige piše: "Ovo je knjiga o hrvatskim žrtvama, ali ona govori i o srbo-hegemonističkim 'ratnicima' koji masakriraju zarobljene i nemoćne i koji su 1945. godine hrvatske ratne zarobljenike, hrvatske civile i nevinu hrvatsku djecu masovno tamanili na Bleiburškom polju, Sloveniji i mnogim znanim i neznanim stratištima tek stvorene komunističke Jugoslavije, a tako se ponašali i 1991. godine." (*Petrinjski žrtvoslov*, Petrinja 1995., izd. Matica Hrvatska Petrinja, str. 412.).

Amerikanac Philip Cohen objavio je zapaženu knjigu *Tajni rat Srbije - Propaganda i povijesna prevara*, u kojoj - na temelju do sada neobjavljenih podataka - ukazuje na to da je još 1930-ih godina u Srbiji rođen fašizam kao posljedica etničkih predrasuda, veličanja nasilja i uvriježenoga otimanja vlasti i tuđe zemlje. "Autor dokazuje da su Srbi, usprkos svojoj lukavo skovanoj laži da su nevine žrtve genocida, zapravo tijekom Drugoga svjetskoga rata počinili masovna ubojstva nad drugim narodima, uključivši Židove." ("Vjesnik", god. LVIII./br. 17730., Zagreb, 25. veljače 1997., str. 2.). Stradanja Hrastovice i hrastovičke župe još su jedna potvrda istinitosti Cohenove knjige.

Pošto su godine 1991. okupirali Hrastovicu, Srbi su župnu crkvu Sv. Bartola Apostola - kulturni spomenik A-kategorije - srušili sravnivši je sa zemljom, tako da od nje nije ostao ni kamen na kamenu. Nu i to im ne bijaše dosta. Rovokopačima su prorovali brežuljak na kojemu je crkva stajala, probivši kroz njega cestu. Sve to, da crkvi zametnu svaki trag. To je još neviđeni i jedinstveni primjer srbskoga kulturocida. Kao i dokaz mržnje na sve što je hrvatsko i katoličko.

Nu to nije sve. Srbski genocidaši spalili su i župni dom - također kulturni spomenik - zajedno s pripadajućim mu gospodarskim zgradama. U središtu mjesta srušen je i zapaljen Hrvatski seljački dom. Razrušena je i spaljena kuća obitelji Šimunović, u kojoj je Stjepan Radić sa svojim suradnicima i pristašama utemeljio Hrvatsku pučku seljačku stranku. S istom kućom uništena je i spomen-ploča, koju je godine 1971. postavila Matica Hrvatska Petrinja u povodu stote obljetnice rođenja Stjepana Radića. Nisu ostavili nedirnutu ni novu, još nedovršenu školu. Na središnjemu mjestnomu trgu zatrpali su vrelo Bartolovac, kulturni spomenik prvoga reda. Kako im

ništa ne bijaše sveto, oskvrnuli su i mjestno groblje - između ostaloga su s groba Jurja i Ane Marčunko odnesli kao 'ratni plijen' brončani odljevak križa s Višeslavove krstionice.

Nisu bolje prošla ni ostala mjesta hrastovičke župe. Crkva Sv. Petra na groblju u Taborišću (izvorni naziv sela Taborište je *Taborišće*) - groblje se nalazi između Taborišća i Budičine - sagrađena podkraj XVIII. st., kulturni spomenik nulte kategorije upisan u Registar spomenika kulture Hrvatske, podpuno je srušena i spaljena. Srušena je i kapela Sv. Križa u Križu Hrastovičkomu, sagrađena god. 1887. na groblju, isto tako kulturni spomenik. Spaljena je drvena kapela Marije Bezgrješne na groblju u Dolnjoj Budičini, sagrađena god. 1740., rijedak primjerak hrvatske drvene arhitekture. Podpuno je srušena kapela Majke Božje Zaštitnice na groblju u Gornjoj Budičini, sagrađena također god. 1740. Spaljena je kapela Majke Božje Od Sedam Žalosti u Taborišću, sagrađena god. 1897. Oskvrnuta su i uništena groblja u Križu Hrastovičkomu (oko kapele Sv. Križa), u Dolnjoj Budičini (oko kapele Marije Bezgrješne), u Gornjoj Budičini (oko kapele MBZ) i u Taborišću (oko crkve Sv. Petra).

Hrastovica je stoljećima bila povijestno središte dijela Pokuplja. Smještena na glavnomu sredovječnomu putu koji je spajao sjevernu i južnu Hrvatsku, Hrastovica sa svojom srednjovjekovnom tvrđavom bijaše središte javnoga političkoga, gospodarskoga i crkvenoga života u ovomu uvijek osjetljivu dijelu Hrvatske. Stotinama godina prije izgradnje sisačke tvrđave, hrastovička tvrđava bijaše na prvoj crti obrane Hrvatske i njezine slobode.

Važnu ulogu Hrastovica je odigrala upravo u doba ratovanja s Turcima na Kupskoj granici, kao najvažnija južna predstraža Siska i njegove tvrđave. Prije toga je Hrastovica imala veoma važnu ulogu u nastanku i širenju gospodarskoga utjecaja zagrebačke biskupije u ovomu dijelu Pokuplja te na širenju područja današnje Banovine. U XV. st. Hrastovica je poslije Zagreba jedno od najvažnijih sjedišta zagrebačkih biskupa.

U početku XX. st. Hrastovica je odigrala iztaknutu ulogu u hrvatskomu seljačkomu pokretu braće Antuna i Stjepana Radića. U njoj je 22. prosinca 1904. osnovana Hrvatska pučka seljačka stranka (HPSS), a 21. siječnja 1905. održana prva skupština te stranke. Među osnivačima HPSSa bijahu i dva hrastovička sina - Stjepan Šimunović i Juraj Stojanović.

Od Turaka je Hrastovica oslobođena godine 1595. Točno četiri stotine godina kasnije - 6. kolovoza 1995. - Hrastovicu su od Srba oslobodili pripadnici Hrvatske vojske: glasoviti *Gromovi*, Dvanaesta domobranska pukovnija i 57. brigada HV. Oslobodiltelje je dočekala pretužna slika. Doslovce ni jedna kuća u Hrastovici nije bila čitava. Slično bijaše i u Budičini i Taborišću kao i u ostalim selima hrastovičke župe.

Preživjeli stanovnici Hrastovice nisu nakon povratka iz progonstva mogli prepoznati svoje nekada lijepo i dobrostojeće selo. Ne mogaše ga naslutiti ni u tragovima. Središte mjesta je izgledalo kao da ga je izprevrtao žestoki potres. Ostatke kuća prekrio je visoki i gusti korov. Ulice su zarasle u travurinu. Skladnouređeni voćnjaci i vrtovi pretvoriše se u neuredne, podivljale šume. U guštarama vinograda skvrčila se i osušila vinova loza. Oči su uzalud tražile vitki zvonik crkve Svetoga Bartola Apostola.

Vedran Marjanović, u članku *Htjeli su zatrti svaki hrvatski trag*, piše:

"Još koja jesen i zima, i na mjestu hrvatskih sela u srcu Zrinske gore, Hrastovice, Hrvatskog Čuntića i Prnjavora Čuntićkog, ne bi osim pokojeg komada teškog betona bilo ni najmanje traga o postojanju selâ i njihovih ljudi (radi se oko dvije tisuće ljudi) kroz stoljeća, sve do 1991. Zaključak je to koji se nameće dok obilazimo ostatke tih mjesta zaraslih u travu (a ponegdje i bez ikakvih asocijacija na ljudska obitavališta koja su tu postojala), suočavajući se sa smaknućem dijela naše domovine ovdje na Banovini. Iako je 'panorama' (krajolik) Petrinje dovoljno uvjerljiva, Hrastovica i ostala hrvatska naselja na Banovini prikazuju genocidnu vokaciju (sklonost) 'SAO Krajine' u svoj njenoj golotinji zločina. - U kolovozu 1991. četnici iz kasarne 'Vasilj Gaćeša' i iz tradicionalno četničkog Klinca zasipali su Hrastovicu, *simbol hrvatske Banovine* (iztaknuo M. M.) svakodnevno granatama iz svih kalibara svoje ratoborne menažerije. Složimo li se da je dio sela već tada teško stradao, u neravnopravnoj vojnoj borbi, ostalo je sve sustavna, genocidna destrukcija, pljačka, paljenje, rušenje. A za koju su okupatorske vlasti imale četiri godine 'tajminga' (vremena). Sedamnaesti dan kolovoza 1995. pak, odaje sliku kataklizme koja je zadesila ovo mjesto. Trava je donekle sakrila ruševine, no kombinacija spaljenih i razrušenih domaćinstava i nabujale prirode ipak djeluje zastrašujuće. Pažnja poznavatelja mjesta prije agresije četnika, posebice će se usmjeriti k dijelu sela gdje je nekad stajala nekoliko stoljeća stara crkva sv. Bartola. Srušena i spaljena zajedno s temeljem. Očito je, radilo se i s bagerima, specijalnim miniranjem... Četnici su držali i do simbolike, pa su prokrčili 'kaldrmu' preko temelja crkve, ne bi li naime, skratili put koji je obilazio hrastovičku crkvu. U velikom stilu, nema što..." (*Petrinjski obzor*, god. VI., broj 33., kolovoz 1995., str. 13.).

Po izvješću novinara Ž. Grgurinovića, ista je slika Hrastovice dočekala i njezine oslobodi telje. On piše:

"Osim Petrinje, hrvatski su branitelji jučer (6. kolovoza 1995.) oslobodili Hrastovicu, Budičinu i druga mjesta na cesti do Hrvatske Kostajnice. Pripadnike *Gromova*, 12. Domobranske pukovnije i 57. brigade Hrvatske vojske u Hrastovici, starom hrvatskom selu u kojem je utemeljena Hrvatska seljačka stranka, dočekala je tužna slika. Doslovce ni jedna kuća u selu nije čitava, a Crkva svetog Bartola ne samo da je sravnjena sa zemljom nego su četnici preko tla na kojemu je stajala prokopali cestu. Nema više ni Hrvatskog seljačkog doma, župnog dvora ni drugih objekata... U Budičini je stanje slično. Kuće su razrušene, ali su lica oslobodi telja sretna..." ("Večernji list", Zagreb, 7. kolovoza 1995., str. 4.).

Zašto je Hrastovica bila trn u oku Srbima? "Bilo je to selo žestokih Hrvata poznatih po hrabrosti i u 2. svj. ratu. Bili su trn u oku 'braći' Srbima. Sada su im se osvetili i temeljito razorili to staro hrvatsko selo. Normalno, staru crkvu također. Kroz njene su ruševine napravili cestu, a za podlogu im je poslužio materijal porušene crkve..." (S. Brajdić, *Kroz Banovinu*, "Hrvatski domobran", god. VI., broj 2./36./, Zagreb, travanj 1996., str. 22.-23.).

Glinski dekanat obuhvaćao je prije Domovinskoga rata (1991.-1995.) osam župa: Glinu, Čuntić, Goru, Hrastovicu, Maju, Malu Solinu, Topusko i Viduševac. "Župe ovoga dekanata postoje i danas, samo sasvim drukčije izgledaju negoli prije jedva šest godina. Sada su to, osim Gline, porušena, spaljena i raseljena sela. U neka se

narod još ne vraća, jer nema na što, osim na zgarište... Prognanici su nakon oslobođenja u kolovoškoj *Oluji* došli vidjeti što je ostalo od njihovih domova po okupiranoj Banovini. Premda su i prije znali istinu, u suzama su obilazili svoje spaljene kuće. Rukama su milovali ostatke temelja svoje župne crkve zarasle u visoku travu. Ta, odprije su znali da su srpski teroristi gajili posebnu mržnju prema katoličtvu, ali takvo divljaštvo, nezabilježeno u povijesti, još od vremena Huna i Avara, ipak ih je duboko potreslo. 'Nikakvo katoličtvo ovdje nema pravo da živi', rekao je 1991. četnik Mile Paspalj glinskom župniku Vladi Bogdanu. Njegove riječi četnici pokušaše ostvariti. Ali sve su to stare župe, koje imaju preduboke katoličke korijene u hrvatskomu puku i u hrvatskomu tlu, a da bi to neprijatelju uspjelo. Spomenimo samo da su to stare župe, ustanovljene najviše koncem XVII. i početkom XVIII. stoljeća, a neke su još starije. Spominju se već u prvoj polovici XIV. stoljeća... Župa *Sv. Bartola apostola u Hrastovici* zasigurno je među najstarijima u zagrebačkoj (nad)biskupiji. Spominje se već 1334., a obnovljena je 1697. godine..." (Željka Valentinčić, *Banovina poslije "Oluje"*, "Naša ognjišta", god. XXVI./br. 10./223./, Tomislavgrad, listopad 1996., str. 10.).

Strahote srbočetničkoga divljanja u Banovini odkriva nam priopćaj Policijske uprave u Sisku od 2. studenoga 1991. ("Večernji list", broj 10133., Zagreb, 3. studenoga 1991., str. 11.). U tomu su priopćaju iznesena imena i prezimena glavnih četničkih koljača u Banovini. Ubojice sedamnaestorice gardista kod vile "Gavrilović" u Petrinji, dvojica srbočetnika, "preobučeni u uniforme Zbora narodne garde namamili su gardiste, koji su se sklonili u podrum vile, a zatim ih hladnokrvno pobili"; jedan od ubojica je "pucao mitraljezom na izmrcvarene gardiste", a drugi ih je "dokrajčio revolverom". - Josipa Kožić, učenica iz Budičine, "ubijena je ispred svoje kuće". Njezini ubojice (otac i sin) pucali su i na njezinu sestru Snježanu te na pričuvnoga pripadnika MUPa Vladu Dumbovića; osim Josipe Kožić "ubili su i Ivicu Mrazovca". - Ubojica zvan "Tito" i "koljač iz Joševice" ubio je u Bjelovcima kod Peckoga četvoricu mirnih poljodjelaca, kojima je "ne samo oduzeo život, nego im sjekirom odsjekao ruke i iskopao oči".

Bila jednom jedna crkva Svetoga Bartola Apostola u Hrastovici. Onoga Bartola apostola, sina Tolmajeva, koji je propovijedao Radosnu vijest Gospodina Našega Isusa Krista u Indiji i Armeniji. Ovoga Bartola Apostola u Armeniji uhvatiše pogani, staviše na muke i oderaše ga živoga. Pa ga potom razapeše na križ kao i njegova Božanskoga Učitelja.

I tomu Bartolu Apostolu sagradiše hrvatski kraljevi u devetomu stoljeću crkvu i samostan nedaleko svojega tvrdoga kraljevskoga grada Knina, na mjestu zvanu Kaptol ili Kapitul. Tada je rečeni *Bartol* dobio čakavski preimenak *Bartul*. Šest stotina godina nakon izgradnje Bartulove crkve i samostana, s Iztoka nahrupiše osmanski Turci i nagaziše na zemlju Hrvatsku. U svibnju 1522. osvojiše kraljevski Knin, a njegovu okolicu prepustiše na milost i nemilost svojim najamnicima Vlasima martolozima, koje će u idućim stoljećima svetosavska Srbska pravoslavna crkva pretvoriti u Srbe. Ovaj divlji nakot pakleni crkvu i samostan Svetoga Bartula Apostola na Kapitulu kninskomu pretvori u prah i pepeo. Tako Bartulu Apostolu drugi puta oguliše kožu.

Duh Svetoga *Bartula* Apostola iz Knina se skloni u Hrastovicu, gdje opet dobi ime *Bartol*. Četiri stotine godina pošto se preselio, ponovno s Iztoka dojoše sinovi Zloga - posrbljeni vlaški martolozi. I do temelja mu sruši še crkvu, a njemu treći puta granatama

oderaše kožu. Razkomadavši minama ostatke njegove crkve, mjesto na kojemu je stajala izbrisaše s lica zemlje. Ponadavši se da Sveti Bartol Apostol nikada više ne će ustati iz groba dubokoga.

U četvrtak 24. kolovoza 1995. u Hrastovici je iznovice proslavljen župni blagdan - Sveti Bartol Apostol (po hrastovički: *Bartolovo*). O toj proslavi novinski izvjestitelj piše:

"Iako su obiteljske kuće u Hrastovici podpuno porušene, pa se mještani još ne mogu vratiti, župna crkva sv. Bartola razorena, pa čak i brežuljak koji je bio pod njom, župni stan miniran tako da je ostao samo jedan klimavi zid, proslava župnoga blagdana bila je simbol života i početka polaganog mukotrpnoga, ali veselog povratka. Svečano misno slavlje za više od 700 (sedamsto) vjernika iz Hrastovice i njihovih prijatelja, predvodio je zagrebački nadbiskup kardinal Franjo Kuharić, koji je i 1991. godine trebao sudjelovati u proslavi župnoga blagdana, ali ga je spriječio početak ratnih zbivanja na Banovini. Kardinala Kuharića vjernici su dočekali pljeskom i pokojim orošenim okom, sretni što im se želja da s prvim biskupom u Hrvata proslave svoj blagdan ispunila, pa makar i s nekoliko godina zakašnjenja, te zbog činjenice da se uskoro mogu početi vraćati svojim domovima. - Oltar je bio postavljen na prašnjavoj makadamskoj cesti koju su Srbi iz čiste obijesti probili kroz mjesto na kojemu je cijelim krajem dominirala porušena crkva Sv. Bartola. Uz njega su bili postavljeni slika i maketa silom nestale crkve, a na oltaru je visjela slika svetoga Bartola. Misno slavlje su koncelebrirali dekan glinskoga dekanata i župnik Topuskoga Franjo Horvat, dekan i dubičko-jasenovački župnik u Gušću Stjepan Makar, profesor zagrebačkoga Katoličkog bogoslovnog fakulteta Ivan Golub, župnik župe sv. Terezije u Zagrebu Nikola Stojanović rođeni Hrastovčanin, župnik Petrinje i Hrastovice Vlado Košić, budući župnik tih župa Ivan Šestak, svećenici iz Siska i drugi... Na početku mise župnik Košić rekao je da ako je mjesto mrtvo po kućama, nije po vjeri, a mladi župljani darovali su kardinalu Kuhariću, 'kao znak života', košaricu jabuka koje su rasle u vrtu župnoga stana. - 'Trebao sam prije četiri godine blagosloviti plodove vašega rada na obnovi crkve sv. Bartola, a danas gledamo ruševine', rekao je kardinal Kuharić pozdravljajući okupljene. 'Dolazimo slaviti život koji od Boga dolazi... Opet se događa misa, a to je prisutnost ljubavi. Dolazimo u središte mjesta kroz koje je prošla mržnja s događajem ljubavi.' Kardinal Kuharić pozvao je na molitvu za cijelu Banovinu, za konačan i pravedan mir, za sve građane Hrvatske bez obzira na nacionalnu pripadnost te za zajednicu koja će se vraćati u Hrastovicu i za one koji će obnavljati crkvu. 'Otvorena su vrata slobode u Banovini', istaknuo je, 'u to su uložene žrtve poginulih, ranjenih, suze i patnje'. - 'Ispod crkve sv. Bartola iskopana je provalija da se izgradi neki beskorisni put', u propovijedi je rekao kardinal Kuharić. Mi ne želimo pripadati takvoj razaralačkoj civilizaciji, što se vidi i iz primjera opraštanja među prognanima. Kardinal Kuharić propovijedao je o patnji kao o pročišćenju i jačanju vjere. Na kraju propovijedi uputio je apel (poziv) hrvatskoj Vladi i braniteljima da budu zaštitnici ljudskih prava svih građana naše domovine. - Na kraju mise Nikola Stojanović podsjetio je hrastovičke župljane da je prije četiri godine, kad se zadnji put prije progonstva slavila svetkovina sv. Bartola u župnoj crkvi, rekao da ako se i taj Božji dom sruši, a cijevi tenkova već su u njega bile uperene, ostat će i dalje živa Crkva, a to su župljani. Župnik Stojanović pozvao je

župljane da se vrate u svoju župu, među simbole života, od kojih je jedan i zdenac Bartolovac podno mjesta, gdje je nekada bila župna crkva... U hrastovičkoj župi, u kojoj je prije progona živjelo oko 1500 (tisućupetsto) vjernika, uništene su sve katoličke crkve: župna i pet kapelica..." ("Glas koncila", broj 35./1107., Zagreb, 3. rujna 1995., str. 11.).

Mukotrpno i polagano, život se ponovno vraća u razrušenu Hrastovicu. "Negdašnja živost dobrostojećega hrvatskoga sela ne sluti se ni u tragovima". Uz kuće, a na mjestu gdje je stajala i opet će stajati crkva Sv. Bartola Apostola, "Hrastovica će opet dobiti i svoje brdo". (*Komunalni vjesnik*, Zagreb, 29. rujna 1995.).

Dignuvši se iz groba, Sveti Bartol Apostol ugledao je zvono svoje crkve. I obradovao se veoma. Bilo se to zvono odkotrljalo u trnoviti guštik i tako izmaklo izrodu Zloga. Povratnici ga nađoše i svečano postaviše na postolje načinjeno od četiri metalne cijevi sa zaštitnim krovom. Da ih kao nekada zvonjavom poziva na molitvu. Dok se ne podigne nova Crkva, pod ovim se zvonom služe svete mise, krste novorođena djeca, vjenčavaju ženidbenici.

Jaglaci sunčevići otapaju snijeg i led. Pupaju voćnjaci i vinogradi. Rumene se krovovi obnovljenih kuća. S proljetnim životvornim suncem Hrastovica se budi na novi život. I tako neka bude, od sada pa u vijeke vjekova.

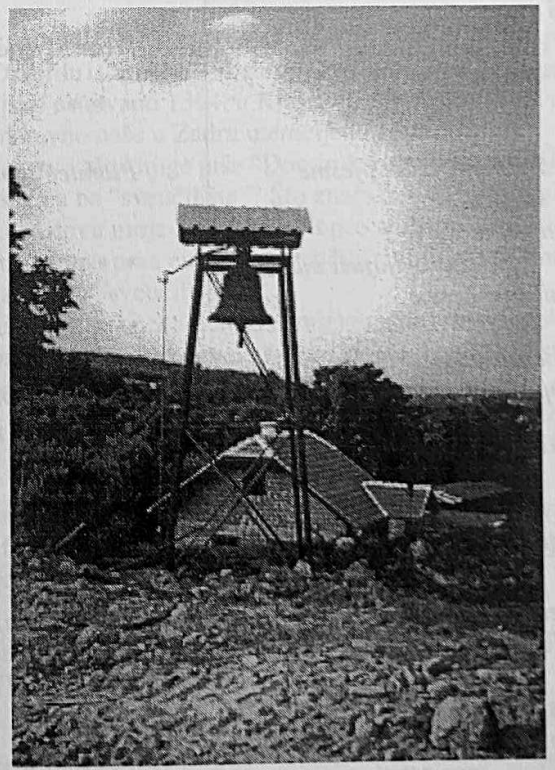

U obnovljenoj Hrastovici opet zvoni zvono crkve Sv. Bartola Apostola

Stanislava ADAMIĆ

Drukčije podneblje

Presadi me, ubaci me
u drugo, drukčije podneblje -
u svoj vrt, Bože
Ne znam što ću sa sobom
Srce je sputano
sve duhovne moći napregnute su do
užasavanja
od smrtne stiske.

Sve boli. A htjelo bi da voli -
da u prozračnosti
u ozračju Tvoje prisutnosti diše
Ne znam što ću sa sobom
Preklinjem Te, ne dopusti očaj
Mučno mi je u sebi
sa svima, sa svime
Bez Tebe ne mogu više.

Ljubavi, oprosti -
Nije riječ prazna, ni trenutni ushit pjesme
Ja bih (Ti prozireš sve)
samo jedan nepresušiv,
ozdravljujući mlaz
barem kap Tvoje milosne česme
Umorna sam
Sputana u čahuri, nesabranosti i tjeskobe
Ne tješi me ni svetopisamska riječ
I molitva je u grču
Dokle će tako!

Sve je izazov i rana
I susret, nečiji pogled
riječ uvredljiva
nemoć da se oduprem -
nagovještaj promašena truda...

Gospode. O Mudrosti milosrdna,
usadi u ovo bijedno ljudsko biće
povjerenje
Osposobi me za Obećanje.

Smiljka SAX

Jesen svijeta

Samo žrtve pak' o traži...
Okrutno: sivoćom davi;
što ne daje sjaja!

* * *

Zjene zjape prazninama,
tminama-tihoga srama ...

* * *

Ljudi nema već odavno!
Samo Sanjač koji stoji,
stojeć' Sunca prošlih eona
broji,
kupeć' zjene oko svojih...

* * *

Plamteć' gore sjećajuć' se
uspomena...

* * *

Nestat neće — u svemiru
dovjeka!
Vječno govorit će istini
što još čeka gnjevna
osluškujući!

* * *

Glas vapijućega u pustinji —
glas što vapije za pravdom
jer to je smisao života:
"FIAT JUSTITIA, PEREAT
MUNDUS!"

Tomo VEREŠ

Razgovor o prvom Hrvatskom sveučilištu*

Hrvatska televizija: Prije nego počnemo razgovor o vašoj knjizi u kojoj zastupate tezu da je Dominikansko opće učilište u Zadru najstarije hrvatsko sveučilište, recite nam kada je i gdje je osnovano prvo sveučilište u Europi te kada su i gdje su osnovana ostala drevna europska sveučilišta?

T. Vereš: Odgovor na to pitanje ovisi o tome što se razumijeva pod riječju "sveučilište". Kad bi ta riječ označavala učilište na kojemu bi se proučavalo apsolutno sve što postoji, onda takvo sveučilište nije nikada i nigdje postojalo, niti će ga ikada biti, jer čovjek ne može dokučiti ni iscrpno spoznati sve što postoji.

Ali, ako se pod riječju "sveučilište" misli na visokoškolsku ustanovu koju utemeljuje sveopći, univerzalni vladar, tj. papa kao duhovni ili car kao politički, i na kojoj se proučavaju filozofija, teologija, pravne znanosti i medicina, onda valja reći da je prvo europsko sveučilište osnovano 1200. godine u Parizu. Utemeljio ga je papa Inocent III., nakon što je francuski kralj Filip II. August izuzeo studente raznih pariških učilišta od svjetovne vlasti, prepustivši Crkvi da se ona brine za njihovo obrazovanje i prava.

Među drevna europska sveučilišta, osim Pariškoga, spadaju ona u Bologni, Padovi, Napulju, Oxfordu i Cambridgeu, zatim prvo češko sveučilište u Pragu utemeljeno 1347. godine, poljsko osnovano 1364. u Krakovu, austrijsko 1365. u Beču, mađarsko 1367. u Pečuhu i naravno naše u Zadru utemeljeno 1396.

HTV: U naslovu vaše knjige piše "Dominikansko opće učilište u Zadru". Zašto pišete "opće učilište", a ne "sveučilište"? Što znači naziv "opće učilište"?

T. Vereš: U naslovu moje knjige piše "opće učilište" zato što je u XIII. i XIV. stoljeću, kada su osnovana prva europska sveučilišta, upravo ta sintagma označavala ono što mi danas zovemo "sveučilište".

"Opće učilište" (latinski: Studium generale) značilo je najvišu obrazovnu ustanovu koja je otvorena prema najširoj javnosti. Na njoj su mogli studirati svi ljudi koji su bili sposobni za tu vrstu visokoga školstva, bez obzira jesu li klerici ili svjetovnjaci.

Osim toga, opće učilište je nužno bilo međunarodnog obilježja, tj. na njemu su predavali profesori, a studirali studenti svih narodnosti bez ikakve nacionalne diskriminacije.

Napokon, na općem učilištu moglo se steći opće znanje svih tada postojećih znanosti, osobito filozofije i teologije koje su po svojoj naravi sveobuhvatne znanosti. Eto, ta tri obilježja čine bit "općeg učilišta".

HTV: Kakvu je ulogu imao Dominikanski red u osnivanju i propagiranju općih učilišta u Europi?

---

* *S Tomom Verešom je razgovarala gđa Lada Džidić, urednica emisije "Kulturni krajolik" na HTV. Razgovor je snimljen 22., a emitiran 24. travnja 1997.*

T. Vereš: Presudnu, rekao bih. Naime, sv. Dominik je utemeljio Red braće propovijednika (Ordo Fratrum Praedicatorum) 1215. godine, upravo kada je prvo europsko sveučilište u Parizu dobilo svoje prve statute. Vremenska podudarnost tih dvaju povijesnih događaja nije slučajna. Oni su, dapače, međusobno duboko povezani. Uvidjevši da je neznanje jedan od glavnih uzroka krivovjerja i praznovjerja, Španjolac Dominik iz Caleruege osniva Red propovjednika čija je zadaća navješćivati kršćansku poruku spasenja svim narodima, ali napose mladim sveučilišnim naraštajima znamenitih europskih gradova Pariza, Bologne, Toulouse, Padove, Napulja, Oxforda itd., uz temeljitu prethodnu znanstvenu izobrazbu.

Tako je opće učilište (studium generale) dobilo u Dominikanskom redu svoga najmoćnijeg zagovornika. Dominikanci su imali opće učilište u Parizu već 1229., zatim su 1248. osnovali opća učilišta u Kölnu, Oxfordu, Toulousei i Montpellieru. Nakon toga u Cambridgeu, Barceloni i Perpignanu 1303., u Canterburyju 1320., u Padovi 1363., u Zadru 1396., u Salamanci u Krakovu 1421., u Budimu 1507. itd. (usp. Angelus Walz, *Compendium gistoriae Ordinis Praedicatorum,* Romae 1958, str. 220-221.).

HTV: Na kojim se dokumentima temelji vaša i Krasićeva tvrdnja da je 14. lipnja 1396. u zadraskom dominikanskom samostanu utemeljeno prvo hrvatsko sveučilište, odnosno "opće učilište"?

T. Vereš: Tri su dokumenta na kojima se temelji ta tvrdnja. Prvi je registar (sažetak) pisma generala dominikanskoga reda Rajmunda iz Kapue od 14. lipnja 1396. kojim naređuje da se u zadarskom samostanu osnuje opće učilište, tj. da se prethodno postojećem filozofskom fakultetu (studium philosophiae ili artium) koji je formiran od 1391. do 1396. godine doda teološki fakultet (studium theologiae). Ta dva fakulteta čine zadarsko "opće učilište" (studium generale). Dokument spomenutoga Generalova registra nalazi se u arhivu Reda u Rimu, a prvi put ga je objavio tiskom poznati dominikanski povjesničar Thomas Kaeppeli 1937. godine (usp. *Registrum litterarum Fr. Raymundi de Vineis Capuani Magistri Ordinis* 1380-1399. Edidit Thomas Kaeppeli O. P., Apud Institutum Historicum Fratrum Praedicatorum, Romae ad. S. Sabinae 1937, str. 218, točka 38.). Prema tome, taj dokument nisam pronašao ni ja, ni moj bivši vrsni student na Dominikanskoj visokoj filozofsko-teološkoj školi u Dubrovniku a sada subrat i prijatelj dr. Stjepan Krasić, nego naš stariji švicarski subrat Thomas Kaeppeli.

Drugi dokument je registar Generalova pisma od 26. srpnja 1396. kojim talijanskom studentu-dominikancu fra Bonaventuri iz Ferrare naređuje da nastavi studij teologije na Zadarskom teološkom fakultetu. Iz toga je vidljivo da je dominikansko opće učilište u Zadru bilo međunarodnog obilježja o čemu ima obilje podataka tijekom njegova 600-godišnjega postojanja.

Treći dokument je Generalova izričita tvrdnja u pismu upućenom kardinalu Filipu iz Alençona malo nakon osnutka zadarskoga sveučilišta da "Svaka provincija u mome Redu ima jedan samostan u kojemu je uspostavljeno opće učilište." To znači da opće učilište ima i Dalmatinska provincija koja je osnovana 1380. godine. Tu sam tvrdnju naslućivao među Generalovim pismima objavljenim tiskom 1899. godine, pronašao je u proljeće 1995. kada sam radio na svojoj knjizi, objavio je iste godine u dva članka i naravno u knjizi *Dominikansko opće učilište u Zadru* (1396.-1807.). *Prvo hrvatsko sveučilište,* Nakladni zavod Globus, Zagreb 1996, str. 38.

HTV: Ako sam vas dobro razumjela, vi tvrdite da je prije osnutka općeg učilišta u zadarskom samostanu 1396. godine već 1391. počelo radom filozofsko učilište, odnosno filozofski fakultet. Kako to dokazujete?

T. Vereš: Vrlo jednostavno. Općepoznata je činjenica da filozofski fakultet, u srednjem vijeku pa i danas, nužno prethodi teološkom fakultetu. Ne može se studirati teologija ako se prije nije završio kompletan tečaj filozofije. A taj je u XIV. stoljeću u Dominikanskom redu trajao pet godina.

Prema tome, naši zadarski studenti teologije koji su prema Generalovoj naredbi startali u jesen, točnije 29. rujna 1396., kada je počinjala akademska godina, nužno su prethodno pohađali petogodišnji studij filozofije. Taj studij General nije trebao posebno narediti jer je propisan Uredbama (Konstitucijama) Reda svakoj provinciji čim je osnovana.

O radu filozofskoga fakulteta između 1391. i 1396. godine, dakle pet godina prije utemeljenja teološkoga fakulteta, neosporno svjedoči činjenica da General Reda svake godine šalje po jednoga najsposobnijega studenta na usavršavanje na već afirmirana talijanska sveučilišta. Tako 1329. godine šalje Marina Dračanina na dvogodišnji studij filozofije u Veneciju, 1393. Grgura Dračanina na dvogodišnji studij filozofije u Paviju, 1394. Marina Dračanina na trogodišnji studij filozofije u Vicenzu, 1396. Nikolu Splićanina na dvogodišnji studij filozofije u Padovu itd. (ups. Thomas Kaeppeli, *Registrum litterarum...*, str. 214, br. 2; str. 215, br. 15. i 18.; str. 217, br. 31.).

HTV: Opišite nam ukratko razvoj Dominikanskog općeg učilišta u Zadru od 1553. godine, kada postaje povlašteno europsko sveučilište koje podjeljuje najviše akademske stupnjeve magisterija i doktorata.

T. Vereš: O tome razvoju, nažalost, nitko ne može govoriti opširno, jer je nestala najstarija službena knjiga Zadarskoga općeg učilišta koju spominje novija knjiga *Liber almi Studii generalis S. Dominici Iadrae olim florentissimae Provinciae Dalmatiae* (Knjiga blagotvornog Općeg učilišta sv. Dominika u Zadru nekoć vrlo ugledne Dalmatinske provincije) na str. 175. Ova novija knjiga počela se pisati u rujnu 1684. i čuva se u zadarskom Historijskom arhivu (Fond samostana sv. Dominika, br. 488.). O starijoj knjizi još nema nikakva traga.

Ipak dr. Stjepan Krasić je pronašao imena nekih profesora iz XV. stoljeća, i to u sekundarnim izvorima, a ja sam mukotrpnim istraživanjem došao do zaključka da je Zadarsko opće učilište, zbog turske opasnosti, prestalo raditi negdje između 1468. i 1495. godine, preselivši se jamačno u Italiju, te ga je general Reda Joakim Turriani ponovno uspostavio 8. prosinca 1495., nakon što je minula turska opasnost.

Poslije toga naše opće učilište u Zadru doživjelo je tako blistavi razvoj da je 1553. bilo promaknuto u red povlaštenih europskih sveučilišta kao što su ona u Parizu, Bologni, Milanu, Beču itd. Prema Krasićevim arhivskim istraživanjima, koja su nužno nepotpuna, na Zadarskom sveučilištu je podijeljeno od 1553. do 1807., kada je ukinuto, 105 doktorata iz teologije i 96 magistarskih naslova.

HTV: I na kraju, recite nekoliko riječi o istraživanjima dr. Stjepana Krasića i o njegovoj knjizi.

T. Vereš: Vrijednost tih istraživanja je neprocjenjiva za hrvatsku znanost i kulturu, osobito što se tiče arhivskih istraživanja. No želim iskoristiti ovu prigodu da

zamolim naše kompetentne znanstvenike, povjesničare, filozofe i teologe da iznesu svoje stručno mišljenje o Krasićevoj knjizi. Nije u redu da o toj kapitalnoj knjizi još nitko nije dao znanstvenu ocjenu, nego je sve ostalo na promotivnim pohvalama. Medutim, sâm Krasić je u više navrata naglašavao da njegova knjiga nije završna točka istraživanja o Zadarskom sveučilištu, nego polazna točka prema novim spoznajama i da je daleko više onoga što o tome sveučilištu ne znamo, osobito o njegovu radu u prvih 250 godina, nego ono što znamo.

Neka, dakle, naši znanstvenici pomognu svojim stručnim recenzijama da isprave neke možebitne pogreške u Krasićevoj knjizi, da traže razjašnjenje nekih njezinih nejasnoća i ukažu na nove putove istraživanja o prvome hrvatskom sveučilištu u Zadru.

Adolf POLEGUBIĆ

Kako se rodila pjesma

Iznjedrila iz misli
djetinjstva
iz vihora

Riječ treptava
duša ranjena
u noći

Netom zatitra
u maestralu
u drhtavu majčinom glasu

Drago MRŠIĆ

Istina

Iz pogleda tvoga
moje jutro toči

Još i danas
moje jutro
kroz prozore
tvoje kroči

Istina si
moga dana
Iskopane oči
Zacijelila rana

Iz pogleda tvoga
toče moja jutra
Da mi vrati jučer
danas molim sutra

Davor PRPIĆ-BRKAC

Ljeto na Velebitu

Ljetno sunce -
vrućinom obavija Velebit
prijeteći biću
toplotnim udarom...
i kamenim ljutacem
punim zmija...
prisiljava na spas
u hladovini
zelenog izobilja

Kamene litice -
uspavane i trome...
vrtače i škrape
makija i kleka...
sve tiho
rastezljivo...
- nigdje ničeg čujnog
živog od povika

Sunce žestinom grije...
i plodne kršne udoline
šume
i zelene livade
kamene kukove...
i dubine

Malo pitke vode
skrivene
u nekom bukovu šumarku
Velebit čini jedinstvenim
u čekanju...
osvježenja
ljetnoga predvečerja

Početak...

Nakon bura i oluja
iza sebe što ostavljamo...
kataraza uz more...
okolo kamenje -
lakoće muk...
a osvojene sjene vrebaju
Početak nove sreće...

Pomislih na tebe...

Iznad bora nebo kao razrijeđena tinta
Velebit u mirovanju
agresivne stijene, japage, vrtače i... kamenje
ništa ljepše od pogleda
a u srcu sklad linija... harmonija
Pomislih na tebe...

Senjska bura

Brdo Vratnik nadvilo se
Senju gradu
nešto sprema
uznemireno
uzneseno
naslućeno
i sanjamo...
svoja krila pružilo je
dolje
prema...

Za tren, bura!...
i cvili
i fijuče
i ulice briše
i lomi grane...
sve se posakrilo
čekajući
toplije dane
I bura
i Senj
I Senj i bura -
oduvijek je tako
otkad ih je znati

Čim malo sunce se javi
oni će se sazivati

Ivo ZALAR

Gospodin Rafo - zaboravljeni roman Petra Grkca

Ima u Hrvatskoj pisaca koji su ili nepravdom književnih povjesničara ili gotovo polustoljetnim tabuom boljševičkog režima bili prešućivani, zatajeni, zabranjivani. Ostali su zaboravljeni kao da nisu dio naše književne baštine, makar bili po objektivnoj prosudbi značajnici umjetničke riječi ili bi barem mogli ući u onu skupinu naših pisaca koje je pokojni književni povjesničar Antun Barac okarakterizirao sintagmom "veličina malenih". Na suvremenoj književnoj kritici i povijesti leži zadatak da u ovom našem slobodnom političkom ozračju sve te i takve pojave stavi na svoje mjesto. Pri tome ne mislim da treba nekog zbog njegove idejne žrtve i visoke patriotske svijesti uzvisivati i dizati na pijedestal koji po snazi književnog izraza objektivno ne zaslužuje, ali isto tako ne smije se dopustiti da po izvjesnim knjigama, plodovima srca i uma kreativnih književnih poslenika u prošlosti padne prašina zaborava, a mogli bi nešto reći i sadašnjim mladim naraštajima.

Među takve vrijedne književne poslenike ide i Petar Grgec, profesor latinskog i grčkog jezika, filozof, pjesnik i prozaist, esejist i znanstvenik, izvrsni poznavalac hrvatske usmene književnosti, posebice poezije. Uza sve to bio je za sve vrijeme radnog vijeka promicatelj kršćanske duhovnosti što mu 1945. novostvoreni komunistički režim nije mogao oprostiti, te je ubrzo otpremljen u Lepoglavu na dugogodišnje tamnovanje iako nije bio nikakav ustaški djelatnik nego samo ravnatelj I. realne gimnazije u Zagrebu.

Rođen je 15. veljače 1890. u podravskom selu Kalinovcu, ili još točnije u kalinovačkom zaseoku Batinske, odakle je i njegov rođak Ivan Lacković-Croata, poznati slikar i grafičar. U rodnom Kalinovcu završio je i pet razreda osnovne škole (osnovna je škola tada imala četiri redovita razreda i peti tzv. opetovnicu). O tom svom predškolskom i ranom školskom djetinjstvu pjeva u svojoj pjesničkoj zbirci "Bijeg u djetinjstvo", neke vrste sonetnom vijencu, koji nas podsjeća na Prešernovo djelo, samo što slavni slovenski pjesnik pjeva u njemu o domovini, a istodobno posvećuje svoje pjesme odabranici srca Juliji Primicovoj, dok Grgec opjevava svoj uži zavičaj, Batinske, ljepotu njegovih šumskih predjela, toplinu i ugođaj obiteljskog doma, posebice o Božiću, te drugovanja s pastirima dok čuvaju na šumskim proplancima krave i svinje, igraju se veriža i drugih starih igara, ili slušaju junačke narodne pjesme ili priče o

* U pripremi je kod HKD-a reprint toga romana.

pozojima (zmajevima), koje im priča njihov stari susjed, također pastir. I ta bi knjiga zaslužila podrobniju interpretaciju, ali to prelazi zamišljeni okvir ovog mog napisa.

Poslije završene osnovne škole Grgec odlazi u Travnik u isusovačko sjemenište i gimnaziju, koja je spremala učenike za svećenike, što on nije postao, ali je sigurno baš tu usvojio duboki kršćanski nazor na svijet, a možda je kasnijim intenzivnim religioznim djelovanjem djelomično vraćao dug majci, koja je bila pomalo razočarana što joj sin nije prigrlio svećeničko zvanje. Nepobitna je međutim istina da je Grgec u svom laičkom katoličkom apostolatu učinio više na crkvenom polju nego mnogi svećenici.

Završavši srednju školu upisuje se 1911. na Filozofski fakultet u Zagrebu (grupa filozofija i klasični jezici); no morao ga je prekinuti zbog odlaska na front u I. svjetskom ratu. Kao austrougarski časnik sudjelovao je u borbama na talijanskom ratištu, a uspomene o bitkama na Soči ostavio je u uzbudljivoj memoarskoj trilogiji: "Topovi su grmjeli", "Krvava služba" i "U paklenom trokutu". U njima je živo i potresno opisao svoje dojmove ratnih zbivanja, nakon je 1917. pao u talijansko zarobljeništvo. Tek poslije rata završio je studij.

Uz svoj rad profesora na Nadbiskupskoj klasičnoj gimnaziji vrlo je aktivno sudjelovao u različitim organizacijama Katoličke akcije, a kao istaknuti član Društva sv. Jeronima objavljuje u njegovim izdanjima, kao i u drugim nakladničkim kućama, niz knjiga i brošura kršćansko-religiozne i patriotsko-nacionalne provenijencije, pokazujući posebno zanimanje za kršćanske svece i junake hrvatske prošlosti. Tako mu izlaze primjerice knjige: "Hrvatski Job" (životopis bana Karlovića), "Božji bjegunac fra Šimun Filipović", da spomenem samo neke, a prevodio je i sa stranih jezika djela mahom religioznog diskursa.

Po različitim listovima i časopisima ostavio je golemi broj idejnih, sociooloških, političkih, književno-teoretskih, lingvističkih, filozofskih i pedagoških članaka i rasprava, te se možemo upitati kada je stigao sve to napisati.

U razdoblju između dva rata bio je uz Ljubomira Marakovića najistaknutiji kritik katoličke orijentacije, a svojim djelima "Na izvorima pjesništva", "Hrvatske narodne pjesme" i "Razvoj hrvatskog narodnog pjesništva" predstavio nam se kao izvrstan poznavalac hrvatske folklorne lirike i epike. Njegovu kompetentnost na tom području priznavali su mu i oni koji mu iz svojih liberalističkih ili marksističkih nazora nisu bili skloni. Sjećam se kako su ga za prošlog režima citirali u toj domeni, makar mu se inače ime rijetko spominjalo.

Između ostalog dodao bih da je Petar Grgec bio i odličan govornik. Sjećam se kako je govoreći na proslavi tristogodišnjice osnutka sela Kalinovca upravo zatravio nazočne Kalinovčane i druge slušatelje svojim riječima. Prisustvujući kao dječak tom skupu pred crkvom usjekla mi se u pamćenje njegova stasita, fizički snažna figura, blage oči, prosjeda kosa, bujni ali njegovani brkovi, te lozinka naših pređa koju je nekoliko puta ponovio, jer je, čini se, bila geslom i njegova života: "Za krst časni i slobodu zlatnu"!

Zanimljivo da mu je jedina pripovjedačka knjiga, knjiga s koherentnom fabulom upravo ova o kojoj želim govoriti - "Gospodin Rafo". Knjiga od stotinjak stranica u crvenom uvezu sitnih i gusto tiskanih slova, objavljena 1927., dakle prije ravno 70 godina, u izdanju Društva sv. Jeronima. Ispod naslova, te imena autora na prvoj stranici

navodi se da je knjigu "slikama uresila Zdenka Sertić". Premda sam autor kaže da je to priča iz podravskoga kraja, možda je ipak bolje reći da je to kratki roman, roman koji je nešto opširniji od primjerice Brlićkina "Šegrta Hlapića".

U uvodnom poglavlju, posvećujući djelo drugovima iz djetinjstva, pisac pripominje da će možda oni biti razočarani što im pripovijeda o Rafi Jablanu zvanome Štrafiček, o čovjeku o kojem i oni puno toga znaju jer su im o njemu pričali starci kad su kao djeca čuvali stoku na paši. Iz toga slijedi da autor nije Rafin lik izmislio, nego je to "potucalo" ili plod narodne mašte ili zbiljski lik kojemu je samo mnogo toga pridodano. Drugim riječima da je postojao bilo u stvarnosti bilo u priči i bio prototip djelu, kao nekakav negativni podravski Kerempuh.

Naime, Rafo je seoski mladić kojemu se ne da raditi, kojemu je ideal ili životni cilj biti "gospodin", jer kao takav neće se tobože, morati mučiti nego će samo uživati.

Bilo je to vrijeme kada se malo seoske djece školovalo, i to uglavnom za učitelje i svećenike, dakle za inteligenciju koja je bila najbliža seljacima i koja je praktički postojala u svakom selu, jer se pravo selo nije moglo ni zamisliti bez škole i crkve. Nekim seljacima nije bilo čak ni jasno kako se postiže neko "gospodsko" zvanje. Znao sam u svom djetinjstvu baš u Batinskama jednog seljaka, koji je uzdisao i govorio kako mu je žao što ga roditelji nisu dali "u nauk" za doktora kao bratića Petrinu njegovi roditelji, misleći da se za liječnika mora umjesto polaženja škole šegrtovati kao za primjerice postolara!

Antijunak Grkčeva romana Rafo Jablan zvani Štrafiček (u to su doba mnoge obitelji imale isto prezime pa ih se razlikovalo po nadimcima) želi prijekim putem postati gospodin. Njemu bi brzo dodijalo školovanje kao što mu smrdi prljava i blatna zemlja, koju velikodušno prepušta svom stricu meditirajući pri tome: "Krtovi i svinje traže što šire polje, da mogu po njemu rovati, pa neka i moj stric imade što više zemlje, po kojoj se može, ako baš hoće, i kaljužati. Svakome svoje." (str. 18). Kako je Podravina u to doba dio Vojne krajine u kojoj su časnici bili posebno visoka gospoda, Rafo odlazi jednom pukovniku za posilnog, jer gospoštijom mu se čini i služiti velikog gospodina. No kad jednom pukovniku loše osedla konja te on za vrijeme neke smotre poljubi zemlju, Rafo bude otjeran iz svoje službe. Ali i dalje tvrdoglavo nastavlja tražiti "gospodsku" sreću. Odlazi da bude dvorjanin na carskom dvoru u Beču, pa zatim u Kremlju, i na kraju u sultanovu Carigradu. Ali, kako kaže Grgec, "Sreća je brzonoga kao jelen i promjenljiva kao proljetno vrijeme", Rafo na sva tri mjesta nastrada, bježi s carskih dvorova spasavajući živu glavu, razočaran pomišlja i na samoubojstvo, da bi se ipak na kraju pokajnički vratio u svoje selo Grbonog, uviđajući da će tu naći najviše životnog zadovoljstva.

"Gospodin Rafo" je roman s tezom, koju je Grgec izrazio već u uvodnom poglavlju, kada kaže: "Podravski je hrvatski seljak s podsmijehom gledao odmetnike od pluga i naporna rada znajući, da nakon velepjesni smionih ratnika i krvavih bojeva mora stvoriti velepjesan ponosnih ratara i žuljeva rada na obranjenoj i obrađenoj hrvatskoj grudi. On je tu velepjesan doista i stvorio. Velika, lijepo izgrađena podravska sela u nekadašnjoj podravskoj granici i lelujavo more žita, koje se razlijeva ljeti podravskom ravnicom, svjedoče doduše o potocima znoja, koji svake godine natapaju taj kraj, ali

ujedno i o gospodstvu marljivih ratara, koji znadu, da su ravnopravni svim ostalim zvanjima i staležima i onakvi junaci, kakve traži novi vijek."

Po Grkčevu naziranju, bez obzira na potoke znoja što ih u svojem mukotrpnom radu prolijevaju ratari, ima nešto gospodsko u njihovu slobodnom i nezavisnom životu, u neposrednom dodiru i povezanosti s prirodom. Potekavši iz seoske obitelji, Grgec je sačuvao iskreno poštovanje prema seljacima i njihovoj sudbini, a kako ni u njegovu životu bez obzira što je postao priznati književni katolički djelatnik, nije uvijek teklo mlijeko i med, ima u tim redcima i vlastite nostalgije što je i sam postao odmetnikom iz tog života. Kao što, vjerujem, da se mnogim intelektualcima prve generacije podrijetla sa sela u trenucima nesreće bola i sumnje javlja pomisao ne bi li bilo bolje da nikad nisu ostavili svoje rodno mjesto.

U romanu nema ljubavnog zapleta, ako to nije samo u jednom detalju kada Rafo dobije šamar od kneginjice na bečkom dvoru jer se usudio da joj udvara i da je poljubi.

Grgec je, da bi bio zanimljiv mladeži i općenito prosječnim čitateljima, zaogrnuo svoju osnovnu misao u ruho pikarsko-pustolovnog romana, a u realistički prosede svog pripovijedanja uveo jedan nezbiljski, odnosno nezemaljski lik: đavla. I đavao je u romanu gospodin s crvenom kapom i crnim kaputom, koji se povremeno javlja Rafi i podbada njegovu želju za gospodskim životom, pa mu i pomaže doći u carske dvorove. Naime, u doba Grkčeva djetinjstva još su živjeli na selu ostaci čaranja, praznovjerja, vjerovanja u pozoje i druga čudovišta, ali je autor radije uveo u djelo, u skladu sa svojim kršćanskim vjerovanjem, lik đavla koji, eto, ljude napastuje i navodi ih na zlo.

Naglašena teza pridonosi jednodimenzionalnosti likova u djelu, ali taj nedostatak nadomješten je dramatičnošću pojedinih scena i izvanrednim lirskim opisima. Primjerice, evo kako pisac doživljava svoj podravski ambijent: "Vani se iznad podravskih šuma, voćnjaka, livada i oranica rastegnule paučinaste mreže sive maglice, kroz koje se cijede na vlažan šušanj i posječenu kukuruzovinu blijedi mlazovi mjesečine ili još bljeđe pramenje samih jesenskih zvjezdanih zraka. Može biti da je došla već i zima, a s njom je dotumarao preko Drave u podravsku ravnicu i leden sjevernjak. U tmastoj i nemirnoj noći zalijeće se on u bilogorska brda jurišajući srdito na njih, a kad ne može da ih makne s puta, vraća se natrag, zavija i zviždi još bjesnije te se ledenim pandžama i oštrljatim zubima kvači za kućne krovove i ogoljele voćke. Pod njegovim mrtvačkim zahvatom umiru posljednji tragovi života, a povrh ukočenog groba prirode rasipa nevidljiva ruka snježne zvjezdičave cvjetove i vijence bijele zimske samilosti."

Premda je prošlo 70 godina od nastanka ovog romana, trebalo bi ga istrgnuti iz zaborava. I zbog zanimljive i uzbudljive fabule, i zbog uspjelih lirskih deskripcija, a jednako tako zbog moralnih i čvrstih vjerskih načela koje autor u njemu zastupa. Sigurno ne bi štetile ni suvremenoj hrvatskoj mladeži.

Ivo Mijo ANDRIĆ

Distance

Kad mi je teško zamišljam kuću u Trpnju
Pogled bacam na drugu obalu.
Sakupljam bjelinu Biokova
Mjerim ugao Hvara na kome lebdi Sućuraj.

Razglednicu Trpnja držim na stolu
Radi pojašnjenja detalja zaborava.
Pijem zelenu boju bilja s kojom slikam more.
Otkidam dio neba s Ploča
Gdje se brodovi gnijezde.

Kad mi je teško misli i sjećanja
Nose me gdje želim biti.

Kad se rađa pjesma

Kad se rađa pjesma pijetlovi zašute
Zašute slavuji i šume zašute
kad se rađa pjesma prestaju ratovi
Ratnici kradom slažu kocke mira.

Kad se rađa pjesma zažubore rijeke
Prokapaju rose, prošapću mora
Kad se rađa pjesma obale se spoje
Nabujaju trave-putovi zarastu.

Kad se rađa pjesma trešnje procvjetaju
Zaplode crvene točke u kozmosu
Kad se rađa pjesma zatvore se vrata
Onima što žele sa najavom ući.

Kad se rađa pjesma otvore se oči
Raširе se krila oslobode čula
Kad se rađa pjesma vrisnu vodoskoci
Zacvile vjetrovi, pogase se zvijezde.

Kad se rađa pjesma zasvijetle tuneli
Uhvate se ruke svjetskih magistrala
Kad se rađa pjesma, Bog na zemlju siđe
Tako život primi Betlehemski izgled.

Mladen JURČIĆ

Užas i zvijezde

Premda sam oduvijek ne samo s velikim nepovjerenjem, nego i podrugljivo gledao na spiritističke seanse i na razgovore s duhovima putem medija, pa nikad nisam pomišljao da bih mogao sudjelovati u nečemu takvom, ipak, kad sam poslije petnaest godina bliskosti u vrlo sretnom braku izgubio svoju voljenu Veroniku, zapao sam u tako duboku utučenost da sam se, u toj boli, beznadnosti, očajanju i konfuziji, bio spreman uhvatiti za makar kako apsurdnu i mom bivšem razumnom "ja" neprimjerenu slamku, kako bih - krivo bi bilo reći: vratio nekakvu nadu, jer duboko u sebi sam, glede seansi, ostao isto tako skeptičan kao i prije - nego kako bih možda, makar i nakratko, ublažio ili barem zavarao bol koja me je podmuklo i stalno izjedala, u praznini što je, vjerovao sam, više nikada ništa neće moći ispuniti.

I zato, kad sam za jednoga od svojih čestih lutanja gradom (samoća našega stana što ga je Veronika s takvom ljubavlju uređivala naprosto me je slamala) iznenada sreo staroga poznanika Stanka Vratarića, kojega već godinama nisam vidio, a znao sam da se zdušno bavi "ezoterijom", spiritizmom i čime sve ne, pa je mnogo vremena utukao u istraživanja svih mogućih "tajnih granica", naveo sam razgovor u tom smjeru. Kao što sam i očekivao, moj je poznanik o toj temi razvezao kao navijen, pa smo otišli u obližnji bar "na čašicu", gdje mi se, zahvaljujući mom daljnjem spretnom navođenju, oduševljeno pohvalio da prijateljuje s "apsolutno autentičnim i pouzdanim" medijem iznimnih nadosjetilnih sposobnosti, kod kojega se, na redovitim seansama poslije večere, sastaje malo, ali pomno birano društvo neumornih i zauzetih istraživača "onostranosti".

Poslije gotovo dva i pol sata u baru naslušao sam se njegovih naklapanja o onome što sam oduvijek smatrao zabavom besposličara i ispraznih ljudi, koji nisu u stanju otkriti pravu duhovnost, pa su prizivanjem prikaza liječili frustracije i surogatom duhovnosti nastojali ispuniti svoju prazninu. Naposljetku mi je Stanko, što mi je i bio cilj, obećao da će me preporučiti Romanu Loparu, očito "velikom svećeniku" njihova strogo ekskluzivnoga društvanca. Ako veliki Romano odobri, moći ću biti nazočan na njihovoj seansi, pa ću se, žarko je tvrdio već zaplećući jezikom, mašući rukama i tako vičući da mi je postalo neugodno, sam uvjeriti u vjerodostojnost njihovih zaprepašćujućih komuniciranja s "nadsvijetom".

- Vrlo teško i nerado primaju neposvećene - upozorio me je - ali Romano poštuje moju riječ i preporuku. Zna da ne bih doveo bilo koga, pa ti gotovo mogu jamčiti da ćeš nam se smjeti pridružiti.

- Odlično - prokomentirah s potrebnom dozom ushićenja. - Bit ću ti vrlo zahvalan.

- Jako mi je stalo da ti pomognem - izjavi on sućutno, jer iako su ga smatrali čudakom i smiješnim zanesenjakom, bio je iskren i osjećajan čovjek.

Neko vrijeme poslije toga nisam ga ni vidio ni čuo, pa sam već mislio da je zaboravio naš razgovor, no jedne me je večeri nazvao i javio mi da prekosutra navečer mogu doći na sastanak njihova društva. Naći ćemo se u gradu, pa će me on odvesti.

Takvo "iskustvo", na koje su me naveli očaj i konfuzija, ne bih ni stavljao na papir, da se ta "pustolovina", iako sam od nje malo očekivao, nije pretvorila u onako

nevjerojatnu noćnu moru, jezovitu, pogibeljnu eksploziju neizrecive strave, čiji nas je vrtlog zamalo sve uništio, zauvijek nas usisao u beskrajnu, nezamislivu, najmračniju noć neke nepoznate dimenzije koja...

No počet ću s tom stvarnom, ovozemaljskom noći, ili bolje večeri, kad se trebalo odigrati ono što sam smatrao popriličnom lakrdijom, a na sudionike sam već unaprijed gledao kao na skupinu zanesenjaka, u čijim glavama baš i nije sve kako treba.

Vrlo debela žena srednjih godina, piskutava glasa, izbuljenih, blijedoplavih, vodenih očiju i crveno obojene, nakovrčane kose, odjevena u zelenu bluzu i crvene, uske hlače koje su drhtavo meso na nogama i bedrima opsceno stiskale u poveće kobasice, otvorila nam je vrata prostranoga stana u oronuloj kući u starom dijelu grada i uvela nas u sobu, gdje je, oko povećega okrugloga stola, sjedjelo još četvero ljudi: Sitan je čovjek četrdesetih godina, šiljata nosa i gotovo crnih očiju glavu uvijek držao malo spuštenu i oko sebe bacao brze, ispitljive poglede, pa je djelovao nesigurno i podmuklo. Mlada, privlačna žena kratke, plave kose, odjevena u elegantni sivi kostim, sa zanimanjem me je odmjerila, a njoj vrlo slična, mršava žena koja joj je, kako sam prilikom predstavljanja doznao, bila majka, nasmiješila mi se jako namazanim ustima i mahnula rukom na kojoj su zveckale narukvice.

Naš domaćin, gospodin Romano Lopar, bio je krupan, postariji čovjek, čak i u svom stanu odjeven u besprijekorno crno odijelo s kravatom. U naboranu licu isticale su se upale, prodorne sive oči, a gusta mu je sijeda kosa padala na ramena. Kad me je Stanko predstavio, prišao mi je i srdačno mi, snažno stisnuo ruku, poželjevši mi dobrodošlicu, no unatoč vedru tonu, pogled mu je ostao ispitljiv i nekako ukočen.

Kad je predstavljanje završilo (debela je žena bila cvjećarica, mlađa je bila profesorica matematike, a sitan čovjek šiljata nosa liječnik, ginekolog), posjedali smo oko stola u, moram priznati, dosta ugodnu, opuštenu ozračju. Iako sam o njima unaprijed oblikovao ne baš povoljno mišljenje, pripadnici su se društvanca pokazali uljudnima, raspoloženima, pa i prilično zanimljivim sugovornicima, osim ginekologa koji je i dalje gledao pred sebe, jedva otvorivši usta.

Naš je domaćin istaknuo da nerado primaju nove članove, jer mnogi ne znaju cijeniti njihove napore, pa se izruguju, ili su pak neopravdano neprijateljski raspoloženi prema onome što ne razumiju, a neutemeljene su predrasude česte.

- No - nasmije se on - nisam mogao zanemariti preporuku vjernoga člana - pogledao je Stanka - koji je o vama ispričao lijepe stvari, pa su se svi složili da na našem sastanku dopuste iznimnu nazočnost... neću reći "neznanca", jer uskoro to više nećete biti, nego... još jedne osobe. Zahvalio sam, ali sam ga upozorio da se, kako sam po prirodi prilično skeptičan, dosad nisam bavio ničim sličnim.

- Svi smo mi bili skeptični - glasio je odgoor. - Dobra je to osobina, koja sprječava bezglavo srljanje. Neću vam ništa govoriti, niti će vas itko ovdje u bilo što uvjeravati, jer sami rezultati najrječitije govore. Vjerujte u ono što vidite, čujete i osjetite. Procjenite sami. Imam sposobnost brzoga ocjenjivanja ljudi, a moram reći da ste ostavili povoljan dojam. Aura vam je dobra, mogu osjetiti pozitivne vibracije, a najvažnije je da ste otvorena uma i srca, lišeni predrasuda. Nas zovu fanaticima, ali mogu vam reći da su naši protivnici, koji pobijaju bilo kakvu višu stvarnost, daleko fanatičniji u svom shvaćanju, ili bolje potpunom neshvaćanju "stvarnoga" i "razumnoga". Po mom mišljenju nije baš

razumno odbijati baš sve novo i još nepoznato i to u ime "zdrava razuma" koji nam, ako išta, govori da čovjek mora uvijek otkrivati i da su pred njim još mnoga istraživanja i spoznaje.

Složio sam se, a kako sam se u tom društvu opustio brže nego što sam očekivao, uslijedio je živ i zanimljiv razgovor o "neistraženim područjima" i o neobičnom, uskom i jednoobraznom ustrojstvu ljudi koji a priori odbacuju i mogućnost postojanja bilo kakva nadsvijeta.

- Oprostite što našu diskusiju skrećem na tu bolnu temu - reče u jednom trenutku Lopar - ali Stanko mi je, dakako, pričao o vašoj... patnji zbog gubitka što ste ga nedavno doživjeli. To i jest jedan od razloga što sam se tako spremno složio da vas upoznamo, primimo. Kad god mogu, rado pomažem ljudima, štoviše, smatram to svojom dužnošću, a bitno pomažemo ako dokažemo da ni gubici koje držimo najtragičnijima nisu konačni, da apsolutnoga gubitka nema, a sve ovisi o našem motrištu... Mislim da ćete to već večeras uvidjeti, da ćete barem početi shvaćati mnoge stvari. Bit ću vrlo sretan unesem li svjetla u vašu tugu.

Prekinuo ga je ulazak postarije, u crno odjevene žene (Loparove spremačice i kuharice, jer Stanko mi je rekao da je naš domaćin već dugo udovac), koja nas je izvijestila da je večera postavljena.

Prešli smo u prostranu, stilski namještenu blagovaonicu i posjedali oko dugoga stola. Već odavno nisam tako ukusno večerao, jer nikad nisam bio dobar kuhar, a poslije Veronikine smrti slabo sam pazio što jedem. Menu se sastojao od sočnih, mekih odrezaka, čija je tajna očito bila u meni nepoznatu pikantnu umaku, odličnih kolača s kremom i kompota. Osim voćnoga soka nije bilo pića, jer Lopar je objasnio da prije seanse nije dobro ništa piti, a niti uzimati stimulanse. Za večerom je domaćin najviše govorio, a bio je inteligentan i osjećajan sugovornik, daleko od fanatičnoga i u svoj svijet zatvorenoga čudaka, kakvim sam ga zamišljao.

- A sad dolazi vrhunac - nasmiješio se kad smo završili s večerom, dok je spremačica uklanjala prazne tanjure i čaše. - Ponoć se bliži, a s njom - kimnuo mi je - i vaše posvećenje u našu posebnu... tajnu. Hotimice vas nisam pitao ništa o vašoj voljenoj supruzi, dijelom kako ne bih pozlijedio otvorenu ranu, ali najviše zato da ne pomislite da "lovim informacije" koje bih poslije mogao šarlatanski uporabiti. Nisam šarlatan, sve je... sve će biti posve stvarno, neopozivo ćete osjetiti da jest. No moram vam dati nekoliko nužnih uputa.

Kad je spomenuo da "dolazi vrhunac", spremačica se vidljivo usplahirila, gotovo ispustivši tanjur, a za vrijeme njegova govora mnogo je brže odnosila suđe u kuhinju, kao da joj se žuri.

- Bolje bi bilo da su u seansi podjednako zastupljena oba spola - izjavi Lopar - da imamo četiri članice, jer četvorica smo muškaraca, ali i ovako je razdioba podjednaka, a sedam je dobar broj. Znate li što o seansama? - upitao me je.

- Malo - odgovornih. - Nešto sam čitao.

- O tome je napisano mnogo gluposti, koje mogu zavarati - upozori me on. - Neću vas gnjaviti dugim uvodom. Prijeći ćemo u sobu u kojoj smo bili i posjedati oko stola, držeći se za ruke. Važno je da ozračje bude mirno i opušteno, bez prevelike doze skeptičnosti, no već sam rekao da osjećam vaše pozitivno strujanje, pa neće biti problema. Svi smo mi staro, prekaljeno društvo, pa nazočnost samo jednoga novoga

člana neće negativno utjecati. Kako bismo se što bolje opustili, posve ćemo naravno razgovarati, pa čak i zapjevati, a onda... vidjet ćemo. Oprostite, kako se zvala vaša supruga?

- Veronika - odgovorih, osjetivši u prsima gotovo tjelesnu bol.

- Slažete li se da je pokušamo pozvati? - upita Lopar blago, a kad sam odgovorio kimanjem, ležerno je dodao: - Vidjet ćemo što nam ima reći.

Sad sam se u sebi ogorčeno pobunio, ne protiv tih ljudi, nego sam se razljutio na samoga sebe, što sam se u bezizlaznu očaju doveo u glupu situaciju da sudjelujem u nečemu što sam smatrao apsurdnim, dopustivši da, možda dobronamjerni, ali nepoznati i unatoč srdačnu držanju, nedvojbeno luckasti ljudi svojim zaluđenim postupcima ne samo na određen način oskvrnu uspomenu na Veroniku, nego da svojim smiješnim igrarijama, tu uspomenu, a i moju tugu, svedu na jeftinu farsu. No sad je bilo kasno da se predomislim.

Samo sam napola slušao što je Lopar dalje govorio tihim, usrdnim, uvjerljivim glasom, a onda smo ustali i pošli u sobu s okruglim stolom. No prije nego što smo izašli iz blagovaonice, na vratima se pojavila spremačica, koja se doimala prilično smeteno i prestrašeno.

- Oprostite, ali... ja bih sad otišla - reče ona malo drhtavim glasom.

- Dakako - odsječno će Lopar, mahnuvši rukom. - Dodite sutra ujutro, kako je dogovoreno.

- Ali... još nisam oprala tanjure. Ipak ne bih sad ostala, nego...

- Nije važno, nije važno! - naglo je i nestrpljivo prekine njezin poslodavac. - Posao ćete dovršiti sutra. Rekao sam da možete ići.

- Hvala. - Vidljivo odahnuvši, žena se okrenula, a dok smo u drugoj sobi, gdje je naš domaćin izvor svjetla ograničio na dobro zasjenjenu noćnu lampicu, sjedali oko okruglog stola, čuli smo žurne korake po hodniku. Spremačica je gotovo izjurila, zalupivši za sobom ulazna vrata.

Vani, iza velikog prozora, smireno je, duboko disala topla, zvjezdana, proljetna noć. Pomislih da bih bolje učinio da sam večeras, pod zvijezdama, prošetao mjestima koja su tako dugo poznavala i prisno prihvaćala Veroniku i mene i gdje smo proživjeli toliko toplih, dragih trenutaka da se naša nazočnost nekako mistično utisnula u samo ozračje, postavši dijelom njegove biti, pa sam se ondje mogao predati sjećanjima, u živim slikama, oštrijima i gotovo stvarnijima, opipljivijima od moje sadašnje blijede, puste stvarnosti, umjesto što se, sjedeći za okruglim stolom i prizivajući nepostojeće sablasti, držim za ruke s tim, u fantastične svjetove zalutalim čudacima.

Razgovarali smo, kako bismo stvorili posve opušteno ozračje, u jednom smo trenutku i zapjevali, a onda nam je Lopar odjednom rukom dao znak da utihnemo. Zatvorivši oči, naglo je zabacio glavu i kao da se posve ukočio.

Oko minutu i pol proveli smo u napetoj i - barem za mene - nelagodnoj tišini, a onda se trgoh, zaustavivši dah. Osjetio sam kako mi se, negdje iz utrobe, polako penje i cijeloga me obuzima duboka jeza, jer negdje iz mračnoga, praznoga kuta sobe začuo sam prigušeni žamor glasova. Koliko sam vidio, u sobi nije bilo radija, prozor je gledao na tiho, noćno dvorište, a žamor kao da i nije dopirao izvana, nego upravo iz prostorije u kojoj smo sjedili, iz samoga zraka, negdje u kutu.

Prešavši pogledom po ostalima, vidio sam da se nitko nije ni pomaknuo, a sve su oči bile zatvorene. Neko je vrijeme vladala tišina, a onda se ponovno začuje sad glasniji žamor. U polumračnoj sobi nešto kratko bljesne, poput fleša na fotografskom aparatu, ali nije to bila noćna lampica, koja je i dalje ujednačeno, prigušeno svjetlila, nego je bljesak - u to sam bio siguran - dopro iz kuta sobe, gdje nije bilo ničega.

Zurio sam u polumračni kut, kad mi se oči još više raširiše, a utrobu kao da mi je stisnula neka golema šaka, jer u tom sam čudesnom, nestvarnom trenutku začuo taj glas koji je, iako sam znao, osjetio da je tu, s nama u sobi, do mene dopro kao iz daljine, s onu stranu granice jave i grozničava sna, stvarnoga i nestvarnoga, našega svijeta i neprovidne tajne onostranosti. Gotovo sam poskočio sa stolice, ispustivši ruke sudionika, ali me oni, osjetivši moj trzaj, jače stisnuše, davši mi znak da ostanem miran, pa se krug ruku nije prekinuo.

Iako je glas bio prigušen, iako je u našem sivomu svijetu djelovao nestvarno, nije bilo nikakve dvojbe čiji je, nisam se mogao prevariti, jer taj sam najdraži glas slušao petnaest godina, a bio sam uvjeren da mi se više nikad, baš nikad neće obratiti. Pa ipak - ponovno mi je progovorio u mraku te fantastične, starinske sobe, isti kao nekad i pun osjećaja.

- Ja sam živa, živa sam! Volim te i živa sam, upamti to! - žarko je ponavljala Veronika, a onda sobu ponovno osvijetli, sad još jači bljesak. - Hoću da znaš da sam živa i da više ne tuguješ, nego...

Glas joj se izgubio, posve prigušen potmulom grmljavinom, tako da sam u prvi trenutak pomislio da je potres. Sad su i ostali otvorili oči, prestrašeno gledajući po sobi, no nisu prekinuli krug spojenih ruku.

- Nešto nije... u redu... - naglo se oglasi Lopar, čije su oči još bile zatvorene, a govorio je zadihano, kao da se napreže, podvrgnut nekom naporu. - Nešto pokušava... proći! Hoće... van!

- Ne čini to! - usplahireno poviče Veronikin glas, dvaput zazvavši moje ime. - Nisi se smio upustiti... Stvorena je pukotina i on želi izaći kroz nju! Pazi!

Vikala je još nešto što nisam razumio, jer glas joj se izgubio, nadjačan jakim žamorom. Svjetlo je ponovno bljesnulo, ali sad ne više trenutno, nego kao da se prikupilo u vatrenu loptu koja pojuri prema nama i prije nego što smo se uspjeli snaći, pogodi Lopara ravno u prsa. Medij krikne i sruši se natraške, zajedno sa stolcem, a svi poskakasmo na noge, razbivši krug.

Ležeći na podu, jako se trzao i svjetlucao mutnim sjajem, kao da je pun elektriciteta. Krkljao je, posve izobličena lica, naprežući se kao da ga nešto iznutra razdire, a tijelo mu se na podu izvilo prema gore, gotovo u luk. Lice mu je prelila tamno ljubičasta boja, a žile su na vratu iskočile kao da će se svakoga trenutka rasprsnuti. Mutna svjetlost oko njega odjednom je postala zagasito crvena. Kriknuo je, strahovito se naprežući, nabreknute su žile pulsirale, a onda je počeo vibrirati od glave do pete. Nikad takvo što nisam vidio, a vjerojatno više neću dokle god budem živ. Dok smo zurili u njega, nepomični od užasa, kao u najstrašnijoj noćnoj mori koja nam je onemogućavala svaki pokret, cijeli gornji dio tijela i glava naprosto su mu se rasprsnuli, eksplodirali, oblivši nas krvlju i zasuvši nas jezivim komadićima mesa.

Iz leša, gotovo pretvorenoga u kašu, podigla se siva izmaglica, koja je lebdjela nad podom, poprimajući neodređeno ljudski oblik. Na mjestu gdje se oblikovalo nešto

nalik na zastrašujuću glavu, zasvijetliše dva crveno žuta oka, kao u neke grozne, divlje, noćne zvijeri. Taj je sablasni pogled prekinuo oduzetost što nas je bila obuzela, pa svi potrčasmo prema vratima sobe, čiji su zidovi, pa i strop bili poprskani Loparovom krvlju, a žene su prodorno vrištale. Sitni liječnik prvi je stigao do vrata i počeo očajnički potezati kavaku, ali bez uspjeha, premda nitko od nas nije zaključao vrata, a u bravi nije bilo ključa. Nikako ih nije mogao otvoriti, a jezovita, nadnaravna, maglovita prilika, uz zvuk nalik tuljenju koje je ispunjavalo dubokim užasom, odjednom pojuri zrakom, padne na debelu cvječaricu koja je vrištala i posve je obavije. Žena se sruši na pod, vrištanje prijeđe u krkljanje, a iz vrata joj šiknuše mlazevi krvi. Trzala se, udarajući debelim nogama po parketu, a onda se primirila i ostala nepomično ležati. Za nekoliko trenutaka doimala se smežurana i sasušena poput mumije, kao da ju je nešto posve isisalo.

Maglovito se čudovište munjevito digne s nje i pojuri prema liječniku, koji je još bjesomučno tresao vratima, pokušavajući ih otvoriti. Obavijeno magličastim oblikom u kojemu su posve materijalne i stvarne bile samo krvožedne crveno žute oči, liječnikovo se tijelo podigne u zrak, do ispod samoga visokoga stropa, dok se on užasnuto derao, mlatarajući rukama i nogama. Odjednom je poletio kao da je izbačen golemom praćkom, tijelom je razbio veliki prozor i s petoga se kata stropoštao u dvorište.

Svi smo se razbježali po sobi, spotičući se o pokućstvo. Profesorica matematike se, izbezumljeno cičući visokim glasom, zavukla pod stol, a ja sam dospio u najdalji kut, ni sam ne znam kako, jer gotovo nisam osjećao noge, a srce mi je tuklo kao da će me zagušiti. Svjetleće se oči čudovišta koje je lebdjelo ispod stropa okrenuše ravno prema meni, a zatim se stvor od magle poput goleme, grozne ptice obruši prema kutu gdje sam stajao, tresući se. Nikad u životu nisam osjetio takvu stravu. Čvrsto sam stisnuo oči, očekujući najstrašniju smrt u tom paklenu oblaku, kad se u krvavoj sobi odjednom začuje nešto nalik na eksploziju.

Kako nisam osjetio nalet čudovišta, poslije nekoliko trenutaka otvorih oči i od zaprepaštenja (ako je u toj orgiji krajnjega užasa moglo biti nekog novog, još većeg zaprepaštenja), otvorenih se usta sruših na koljena, potpuno blokirana mozga zureći u prizor pred sebe, koji je nadilazio sve što u najludim snovima uopće zamišljamo da može postojati, postvariti se u poznatom nam svijetu.

Prije nego što se čudovište dospjelo sunovratiti na mene, na putu mu se, očito ga zaustavivši (iako taj trenutak nisam vidio, jer sam čvrsto stisnuo oči), ispriječila isto tako nevjerojatna, ali posve drukčija pojava, ne samo ljudska, za razliku od neodređenoga oblika demona, nego...

Činilo mi se da ću poludjeti - u glavi mi se vrtjelo, a u prsima gorjelo dok sam zurio u Veronikinu priliku, za života krhku, ali sad veću nego u stvarnosti i na neki neobičan način očito mnogo jaču, jer se je ne samo ispriječila između mene i sigurne smrti u zagrljaju demona koji je tulio (u magličastoj mu se glavi pojaviše razjapljena usta, nalik na crnu rupu), nego ga je začudujuće čvrsto obuhvatila svojom prozirnom i kao tekućom pojavom, hrvajući se s njim. Prizor je postajao sve fantastičniji, jer se iza njih, u zraku sobe, pojavilo nešto nalik na pukotinu u prostoru, nekakav rascjep između dimenzija, a kroz njega se vidio - zvjezdani svemir, kao da su naš svijet i naša stvarnost poderani zastor kroz koji sam iznenada ugledao neslućenu "drugu stranu", paralelni

svijet nečega o čemu nisam mogao ni sanjati, a sadržavao je... što? Veroniku i tog demona, ljubav i zlo... najveće suprotnosti?

Dvije su se prilike borile, no nije to bila ljudska borba, nego kao što se miješaju dvije raznobojne tekućine, a da se ipak nikad posve ne pomiješaju. Koliko sam mogao razaznati, Veronika je demona pokušavala gurnuti u pukotinu, iz njih je povremeno zasljepljujuće bljeskalo, a onda me jaka eksplozija baci na pod, ošamutivši me. Pritisak eksplozije rastvorio je dotad čvrsto zatvorena vrata sobe, pa su profesorica matematike i njezina majka počele puzati prema njima, a onda su se podigle na noge, projurile kroz vrata i pobjegle, dok je Stanko ostao nepomično ležati kraj velikog ormara u čija je vrata jako bubnuo glavom, kad ga je eksplozija odbacila.

Čak i onako ošamućena i užasnuta, do bola su me prelili valovi ljubavi, ali i nevjerovanja, jer još nisam mogao prihvatiti da pred sobom ponovno vidim Veroniku. Ne mogu ni opisati kakva me je mješavina oprečnih osjećaja obuzela pri pogledu na nju.

Polako dolazeći k sebi, začuh kako me zove Veronikin glas:

- Dođi! - vikala je. - Pomozi mi! Dođi!

- Kako... kako da ti pomognem? - promucah glupo, a jedva sam čuo vlastite riječi, jer kao da ih je izgovarao netko drugi, prilično udaljen od mene.

- Samo dođi ovamo! Vjeruj mi! - poviče ona, a nikako ne bih mogao objasniti ono što sam u tom trenutku nagonski i nepogrešivo osjetio duboko u sebi: da je to zaista moja voljena Veronika koja mi je, silinom ljubavi slomivši granice dimenzija, došla priskočiti u pomoć, spasiti me, pa je unatoč užasu moram poslušati - moram otići k njoj i još se jedanput s njom stopiti, pa što bilo! Vjerojatno me je nekom telepatskom moći razbistrila, ulila mi jasan uvid i jake osjećaje. Ošamućenost se povukla i naprosto sam znao, bio sam posve svjestan, da moram skupiti svu snagu i hrabrost, svladati užas i prići demonskom obliku s kojim se je borila, jer tako ću joj pomoći, zajedno možemo pobjediti zlo.

Neka me je sila otrgnula od zida i nezadrživo me je ponijela prema njima, no ne sjećam se kako sam, drhtavih nogu, prišao i zašao u izmaglicu čudovišta koje se borilo s Veronikinim prozirnim oblikom. Bit će da sam prilazeći, zatvorio oči.

Nikad neću zaboraviti što me je obuzelo kad sam ušao - onu lavinu krajnje oprečnih, silovitih osjećaja koja me je gotovo pokopala, usisala. Činilo mi se da sam upao u divlju bujicu, ili vrtlog, da ću se onesvijestiti, ili ću zauvijek izgubiti razum. Nešto kao da me je naprosto spralo ne samo s obale našega svijeta, nego iz cijele naše dimenzije, kao kad golemi val zahvati krhki brodić - i povuklo me na podivljalo more osjećaja, tako da sam imao dojam da ću se rasprsnuti, da više nikad neću moći doći do daha.

U biću kao da mi se razbuktao nezaustavljivi pakleni požar, a prema nebu su, sažižući me, lizali visoki plameni jezici užasa, mržnje, beznadnosti i neopisiva zla. Ispunilo me je nešto posve strano i strašno, eksplodirao sam divljim bijesom kakvoga još nikad nisam osjetio. U meni kao da se, uslijed strahovita potresa, raspuknuo mračni ponor koji me je nezadrživo uvlačio. Odjednom sam, u razdirućemu bljesku, razumio, spoznao svekoliko zlo i njegov izvor u dubinama nadnaravnoga, demonskoga uma koji to zlo isijava, usmjeravajući ga prema ljudskim dušama, pa ih obuzima, nadahnjuje, zasljepljuje i opija. Istodobno mi se činilo da sam stekao golemu, ali jezivu, razornu,

nesvrhovitu i u biti jalovu moć. Sav sam izgarao, a negdje sam u dubini znao da neću dugo izdržati, da će me taj strani užas nezadrživo sagorjeti, pretvoriti me u prah i pepeo.

A onda je nešto napalo ubitačnu, opojnu vatru. Posve su oprečni, ali isto tako jaki osjećaji počeli potiskivati plamene jezike, pa me je sama ta novonastala napetost proturječnosti, krajnje podvojenosti, žestoke borbe unutar bića, bacila u novu, jedva izdrživu tjeskobu, u kojoj sam se koprcao kao da sam prelomljen na dva posve suprotna dijela, no vatrena se silina ubrzo smanjila, uskovitlani je vrtlog gubio brzinu, a kao da su zrake svjetlosti, obasjavši me negdje s visina, razbile mrak i postupno počele svladavati užas.

Iscrpljenoga, izgubljenoga i gotovo posve klonuloga, ponijeli su me spasonosni valovi neobjašnjive, iskupljujuće miline, koja me je u posljedni čas istrgla propasti u raljama nezamislive onostrane strave. Neka mi je blagotvorna sila ulijevala snagu i vraćala svijest, pa mi se je cijela unutrašnjost uzdigla prema njoj. Nagonski sam osjetio, naslutio, ili mi je čak Veronika telepatski ulila spoznaju da je od te miline zapravo sačinjena i sama tajna, čudesna i poticajna jezgra našega bića, bez koje bismo bili zauvijek izgubljeni u praznini, hladnoći, ravnodušnosti, u nemogućnosti spoznavanja bitnih tajni i u ništetnosti posve lišenoj ljubavi, topline, nježnosti, sućuti...

Umjesto paklenskoga bijesa, mržnje, zlobe i osjećaja izopačene moći, mnome se razlijevala toplina - prizori puni ljubavi, zajedništva, bliskosti i ljepote što sam ih još od djetinjstva proživio, a da nisam bio ni svjestan njihova dubokoga, bitnoga značaja, njihove tajne skrivene u činjenici da su to ključni plodovi, suptilni, postvareni vrhunci kamo, obilato nas obdarujući svojim sjajem, padaju zrake iz sveopćeg, nespoznatljivog nam i nedostižna središta topline i ljubavi, koje ipak upravlja svim vrijednim i plodnim u našem postojanju načinjenomu od bolno prolaznih trenutaka, ali i od vječne biti, ako u tim trenucima uspijemo razabrati, ako smo dovoljno duboki i osjećajni da možemo raspoznati, uvidjeti nagovještaje krajnjega svjetla...

Vratilo se sve ono dragocjeno, plodno, tanano i nježno (ali zapravo jače od svih tamnih strana ne samo života i postojanja u cjelini, nego i našega bića) što sam proživio s Veronikom, kao da gubitka nije ni bilo, kao da je smrt pobijeđena, zbrisana, pa smo još uvijek usred...

- Volim te! - začuo sam negdje u sebi Veronikin glas, koji se, bez potrebe zvuka, obraćao izravno mom biću. - Misli na to! Sjeti se! Tako ćemo ga pobijediti, otjerati! Voljela sam te i volim te!

Osjećaji ljubavi, miline i intenzivne čežnje pojačavali su se, kao da sam zaronio u osunčane, ljetne valove, a onda sam se odjednom našao unutar slika koje su se izmjenjivale, ali sve su bile pune ljubavi, sklada i zajedništva, unutar dragih, davnih prizora što sam ih se tako živo sjećao da su (toga sam također postao tajanstveno - da kažem mistično? - svjestan) postali dio neprolaznoga, sveopće iskonske i univerzalne jezgre, jer pretvorili su se u praslike neke vječne ljubavne dimenzije, odakle su prvotno i sišli k nama, postvarili se u naše najveće bogatstvo, u neprocjenjive, osunčane i jedinstvene vrhove.

U tim su se prizorima, sad čudesno rasprostrtima preda mnom, poput obrnute Atlantide, vratili naši najmiliji trenuci i mjesta, izronivši iz mraka boli i (kako sam smatrao) nenadoknadiva gubitka, ponovno zasjavši u punoj jasnoći, kao da su ih (sada, ali i onda, u tim danima ljubavi i prisnosti) prizvali i stvorili, postvarili, sami naši osjećaji.

- Tako je! - začuo sam Veroniku. - Misli na to! Usredotoči se! Zadajemo mu udarce! Osjećam da počinje popuštati! Volim te!

Onda smo ona i ja ponovno zaronili jedno u drugo, još sam jedanput osjetio svu puninu za koju sam vjerovao da je zauvijek nestala, ostavljajući me sumračno ispražnjenoga. Osjećao sam njezinu živu... bit, dušu?... premda poslije njezine smrti nisam vjerovao da ću kraj sebe ponovno osjetiti to najvoljenije, najprisnije mi biće.

A onda me ponovno propara munja boli i užasa. U glavi mi počne tako bubnjati da sam pomislio da će mi se razletjeti mozak. Dragih je slika nestalo, pred očima mi se zacrveni i učini mi se da će me svakoga trenutka usisati bezdan na čijemu sam rubu stajao, već gubeći ravnotežu. Još malo i... strmoglavit ću se u vječni mrak!

- Usredotoči se! Ne daj se! - Veronikin mi je odlučni glas, negdje u meni, vraćao snagu, vukao me s ruba smrtonosnoga ponora na čvrsto i sigurno tlo. - Dovršimo ga!

Obuzeo me je divan i neobičan osjećaj da me je Veronika zagrlila, iako ne tjelesno, nego cijelim svojim cijelo moje biće. Bilo je to jedinstveno - na ovomu svijetu nikad više neću osjetiti ništa ni izbliza slično.

S bolnim joj žarom poželjeh iskazati svu svoju ljubav, nježnost, privrženost, strašnu samoću što sam je osjećao poslije njezine smrti, ali i vjeru, nadu i radost što sam je ponovno našao, pa makar i na takav način, u toj fantastičnoj, jezovitoj borbi.

Napregnuo sam se, izgarajući od siline osjećaja, posve usredotočen na poruku koju sam joj naprosto morao predati, na moćno isijavanje ljubavi i čežnje. Nisam mislio ni na što drugo, čak sam na trenutak zaboravio da sam unutar užasne prijetnje nepoznatoga čudovišta iz druge dimenzije. Nastojao sam Veroniki prenijeti sve te ljubavne titraje svoga bića, pa makar to bilo posljednje što ću učiniti, pomisliti...

Iznenada me jaka eksplozija odbaci od zida sobe, tako da sam, jako bubnuvši u njega, ostao ležati, posve klonuo, kao da tonem sve dublje i dublje u vodu... do samoga dna. Nisam vidio ni čuo ništa oko sebe, osim Veronikina glasa koji je kroz sve prodirao, rušio sve zapreke, pa ne samo da ga nije mogla izbrisati, nego ni prigušiti moja klonulost na rubu nesvjesti.

- Uspjeli smo! Odbacili smo ga natrag kroz pukotinu! Skršili smo ga! Iskoristio je priliku kad ste svojom seansom otvorili prolaz. Ne smijem ni pomisliti što bi se dogodilo da je ostao u tvom svijetu. Nemoj to nikad više učiniti, sudjelovati u nečemu takvom.

Bio sam nemoćan, odviše slab za bilo kakav odgovor. Sveudilj bestjelesno tonući u, poslije stravičnog intenziteta borbe, ugodni, dobrodošli mrak, u mekano paperje smirenosti, gluh i slijep za sve oko sebe, čuo sam, ili sam zamišljao da čujem (više ni u što nisam bio siguran, osim u taj spasonosni mir), Veronikin glas koji se je udaljavao, no još je bio jasan, poput daleka cvrkuta u sjajnim vedrinama:

- Više ne žuri da me vidiš, jer srest ćemo se u točno određeno vrijeme, na konačnu mjestu, prema kojemu polako, ali sigurno putuješ. Imaj vjere i pouzdanja. Živa sam, volim te i čekam. Ne brini, jednom ću te sigurno dovesti u svjetlost. Kao i u našim dušama i ovdje je vrhovna svjetlost, ali i mogući mrak, no njega se ne moraš bojati. Pouzdaj se u našu ljubav i ne tuguj... nema mjesta očaju, ni beznadnosti!

Probudio sam se u bolnici, gdje sam doznao da sam u nesvjesti proveo dva dana. Kad su u Loparov stan napokon stigli policajci, ono što su zatekli koštalo je preživjele - profesoricu, njezinu majku, Stanka, koji se ubrzo oporavio i mene - dugih ispitivanja, punih ponavljanja, nevjerice i insinuacija da smo svi sišli s uma, no kako smo se nepokolebljivo držali iste fantastične priče, naposljetku su nas ostavili na miru, iako nam zapravo nikad nisu povjerovali. Istražitelju koji je vodio cijelu stvar vrlo sam zahvalan na uviđavnosti i diskreciji, jer sve je zataškao (uostalom, što je drugo mogao?), pa se u novinama pojavio samo kratki članak o jakoj eksploziji plina u toj kući, koja je ubila domaćina, gospodina Romana Lopara i neke njegove goste, dok je druge ozlijedila. Tako smo svi izbjegli novinarska salijetanja, koja bi nedvojbeno bila vrlo dosadna.

Prošlo je neko vrijeme dok se nisam psihički posve oporavio od toga... iskustva. Mučile su me zastrašujuće noćne more, ali imao sam i prekrasnih, iako vrlo neobičnih snova, o čudesnom nadsvijetu u kojemu sam ponovno - i to zauvijek - našao Veroniku. Neki su od tih snova bili tako živi, djelovali su tako stvarno da sam se pitao je li moguće da mi moja žena ponovno pomaže iz "onkraja", nekako me telepatski nadahnjujući, tješeći i ulijevajući mi nadu, koja je brisala tjeskobu.

Često odlazim na mjesta koja smo nekad posebno voljeli i učinili ih svojima. U njima kao da je još dah naše nazočnosti, tajna, neuhvatljiva, ushitna ljubavna bit što sam je tako snažno osjetio u Loparovoj sobi. Dugo sjedim na našoj klupi u sad procvalu parku, zagledan u mističnost vedrine, pa meditiram i pitam se što je s onu stranu njihova sjaja i čega su zapravo granica i te modrine, a i spokojni osjećaj punine, koji na nas lije s visina, možda previsok i za riječi i za našu krhku spoznaju, ali ne i za vjeru, za pouzdanje u tananim dubinama srži čovjekova bića, širega od svih mogućih granica...

Mladen JURČIĆ

Bezizgledno

Nemamo baš velikih izgleda
među svim tim slučajnostima,
ulizivanjem, prskanjem sline
i bezobzirnim laktarenjem niskih,
među bezbrojnim božanstvima površnosti
što okrutne žrtve zahtijevaju duha.

Kakva otajstvena knjiga
za iskupljenje polarnih nam noći blebetanja,
kakvu li krajnju spoznaju otkriva
uzvišeno nam pijanstvo samoće,
zaludna, pogibeljna postojanost srca
što dojmljivoj praznini ponora nas vuče,
kakva samrtna, ludo samotna pobjeda
nad rojevima komaraca-duša?

Zarekosmo se: uspravno,
uspravno stat ćemo, pa što bilo,
no oni što pužu naprosto nas zaobiđu,
ne podižuć pogleda nisko prikovanih.
U posve, posve drukčijim
izgaramo prostorima,
uzalud nam uspravljanje kroz
neprobojni muk
što duboku, no jalovu moć
jezika - psalma, tužaljke, ode -
baš nikad i nikako ne može spoznati.

Gojko POLEGUBIĆ

U dvorani Velikoga Kralja*

Događaj koji ću opisati ne samo da je istinit već je uvelike izmijenio moj dotadašnji život, a dogodio se u mojoj osamnaestoj godini života (sada su mi 42). Putovao sam iz Zagreba u Banjevce (okolica Šibenika) u posjetu svojim roditeljima. Bio je mjesec studeni.

Otac je htio betonirati pod u obližnjoj štalici, ali smetao mu je oveći dio stijene u jednome kutu te ga je napornim potklesivanjem razbijao i usitnjavao. U tome sam mu i ja pomagao sve do trenutka kada sam ovećim čekićem, zvanim "bat", krivo udario u vrh "špice" odnosno dlijeta, odakle se otkrhnuo komadić metala veličine osrednjeg nokta na ruci i ranio me kroz hlače u potkoljenicu lijeve noge. Osjetio sam bol i krv je naglo potekla. Nedugo zatim otpremili su me autom u šibensku bolnicu gdje su mi pokušavali uz pomoć injekcija komad željeza, "stranoga tijela", izvaditi.

Kako je rana bila duboka, a "strano tijelo" nepristupačno za takav zahvat, odnijeli su me na nosilima na kirurški odjel bolnice, gdje su mi dali narkozu na nos i usta.

Liječnik koji se nalazio do mene rekao mi je da brojim na glas do deset. Nabrojao sam do sedam i počeo naglo propadati u mračnu dubinu. Nakon nekog vremena "došao sam opet k sebi", potpuno svjestan onoga što se oko mene događa.

U jednom trenutku "izišao sam iz tijela", a svoje sam tijelo, koje je ležalo na operacijskom stolu, gledao iz svoda bolničke sobe. Pratio sam tijek operacije na nozi, a onda me je nešto povuklo na stranu, zapravo kroz svod bolnice i putovao sam kroz mračan i hladan prostor jako velikom brzinom (kao brzinom svjetlosti). Imao sam osjećaj da ću o nešto udariti. Što sam se više udaljavao, neizvjesnost je bila sve veća i u jednom trenutku na drugom dijelu nebeskoga svoda ukazao mi se tračak blijedoga svjetla. U početku je ta svjetlost bila kao u magli, ali kad sam joj se više bližio postajala je jasnija i pretvarala se u tunel od ičega na svijetu ljepši, od ičega na svijetu draži. Ta svjetlost bila je uistinu topla i umilna, a boje žumanjka, ili one svjetlosti što je često naslikana svecima iznad glava. U toj svjetlosti osjećao sam se više nego sigurno, toplo, blaženo i ponizno.

Sa svih strana tunela bijaše neka božanska prisnost, nešto ljubičasto, prozirno i lijepo a opet nalik na zavjese ili paučinu. Oprostite mi što tim riječima pričam, ali to bijahu uistinu duše. One nemahu tjelesnosti poput nas i nemoguće bijaše odrediti o kojemu se zapravo spolu radi.

---

*Knjige dr. Raymonda Moodyja o "životu poslije života", tj o "fenomenima tik do smrti", izazvale su veliku pozornost u cijelome svijetu, a eminentni su znanstvenici počeli proučavati iskustva nakratko klinički mrtvih osoba i njihova izvješća o "prijelasku na drugu stranu" i o "vizijama onkraja", što su ih doživljavali u kritičnim trenucima, dok su balansirali na granici našega svijeta i nadsvijeta. Uslijedili su brojni članci i znanstvene rasprave o toj temi, no u Hrvatskoj je bilo manje govora o tome i takva su iskustva možda nedovoljno proučavana, premda su navodno i ovdje česta. Zanimljivo je da je i među stalnim suradnicima "Marulića" osoba koja može posvjedočiti da je nešto slično doživjela. Riječ je o pjesniku Gojku Polegubiću, članu Društva hrvatskih književnika, koji je za našu reviju pristao napisati kratko, istinito izvješće o svom proživljavanju "fenomena tik do smrti".

Uredništvo

Što sam dalje odmicao tunelom, konture odnosno obrisi duša bili su jasniji. Možda je u pitanju bila duhovna čistoća pojedinih duša.. Osjećao sam se kao dijete izgubljeno u vrevi grada, koje je spremno na svačiju pomoć.

Prišla mi je jedna od tih duša, koju sam kasnije nazvao "andeo čuvar" i povela me podugačkim hodnikom, odakle se ulazilo u povišenu dvoranu. Ta je dvorana također svjetlucala, još jačom Božanskom Svjetlošću. U vrhu dvorane sjedio je na prijestolju od zlata produhovljeni Kralj. Pred ovim prizorom sve bi zastalo, jer takvo što čovjeku ne samo da nije u zemaljskom životu ponuđeno i dano, već se ovo samo i moglo "gledati duhovnim" očima. To je za mene bio Krist. Ljubičaste su haljine na Njemu svjetlucale, a oko glave Mu je sjajila oveća aureola. Kao da mi se smiješio, upitao me: - Želiš li ostati ili se vratiti? Zbunjen sam odgovorio: -Ako se ne vratim, bit će za mnom ožalošćeni (jer sam se sjećao svega što sam iza sebe ostavio).

- Dobro - reče - sad se vrati, još ćemo se sresti.

Išao sam svojim putom natrag. Bilo mi je žao što napuštam Gospodina, što napuštam ono Divno Nebo...

Ponovno sam pronašao Krešimirov grad i svod one bolnice u kojoj je poput kakve lešine ležalo moje tijelo. I ušao sam u to tijelo.

... ...

Ovaj događaj rijetko sam pripovijedao iz jednostavnog razloga što kod pojedinih ljudi postoji sumnja da je ovo dio izmišljotine. Međutim na nagovor pojedinaca koji u ovome vide ne samo dio nadahnuća, nego i Istine, voljan sam svjedočiti i reći: Velik je i neizmjeran Bog u svojoj dobroti i Njemu neka su Hvale i Čast što su Ga i moje oči vidjele.

Mladen JURČIĆ

Stran

U tisućljetnome živim stihovlju
legendi samotna srca,
spokojem šuma daleko u meni,
stran svemu drugome,
u jezgri svima strane
jer odviše istančane, duboke, blage,
odviše izvorne i prisne ljepote.

Što moraš

Pjevaj samo što moraš,
što nikako ne možeš ne reći
(jer navire kao ljubav, krv),
što preduboka je rana, il' je nepovratno
- rijeku što teče krajolikom bića,
nebo nad njom, planine i šume,
povratak drevnom, u sveto i kružno,
da Sunce jutrom diže se iz nas,
za obzor našeg tone osjećaja,
da nas Tajna što nam ga dariva
iskrama čini beskraja,
što golemi, modri osvjetljuju svijet.

Nina KOLAR

Život je kao vatra: nekoga pretvori u prah, a nekoga u čelik

S minutama mi postane savršeno jasno da život sačinjava prah i da prah sačinjava čelik, a taj čelik neposredno taljen užarenim vrškom ubada središte srdašca, dežurnoga krivca, crvenoga pobornika zdravoga života i što manje cigareta, a može i pet obroka u danu. Prah simbolizira prolaznost, a asocira na pepeo, ništavilo, hrpicu truleži. Pazi: i njega može raspiriti proljetni povjetarac, utopiti ga iskričavim nijansama sutona i ovjenčati poezijom, no sve što nas sad zanima neizostavna je, grandiozna potraga za smislom postojanja ili ukratko rečeno: život - smrt relacija. (Upravo mi Divasice zavijaju kraj uha pa se teško koncentriram na temu čovječanstva istrljanoga sprijeda i straga). Uzmimo primjer: ja (ha, ha).
Život posramljen trajanjem od petnaest godina, tri mjeseca i jednoga, ali vrijednoga dana, vjerovatno me već dobrano iskremirao (možda sam ja sramežljivka po prirodi) i ne mogu reći da mi je žao jer od viška živciranja glava (ne) boli. Potpuno izgubljena, okružena duševnim snagatorima zatvaram oči, kaput i dušu...
I hodam bolesno svjesna okoline ponegdje afektirane, povodljive, ponegdje uzdignute, nijeme umjetničke (e, tada se najčešće nesretno zaljubim pa opet niš' ne valja), i lutam očekujući poljubac individualnosti, tremu glumice, boemski snobizam i smrt u Švedskoj. Među gejzirima.
Uza se nosim tri karakteristike, zapravo tri pojma (usamljenost čovjeka...moderniziranо društvo)... : masku, najhladniju od smrznutih, potrebu za slobodom, najiskonskiju od ugraviranih, i pisaći stroj kojemu nedostaje slovo k, ali ima zato pretpovijesnu vrijednost. Prilično nezgodno. Uzmimo primjer: masku želim skinuti, ali ne znam kako, slobodna neću biti dokle god svestrana postoji definicija, a pisaći stroj, ionako (bez obzira na slovo k) podnosi već moje slatke, mukotrpne ispade.
Da pojasnim?
Želim živjeti čuvstveno i stresno očeličiti, samozatajno sagorjeti, jer pepeo i prah i čelik tri su relativna pojma, a svijest nije relativna, nego smušena.
Nagonski topla...
Uzmimo primjer: dogodio se život!!!

Božo KUKOLJA

Slika velegrada

Isprva bili smo sami
a onda i dva i tri.

A sada
eto nas deset
i dvadeset i stotinu i tisuću
i stotinu tisuća
te milijun
i više
nošenih istim željama i istim nadama

I na kraju
kad opet budemo sami
bit ćemo svi -
i ja i ti.

Mira KRAJAČIĆ BEUTZ

In memoriam Sidi Košutić

"Nije presudno kako sam živjela, nego kakve sam plodove na rukama svojim iznijela iz života."

(Vjerenička žetva)

Nije presudno, pa ipak sada, kad su zauvijek prestale njezine oči upijati u sebe ljepotu ranih jutara i pratiti osamljenost ulica noću, moramo se osvrnuti na njezin život i na plodove koje je iznijela iz njega i ostavila hrvatskoj književnosti kao stvaralac impresivne suptilnosti i produhovljenosti. Povučena i tiha, nenametljiva, gotovo nestvarna, Sida Košutić je u tišini svoje radne sobe živjela i stvarala. Duboko religiozna već od najranije mladosti, saživljena s nadnaravnom dobrotom Kristove ljubavi prema bližnjemu, istaknula se kao izraziti katolički pisac.

Prva njezina drama "K svitanju", izdana 1927. god., kao da je najavila smjer njezina stvaranja, jer odmah zatim objavljuje lirski roman "Portreti", pun idealizma i mistike, a dvije godine kasnije hagiografiju "Sluga vječne mudrosti" u kojoj se oduševljava najvećim mistikom XIV. st. Henrikom Suzom. Tom prvom razdoblju njezina stvaranja pripada roman "Jaslice".

Svaka povijest književnosti okarakterizirala bi to razdoblje uobičajenom formulom navodeći da je u njemu Sida Košutić bila mistik, osoba ispunjena humanom religioznosti a drugu bi fazu njezina književnog stvaralaštva nazvala realističnom.

I u tom drugom razdoblju ona ostaje dosljedna samoj sebi i u svojem najvećem djelu, trilogiji "S naših njiva", epopeji Hrvatskom zagoruju, objavljenoj od 1936. do 1940. god., daje uz opise najgrubljih životnih manifestacija, beskrajne ljubavi prema zemlji, svojoj zemlji i domovini, likove koji zanose pobožnošću i predanošću Bogu. U prvom planu i uz sve svoje simpatije ona tematizira ženu, ženu majku, ženu patnicu, ženu samotnicu, krijeposnu ženu, a s isto takvom ljubavi i razumijevanjem pristupila je i onoj bez morala i skrupula. U toj trilogiji živi selo samo za sebe, bez veze s gradom, uronjeno u svoja životna zbivanja od svadbenih do pogrebnih, a živopisnom hodočašću u Mariju Bistricu dala je pečat neizbrisivosti.

"Iz hrvatskog kraja ljudstvo odhaja k Majčici Božjoj Bistričkoj."

Nakon te velike trilogije, epopeje rodnom kraju, objavila je Sida Košutić zbirku pjesama "Osmijesi", novelu "Mimoza sa smetlišta", veliku alegoričnu priču "Vrijeska" i pjesme u prozi "Vjerenička žetva" i "Jezero mrtvo". Njezini su radovi razasuti po mnogim časopisima, a njezina suradnja bila je čast svakom listu.

Ovo posljednje, treće razdoblje potvrduje da je put kojim je Sida Košutić krenula u svojim prvotnim stvaranjima imao jedan cilj: Prijeći kroz prolaznost i premda izubijana, ranjena, tužnih očiju i bespomoćnih ruku sigurno stići bez skretanja do cilja - do Vječnosti.

"Prolaznost zasipava stope moje u pijesku, ne znam
u koji sat, i kaže da ne znače ništa.
A Vječnost ih razgrće i govori: Neka ostanu, dobro
je što je ovuda prošla."

(Vječnost blaga miluje)

Napustimo li sve uobičajene forme kojima se pristupa nekom pjesniku i piscu, zaboravimo li na sve ono što se piše kada se želi prikazati nečije književno stvaralaštvo, zapostavimo li sve superlative i prepustimo li riječ samome piscu, osjetimo li ga u najdubljoj svojoj nutrini, poistovjetimo li se i saživimo s njime, vidjet ćemo da mnogo puta nećemo moći razlučiti govori li to iz nas voljeni nam pjesnik ili mi govorimo u njemu. Tako je i s pjesmama Side Košutić. Sve su smirene kao tiha molitva duše, bilo da pjeva o rukama svoje majke, bilo o svojem neispunjenom majčinstvu.

Toliko o djelima Side Košutić. Stručni osvrt o vrijednosti njezina stvaralaštva dat će jednom stručnjaci. Ima, međutim, nešto što bi valjalo spomenuti da se ne zaboravi.

Pamtim još dane naših prijateljskih susreta kada sam kao studentica sa strahopoštovanjem dolazila u njezin skromni dom u Visokoj ulici. Nakon što je morala napustiti svoj stan u Ratkajevu prolazu, u kojemu je bila i Redakcija časopisa "Suvremena žena", čija je urednica Sida Košutić bila, i nakon što su je zbog njezina čvrstog vjerskog uvjerenja otpustili iz Leksikografskog zavoda, životareći i boreći se sa svakodnevicom još uvijek je stvarala. I tako sve do onog trenutka kada je shrvana teškom bolešću ostavila Prolaznost i preselila se u Vječnost.

A sada još nešto iz mojih uspomena na Sidu Košutić. Kad sam davne 1961. god. korigirala tekst bibliografije "*Književni godišnjak*" koji je trebala izdati izdavačka kuća "Lykos", nemalo sam se iznenadila što između mnoštva biografija pisaca jugoslavenskih naroda nema spisateljice Side Košutić. Na tu činjenicu upozorila sam priredivače. "Sida Košutić?" - začudili su se i olako zapostavili negodovanje kojim sam popratila svoju primjedbu. Nisam popustila. "Bit će to sramota za vas, za hrvatsku izdavačku kuću, i za vas same, i sada i u budućnosti, jer je Sida Košutić književnica koja će jednom zasigurno dobiti ono mjesto u hrvatskoj književnosti koje joj pripada. To što se zbog naglašene religioznosti u njezinim djelima i u njezinu životnom stavu posljednih desetljeća njezino stvaralaštvo zanemaruje, bolje rečeno prešućuje, nije čudo. Ne samo vaša generacija, nego i buduće neće je možda upoznati, ali upoznat će je jednom kad-tad!"

Tako je u bibliografiju *Književnoga godišnjaka* uvršten kratak životopis i popis do tada izašlih djela Side Košutić. Bila je to kap radosti u njezinim posljednjim danima.

Da bi se ostvarilo to moje "kad-tad", prošlo je gotovo pola stoljeća. Mnogi suvremenici Side Košutić već su odavno mrtvi, pa i ona je već tridesetak godina pred licem Vječnosti. Ipak, oni koji još žive, oni koji su uživali u njezinim djelima i cijenili ih, znaju kakve je plodove Sida Košutić "iznijela iz života na rukama svojim" i usadila ih u misaoni literarni humus. Nadajmo se da će iz njih opet jednom proklijati, rasti i sazrjeti bogata žetva.

I kao posljednje što se odnosi na ono "kad-tad". Budući da se Sida Košutić rodila u Rodoboju (nedaleko od Krapine) 1902. god. i ove se godine 13. svibnja navršila 95. obljetnica njezina rođenja, mještani Radoboja osnovali su Kulturno-obrazovno društvo Side Košutić. Ono će s ponosom promicati njezino stvaralaštvo, oživiti ga iznova za nove naraštaje, a naročito: za Radobojce, ponosne na književnicu koja je u svoja djela unijela mnogo opisa života njihova kraja. Radoboj! Uz prigodnu svečanost i mnoštvo sudionika postavili su na njezinu rodnu kuću spomen-ploču a radobojska Osnovna škola dobila je ime Osnovna škola Side Košutić, Radoboj.

Mnogo ili malo? Nije bitno. Otkrivene su stope koje je Sida Košutić ostavila u pijesku rodne grude i obistinila se ona njezina rečenica: "Nije presudno kako sam živjela, nego kakve sam plodove na rukama svojim iznijela iz života."

Nevenka STARČEVIĆ KAPETANOVIĆ

Per aspera ad astra

Skupila sam noćas
sve križeve svoje;
bilo ih je: drvenih, kamenih
i - zlatnih.

Svjetlucale su u njima
moje patnje
iz vremena mirnodopskih
i - ratnih.

Svaka je čuvala
neku bol tajnu
vabeći graške
krvavoga znoja.

A onda se
od križeva stvori
zvijezda ljubavi
moja.

Zvijezdo ljubavi sjajna,
najsjajnija među zvijezdama,
sažmi sve ljudske patnje
u blistave zvijezde zlatne!

Tomislav MARETIĆ

Želja nerođemoga

Da sam živ, da sam živ
poželio bih neku ogavnu bljuzgu
što ulazi u cipele
i moči čarape,
pa da kažem namrgođenima
nezadovoljnim licima
oko sebe
da je vrlo sporedna
ta bljuzga
u našim cipelama.

Molitva športaša

Molim za brzinu kratkotrajnu
svega nekoliko sekundi
u areni pred 60. 000 gledatelja
i 120. 000 očiju.
A onda neka smalakšem za drugih
60. 000 x 120. 000 sekunda.

Tomislav MARETIĆ

Rascvjetane koprive

(senryu / pjesmičci)*

Vječni učenik
Od jednoga do
drugog kafića student
si ispunja dan.

Fajerund
Među čikovima
tjeranim metlom vidi
i svoje žigice.

Kamiondžija
Zakočiv naglo
pred djevojkom i psuje
i smije se.

Pustolovi
Na brzim konjima
grabe kilometre
hipodroma.

Za snimanja
Kamera stane.
Glumica nakon plača
plazi jezik.

Na predavanju
Tumačeć ascites
profesor se uhvati
za trbušinu.

Nadmoć
S kakvim smiješkom
ulazi u knjižnicu
ćelava glava!

Marksistička tribina
Traktat o humanizmu -
bjelasaju se
očnjaci.

Dominika
Časna sestra
s gitarom ispod ruke,
strogog pogleda.

Kosovo
Debel pendrekaš
pod rascvjetalom trešnjom,
motri situaciju.

Zaborav
Popivši bocu
"Kod Mamića" - crvene uši. -
Ah, taj antabus!

Planinarski dom
Pokraj pijanog
gazde zabrinuta
sjedi pudlica.

Pravda
Cigančić za kojeg
nisam imao bombon
plazi mi jezik.

Sudbina
Jesenski suton.
Na balkonu zijeva
kefajuć postole.

Pusta tržnica
Kasno popodne.
Trgovac se važe na
vagi za krumpir.

Prvi puta
Hej, ne plači!
Zato se igra i zove:
"Ne ljuti se, čovječe!"

Stari vrt
Vrt u kojem su
odrasla djeca prepuštena
cvatu kopriva.

** (senryu/pjesmičak = satirični i/ili šaljivi haiku)*

Svevlad SLAMNIG

Đuro Deželić

Okolnost da ove 1997. godine pada devedeseta obljetnica smrti zaslužnog hrvatskog kulturnog i javnog djelatnika Đure Deželića (1838. - 1907.) sama je po sebi dostatan razlog da njegovu svijetlu uspomenu obilježimo, ali mi se čini da bismo za to komemoriranje mogli navesti još jedan, možda i jači, poticaj. Na tu sam potonju pomisao došao čitajući brzojavku sućuti koju je u povodu istodobne smrti Đure Deželića i žestokog pravaškog "stekliša" Gržanića (što je zajedno s čovjekom slična temperamenta, Davidom Starčevićem, usred sabornice fizički napao bana Khuena-Héderváryja) predsjedniku Hrvatske stranke prava uputio Matoš.

U brižljivo sastavljenoj brzojavci Matoš obojici daje epitete nenadoknadivih muževa, predstavnika čistoga hrvatstva, pobornika Starčevićeve misli i zatočenika nad čijim ćemo grobovima "postati još složniji, još energičniji", ali dodatno svakome od njih daje posebne oznake, o čijem se smislu treba, mislim, malo izjasniti. Gržanića (ili Geržanića, kako u brzojavci doslovno stoji) naziva "uskokom", iako on to, ako isključimo metaforički smisao, nije bio ni mogao biti, jer je živio u kasnijem razdoblju, a Deželića naziva "senatorom", što je on u sklopu zagrebačkog Gradskog poglavarstva doista bio, ali je nevjerojatno da bi Matoš bio mislio baš na njegovu funkciju, jer nije uobičajeno da se književnici tako obilježavaju (tko spominjući Šenou dodaje oznaku senator, tko Kozarca zove inžinjerom šumarstva, tko uz Mirka Božića stavlja riječ kazališni intendant, uz Senghora riječ predsjednik republike itd.?). Prije će biti da je u Matoševoj brzojavci i oznaka "senator" metaforična, pogotovo ako se sjetimo da je u njihovo doba u hrvatskoj uljudbi, obilježenoj klasičnim gimnazijama i kultom grčko-rimske sastavnice u kulturi Europe, bila živa ideja o rimskim senatorima kao nepokolebljivim pobornicima republikanstva, ćudoređa, državničke mudrosti, staloženosti i obiteljske časti. I "uskoci" i "senatori" imaju svoje mjesto u hrvatskoj povijesti, ali su "uskoci" prikladniji kada njihov narod treba ratnike i ljude koji blistaju u prijelomnim trenucima hrvatske sudbine, dok su "senatori", to jest ljudi mira, erudicije, narodnoga prosvjećivanja, književnosti, znanosti, mirnodopske izgradnje, duhovne obnove i obiteljske časti, nenadoknadivi u vremenima koja slijede iza dobivena rata, otklonjene agresije, potvrdenih i osiguranih državnopravnih okvira konkretne države, u našem slučaju, Hrvatske.

Objasnio sam, eto, svoju pomisao nastalu nakon čitanja Matoševe metafore "senator" i nakon sjećanja na značenje koje je ona imala u hrvatskoj uljudbi Matoševa vremena, a toga se značenja izravno sjećam iz vlastita školovanja u klasičnim gimnazijama Širokoga Brijega i Zagreba tridesetih i ranih četrdesetih godina ovoga stoljeća.

Dakle, neovisno o devedesetoj obljetnici smrti Đure Deželića, ima smisla sjećati ga se, podsjećati druge na njega i razmišljati o njemu upravo u sadašnjemu trenutku hrvatske povijesti.

Iste godine kada se je u Zagrebu, u Vlaškoj ulici, rodio August Šenoa (1838.), u Ivanić-gradu je na svijet došao Đuro Stjepan Deželić, budući osnivatelj jedne zaslužne, veoma kultivirane i časne hrvatske obitelji. (Kasnije ćemo neke poznatije članove i spomenuti.) Pučku je školu Đuro svršio u rodnome mjestu, gimnaziju u Zagrebu. Započeo je studij bogoslovije, a 1862. je prešao na pravo, živeći kao namještenik kod odvjetnika i novinar. 1869. stupio je u službu Grada Zagreba, te već dvije godine kasnije (1871.) postaje gradskim senatorom (vijećnikom), na kojoj je dužnosti izvršio mnoštvo korisnih poslova, koji su unaprijedili razvitak hrvatske metropole.

Iako član Šenoina pokoljenja, bio je po svojim shvaćanjima bliži idejama pedesetih i šezdesetih godina 19. stoljeća, kada se pojedinci nisu toliko razvijali unutar neke uže struke, nego su, radi narodnih potreba, pristali raditi na različitim područjima.

To se ogleda u njegovu književnome radu, koji je i žanrovski, a pogotovo tematski, mnogostruk. Pisao je pjesme, eseje, filozofijske rasprave, životopise povijesnih osoba svojega vremena, a mnogo je i prevodio (bio je poliglot). Bio je urednik Narodnih novina (1862. - 64.), Domobrana (1864. - 66.), stalni suradnik tada najčitanijega "Pozora". Izdavao je i uredivao književni list "Dragoljub" 1876. - 68., jedini hrvatski književni list u to doba. Od 1861. do smrti izdavao je i uređivao, uz male prekide, kalendar istoga imena.

U romanu "Burzanci" (1885.) opisuje propast srednjih posjednika i vlastele, ali je ne tumači u smislu ekonomski "zakonite" pobjede kapitalističkog načina proizvodnje nego slabim karakterom i nedovoljnim domoljubljem tih gubitnika: oni su se dragovoljno iskorijenili, zablješteni bengalskom vatrom sjaja i razvrata u velikome svijetu, umjesto da su ostali svoji na svome, što su mogli uz ulog rada, skromnosti i nacionalne solidarnosti.

U romanu "Zulejka" (1890.) oslikao je uvjete života naših ljudi koji su se našli tamo gdje je politički i civilizacijski vladao islam. U romanu "Marijan Marković" (1900.) prikazao je život primitivnih sredina unutar Slavonije. U naslovu je ime čuvena hajduka. Od ostalih proznih djela mogli bismo navesti "Surku" (1867.), koja odražava tenzije u doba Bachova apsolutizma (1867.) i "Medvedgradski duh" (1868.).

Stihovi mu nisu bili puno zapaženi, ali činjenica da su prevođeni ipak nešto znači. Zastupljen je u njemačkoj ediciji "Kroatische Lieder" (Dresden, 1905.).

Za boravka u sjemeništu bio je prvo tajnik, a kasnije i predsjednik Zbora duhovne mladeži zagrebačke (to jest, klerikâ) i pokazao organizatorske sposobnosti, ali je kasnije napustio tu ustanovu.

Okušao se i u leksikografiji kao suradnik Ivana Filipović i Ljudevita Modeca.

Posebno je zapamćen kao "otac hrvatskoga vatrogastva" i vatrogasci su bili glavni kada mu je za stogodišnjicu rođenja otkriven u Zagrebu spomenik i darovana ulica. U vatrogastvu nije djelovao samo kao čelnik i izravni organizator, nego i kao pisac priručnika i drugih knjiga.

Ali mi koji znamo što je dalje bilo s njegovom obitelju smijemo reći da je najviše uspjeha u životu imao kao - otac. Obitelj koju je osnovao puna je impozantnih likova kulture, umjetnosti i znanosti. Sin dr. Velimir (1864. - 1941.) značajan je jeronimski književnik. Njegovi su povijesni romani, uz kasnije Majerove, bili zaštitni znak Jeronimskoga društva i izvršili znatan utjecaj moralne i rodoljubne naravi u širem krugu čitatelja, a on je i na drugim poljima bio važan kulturno-socijalni djelatnik i to u stilu "senatora" koji smo opisali u ovome članku. To se može reći i za unuka, Velimira Deželića sina, rodena 1888., koji je prigrlio hrvatski katolički pokret biskupa Mahnića.

Književni mu je opus znatan, a osobito je suptilno uočio probleme poštena, sitna svijeta u dobro komponiranim romanima "Sitna sreća" i "Feminist". Dr. Stanko Deželić autor je vrijednih knjiga socijalne i gospodarske problematike, dr. Mladen Deželić ostavio je trag u hrvatskoj kemiji, Tonka, supruga Velimira Deželića "oca" svoj je život ispunila humanitarnim akcijama, dok je prof. Božena Deželić, r. Kralj, poznato ime u povijesti ženske grane hrvatskog katoličkog pokreta.

Imao sam sreću osobno upoznati Velimira Deželića sina u doba kada smo gledali tv-seriju o Ben Quicku (glumac Roy Thynnes, koji je kasnije bio i u Zagrebu), u kojoj je dr. Velimir pronašao obilježja općeg i vječnog morala. U to je doba bilo u dvorani "Vijenac" višednevno vijećanje o tada "popularnim" općim aktima koje je trebalo smisliti i za Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda. Jednoga dana dobili smo blagi i dobroćudni prigovor mons. Kuharića (ne bih mogao točno navesti njegovu tadašnju visoku crkvenu funkciju) što stvari odugovlačimo, a istoga sam popodneva, potaknut time, ja u svome prilogu raspravi rekao: "Rastežu naši pravnici, oni su za sve krivi." Poslije mi se diskretno dalo na znanje da se dr. Velimir Deželić sin našao uvrijeđenim. Ne pridajući toj stvari neko posebno značenje, drugog sam se dana u dvorani "Vijenac", govoreći o mnogim stvarima, ljupko i šarmantno, Bože mi prosti, možda pomalo i ironično, ispričao za iskazanu uvredu i - zaboravio. Nakon dva dana našao sam u veži u sandučiću za pisma veliko zlatnožuto pismo od iznimno fina, na dodir veoma ugodna papira. Dr. Velimir Deželić sin iskazuje mi svoje poštovanje i čestita mi na samoprijegoru, drago mu je da sam našao snage za onako lijepu i iskrenu ispriku. Pocrvenio sam od stida i shvatio da sam i sâm dio ove naše neuljudne i površne civilizacije. Pismo dr. Deželića sina bilo je moj susret s jednim davnim, časnim, uljudnim i odbačenim vremeplovom, susret s jednom dubokom humanističkom kulturom, čijim sam dionikom možda imao prilike biti (s obzirom na vrste i karakter škola koje sam prošao i obiteljski odgoj koji sam dobio) ali tu priliku - jao! - nisam iskoristio.

Drago MARŠIĆ

Jesenja nedjelja

(Ocu u spomen: jesen '96.)

Nedjelja je
20. listopada
Lišće vene i opada

Šute žute ruke
Od jesenje muke
dan briznuo u jauke

Tužan sam i danas
Oče moj
A danas je Nedjelja

Barbara TANODI-KUKOLJA

Himna domovini

U svojoj tuzi jača no ikada
slavim tvoja polja,
tvoje rijeke,
tvoje njive
i pašnjake
zemljo moja najljepša.

I nema tog mraka
koji bi te mogao u tamu zaviti
i tvome cvatu
zemljo moja najdraža.

Višnja SEVER

Haiku

KPD Požega 1946.

Hrast, mahovina.
Bose noge djetinjstva
danas je ćute.

Svileno nebo,
Krunicu nižu žene
šečuć u krugu.

Grbe se leđa.
Stražarice gone.
Šuma se žari.

Rascvala grana
pružila ruku preko zida.
Godine teku...

Pljuskovi kiše.
Mala se rijeka muti
i oči tvoje.

Našim ženama u KPD-u 1949.

Mi smo vjerne sjene
i granitne stijene
ove zemlje drage.
I pepela šaka - svetaca - junaka.

Križ

KPD Požega 1950.

U ludom trku bježah ja od križa,
ali zato danas kada smrt je bliža
obgrlih ga svega ljubeć samo Njega.

Svi bogovi...

Svi bogovi su mrtvi
samo jedan bdije.
Sve bitke su bite
samo jedna nije.

Aforizmi

Djela časna mirno stoje
za njih nema strah od smrti.

Tirani se uvijek boje,
jer ih slava bijesno vrti.

Pretjeranko ludo zbori.
Zavist veže malovjerne.

Egoista ljubomori.
Cjepidlaka uvijek kori.

Oholica svakog ruši.
Svađalica nemir širi.

Mudrac nosi mir u duši
i nastoji sve da smiri.

Petar ROGULJA

Vratit će se hrvatski život u Ilaču

Ilača je staro omiljeno prošteničko mjesto na istočnom dijelu Hrvatske, na prostoru između Vinkovaca i Šida. Mnogi su hodočastili u Ilaču i obraćali se u svojim potrebama i teškoćama Gospi Ilačkoj na "Vodici" i Ona im je pružala utjehu i obilje svojih milosti.

U srednjem je vijeku Ilača bila posjed plemićke obitelji Bebek. Zvala se "Sveti Ilija", a ime je dobila po nekadašnjoj istoimenoj crkvi.

Do dolaska Turaka sjedište župe bilo je u Ilincima, a za vrijeme Turaka u Ilači.

Franjevačkoj župi u Tovarniku, utemeljenoj oko 1700. godine pripadala je i Ilača. Samostalna župa Ilača osnovana je 1941. Njom su upravljali: Franjo Pohn (1941. - 1947.), Nikola Horvat (1947. - 1948.), Stjepan Lovrić (1948. - 1953.), Antun Branko Gilić (1953. - 1959.), Vladimir Vargić (1959. - 1960.), Josip Varžić (1960. - 1964.), Petar Šokčević (1964. - 1976.), a posljednja dva župnika bili su: Vjenćeslav Hošćek i Alojz Asić.

Župna crkva bila je stara drvena crkva posvećena sv. Jakobu, podignuta je, prema pisanim izvorima, na početku XVIII. stoljeća. Od 1763. do 1781. godine gradena je u novoromanskom stilu današnja župna crkva. Druga crkva, posvećena Ilačkoj Gospi na "Vodici", nastajala je od 1867. do 1870.

Šezdesetih godina prošlog stoljeća (1865.) u Ilači se javlja izvor koji do dana današnjeg nije presušio, a njegov nastanak za brojne vjernike bio je znak Majke Božje. Dolazi do čudesnih odgadaja - neobičnih ozdravljenja koja su pripisana Marijinoj milosti. Ona su pobudila veliko zanimanje vjernika, osobito onih koji su tražili ozdravljenje, a mnogi su doista i ozdravili. Od pojave izvora u Ilači se održavaju sve veći hodočasnički skupovi, poglavito na Spasovo, drugi dan Duhova, Petrovo, Veliku i Malu Gospu, a procesije su sve brojnije i sve češće.

U svojoj višestoljetnoj povijesti Ilača je stradala u mnogim ratovima, od turskoga rata 1662-1664., kada je od Tatara bila opljačkana ilačka župna crkva sv. Ilije, do krvavih događaja posljednjih godina.

Prošlo je gotovo šest godina otkako je Ilača napadnuta, rušena, okupirana. Zadnja misa slavljena je 14. rujna 1991., a zadnja procesija održana 20. rujna, jer je već 21. rujna uslijedio brutalan napad četničke jugo-vojske.

Prvi rezultat napada bio je posve neočekivan: Daleko premoćniji neprijatelj u ljudstvu i ratnom materijalu bio je ne samo zaustavljen, nego i odbačen sve do Tovarnika. Ostala je gomila napuštenog oružja, tenkova, transportera i kamiona. Prema službenim srpskim izvorima, u prvom je naletu poginulo oko 160 srpskih vojnika, a osamdesetak su ubili sami četnici, kako bi spriječili njihovu predaju hrvatskoj obrani.

U kasnijim napadima neprijatelja Ilača je iseljena, opljačkana i većim dijelom razorena. Hrvatski katolički stanovnici Ilače prognani su iz svojih stoljetnih ognjišta.

Nakon izgnanstva Hrvata i srpske okupacije toga područja mijenja se nacionalni sastav ilačkog stanovništva. Prije rata u Ilači je od ukupno 1200 stanovnika bilo tek dvadesetak Srba. Danas u Ilači žive ti predratni Srbi, ali su i doseljene mnoge srpske obitelji, posebno iz okolice Bjelovara i uselile u kuće izbjeglih i prognanih Hrvata. Ilači je okupator dao novo ime - Vojvođansko Novo Selo.

Brojni prognani Ilačani našli su svoj privremeni smještaj diljem čitave Hrvatske. Rat je završen i oni se spremaju za povratak kući - u Ilaču. Održala ih je njihova dugogodišnja nada i vjera što ih nikada nisu izgubili. Ne zanose se da će sve biti lako i brzo, ali njihove vrijedne srijemske ruke sve će obnoviti, nanovo izgraditi i učiniti sve da Ilača bude ljepša nego ikada.

Znaju da je gotovo sve porušeno i pokradeno, ali znaju i to da je tamo njihov dom što ga jedino žele.

S Marijinom milošću vratit će se hrvatski život u Ilaču, zacijelit će duboke rane, a poginuli Ilačani konačno će naći svoj mir i spokoj u svojoj zemlji.

Ivana RADIĆ

Grana staroga kestena

Zaljuljaj me, prijatelju stari,
i opij mirisom mladosti
kad dolaze mračci s gore!
Vrati rubove igara!
Smijehu me nauči
ti koji sanjaš
s bijelim dlanovima grožđa
i mašeš zastavom nade!

Jučer su zastale stope
na pragu očinskog doma,
a vrata prošlosti stražare
na doček blijede ruke.
Uđi,
ne boj se sjena;
otvori zavjetne škrinje:
čeka te postelja meka
svadbenog mirisa puna.

Zaljuljaj me, prijatelju stari,
ponesi me tihu i snenu
na bijelom dlanu proljeća
kad mračci se love.
Ljuljaj me tiho i nježno,
povrati slike radosti
i prospi, prije svanuća,
pregršt bijela cvijeća
na ruke mrtve mladosti.

Milan RADIĆ

Petrolejka u Hrastovici

I od najjačeg
svjetla njena
nije se smanjila
svaka sjena.

Petrolejkin posao
bio je veći
kraći dani jeseni
kad počeli su teći.

Mnogo je petrolejki
u Hrastovici sjalo,
a večernje zvono
na molitvu zvalo.

Uskoro će žarulje
početi sjati,
a petrolejku u Hrastovici
sjećanja zvati.

Asaf DURAKOVIĆ

Beramska kapela

Skriveno otkrovenje

Beram je mjesto od sto stanovnika
Na brijegu kao sva Istarska mjesta
Kuda me vodi samoći zvonika
Uzana tvrda vijugava cesta.

I nije čudo do svetog Martina
Jedina crkva grad visini nosi
Kada je Istra od svojih davnina
Zgrbljena kao starac koji prosi.

I kada kao moćni konjanici
Prolaze carstva zemljom što tetura
Gdje samo tvrdi kameni zvonici
Nadanja dižu vrh studenih bura.

Na jedinom su trgu poput gnijezda
Kamene kuće kraj kamenog turna
Gdje jatomice lete jata zvijezda
Nad zemljom koja zna vremena burna.

A niti Beram u danu jesenjem
Ni čudnovata strepnja što me zove
Ne otkriva da dračem i kamenjem
Krije se svijet gdje sva vremena plove.

Dar klonulu prosjaku

Još vrijeme nije izbrisalo boje
Ni odjeće, ni konja, niti mača
Ni smilovanje istovjetne boje
Što s crvenog se vidi ogrtača.

U daru što se od ruke konjika
Prosjaku pruža koji zemlji pade
Poruku učim svih ljudskih vidika
Što se svijetu u trenutku dade.

Jer prosjak koji od slabosti kleca
Neovisan je od svih blaga svijeta
I mjesto njega cijela zemlja jeca
Kad milosrđe dušom ne prolijeta.

Jer niti slika svetoga Martina
Što s bijelog konja prosjaka dariva
Ne kazuje mi slutnju iz dubina
Kako se milost svijetu razotkriva.

Jer gledam kako u starčevu zboru
Što Kastavski je Vincent naslikao
Krist kazuje da ponajmanjem stvoru
Isti je dar ko da si njemu dao.

Zadnja večera

Na prastaru drvenu klupu sjedam
Pred slikom koja vrijeme nosi ko na dlanu
Gdje svoju zadnju večeru ogledam
Pred petsto ljeta rukom naslikanu

Samo su lica malo izmijenjena
Dok se ni traga u bitku ne mijenja
Kad moja večera nedovršena
Još hodi preko drača i kamenja.

Za mojim stolom jednako ko tada
I odanost, i strah i licemjerstvo
Gdje svaki srebrnjak se jadu nada
U tihoj slutnji u vječno prokletstvo.

U svakoj riječi lica izdajnika
Vidi se jad kad trpeza se dijeli
I ne čudi me prepoznata slika
Kad su i sa mnom vjerolomci sjeli.

Samo ih mala razlika razdvaja
Od večere sa trnovoga puta
Što Kristova je došla do svog kraja
Dok moja je u trenu prekinuta.

Judin poljubac

Težega bola ne zna svijet stvoreni
Od ljubavi što izdaju ne sluti
Kada su svojim jadom poniženi
Svi što im srce u jadu zašuti.

I čitam vječnu poruku sa zida
O onima što izdani zanijeme
Gdje nema nade. Gdje se srce kida
Bez bijega u nedosanjano vrijeme.

Znao je majstor u potezu kista
Koliko svijeta ojađeno stade
U istom jadu koji skrši Krista
Kad trnovu mu krunu ljubav dade.

I gledam fresku što otvara rane
Što mi se uvijek za predanost daše
Gdje srce ne zna ni sate ni dane
Kad ni u trenu boli ne prestaše.

Ja znadem kako Judin cjelov boli
Kad i sad ispred zala svih vremena
Ne saznah lijeka srcu koje voli
Što oprost daje za zla učinjena.

Nepokoreni zmaj

Kao u mnogim gradovima svijeta
I Beram krije nepokornog zmaja
Što pandžama i zubima susreta
Koplje i sablju viteškog Juraja.

I kako raste snaga konjanika
Što udara sa oštrim teškim mačem
U nemoći od grozomornog lika
Nad slabim svijetom od nevolje plačem.

Ni bijeli konj što prope se na zidu
Nad zmajem što na freski skršen pade
Ne daju nade mome mutnom vidu
Da svijet bez vjere istu snagu znade.

I pitam srce u šutnji kapele
O zmaju što me godinama kida
A nema maća, ni koplja, ni strijele
Da ukloni ga sa srca i zida.

Jer znadem zmajeve što koplja lome
I koji prsa stežu od tegobe
A nema puta miru pobjednome
Od otrova i prijevare i zlobe.

Navještenje

Kastavski majstor tajni znak otkriva
U nagovijesti što silazi s visina
Gdje freskom starom u času zapliva
Čudesna strepnja usred ovih tmina.

I ne gledam ni likove s freske
Ni sjaj što nosi pregršti od praha
U mraku hladnom sred kapele tijesne
Zatvaram oči od nenadanog straha.

Jer vijest što zid je kazuje s oblaka
Od davne ruke potamnjelih boja
Prože me jezom sviju postanaka
Da ovdje staje svaka staza moja.

Gdje knjige se otvaraju starina
U prašnome popodnevu Berama
Da djevica će poroditi sina
Istina starog kazivanja me slama.

Jer mada znah do ovog čudnog trena
Da prah se diže uz sunčane zrake
Nosi me nova snaga vrh kamenja
Gdje svijet nebeski nadlijeće oblake.

Herodovi mačevi

Zastadoh u svom obilasku sporom
Kroz vjekove što sežu s tamnog zida
Pred jednom freskom. Pred strašnim ponorom
Koji i danas čovječanstvo kida.

Krv freske niti dotaknuta sjenom
Ista je kao od postanka svijeta
Kad me u ovom kamenu studenom
Ranjava mačem Herodovih četa.

I gledam djecu prerezana vrata
Svjedoke zla od ljudskoga postojanja
Gdje uzdižu se iz krvi i blata
Od pamtivijeka ljudskog propadanja.

I razmišljam u boli patnje znane
Nije li čelik Herodova mača
I danas isti ko u one dane
Kad krv ga skrši što je od zla jača.

Na zidu djeca mačem isječena
Poruku šalju zlu i vjerolomstvu
Da zadnja riječ još nije izrečena
Ni zločincu ni njegovu potomstvu.

Iskušenje u pustinji

Sve što na zemlji prvi zrak udahne
Pustinja čeka puna ljutog drača
Kad vjera klone. Kada život sahne
Kada je sumnja od ljubavi jača.

I zato me u bezživotnom kraju
Gdje nema niti trave niti vode
Sva iskušenja beznadna čekaju
Ko nevoljnike što dračem prohode.

I čujem obećanje svakih čuda
I nadanja u snove izgubljene
A gledam fresku gdje se niotkuda
Utjeha ne zna duše izranjene.

I čujem kako svakom samotniku
Glas nadu daje sa slike kamene
Čeka te spas u ljepšemu vidiku
Kad skočiš s vrha ove strme stijene.

I svaka nada što je izgubljena
Darovat će ti bijeg od poniženja
I zastajem kad Krist me povrh stijena
Daruje znanjem lažnih iskušenja.

Poklon kraljeva

Darovi što se uzdižu nad svima
Samo su oni što vrutkom izviru
iz srca što je nad svim prostorima
Kada ga boli rastanka razdiru.

Zato je čista ljubav uzvišena
Ko čudnovata zvijezda novih nada
Kad nema niti pustinja ni stijena
Da srce skrši kad na putu pada.

Samo je patnja znanog rastajanja
Što krši srce kad nade umiru
I zato prema izvoru postanja
Kraljevi idu kud mora prodiru.

Pa makar je i zvijezda čudnovata
Nad slamom gdje siroto dijete spava
Darovatelju sva je nada data
O nestanku iz svijeta zaborava.

A svijet u snu pod svojim pokrovima
Često i ne zna vrijednosti darova
I nekad se na svojim putevima
Sjeti ljepote nekog davnog zova.

Veronikin rubac

Na izlasku iz polumračnog svijeta
Kroz niska vrata kamene kapele
Dirnuh se rukom stropa nadnijeta
Gdje srh me prože posred duše cijele.

U čitavom se čudnom popodnevu
I ne osvrnuh na lik iznad vrata
Gdje vidjeh glavu trnjem okrunjenu
Što mi se silnom patnjom srca hvata.

Patnja od sviju svjetskih poniženja
Pod teretom od nezahvalna svijeta
U tihoj šutnji Beramskog kamenja
Teža je od svih poniženja ljeta.

Iznenađen pred ispaćenim licem
Što ni u bolu blagost ne sakriva
Studen me prože mojim cijelim bićem
Što istom patnjom kroz vremena pliva.

Zato se dirnuh srca predanoga
Kristova lica ispaćene slike
U poimanju da se lica moga
Taknuo rubac svete Veronike.

Natpis Vincenta Kastavskog

Pet stotina i dvadeset šest ljeta
Čeka me natpis iznad bočnih vrata
I ja što stižem s drugog kraja svijeta
Zastajem usred čudnog nedohvata.

Ni latinska ni glagoljska pismena
Ne kazuju mi ni oku ni ruci
Koja je tajna ovdje sakrivena
U nepoznatoj skrivenoj poruci.

I mada znam i pismo glagoljaša
I latinska pismena od starina
Nijednog slova tajna ne donaša
U ovu studen starodrevnih tmina.

Osam u redu pravilnih linija
Nad vratima ko skladba oktostiha
A nema znaka da tajnu probija
Što sakriva je kapelica tiha.

Do trena kad me laka ruka taknu
Do oka tamnom slikom premorena
Vincent iz Kastva tiho se primaknu
I kazuje mi poruku s kamena.

I pogledah gdje svako slovo zida
Pokazuje na zaleđe kapele
Koje mi srce otkrovenjem kida
Gdje kosturi se u plesu vesele.

Ples mrtvaca

Kazuju knjige da Vincent Kastavski
Nemade znanja o ljudskim kostima
Kad s freske svi su kosturi mrtvački
Nepodobni svim ljudskim kosturima.

A ja što znadem tajnu kosti svake
Zastajem šutke pod zidom kapele
Gdje slika smrti uz plesne korake
Provodi drugom kraju čete cijele.

Svima su jadna lica užasnuta
I biskupima, djeci, kraljevima
Imućniku. I prosjaku kraj puta
Za razonodu bijelim kosturima.

Sa groznom glazbom svirala i struna
Povorka kreće nepovratu svome
I svaka kost što znanost ih je puna
Majstoru nije ravna Kastavskome.

Jer saznadoh u trenu otkrovenja
Kako neznanjem Vincent znanje skriva
Da svako znanje ljudskog uništenja
U besmislici svijetu se dariva.

Lojzo BUTURAC

Svjedočanstvo nedavne prošlosti

Svjedočanstvo je ovo s crkveno-vjerskim prilikama u vrijeme komunističkog režima od strane neposrednog svjedoka.

V. Početak studija Tehnike u Zagrebu

Nakon što sam maturirao, postavljalo se pitanje: što dalje? Razmišljao sam o onome što je učinio moj već spomenuti prijatelj Đuro Ringel. On je nakon velike mature pohađao šestmjesečni učiteljski tečaj i postao učitelj. Svoj je radni vijek proveo u Jastrebarskom. Pisao sam o tome u Zagreb svom bratu svećeniku. Brat Josip me je od toga odgovorio i predložio mi studij u Zagrebu. S njim ću zajedno stanovati, pa troškovi studija neće biti tako veliki. Pristao sam na to i napisao mu neka me upiše na Filozofski fakultet. Nije toliko važno hoću li studirati književnost, jezike, povijest ili nešto četvrto, ali svakako bih se htio osposobiti za profesora srednje škole. Smatrao sam da nema ništa uzvišenije nego odgajati našu hrvatsku mladost.

Brat se nije složio s mojim prijedlogom. Napisao mi je na latinskom, ako sam to dobro zapamtio, prema 15. Psalmu: "Oculos habes et non vides, aures habes et non audis". Zar ne vidim da u komunističkom režimu prosvjetni radnici ne mogu živjeti slobodno? Želi li prosvjetni radnik živjeti u miru i napredovati u službi, mora biti režimlija; odreći se prakticiranja vjerskog života. Odgovorio sam mu da ja ne vjerujem da će komunistički režim u nas potrajati duže od četiri do pet godina, koliko će trajati moj studij. Brat mi je na to odgovorio da ni naši djedovi nisu vjerovali da će se nekada Turci zadržati u našim krajevima onoliko koliko su se zadržali. Konačno me je brat upisao na Tehnički fakultet-Građevinski odjel.

Župnik susjedne mi župe Čaglin Ivan Tilšer pozvao me da ga pohodim u Čaglinu i da vidim kako se je smjestio. Tilšera sam već spominjao da mi je nosio u Zagreb na umnažanje list "Hrvatski križar". On je iz susjednog mi sela Kalinića. Na njegovoj Mladoj misi 29. srpnja 1945. u Buku svirao sam na orgulje i dijelio mladomisničke spomen sličice. Župnik je u novoosnovanoj župi Čaglin od kolovoza 1946. Jednog sam ga popodneva pohodio, da kod njega prenoćim i sutradan iz Čaglina otputujem u Požegu. Pred večer mi reče da će otići nekamo na sat-dva, a ja neka se zabavim knjigama iz njegove knjižnice.

- Nema problema - rekao sam, - dok se ti vratiš, ja ću pohoditi još jednoga prijatelja u Čaglinu.

- Koga ti imaš još tu? - čudio se Ivan. - Ne misliš valjda na Ivu Švajda, učitelja?

- Da, upravo njega. Pa on je iz istoga mi sela Djedine Rijeke. Zajedno smo odrasli...

- Ali on ti je sada drugi čovjek - protivio se Tilšer. - On me ogovara pred đacima i čini mi razne neprilike. Traži da mu vratim iz crkve školski harmonij.

Ipak sam pohodio i Švajdu. Dočekao me oduševljeno. Kad je čuo da planiram ujutro putovati u Požegu, ponudio je večeru i spavanje.

- Da se razumijemo - rekao sam - večeru prihvaćam, ali spavanje sam već obećao na drugom mjestu.

- Kod koga? - čudio se Švajda. - Pa koga ti imaš prečega u Čaglinu osim mene? Nisi valjda kod župnika Tilšera?

- Da, upravo kod njega. On mi je jednako drag prijatelj kao i ti.

- Pa kako si mogao? On mi pravi razne neprilike. Govori pred đacima da sam ja bio ministrant. Ruši mi ugled u Čaglinu.

Ne znam koliko sam uspio, ali sam obojici prijatelja, i Ivanu i Ivi, održao lekciju iz lijepa ponašanja. Govorio sam im kako su oduvijek u našem narodu na selu župnik i učitelj bili bliski suradnici. Zašto to ne bi mogli biti i njih dovjica?

Za svoga brata Franju, šest godina starijega, koji se u svibnju 1945. povlačio s hrvatskom vojskom prema Austriji, saznali smo da je sretno prešao prijeko. Javio nam se iz francuske legije stranaca. Majka se je s njim redovito dopisivala.

Konačno sam započeo studirati građevinarstvo na Tehničkom fakultetu u Zagrebu. O samom studiju se nema što puno reći. Tehnika nije imala ništa zajedničko s religijom. Međutim slušali smo na prvoj godini predmet "Osnovi marksizma-lenjinizma". Predavao nam je prof. Stjepan Pulišević u jednoj dvorani u Primorskoj ulici. Nisam primijetio da je netko od studenata bio posebno zagrijan za ovaj predmet. Mi smo studenti svake nedjelje punili crkvu Srca Isusova u Palmotićevoj ulici. Bile su tu takozvane akademske mise i propovijedi. Svaki semestar je drugi vrsni propovjednik isusovac obrađivao pojedinu temu, na primjer jedan semestar pater Joler, drugi pater Škvorc i tako redom. A u katedralu smo rado dolazili u Velikom tjednu na lamentacije i obvezno o Uskrsu na Händlov "Aleluja".

Na fakultetu sam posebno prijateljevao s nekim kolegama ili kolegicama. Jedna od njih je bila Lidija Filonova, Ruskinja i pravoslavka. Otac joj, ruski emigrant iz 1918., bio je već pokojni, a mati udovica s još tri Lidijine sestre je živjela u Kočanima u Makedoniji. Lidija je studirala arhitekturu. Bila je revna kršćanka, pjevala je u crkvenom pjevačkom zboru. Dolazio sam u pravoslavnu crkvu slušati njihovo pjevanje, a ona je dolazila sa mnom u katedralu na pojedine važnije katoličke blagdane. Nije se slagala s domaćim hrvatskim Srbima. O jednom razgovoru s Lidijom, u njezin spomen, napisao sam članak u kalendaru "Danica" za 1995. g. pod naslovom "Lidija". Nakon diplomiranja Lidija radi i živi u Skopju.

Jedna od zanimljivih kolegica je bila Nadežda Špadijer, Crnogorka, također pravoslavka. Studirala je građevinarstvo. Živjela je nekim isposničkim životom. Mnogo je radila, davala instrukcije, slabo se hranila, a svake nedjelje obilazila zagrebačke bolnice. Išla je u pohode onim bolesnicima, kojima nitko ne dolazi, pa im je kupovala i donosila voća i drugih stvari, ali i riječi utjehe. Željela je živjeti što savršenijim kršćanskim životom, za što nije imala podrške u tadašnjoj pravoslavnoj crkvi u Zagrebu. Zbog toga je dolazila na propovijedi k isusovcima. A mene je uspjela namoliti da joj ugovorim razgovor s patrom Jolerom, kojemu sam razgovoru i sam prisustvovao. Željela je živjeti što svetije, da se u potpunosti posveti Bogu i braći ljudima, a da ostane živjeti u svijetu. Očekivala je u tome podršku vrsnih isusovačkih propovjednika.

Kolegica Silva, kojoj nisam upamtio prezime, studirala je ekonomiju. Svako jutro smo zajedno bili na misi i sv. Pričesti u franjevačkoj crkvi na Kaptolu. Razgovor me s njom duhovno uzdizao i na neki način preporadao. Kao da je iz nje zračila neka svetost, pa sam jedva čekao drugo jutro, kada ćemo se opet sresti u crkvi. A onda mi je jednoga dana rekla: "Dragi Lojzo, brate u Gospodinu! Pogledaj me! Posljednji puta me gledaš sada na ovom svijetu. Slijedeći ćemo se puta vidjeti gore na nebesima. Odlazim u samostan i to u strogi red karmel". Zaprepastila me ova njezina izjava. Rekao sam joj da mi je jako žao što gubim tako divnu svetu dušu, koja mi je toliko značila za moj duhovni život. Dala mi je za uspomenu Klarićevu pjesmu "Vjerujem" napisanu njezinom rukom. Silva je kao časna majka Pia umrla na glasu svetosti u karmelskom samostanu u Ivanić Kloštru. A ja onu Klarićevu pjesmu već pedesetak godina čuvam kao dragu uspomenu.

Spomenut ću još dvoje kolega. To su Antun, ili kako smo ga po slavonski zvali Tuna, Kenda i Ljerka, Varaždinka, kojoj sam zaboravio prezime. I s njima sam u svoje vrijeme išao svakodnevno u crkvu na misu. Tuna je bio već apslolvent medicine, a Ljerka tek brucoš na istom fakultetu. Iako s različitih fakulteta, postali smo veoma bliski prijatelji. Povezao nas vjerski život, kojega smo zajedno intezivno provodili. Na primjer, cijelo adventsko vrijeme, svakodnevno smo nas troje u franjevačkoj crkvi na Kaptolu na misi i sv. Pričesti. Tuna je nakon diplomiranja dobio kao liječnik posao u Osijeku, oženio je Ljerku, koja je "diplomirala" majčinstvo, naime rodila je šestero divne djece. Ostali smo u neprestanoj prijateljskoj vezi, pa i nakon umirovljenja, kada su se Kendini preselili iz Osijeka u Zagreb.

O Božiću sam dolazio kući u Djedinu Rijeku. Seoski učitelj Međimurac Ivan Krnjak bio je pomalo režimlija. Na izborima 1935. i 1938., dok su svi u selu glasovali za Mačeka, on je jedini za Jevtića i Stojadinovića. Za vrijeme NDH je zabranio djeci dotadašnji pozdrav Hvaljen Isus, a uveo pozdrav Za dom spremni, što su mu svi u selu zamjerili. Poslije rata je odmah prihvatio novi komunistički režim. Sreo sam ga na Božić u jutro i čestitao mu Božić.

- Pitanje je kakav će mi biti ovaj Božić - odgovorio je. - Žena mi ode u crkvu, a ja moram dovršiti ručak. Ako mi dođu danas djeca u školu, zagorjet će mi sarma. Volio bih da sva djeca umjesto u školu odu u crkvu, a sutra ću ih zbog toga kazniti klečanjem. Eto, Lojzo, vidiš kakav je život nas učitelja. Shvatio sam tada i zašto me moj brat Jozo odgovarao od zanimanja u prosvjeti. A djeci svoga brata i sestre sam rekao neka svi pođu u crkvu, da učitelju ne bi zagorjela sarma.

Moj bratić, stričev sin, Stipo Buturac, bio je ravnatelj osnovne škole u susjednom Ruševu, gdje mi je bila župna crkva. Isti taj Božić sam prije mise pohodio bratića učitelja, da i njemu čestitam Božić. Tu su bili i dragi učitelji. Njihove su se supruge spremale u crkvu na božićnu misu, dok će njihovi muževi učitelji uz čašicu i kolače slaviti Božić u ravnateljevu stanu. I oni su suglasni s tim što su svi učenici otišli u crkvu umjesto u školu. Bratićev sin Ivica je čak i ministrirao kod mise.

Za vrijeme praznika 1948. godine bio sam mjesec i pol dana na omladinskoj radnoj akciji - na izgradnji auto-ceste Zagreb - Beograd. Bio sam u elitnoj radnoj brigadi zagrebačkog sveučilišta "Krsto Ljubičić". Komadant brigade je Srbin Dmitrović. U logoru Laćarak kod Sremske Mitrovice bilo je nekoliko radnih brigada, neke čak iz

inozemstva. Jedna je od njih bila iz Crne Gore. Ti su omladinci svaku večer plesali neko svoje crnogorsko kolo, pjevajući uz neprestano ponavljanje: "Majko naša Crna Goro! Majko naša Crna Goro!" Mi smo neki to komentirali: Kako bismo se mi Hrvati proveli da počnemo pjevati Majko naša Hrvatska".

Sjećam se jednoga studenta medicine iz naše brigade. Bilo mu je ime Emil, a rodom je iz Đakova. Kasnije je specijalizirao sudsku medicinu. On je ponio sa sobom udžbenik engleskog jezika da iskoristi slobodno vrijeme za učenje toga jezika. Obradovao se kad je u naš logor došla jedna radna brigada iz Engleske. Svakodnevno se družio s Englezima da bi na taj način usavršavao taj jezik. Međutim vrlo brzo, protiv svoje volje je premješten u drugi logor, pet kilometara dalje, gdje će tobože biti sanitarni referent. Po njegovu odlasku nam je komandant brigade objasnio njegovo udaljavanje iz našeg logora, u kojem su bile međunarodne brigade. On bi naime mogao, budući da je znao nešto engleski a nije SKOJ-evac, krivo prikazivati strancima našu komunističku stvarnost.

Bila je s nama i jedna talijanska brigada, negdje iz okolice Trsta. Upamtio sam djelomično stihove neke njihove pjesme, koju su stalno ponavljali:

Vogliamo fabriche, vogliamo terra,
ma senza guerra, ma senza guerra.
Bandiera rossa la trionfale,
e viva comunismo e la libertà!
Abasso re! A morte re! Viva Staljin!

Međutim, dok su oni još veličali Staljina, kod nas je u ljetu 1948. došlo već do prekida sa Staljinom. Bilo je kolega na fakultetu, koji su sa mnom studirali građevinarstvo u prvoj godini, a da ih u jesen 1948. nije više bilo na fakultetu. Reklo se da ih je "pojela noć". Kasnije smo čuli da su uhićeni kao informbirovci (protiv Tita, a za Staljina) i odvedeni u zatvor na Goli otok. Od imena tih kolega sam upamtio samo kolegu Veselina Simovića, koji je kasnije postao profesor na Građevinskom fakultetu i dugogodišnji je urednik časopisa "Građevinar".

Iste te 1948. godine je osuđen svećenik Josip Kunkera, odrobijavši u Staroj Gradišci dvije godine i dva mjeseca. Kunkera je rodom s otoka Paga, ali je djelovao u Zagrebačkoj nadbiskupiji. Zbog bolesti je češće boravio kod rodbine u Ruševu, u mojoj rodnoj župi. O toj je župi napisao i knjigu "Religija ruševačkog kraja". U toj knjizi, iako je izdana 1970. kada se već slobodnije pisalo uoči poznatog "hrvatskog proljeća", on tek napominje da je 1946. časna sestra Josipa Nevistić "zarobljena i odvedena" a ruševački župnik Mathesz u veljači 1947. "morao napustiti svoju župu". Nije se usudio napisati da je časna Josipa, katehistica, ubijena 3. listopada 1946. bez suda i bilo kakve krivnje, a da je župnik Lorand Mathesz u veljači 1947. osuđen na sedam godina zatvora samo zato što je znao za skrivene svoje župljane, bivše domobrane, a nije ih izdao.

Pozdrav

(Dometaljka na Byronovu temu)

Ako Te susretnem kada
Nakon godina svih,
Čim ću Te pozdraviti tada
Osamljen, nijem i tih?

U moru mojih nemira,
Volio samo bih
Sjetit se naših dodira,
Sjećat se uvijek njih!

Sretnem li ipak Te kada
Krajem godina tih,
Bit će Ti pozdrav moj tada
Sjećanja samo stih.

(1997.)

Kurziv: Byronov tekst u prijevodu Luke Paljetka iz posljednje kitice Kad smo nas dvoje. (Antologija pjesništva engl. romantizma, Zagreb, Konzor, 1996.)

Podne na jezeru

Kad se na jezero podne, tišinom sunčanom spusti
I ozračje pritisne mirom što nekom osamom duše,
A slika se vrhova sniježnih lagano u vodi njiše,
Tada se može tek čuti da jezero uzdah izusti.

Možda to lagani vjetrić, s južnih se smirujuć strana,
Donosi nečujnim šaptom riječi mi ljubavi one
Koju je, sada već davno, skrivao Sirmione
A koja još uvijek živi. Ko miris Mediterana!

Ko topla, vječita čežnja, koju u jezeru sniva
Sjeta što roni sve dublje, tamo za bezdanom sjajnim,
Iz tih mi onda dubina smješi se osmjehom tajnim
Kojega odraz vrhunca bjelinom leda prekriva.

Riva del Garda, veljača 1997.

Prepjevi himne u čast svetom Kvirinu

Španjolac Aurelije Prudencije spjevao je koncem 4. stoljeća 14 epsko-lirskih himni na latinskom jeziku u čast španjolskim i rimskim mučenicima te sv. Ciprijanu. Djelo nosi naslov "Peristephanon". Sedma je himna posvećena sisačkom biskupu i mučeniku sv. Kvirinu. Prije dolaska Turaka koncem 16. stoljeća u krajeve oko Siska, štovanje sv. Kvirina u tom kraju bilo je veoma rašireno. U popisu župa Zagrebačke biskupije iz 1334. i 1501. vidimo da u sisačkom kraju postoje četiri župne crkve posvećene tom svecu. U samom Sisku od starine postoji kapela sv. Kvirina, a u župnoj crkvi oltar istoga sveca.

U našoj slobodnoj i neovisnoj domovini pokušavamo izvući iz zaborava tog sveca-mučenika. U Sisku je 1993. osnovana nova župa posvećena sv. Kvirinu, a grad Sisak je istoga sveca uzeo za svoga zaštitnika. Grad je donio i odluku o obnovi kapele sv. Kvirina, koja je vandalski srušena za komunističkog režima. U isto se vrijeme traga za pisanom riječi o tom sisačkom biskupu mučeniku. Tako smo došli i do Prudencijeve himne na latinskom jeziku. Tragamo i za dobrim prijevodima, ili prepjevima te himne na hrvatski jezik. Do sada smo pronašli tri prepjeva, koje želimo usporedo prikazati, da bi ih književni kritičari mogli pravilno ocijeniti i vrednovati. Prepjev dra Ferde Rožića objavljen je u "Zborniku zagrebačke nadbiskupije" iz 1944., prepjev isusovca Antuna Bauera u knjižici Jurja Lončarevića "Sisak" 1977. i prepjev isusovca Milana Pavelića u kalendaru "Srca Isusova i Marijina" iz 1925. godine. Cijela himna sadrži 18 kitica, no usporedbu je dovoljno prikazati i na tri kitice.

Sva tri autora prepjeva držali su se originala u vanjskom oblikovanju pjesme. Svi imaju kitice od po pet stihova, a u svakom stihu po osam slogova. U latinskim se pjesmama nekada vodilo računa o izmjeni dugih i kratkih slogova, dok se danas u nas pokušava voditi računa o pravilnoj izmjeni naglašenih i nenaglašenih slogova. Što se toga tiče, Rožić i Bauer nisu vodili računa o tom pravilu. Nasuprot tome Pavelić je itekako vodio računa o pravilnoj izmjeni naglašenih i nenaglašenih slogova, pa se njegovi stihovi sigurno mogu nazvati pravilni trohejski osmerci. Pavelić je unio u svoj prepjev, možda ne uvijek dosljedno, i rimu ili srok. Zbog svega se toga njegov prepjev čita gibljivije od druga dva i pogodniji je za uglazbljivanje.

Pjesnici, koje ovdje spominjemo, godinama su nepravedno zapostavljani. Nema ih u enciklopedijama i leksikonima, nema ih u "Pet stoljeća hrvatske književnosti", nema ih u povijestima hrvatske književnosti. Zašto? Zato što su svećenici, isusovci, što su im pjesme duhovnog sadržaja. A takvi se nisu smjeli spominjati u vrijeme protukatoličkog i protuhrvatskog komunističkog režima.

Ferdo Rožić je bio plodan pisac, pisao je pjesme i drame, uređivao je književne listove. Milan Pavelić je rano propjevao, objavljujući pjesme u književnim listovima. Prva samostalna zbirka "Iz zakutka" izašla mu je još 1902.

Brojne su njegove pjesme i prepjevi s latinskog u suvremenim crkvenim pjesmaricama. Dozivajući iz zaborava zaboravljene svece i mučenike, dozovimo iz zaborava i naše zaboravljene pjesnike!

Tri prepjeva himne Sv. Kvirinu

Prudencijev izvornik:

Insignem meriti virum
Quirinum placitum Deo,
Urbis moenia Sisciae
Concessum sibi martyrem
Complexu patrio fovent.

Hic sub Gallerio duce,
Qui tunc Illirycos sinus
Urgebat ditionibus,
Fertur catholicam fidem
Illustrasse per exitum.

Non illum gladii rigor,
Non incendia, non ferae
Crudeli interitu necant;
Sed lymphis fluvialibus
Gurges dum rapit, abluit.

Prepjev Antuna Bauera D.I.:

Muža odličnih vrlina
Kvirina, Bogu tol' draga
Zidine Siska slavnoga
Junaka sebi predana
Očinskom grle ljubavlju.

Za Galerija vladara,
Koji tada zemlju ilirsku
Svojom je vlašću stiskao
Proslavi vjeru kršćansku
Smrću - po staroj predaji.

Njega nisu oštro željezo
Ni oganj ni divlje zvijeri
Okrutnom smrću ubili,
Već vode rijeke duboke
Val ga odnese i opra.

Prepjev dra Ferde Rožića:

Muža, koji je zaslužan
Bio, Kvirin po imenu,
Slavni mučenik sisački,
Sada zidovi grada tog
U svom okrilju čuvaju.

Ovaj, kako je poznato,
Za Galerija cezara,
Koji Ilirijom vladaše,
Katoličku nam proslavi
Vjeru smrću preodličnom.

Njega nije ni kruti mač
Niti oganj ga skršio,
Niti zvijeri su razdrle,
Nego vodeni val ga je
Svojom slapinom zalio.

Prepjev Milana Pavelića D.I.:

Usred Siska tvrda grada
Sniva pastir Božjeg stada
I stradàlnik neumrli
Slavni biskup, Kvirin vrli,
Kano otac grad ga grli.

Još dok car je Galerije
Bio glavom Ilirije,
Naš je svetac proslavio
Lijepu vjeru katoličku
Smrt podnèsav mučeničku.

Ljuti mač ga nè umori
Niti oganj nè izgori,
Niti zvijeri rastrgaše,
Već ga proždrije vrtlog rijeke
Umivši ga zauvijeke.

Ante GRADIŠKA

Kratko pismo za dugo rastajanje

Pod razumnom pretpostavkom da smo u osobitim i civilizacijski nedostojnim uvjetima ratne agresije i neprijateljskog okruženja mi, Hrvati, u nekim slučajevima podlegli iskušenju da budemo nepravedni prema objektivnim i dobronamjernim promatračima onoga što nam se događa, postoje u okviru medijske prezentacije ovdašnjih ratnih zbivanja (najmanje) dva primjera u kojima ne samo da se izražava otvoreni prosrpski stav, već je to očitovano u mjeri koja se bez zazora može smatrati sabotažom najosnovnijih civilizacijskih i moralnih načela. Već je općepoznat slučaj do jučer gotovo anonimnoga (s pravom - i rječnik mu je, naime, iznimno oskudan) novinara američkog lista "El Paso Herald Post"[1], Petera Brecka, koji je u američkom časopisu za vanjsku politiku jednostavnog naziva "Foreign Policy", u broju za zimu 1993/94 napisao poduži članak koji bi možda oklijevao potpisati i poneki četnički ideolog[2], a nedavno se u "Žikino kolo" uhvatio i do sada najjači adut u kulturološkom okružju Zapada: poznati austrijski (s primjesama slovenske krvi) avangardni književnik Peter Handke.

Prije svega, tko je Peter Handke (najprije bez političkih implikacija)? Sama odrednica "avangardi književnik" upućenima dovoljno govori sama za sebe, pa ćemo ovom prilikom reći samo to da je književna i ina avangarda s kraja 60-ih i tijekom 70-ih godina (usko povezana s tada pomodnim ljevičarskim svjetonazorom u europskoj kulturi) u međuvremenu postala sasvim istrošen obrazac, pa današnja revalorizacija umjetničkih dosega autorâ koji bi se mogli smjestiti u taj široko shvaćeni pojam nužno otkriva njihove nerijetke slabosti, koje su se u to vrijeme zanemarivale iz jednostavnog razloga što je sam pojam umjetničke avangarde bio nedvosmisleno ideološki impostiran, a tada su ga kritički vrednovali samo istomišljenici, jer su njoj nesklona mišljenja postupno utihnula pred najezdom ideoloških pljuvača (među kojima je Handke bio jedan od najžešćih).

Zanimljivo je da je u tadašnjoj jugoslavenskoj zajednici Handke bio posebno cijenjen upravo u kulturološkim krugovima u Srbiji, koja je - s tradicijom iz Francuske presađena nadrealizma i autohtono srbijanskog zenitističkog "barbarogenija" Ljubomira Micića - oduvijek bila mnogo sklonija avangardnim pomodnostima od Hrvatske (slovenska kulturna tradicija je također prilično prijemljiva na avangardu), pa je tako

---

1) Nakon što sam pročitao Breckov napis, neko vrijeme sam se bavio mišlju da pišem upravo o njemu, pod naslovom "Njihov dasa iz El Pasa".

2) Napis sam zapravo pročitao u njemačkom prijevodu, u listu "Konkret" iz Hamburga, poznatom po radikalno ljevičarskim stavovima. Budući da je, primjerice, i Handke deklarirani ljevičar, znakovito je dase većina zapadnih apologeta velikosrpske agresije regrutira baš iz redova pomodnih ljevičara, one vrste ljudi koji se - kako je jednom duhovito primjetio Sam Peckinpah - "poput pàsa valjaju po vlastitu verbalnu proljevu, nazivajući to svrhom i potrebom, identitetom i samosvojnošću". S druge strane, najdosljedniji je u osudi agresije na Hrvatsku (a i Bosnu) i do danas ostao francuski filozof židovskog podrijetla Alain Finkelkraut, promicatelj "prosvijećenog konzervatizma" u europskoj kulturi, zasnovanog na tradiciji i moralnim načelima.

između 1988. i 1990. u izdanju "Dečjih novina" iz Gornjeg Milanovca objavljena poznata Handkeova tetralogija (pojedine sam naslove namjerno ostavio za kasnije!), koju je preveo Handkeov prijatelj Žarko Radaković, zaposlen u srpskoj redakciji njemačke radio-postaje Deutsche Welle. Znakovito je da će upravo Radaković poslužiti dugokosom austrijskom Danteu kao Vergilije na njegovu putašestviju kroz "Srbiju na Istoku", otkrivajući ideološki otkvačenome "antiintelektualcu" i "anti-Europejcu" (koji se diči izjavama poput "Austrija: debljina koja me davi" i "Mitteleuropa je za mene samo metereološki pojam") perverzne draži pakla velikosrpske paranoične mitomanije.

U skladu s poznatom manirom avangardnih književnika i kritičara da svoje stavove nameću s agitpropovskom isključivošću, Handke i naslovljuje svoju seriju napisa u münchenskom "Süddeutsche Zeitung" od 5. do 13. siječnja), kao "Pravda za Srbiju" (puni nadnaslov inače glasi "Zimsko putovanje na rijeke Dunav, Savu, Moravu, i Drinu"). Iako bi se u najkraćim crtama moglo reći da Handke u svojoj pisaniji ponavlja opća mjesta velikosrpske propagande (inače, on onima "koji ga smatraju prosrpski orijentiranim filo-Jugoslavenom odmah veli da dalje ne čitaju njegov tekst", kako nas izvještava Gojko Borić u "Slobodnoj Dalmaciji" od 15. siječnja - treba ga odista pohvaliti zbog uviđavnosti, jer čitanje njegova uratka je najčistije gubljenje vremena!), nužno je ipak postaviti informativni referentni okvir preko pojedinih citata koji se čine najznakovitijima u zadatom kontekstu.

Uzmimo za početak jednu naizgled oprezniju Handkeovu izjavu, po kojoj je "Milošević nepoznanica koju bi novinari trebali istražiti, umjesto što je prostački psuju i denunciraju". Recimo da za promatrača sa strane kontroverzni "vožd", sa svojim najnovijim mirovnim "salto mortaleom" (možda i u najdoslovnijem smislu, jer mu na njegovu političkom programu probuđeni velikosrbi neće tako lako oprostiti "izdaju srpstva" - mitsku kletvu koju je upravo on ponovo uveo u srbijanski politički žargon!) može odista i biti "nepoznanicom". Ali da bi bar pokušao s više strana osvijetliti tu "nepoznanicu", nije li mogao, recimo, dati kraći dopust rečenom Vergiliju i posjetiti svoga polu-zemljaka Janeza Drnovšeka u Ljubljani, pa ga upitati zašto se na onom velikosrpskom happeningu u Gazimestanu, u vrijeme dok su u Srbiji objavljivali Handkeovu tetralogiju, držao poput osuđenika koga upravo odvode u plinsku komoru? Dakle, upravo onakvog državnika i političara koji je mogao bivšom Jugoslavijom ionako opčinjenom Zapadu imponirati kao prvi nekomunistički premijer te zemlje?

A ako su mu već bliži njegovi neknjiževni kolege, nije li mogao - umjesto što se potpuno oslonio na stavove Radakovića, te književnikâ Milana Pavića i Dragana Velikića - upitati za mišljenje o Miloševićevoj "demokratiji" i takve veličine srpske književnosti kao što su Mirko Kovač ("Životopis Malvine Trifković", "Vrata od utrobe", "Rane Luke Meštrovića"), koji se pred onim što Handkea ushićuje sklonio u Istru, ili pak Vidosava Stevanovića ("Refuz Mrtvak", "Nišči", "Ljubavni krug") koji se pred Miloševićevim režimom sklonio u Francusku (pretpostavljam da je još tamo).

Umjesto toga, Handke na jednom mjestu proziva Milana Kučana "kao lakaja Zapada i Austrije" što je - kako dobro primjećuje Borić u navedenome napisu "u biti prežvakavanje poznatih srpskih psovki o Slovencima kao 'austrijskim kočijašima'" (Sjećate li se, uostalom, kako je "vožd" grmio: "Srbija neće biti lakaj Europe!" - a danas se svojski trudi da upravo to od nje napravi!). Nakaradnost tog stava je u tome što

samoga Kučana nisu optuživali ni mnogi zadrti četnici (čak su i za slovenski protuudar na napad JNA "odgovorniji" od njega neki radikalni članovi njegove vlade), pa se Handke tako srozao na razinu većeg "srbende" (to je - drugim riječima - "Srbin po profesiji", a ne porijeklu!) i od samih Mihalja Kerteša i Gorana Babića!!!

Evo, međutim, još jednog znakovitoga Handkeova "bisera": "Nije li se kraju pokazala 'velika Hrvatska' kao nešto neusporedivo stvarnije ili učinkovitije ili krupnije, odlučeno i zaokruženo, nego legendama pothranjivano i nigdje opterećeno jedinstvenom idejom o moći i politici zrnce srpskoga sna?"

U Handkeovo nebulozno objašnjenje navodnog ostvarenja 'velike Hrvatske' ovdje nećemo ulaziti, ako zbog ničeg drugoga, onda zbog uštede prostora. Ali, vjeruje li Handke odista sam sebi kada najmanje 150 godina staru ideju "velike Srbije" svodi samo na "zrnce srpskoga sna"? Zna li on koliko je nevine krvi proliveno zbog toga "zrnca"?! Ako se već - kao očigledni kroatofob - "zaprepaštava nad tim da je netko u postaji pariškog metroa Staljingrad napisao 'Vukovar'" (Borić), zna li on što su četnici radili Muslimanima (a uz njih, naravno, i Hrvatima) ne samo u Srebrenici i Žepi, već i u Bijeljini, Zvorniku, Višegradu, Foči - dok su mnogi od njih još uvijek vjerovali u Jugoslaviju i JNA?[3]

Zanima me obožava li Handke i Hitlera u podjednakoj mjeri kao i Miloševića?! On, naime, na novinarsko pitanje tko je agresor, odgovara da "to nije onaj tko je prvi započeo rat, nego onaj tko ga je isprovocirao". Zašto - slijedom takve logike - i Hitler ne bi imao pravo povesti rat zbog tzv. "sudetskih krajeva" u Čehoslovačkoj? Njegova propaganda o ugroženosti njemačke manjine u tom području bila je itekako uvjerljiva (vidjeli smo to pred oko godinu dana u TV-seriji "Svijet rata"). Prema tome, Handke bi morao podjednako biti ljubitelj Hitlera i Mussolinija, kao i Miloševića, ako želi kao intelektualac (pa makar i s prefiksom "anti") pokazati - kad već ne može ništa drugo - barem sposobnost logičnoga i dosljednoga razmišljanja?

Handkeove političke nebuloze mogle bi se nadugačko i naširoko komentirati, pa će upravo zato potpisnik ovih redova prepustiti ocjenu njegova "sočinjenija" obaviještenijima i pametnijima od sebe. Jedan od njih je čuveni francuski redatelj dokumentarnih filmova Marcel Ophüls (sin još čuvenijega klasika francuskog igranog filma, Maxa Ophülsa), koji kaže: "Riskirajući svoj život kroz tri godine, novinari su iz sarajevskog hotela 'Holliday Inn' uspjeli upozoriti javna mnijenja u Francuskoj SAD i drugdje na genocid... A neutralci su postali sukrivci barbarstva. Ovima sad Handke pruža alibi. To mi se gadi!"

---

3) Upravo u vrijeme pisanja ovoga priloga (19. ožujka 1996.) u TV-dnevniku HTV prikazan je kratak prilog o Handkeovu javnom nastupu u Beču. Onim Hrvatima koji do tada možda nisu ni čuli za njega sigurno je laknulo kad su vidjeli kakva "marka" brani četnike. Dugokos i neobrijan, s imidžom klošara koji prekapa po kantama za smeće, Handke je u prilogu prikazan u trenutku kad nekulturno i bahato govori jednom političkom neistomišljeniku da više ne želi s njim razgovarati. Konačno, sami Srbi imaju za kontekst kojim se ovdje bavimo zgodnu izreku - "prema svecu i tropar"!

Drugi je austrijski novinar Michael Fleischhacker[4], koji u listu "Kleine Zeitung" iz Graza od 31. siječnja 1995. najprije povlači duhovito ironičnu paralelu između Handkea i čuvenog njemačkog filozofa Heideggera, pa kaže: "S Handkeom se zbiva isto što i s pokojnim Martinom Heideggerom. On ne razmišlja. Ima on misli... Kao što se za Heideggera nikad nije točno znalo radi li se o bitku kao takvom ili samo o vlastitu bitku, tako se za Handkea ne zna - tiče li se njegova ljubav za fenomenologiju samo fenomena imenom Peter Handke", pa ubitačno zaključuje: "S najnovijih 85 strojopisnih kartica, Handke se pisanjem udaljio od ovoga svijeta, pa će negdje vani, možda u vlastitom eonu, jednom početi za njega povijest, drukčija od povijesti ovoga stoljeća, ovoga lanca nevolja".

To nas, konačno, dovodi do obećanih (ne olako!) naslova dijelova Handkeove tetralogije. Prvi se, naime, zove "Djetinja povijest", pa bismo - po nekakvoj analogiji Handkeovi najnoviji umotvor mogli nazvati "djetinjastom poviješću": treći se zove "Spori povratak kući", a četvrti "Kroz sela". Kao da je Handke na neki način anticipirao svoje "putašestvije" s tezom, jer je najprije prošao "kroz sela" Srbije[5], da bi zatim uslijedio "spori povratak kući" i promptno ispisivanje ovog moralno degutantnog teksta.

Drugi dio tetralogije zove se "Pouka planine St. Victoire". Predstavljajući tu knjigu u NIN-u od 28. svibnja 1989, Dragan Velikić, jedan od dvojice srpskih pisaca koji su pratili Handkea po Srbiji (četvrti član ove bizarne pikareske bio je - kako navodi Borić - "kartaš Zlatko Bocokić iz Salzburga"), s ushitom opisuje utisak koji je ta navodno divna planina u Provansi, "planina Sezanova detinjstva", izvršila na Handkea.

U "žanrovski neuhvatljivu pogovoru" (kako ushićeno iskazuje Velikić) sada već znani nam Žarko Radaković - između ostaloga - piše (radi potpunijeg utiska tekst ćemo ostvariti u ekavskom originalu!): "Pouka planine Sen Viktoar je ogroman 'pano' na kojem su, najtananije povezano, lepljene najraznorodnije sličice: introspekcije, refleksije, pisma o zlu, zagađenosti, zaraćenosti, narodnosti, bogu, psu, dudovima, oblacima, večernjem pivu, ljubavi, tihosti, samoći da se ne osećaš napuštenim, jeziku itd... Baš kao i Sezan, Handke je u pejsažima provansalskog brda Sen Viktoar tražio nastavke, spojeve i šavove najrazličitijih delova. Spajao ih je začudno u celine, nalazeći krajeve nervnim zadebljanjima, otvarajući 'prozore' svojih/naših nutrina, šireći granice spoznaje..."

4) Fleischhackerovo prezime u prijevodu znači "onaj koji sjecka meso", što će Handkea zasigurno inspirirati da se s njime poigra na svoj prepoznatljivo "duhovit" način. Fleischhacker je Handkea ipak, hoćeš-nećeš, napao - s druge strane, jedini "grijeh" uvodničara "Frankfurter Allgemeine Zeitunga" Johanna Georga Reissmüllera sastoji se u tome da sa simpatijama piše o Hrvatskoj: to je, međutim, Handkeu bio dovoljan povod da se - "u najgoroj göbelsovskoj maniri", kaže Borić (možda bi bolje bilo reći u "minovićevsko/vučelićevskoj") nespretno i neduhovito sprda s njegovim prezimenom, nazivajući ga "Reisswolf" i "Gelfermüller", što u slobodnijem hrvatskom prijevodu znači "uništavač papira" i "lajavi mlinar".

5) Poput Jurice Pavičića u svom komentaru filma "Underground" Emira Kusturice, napisanom u istom listu, i Borić duhovito primjećuju kako baš oni koji se najviše dodvoravaju Srbima zapravo podražavaju ponižavajuću sliku o njima. Komentirajući Handkeov navod u napisu, po kojemu je "suprotno svojim očekivanjima" u Srbiji sreo "uljudne, živahne i razmišljajući ljude" (Borić ovo ne stavlja u navodnike, pa se vjerojatno ne radi o doslovnom citatu), Borić - ironizirajući tupavost Handkeova razmišljanja - sarkastično pita: "A što je očekivao u dubokoj Šumadiji - ljudožderе?"

Što nam ovo pokazuje i dokazuje? Ostavljajući po strani nadobudnu patetičnu zagrcnutost, taj pretenciozno kićeni stil, kojim autori takvih umotvora žele uvjeriti čitatelje da su (oni, autori) pametniji nego što zapravo jesu, ova impresionistička nebuloza otvara čitav niz pitanja koja treba postaviti ovim profesionalnim razmjenjivačima komplimenata. Jesu li do danas ipak nešto bitno uspjeli naučiti "o zlu, zagađenosti, zaraćenosti, narodnosti, bogu ..." O razrušenim dudovima čije sprežene grane više ne mirišu, o psima u spaljenim hrvatskim selima koji su zaboravili lajati? I o tome da na svijetu - konkretno u Hrvatskoj - postoje planine koje nisu ništa manje lijepe od Handkeove St. Victoire, koje su obilježile djetinjstvo nekih možda manje slavnih ljudi od Cezannea, a čiju su isto tako posvećenu "tihost" i krasotu uništili oni kojima danas Handke ispisuje panegirik!

Jedva pola godine kasnije Handke će se zaputiti u Bosnu na nešto što je u naslovu sâm nazvao "Ljetnom nadopunom jednom zimskom putovanju" (Sommerlicher Nachtrag zu einer winterlichen Reise). I opet - što bi sami Srbi rekli - "ista meta, isto odstojanje"! Sada nas već, naravno, ne može čuditi što Handke državu Bosnu i Hercegovinu nikad ne naziva njezinim pravim imenom, te što je u njoj posjetio samo "Republiku srpsku". Od svakog normalnog bi nas to zaprepastilo, ali od njega nas više ne može čuditi ni to što ga pojava "teško naoružanih američkih iforovaca među srpskim stanovništvom u Srebrenici" (kao da ih među bošnjačkim i hrvatskim stanovništvom nema!) navodi na odista maloumni zaključak kako bi Amerikanci mogli "istrijebiti Srbe u Srebrenici isto kao što su istrijebili Indijance u SAD".

Ako je i od Handkea, previše je!!! Ovakvo povezivanje nebuloznih futurističkih prognoza s činjenicama iz prošloga stoljeća na drugom kraju svijeta (stvarna politika etničkog čišćenja - ipak ne i istrijebljenja - prema indijanskim starosjediocima trebala bi valjda, prema Handkeu, a u najboljoj maniri njegovih suflera, velikosrpskih šovinista, biti dokaz o "urođenoj genocidnosti" Amerikanaca!) tipično je za fašističke diktatore i njihove samozvane apologete. Ovo nas podsjeća na anegdotu o Staljinu koju je zabilježio čuveni G. B. Shaw. Kao uvjereni socijalist, Shaw je, naime, bio posjetio SSSR u pratnji svojih prijatelja, bračnog para iz krugova engleske aristokracije. U jednom je trenutku, međutim, neustrašiva Engleskinja izazvala zaprepaštenje, upitavši neuvijeno Staljina zašto u njegovoj zemlji masovno ubijaju ljude. Diktator se, naravno, razljutio i namrštio, a zatim odgovorio protupitanjem: "A zašto vi Englezi tučete djecu?"

Sva sreća što i u samoj Njemačkoj ima dovoljno onih koji su na Handkeove pročetničke nebuloze spremni odmah odgovoriti. Jedan od njih je i slavist Michael Thurmann, koji kaže: "Handkeovo zauzimanje za stranu srpskog nacionalima nije samo naivno. Ono je, doslovno, reakcionarno. Jer, što Handke ovdje mistificira, mnogostruko je dokumentirano iskazima svjedoka, filmskim zapisima i izvještajima UN-a. Nakon četiri godine sustavna uništavanja životne osnove muslimana u istočnoj Bosni, ni nijemi svjedok ne smije više bajati ovakve gluposti. No, Handkeu je potrebna 'tajanstvenost' jer bi inače njegovo bosansko indijanstvo ubrzo propalo".

Ovime završavam (ne baš sasvim) "kratko pismo za dugo rastajanje" (naslov još jedne Handkeove knjige), te ostavljam Handkea njegovim avangardnim i političkim nebulozama. Daleko mu lijepa kuća!

Marko BOŠKOVIĆ

Uspomene

Sve moje uspomene
drage i
nezaboravljene
gdje ste?

Ostale ste u
mom domu
srušenom. I
na grobovima pokojnika,
gdje nitko ne moli molitve
na blagdane!
I ne pruža znak praštanja!
I na imendane
nitko ne donosi cvijeće,
i nitko uz molitve
ne pali svijeće, i
da rasvijetli
uspomene!

* * *

Na laticama srebrnih
ljiljana
u jutrima sunčeva rađanja
skupljao sam srebrne kapi
rose.
Okolo mene
pčele su se rojile.

* * *

Žetva je gotova.
Vodonosac i dalje
vodu
nosi.
Žedne su kose
hladne rose
u otkosima.

Stanislava ADAMIĆ

Ojadila me riječ

Ojadila me riječ
prevrtljiva
raspadljiva
Ojadila me riječ himbena
Kao da me salijeću
sablasne sjene
neprepoznatljive prijetnje
Bezglasno odzvanjaju
Dosta je, mislim, govor srca
putokaz uma -
Ojadila me odavno
tuđa nametljiva gluma
Prepoznah zamku.

Priklonih se samoći
Ni ona nije utješna.

Vrijeme je breme
Duša je tajanstvena odaja
dojam, sjećanja -
dilema, neprobojnih sjena...
I srce
kao mala obijesna životinja
izmišlja, zamišlja
Buni se, uzmiče i plijeni...

Zbunjena je volja
bunovna i buntovna od bola

Izmiče riječ.

Šimun JURIŠIĆ

Hrvati u Ateni

Današnja Atena je ruševina sa
stanovnicima, što imaju grčko tek ime.
(A. G. Matoš)

Vrlo je skroman prinos Hrvata Ateni i Grčkoj uopće. S druge strane Hrvati su rado opisivali Atenu, starogrčki jezik uči se u klasičnim gimnazijama u Hrvatskoj dugo, veoma dugo. I danas u Ateni živi malo Hrvata, ima nešto naših športaša.[1] A je li uvijek tako bilo?

Ugledni slovenski etnolog, antropolog i utemeljitelj Etnografskog muzeja u Ljubljani Niko ŽUPANIĆ (1876-1961) objavio je u Beogradu na šezdesetak stranica članak *Hrvati kod Atine. Prilozi antropologiji i istorijskoj etnologiji Atike* u časopisu *Starinar* za 1911 (tiskan 1914). Članak vrijedi pažljivo pročitati, ali se ne smije zaboraviti kojih je godina napisan. Iz tog članka navest ću dva odlomka. Počinje slijedećim rečenicama:

"Tri sela danas u Grčkoj zovu se Hrvati, a dva se nalaze u blizini nekadašnjih kulturnih centara stare Jelade. Jedno leži u neposrednoj blizini impozantnih ostataka Agamemnonove prestonice Mikene, dok je drugo u Atici, udaljeno 15 km od divne atinske akropole. "Hrvate" u Atici pohodio sam u maju 1912. i na ovome mestu saopštiću rezultat svojih antropoloških i etnografskih posmatranja.

Još đakom znao sam da u Atici postoji selo Hrvati i radosno me je dirala pomisao, već pri samom pomenu ovoga imena, da je na proslavljenom tlu Atike živeo narod naše krvi i da se je u blizini Palas-Atenina grada orio naš jezik. Kad sam u proleće 1912. radi studija bio došao u Atinu, čim sam posetio Akropolj, požurio sam i u Hrvate, željan da saznam da li je sem golog imena preostao tamo još kakav spomen na slovenstvo."

Uvod prof. Županič završava slijedećim rečenicama:

"Kao što su Novogrku dragi ostaci iz antičkog doba, tako isto - si licet parva magnis componere - prijatno osjećanje obuzima jednog Jugoslovena, osobito Hrvata, kad posmatra sa atinskog akropolja klanac između Pantelikona i Himeta, a zna da tamo leži selo Hrvati, uspomena na život naših predaka u blizini akropolja i brežuljka Kolona kao vidno znamenje da je sudbina nas Jugoslovene izabrala da vaskrsnemo novi život na atičkim ruševinama i propaloj Vizantiji. Dakako da može ovako suditi onaj, ko je posvećen u istoriju slovenskog doseljenja u Jeladu u toku Srednjeg veka, ko zna da je car Konstantin Porfirogenit pisao o poslovenjenoj Jeladi i ko zna da je u XV. veku još naš govor nije bio izumro u Lakoniji."

Dva Splićanina ostavila su značajnija svjedočanstva o Ateni i Grčkoj. Prof. Bogdan RADICA, publicist i pisac, valjda najpoznatiji hrvatski politički emigrant, bio je tridesetih godina novinski atašej u jugoambasadi u Ateni.[2] U jednom novinskom članku godine 1932., B. Radica je najavio da će dva atenska kazališta izvoditi dvije naše drame: *Slobodno kazalište* Krležine *Glembajeve*, a državno Narodno kazalište Vojnovićevu *Smrt majke Jugovića*. U istom članku možemo pročitati da je 1918.

ansambl grčke glumice Kiveli u Ateni na grčkom jeziku s uspjehom izvodio Vojnovićev *Suton*.[3]

Da je Bogdan Radica bio "pravi" Splićanin, dokazuje i slijedeće njegovo opažanje iz članka *Vječni Split. Portret jednog grada:*

"Na isti način, kao što se ni vječna Atena ne može shvatiti bez tovara, tako se ne može ni vječni Split. - U Ateni tovar nosi cvijeće, voće i katkada i ribu i mlijeko, koje njegovi gospodari prodaju po ulicama grada, u rana jutra i u kasne večeri. - Ta slika Atene s tovarom po njenim ulicama stvar je toliko vječna i tipična, koliko su vječni i klasični spomenici..."

Profesor Uroš Pasini desetljećima je predavao klasične jezike u Klasičnoj gimnaziji u Splitu. Kao da se cijeloga života spremao da tek kao umirovljenik stvori dva djela koja će ga nadživjeti. Godine 1989. u Splitu je objavio prijevod poznatog Pauzanijeva *Vodiča po Heladi*, a sedam godina poslije (1996) knjigu *U zemlji muza* koja ima podnaslov. *Opis značajnijih gradova, arheoloških lokaliteta i predjela Grčke* (nakladnik Laus, 205 str. sa slikama). Knjiga ima u prvom redu informativni karakter te tri glavna poglavlja: *Putovanje morem i Putovanje kopnom*, a prvo poglavlje je: *Grčka zemlja*. U knjizi su prilozi, tumač imena i stručnih izraza i literatura. Iz literature koja je na kraju knjige lako se može zaključiti da je U. Pasini **pisac prve hrvatske knjige o Grčkoj.**

Prof. U. Pasini je doličnu pozornost dao Ateni, o njoj je napisao oko 55 stranica. Prepisujem naslove poglavlja: Kratka povijest Atene, Od Pireja do Atene, Limnai, Pniks, Areopag. Rana povijest Akropole. Propileji i hram Nike Apteros. Zgrade i spomenici od Propileja do Partenona. Ostaci građevina na jugu i sjeveroistoku Partenona. Erehtejon. Od Erehtejona do Propileja. Akropolski muzej. Akropola poslije antičkog razdoblja. Agora i predjeli istočno od nje. Spomenici i građevine na zelenim površinama istočno od Akropole. Olimpijejon i okolica. Predio ambasada i muzeja. Trg Sintagma, Elitne ulice Atene. Trg Omonia. Arheološki muzej. Dipilonska vrata i okolica. Brdo Likabet.

II.

U Splitu su objavljene tri knjige o Ateni i Grčkoj, to su zapravo jedine hrvatske knjige posvećene najpoznatijoj državi.

U Zagrebu je 1963. objavljen svojevrsni vodič Atene. Kažem svojevrsni jer se sastoji od 25 listova s "crtežima" i legendama. Potpuni je naslov knjižice: *Studijsko putovanje apsolvenata 62-63. u Grčku*, a nakladnik bijaše Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Knjižica je umnožena (strojopis autorg.), duga je (popr. 8°) i u Sveučilišnoj knjižici u Zagrebu ima signaturu: III-1.491. Najveći broj studentskih "crteža" u knjižici odnosi se na Atenu.

Knjigu ili knjižicu (broj stranica?) Vjenceslava Bandere *Nova et vetera iz zemlje bogova* (Split, Štamparsko poduzeće Novo doba, 1938) uzalud sam tražio u javnim knjižnicama. Nema je u Sveučilišnoj knjižici u Zagrebu, a ni u splitskim knjižnicama. Njezino postojanje je ipak zabilježeno u literaturi.[4] Objavljena je najprije u dnevniku *Novo doba* 1937. u brojevima 298, i 1938. u 18,30, 36. i 48. Evo jednog ulomka iz novina:

"Partenon je djelo koje doista prkosi svakoj kritici. K tome hram nije mogao da ima veličanstvenijeg podnožja od Akropole, a njegovi stupovi okupani svijetlom antičkog neba dobili su ono nešto nedovitljivo što grčku umjetnost čini grčkom. Hram dug 70 m, a širok 31 predstavlja najsavršeniji tip grčkog diptera, građen po zadnjem kanonu simetrije, usvojene od grčke arhitekture iza dugog traženja i vjekovnog iskustva." (*Novo doba*, 22. I. 1938, str. 9).

Opširnu knjigu (206 str.) objavio je putopisac Dinko Štambak u Splitu 1979. pod naslovom *Grčki puti ili Makljenov list.*

Gimnazijske dane u Splitu je trajao književnik i pjesnik, poglavito pjesnik na latinskom jeziku, Ton SMERDEL (Silba, 1904-Zagreb, 1970). Iste godine kad je objavljena Banderova knjižica (1938) objavio je rad *Helada u suncu i kiši* u časopisu *Južni pregled* (sveska za V, 1938) u Skoplju u kojemu je tada radio kao sveučilišni docent. Rad je objavljen i kao separat. O gradskoj čistoći je Smerdel zapisao:

"Moderna Atina je milionski grad. To je balkanski Pariz na čijim ulicama kao nigde u Evropi ima najlepših žena fidijske lepote. Atina ima mnogo muzeja, odlično uređenih muzeja, mnogo građevina koje su podignute u starom dorsko-jonskom stilu i one divno harmoniziraju u modernoj Atini. Nacionalni Arheološki muzej prepun je blaga i njegove zbirke neiscrpna su riznica za onoga koji želi da upozna antiku... U Atini mi se dopala i čistoća, a najviše savršeno organizovan saobraćaj."

U knjizi putopisa novinar i publicist Mario Bazina prikazao je Grčku pod naslovom *Osmijeh za Grčku*, a cijela se knjiga zove *Povratna karta* (Zagreb 1987, 206 str.). Za Grčku je rezervirao oko 40 stranica. O Ateni je napisao i ovo:

"Isto je tako činjenica da u Evropi nema starijeg, izvornijeg i uščuvanijeg spomenika ljudske kulture od Akropole u Ateni. - Plaka je najpoznatija buvlja pijaca u Evropi, cjenkanje je ovdje obred bez kojeg kupnja nije kompletna.

S brda Likaletus (Lykavittos) puca pogled na grad i Akropolu.

Naime, svako popodne ulice Atene opuste kao da je izbila neka pošast, jer je to vrijeme odmora. Grk obavezno spava u to vrijeme, uhvati ga ona mediteranska *fjaka* i nema te sile koja će promijeniti njegov životni ritam."

O Grčkoj piše Slavko Batušić u knjizi *Od Kandije do Hammerfesta. Putopisi i priče o viđenim i neviđenim zemljama* (Zagreb 1937). U časopisu *Obitelj* (1934, broj 6 i broj 7) tiskan je članak našeg glavnog enciklopedista i leksikografa Mate Ujevića - *Atena po danu i po noći.*

III.

"Hrvatska se književnost do sada nije prevodila na novogrčki."[5] Nikola Tommaseo boravio je 1849-1854. kao izbjeglica na Krfu. Tamo ga je najznatniji grčki pjesnik onoga vremena Dionisije Solomos primio u svoj krug. To druženje potaklo je Tommasea na prevođenje 50 narodnih pjesama s hrvatskog i srpskog jezika na novogrčki, i samo je 14 prevedenih pjesama objavio u časopisu. Potaknut tim primjerom Kumanudis je preveo i tiskao u časopisu 21 lirsku hrvatsku i srpsku narodnu pjesmu.

Srpsko-hrvatski jezik (i danas službeni naziv u Grčkoj, i ne samo u Grčkoj) tek zadnjih 35 godina može se studirati u Grčkoj. Na Institutu za balkanske studije u Solunu utemeljen je godine 1963. slavistički odsjek i na njemu se studira spomenuti jezik.[6]

Iako nisu u najužoj vezi s temom ovoga sastavka, slijedeća dva podatka prinos su hrvatsko-grčkim odnosima, kulturnim odnosima,

Ivan STOJKOVIĆ (iz prve polovice XV. st.), dominikanac i kardinal, dobio je ili kupio određeni broj grčkih kodeksa i danas se čuvaju u knjižici u Baselu.

Franjo PETRIĆ (iz XVI. st.), filozof i platoničar, sveuč. profesor u Rimu, nekoliko godina bio je upravitelj imanja na Cipru i tamo je nabavio mnoge grčke kodekse. Danas se čuvaju u samostanskoj knjižnici u mjestu Escorial kod Madrida (u tom je mjestu bila ljetna rezidencija španjolskih kraljeva).[7]

Na kraju treba spomenuti da ova "bilanca" prinosa Hrvata Ateni nije konačna. Možda će se neko hrvatsko djelo naći u kojemu atenskom muzeju.

BILJEŠKE:

1 Iz razgovora s prvim veleposlanikom RH u Grčkoj drom. Ivicom Maštrukom (*Nedjeljna Dalmacija*, 26. VIII. 1994) doznajemo da i danas u Grčkoj živi jako malo Hrvata, dok Srba i Crnogoraca u toj državi ima do sto tisuća. Ima nešto naših športaša (Zajc, Zadranin Vranković, Nakić i dr.)
2 Vidi: B. Radica, *Živjeti nedoživjeti*. München-Barcelona, 1982-1984, I-II knj. Između dvaju svjetskih ratova Radica je bio dopisnik agencije *Avala* u Ateni, a zatim atašej za tisak u jugoambasadi. Suosnivatelj je i redoviti suradnik atenskog časopisa *Les Balkans*. Međutim Radica ne navodi godine rada u Ateni.
3 Vidi: Ivan Esih, *Grci i Hrvati* (Izjava B. Radice). Časopis *15 dana*, 1932, br. 23, str. 343.
4 Banderinu knjigu izrijekom spominje J. Bakotin u članku o Banderi u zborniku *Samostan sv. Frane u Zadru*. Ur. Justin V. Velnić. Zadar 1980. - Vjekoslav Bandera, franjevac, doktorirao je na temelju radnje o stilu u Horacijevoj satiri. Ljetne praznike godine 1934. proveo je u Grčkoj.
5 Najviše podataka o grčko-hrvatskim vezama ima u članku Radoslava Katačića koji je dio veće cjeline s naslovom *Grčko-jugoslavenski odnosi* u Enciklopediji Jugoslavije (II. izd. Zagreb 1986, str. 565-590). U ovom članku prenosim dva podatka iz Katičića: o prevođenju hrv. književnosti na grčki i o nastavi srpsko-hrvatskog jezika u Grčkoj.
6 Vidi bilješku 5.
7 Na grčke kodekse koje su nabavili Ivan Stojković i Franjo Petrić upozorio me je u jednom razgovoru prof. Šime Jurić, umirovljeni bibliotečni savjetnik Sveučilišne knjižnice u Zagrebu. I ovom zgodom zahvaljujem mu na pomoći i susretljivosti.

Ivan SVETIĆ

Zakašnjelo jato

Kasna jesen, snijeg prijeti,
zakašnjelo jato leti.

Oblaci mu vidik mute
i zastiru plave pute.

Dok umorno maglom brodi,
k vedrini ga srce vodi.

Još nade i snage ima,
zraku sunca u očima.

Vjerujemo da će moći
do sunčanog žala doći.

Tko vatre u srcu nema,
nek' se na put ni ne sprema.

Anči KUHARIĆ-MARTIĆ

Ljubav i čežnja

Voljela bih da me voliš,
kao što ja volim Tebe.

Voljela bih da me ljubiš,
da Tvoje usne dotiču moje.

Voljela bih da, kad se sjetiš mene
Tvoje tijelo zadrhti kao moje.

Voljela bih da čezneš
za mnom,
kao što moja duša
žudi za Tobom.

Voljela bih da smo
već jednom zajedno,
jer ne znam,
dokle će srce moje
izdržati bez ljubavi Tvoje.

Osjećam da je blizu kraj
al' nadam se,
da moje sumorne misli
pobijediti neće
i da će konačno
patnji našoj
biti kraj.

Anči KUHARIĆ-MARTIĆ

Beznađe

Kolone ljudi teku
iz mjesta u mjesto
nestaju.

Starci, žene, djeca,
nikom nema mjesta.

Boja kože ista je,
al' to ne znači ništa,
odora razdvaja'
hijerarhija prekraja.

Beznađe vlada,
nigdje nema kraja,
sjever, jug
istok, zapad
- isto je,
zlo prevladava svugdje.

Dobra više nema,
nevera se sprema.
Probudit se treba
prije nego nestane svega

Ivo Mijo ANDRIĆ

Strepnja

U oku
strepnja

Na usnama
nada

Okna su moja
zaleđena

Da ptice tvoje
ne izađu

Da ljubav tvoja
u meni ostane.

Grga PEJNOVIĆ

Charles Péguy - socijalist i kršćanin

I. dio

Poznat je kao pjesnik, mislilac i publicist. Dosljedan, uporan, zasukan i nepokolebljiv. Za životne vrednote: istinu, pravdu i slobodu, a posebno za katoličku vjeru i domovinu Francusku založio se čitavim svojim bivstvom. Dio sebe ostavio je u *Cahiers de la Quinzaine* od 23. listopada 1910. "Moji tvrdoglavi preci bili su seljaci, vinogradari, ljudi, koji su se ukorijenili na krčevinama, šikarama i u šumama u okolici Orléansa, kao i na pješčenjacima rijeke Loire. Bili su to patnici koji su uzgojili odličnu vinovu lozu, a njihovi potomci su obarali plemstvo i gramzljivo građanstvo. Bili su to čvrsti ljudi, čvornati kao trsovi, izvijeni i skvrčeni kao vriježe ili vitice loze, a profinjeni kao mlado lozovo lišće što raste na čokotu pri zemlji. A žene su na perilište u tačkama dovozile rublje i na rijeci ga ispirale od lukšije. Moja stara baka je čuvala krave, nije znala čitati ni pisati, i njoj dugujem sve što smatram svetim i sve ono što sam sâm po sebi. Mene nije odgajao seljak s Dunava, već onaj iz doline Loire, drvar iz orléanskih šuma, vinogradar s ove široke. mirne i mutne rijeke Loire."

Tako Péguy priča o ljudima kraja iz kojega potječe njegov otac, stolar u Orléansu, koji je umro od teškog bronhitisa, a zaradio ga je na ratištu, kad je mali Charles navršio tek nekoliko mjeseci. Sad se majka našla pred velikom obvezom da pribavlja sredstva za uzdržavanje obitelji.

Prihvatila je popravljanje pletenih stolaca i naslonjača. Baka je pomagala na polju i u kući, posao je donosio lijepu zaradu i nije bilo oskudice.

Osobine ljudi ovoga kraja odrazile su se u karakteru književnika Péguya, a njegova osobnost odrazila se u napisima o društvenim, moralnim i političkim prilikama toga vremena u francuskom društvu.

U sedmoj godini, tj. 1880., mali Charles pošao je u školu. Upisali su ga u vježbaonicu Učiteljske škole. To su posebna odjeljenja, koja vode odlični učitelji, a u tim odjeljenjima hospitiraju mladi preparandisti i pod vodstvom razrednog učitelja i profesora pedagogije spremaju i izvode svoja prva predavanja iz pojedinih predmeta.

Mali Péguy se ističe divnom bistrinom i radinošću, pa ga je na završetku direktor preporučio za državnu pomoć i nastavak školovanja u gimnaziji, zatim na Učiteljskoj školi i Visokoj pedagoškoj akademiji.

Odličan je student, pa ga zapažaju profesori i kolege, koji ga privlače u svoja udruženja i oduševljavaju za društvene probleme. Potiču ga da surađuje u "Socijalnoj reviji". On sastavlja dva manifesta, koji zacrtavaju vizije društveno sređene i pravedne države. Svi će raditi prema svojim sposobnostima i zarađivati za svoje potrebe. Starci, djeca i bolesni bit će dobro opskrbljeni. U takvoj zajednici neće biti laži, prijevare, nadmetanja. klevetanja i mržnje. Vladat će ljubav, bratstvo, blagostanje i sreća. Dakle, još jedna utopija u povijesti kulture.

U to vrijeme, pred kraj 19. stoljeća, francusko društvo je podijeljeno i posvadano osudom optuženog časnika Dreyfusa. Mislilac i socijalist Jaurès, pisac Zola i Péguy bili su na njegovoj styrani, čvrsto uvjereni da je lažno optužen i nevin osuđen, što će se kasnije dokazati. Péguy se oduševljava za socijalnu državu, socijalizam, odnosno komunizam, studira socijalne probleme, vrednuje istinu, pravdu, slobodu, posebno socijalnu pravdu, koja mora biti dostignuće i dobro svakoga čovjeka. Zamjera i prigovara francuskoj inteligenciji, političarima pa i predstavnicima Crkve, što na tome području premalo rade. Tada, nažalost, gubi vjeru svojih seljaka s Meuse i Loire, vjeru voljene Lorraine. Usvaja Jauresov pozitivizam, odnosno materijalizam.

Tone u mark iz koga izbija grubost, svadljivost, drski obračuni i polemike. Bio je planirao da osvoji katedru na Visokoj pedagoškoj akademiji u Parisu, ali ne uspijeva. Preostaje mu jedino da se za ideale bori pisanom riječju i posveti publicistici, pa najzad i književnosti.

Bdije nad sudbinom domovine Francuske i francuskog naroda. Sa zabrinutošću čita o njemačkim manevrima na Gibraltaru. Muči ga mračna vizija njemačkog napada jednoga dana na Francusku. Nažalost, to se i dogodilo, pa će u obrani na rijeci Marni poginuti 5. rujna 1914.

Smatrao je da je dužan učiniti sve što može za budenje nacionalnog ponosa, svijesti i dostojanstva, bez čega nema otpora, a bez borbe, junačke borbe nema slobode, bez nje opet nema dostojna života. Zato će prevrtati stranice francuske povijesti, studirati njezine blistave trenutke i junačke pothvate narodnih heroja. Oduševljava ga pojava Ivane Arške (Jeanne d'Arc) ili Djevice Orleanke. (Za Srbe je ona Jovanka Orleanka). Odrasla, živjela i borila se u prvim desetljećima 15. stoljeća protiv engleskih okupatora Francuske. Péguy sa svojim odanim prijateljem i bratom svoje žene, Marcelom Bodouinom počinje pisati dramu u tri čina *Jeanne D'Arc*. Činovi su naslovljeni. *Domreny, Les batailles (Bitke) i Rouen.* Drago Ćepulić je zove socijalističkom dramom, jer je Péguy tada još bio socijalist. Posvećena je svim ženama i muževima koji će živjeti svoj ljudski život i svima onima, koji će umrijeti za ostvarenje sveopće socijalističke republike.

Ivana je dijete francuskog sela Domrémy sa rijeke Meuse, iz pokrajina Lorraine. Voljela je i slušala svoje drage roditelje. U kući pomaže majci: prede, plete, braći pere čarape i rublje. Na pašnjacima čuva stado, moli i pjeva s pastiricama. Od starijih svakodnevno sluša o raznim nevoljama svog naroda, koje uzrokuju Englezi, tudinski osvajači. Drama počinje dijalogom Ivane i djevojčice Hauviette, koja razumije žalosnu dušu svoje prijateljice Ivane. "Ovdje se misli da si ti vrlo sretna, jer činiš dobra djela, brineš se za bolesne, tješiš one koji su žalosni, ali ja znam da si nesretna". Ivana je bila zbilja nesretna, jer su engleski okupatori, pogotovo kad su bili pijani, bili drski, bezobrazni i nasilni, vrijedali su i gazili najveće svetinje francuskih katolika. Evo jednog potresnog događaja: Dvoje djece trče k njoj. Ubili su im oca i majku, gladna su, ustrašena i iznemogla. Pijanice i razvratnici u engleskim uniformama oskvrnjuje crkve i oltare, a sve to razdire dušu djevice Ivane. Gospoda Gervaise (Žervez), zapravo sestra redovnica, razumijeva glas Gospodnji u duši pastirice Ivane, koja razgovara sa svojim Bogom: "Gospodine Bože, ti si uslišao moje molitve. Ti si ovaj put čuo moje riječi, spasio si one za koje sam molila. Evo, Oče, što nam sada treba, zapovijednik u ustanku, ali takav koji

jutrom kleči i moli se svome Bogu. Neka zapovjednik bude vitez molitve". Medutim, izbor je učinio Gospodin, a odabranik je bila djevica Ivana, kći pobožne obitelji, prostodušna pastirica, kćerka pobožnog francuskog naroda iz slikovite Lorraine.

"I dok je glavar i gomila šutjela, u Božjoj prisutnosti, Kralj nad svim kraljevima učinio je da se do nebesa vine žarka molitva, u kojoj se miješaju glasovi: "Ivana podi u Orléans, zamoli kralja četu vojnika i tjeraj Engleze iz Francuske". Glas Božji je stalno odjekivao u njoj i odlučuje ostaviti roditelje, kuću i svu drugu rodbinu i otpočeti. U ruci nije držala mač, nego zastavu, oko koje je okupljala zatočenike slobodne Francuske. Čistoću svoje duše čuvala je kao najveći dar Božji. Osveta i uživanje u prolijevanju krvi daleki su njenom karakteru, jer Bog zabranjuje osvetu i ubijanje, ali oslobodilački rat francuske zemlje je pravedan i svet, a u njenoj duši stalno odjekuje glas: "Ivana, podi u Orléans! ..."

Kad je njezin vojnik Garau mesarskim maljem raskolio lubanju dvojici Engleza, Ivana prilazi jednome, skida kacigu, podmeće svoju ruku pod razbijenu glavu i zove duhovnika svoga odreda da im udijeli oproštenje i spasi njihove duše. Ona želi održavati čvrste veze s dragim Bogom, pa je zato svako jutro na svetoj Misi, skrušeno moli i prima kruh života. Isto tako mora razumno postupiti s časnicima svojih boraca, kao i s borcima, ali ljudi su ljudi!- različita uvjerenja, različiti karakteri, različiti svjetonazori i interesi. Jedni sumnjaju u glas Božji, koji odzvanja u njenoj duši, drugi vjeruju i predaju se sasvim oslobodilačkim pothvatima. Kad je oslobođen Orléans, trebalo je osloboditi Pariz, koji je prava utvrda, puna vojske. Prvi napad je propao, ali ona ne malakše, već priprema ponovni juriš na srce i dušu Francuske, kojom gospodari drski osvajač. Ali doživljava poraz i biva ranjena. Gilles de Rais za dio neuspjeha okrivljuje Ivanu, koja svojim borcima drži govore o Bogu, svecima i raju, o Francuskoj, o kraljevskoj lozi, o blagodatima mira, a to je, govori on, bilo pogrešno. "Zaboravili ste da ovi ljudi žive od rata i za rat, raduju se ratu, a vi njima govorite o miru kao daru Božjem. Trebalo je reći: Vojnici, vi ste bijedno obučeni i slabo hranjeni. Naš kralj želi učiniti nešto za vas, ali on vam ne može isplaćivati ni vašu vojnicu, ali srećom, vi ste pred najbogatijim gradom svijeta. U njemu ćete naći sve: zlato, srebro, lijepu odjeću, pune stolove i žene. Naprijed junaci, čeka vas slava, čast i bogatstvo". "Ne volim, Jeanne, gospodina Raisa, ali ima istine u onome što je govorio, potvrđuje Raoul de Gaucourt."

Ovako niske misli Ivana ne bi nikada usvojila i svojim borcima prenosila. Ta ona je dnevno živjela od komadića kruha umočena u vino. Treći čin ove drame nosi naslov Rouen, a lako se sjetiti zašto. U Rouenu će Ivana čamiti okovana u tamnici, čuvana priprostim engleskim vojnicima.

Svaki narod ima poštenjaka, iskrenih, vrijednih i dobrih ljudi idealista, koji stvaraju i žrtvuju se za obitelj, narod, čovječanstvo. Nažalost ima lijenčina, lažova, podmuklica i izdajnika, koji će za svoje osobne interese žrtvovati bližnjega, narod i čovječanstvo. Tako su Ivanu, a s njome i Francusku, izdali podlaci, izdajice i zločinci predali neprijateljima, da izgori na lomači, kao što je Juda prodao Krv pravedna da bude prolivena na križu.

Koja li se sramota za francuski narod i francusku Crkvu dogodila u Rouenu! Članovi crkvenoga suda sve sami teolozi, propovijednici, priori, biskupi i prelati, sa sredstvima za mučenje i ispitivanje, s kojima su se oborili na ovo jadno dijete, svezanih ruku i nogu u debele lance kao najgori zločinac.

Ali Pierre Cauchon, Jean Massie, Jean d'Estivet, Guillone D'Evrard i drugi vrše svoju sudačku dužnost odano i čuvaju formu, a Ivanu privode i odvode engleski vojnici, da je na kraju odvedu na lomaču i spale kao vješticu 1431. godine. Tako Péguy prikazuje tu potresnu tragediju iz francuske povijesti, a trebalo je proteći petsto godina da uz veliko slavlje u bazilici svetoga Petra u Rimu bude proglašena svetom.

Naš divni Matoš u feljtonu *Djevica Orleanska* napisa: "Djevica Orleanska je narod. U času kada u borbi za spas domovine klonu privilegirani staleži, ona se diže u djetinjskoj herojskoj naivnosti i donosi domovini ono bez čega nema spasa: vjeru u pobjedu, vjeru u sebe. S tom vjerom i s tim idealom vlastite energije spasila se i francuska demokracija Revolucije.

Ivana d'Arc je zemlja, pejzaž, ladanje. Ona je onaj sveti domovinski glas, kojim nas bodri rodno selo, koji govori u vjetru, diše na vodama i poljima, bugari u sutonima šuma i naselja, vapije u zvonima i zove iz grobova svake domovine. Ona je dojam svega onoga, što se zove otadžbina i što iz svega, što je domaće i naše, govori krvi snagom nasljedstva, srcu snagom ljubavi, razumu snagom svetog i dragog jezika pradjedovskog. Ona je čista i prosta duša narodna, za koju Domovina ne postoji kao pust geografski, statistički ili etnografski pojam, nego kao knjiga žarka i razumljiva sadržaja, knjiga dužnosti, ljubavi i svakog požrtvovanja, knjiga vjere i ideala. Dok ondašnja intelektualna i vojnička Francuska nije znala što da počne, šuma i seoska zvona naučiše djevicu kako se oslobađa Domovina".

Na kraju vidimo da Matoš pod utjecajem Mauricea Barrèsa pridaje snagu utjecaju okoline, pejzaža i društva na čovjeka, a zanemaruje metafizički utjecaj nebesa i glasa Božjega u savjesti idealne duše. Nitko tako, poput našega Matoša, u francuskoj književnosti i povijesti nije opjevao i uzvisio lik Djevice Orleanske, ali Katolička crkva Francuske ispravila je pogrešku, zauzela se za njenu beatifikaciju i tako je dovela na oltar, što je više od bilo kojih nadahnutih stihova i drama.

Iako je ovu dramu stvarao socijalist Péguy, lik Djevice Orleanske prikazao je u njezinu moralnom i povijesnom dostojanstvu, a ona će tijekom stoljeća oplodivati svojim duhom francuske naraštaje. Komunist i titoist Marijan Matković od viteza Nikole Šubića Zrinskog napravio je lakrdijaša i sprdačinu, pa su u Beogradu urlali od dragosti i smijeha, a u Zagrebu studenti su prekinuli predstavu i bili pozatvarani. Srbi su od svoga renegata, siledžije i pijanice Marka Kraljevića učinili nacionalnoga idola, zaštitnika sirota i udovica. Oni to dobro znaju raditi.Da bi mogao slobodno iznositi svoje mišljenje o ljudima i problemima svoga vremena, Péguy pokreće publikaciju "Cahiers de la Quinzaine" 1900. godine. Sam je osnivač, okuplja suradnike, piše, lektorira i korigira. Objavljuje društvene, političke i književne priloge. Analizira sramotnu ulogu novca za koji se sve prodaje: ugled, čast, poštenje, položaj, vlast, ljubav i dostojanstvo. Oštro prigovara francuskoj inteligenciji zbog pasivna držanja u životnim zbivanjima, kako onoj oko Sorbone, tako i onoj Katoličke crkve. O mladeži ovisi budućnost nacije, a ona propada u iživljavanju, u bludu i alkoholu. Moral je na dnu. "Za ovu novčanicu sam prodala svoje poštenje", napisala je jedna jadnica na novčanici. Kakav i koliki krik protiv društvena i moralna srozavanja.

Kako sud može osuditi nevina čovjeka kao izdajicu i zločinca?, pita se Péguy. Sada je sucima mjesto na optuženičkoj klupi, jer su pogazili, iznevjerili istinu i pravdu.

Ono što su u njezinoj djetinjastoj i mladenačkoj duši posijale dobra majka i draga baka, a uz njih kateheta, tinjalo je i dalje, iako je već drugim očima gledao živi svijet, koji mu je osvjetljavala socijalistička štampa i Jaurèsove pristalice. Međutim, grubi materijalistički monizam, koji za temelje svega što opstoji uzima bezobličnu materiju, kojoj ljudski duh daje oblik, formu i ostvaruje ideju, i tako je osmišljava (Aristotel). Teško mu je bilo usvojiti postavku da je kolektiv zajednica glavne odrednice svega zbivanja, a čovjek, ljudska osoba, samo beznačajan djelić društvene mase, jer ostvaritelji ideja su pojedinci, koji svojim mislima pokreću narode i čovječanstvo naprijed. Isto tako ne može usvojiti determinizam, po kome je u životu sve strogo uvjetovano, pa i čovjekovo djelovanje i ponašanje. Time je zanijekana sloboda, uz istinu i pravdu najvažnija životna vrednota. Usvojiti determinizam znači usvojiti kaos u pravnom, odgojnom i općedruštvenom događanju.

Da nađe izlaz iz nedograđenog i mutnog socijalističkog učenja pomoći će mu Henri Bergson, filozof i profesor na Visokoj pedagoškoj akademiji i na Collège de France. Njegova predavanja i pogledi na svijet i život bili su pravo iznenađenje, revolucija, kada su prirodne znanosti doživljavale svoj najviši uspon. Osim toga bio je odličan predavač briljantnim francuskim jezikom, pa je dvorane punio ne samo svojim studentima, već i intelektualcima raznih zanimanja i filozofskih usmjerenja. Među njima je bio i Péguy.

Za ljepotu stila i jezika primio je Bergson 1927. Nobelovu nagradu. U djelu "Materija i pamćenje" strogo luči materijalnu od misaone kategorije, tijelo od duše, Svijet od Stvoritelja. Glavno mu je djelo "Stvaralačka evolucija". Bergson se razvija u doba dominacije prirodnih znanosti u materijalnom svijetu, kad pokušavaju i društvene pojave objašnjavati eksperimentom, a zastupnici tih znanosti ne pitaju, zapravo prešućuju, otkuda te zakonitosti u pojavnomu svijetu. Ugušen je interes za bitak, za glavnog Pokretača svega što jest. Njegov profesor Lachelier naglašava slobodu nasuprot automatizmu i determinizmu, a njegov učenik Bergson provodi pravu revoluciju u to vrijeme, obrazlažući da je metafizika jedini način filozofiranja. Dok realni materijalni svijet možemo analizirati zornom i racionalnom spoznajom, isto tako treba se boriti za spoznaju apsolutnog, a to se može samo filozofskim putem. Predmet apsolutnog je bitak, a on se ne otkriva laboratorijskim mjerenjima, već intuicijom, neposrednim zrenjem u bit pojava i problema.

Intuicijom postavljamo jednadžbe i rješavamo ih, umjetnik intuicijom izvlači bitne komponente povijesnoga događaja i pravi sintezu idejnog, odnosno duhovnog svijeta toga povijesnoga trenutka. Bergson luči kategorije prostora i vremena, kojima se događa sve što se zbiva uopće. Aristotel je imao poteškoća da ih definira, a Bergson nasuprot matematičkom i fizikalnom pojmu vremena, intuitivni doživljaj vremena obuhvaća vezano trajanje duševnoga života.

I dok se pozitivne znanosti razvijaju na temelju osjetilnoga opažanja i racionalnoga sređivanja podataka, intuicija je faktor svijesti koji neposredno osvaja svijet filozofije, morala i religije, a to će Bergsona posebno privući i zainteresirati, i to posebno religija, kršćanska religija, koju će studirati skoro dva desetljeća: Bibliju, kršćansku filozofiju i kršćansku književnost Svetih Otaca. Susreo se s misticima, koji su u religioznom zanosu ili ekstazi sjedinjeni s Bogom i tako dodiruju prapočetak, sam bitak, koji je sam

Bog. Ta religija ne ostvaruje se u svom najvišem obliku ni u grčkoj mitologiji ni u indijskom načinu spekulativnog razmišljanja o vječnosti, nego tek u kršćanskom misticizmu, po kome se Bog doživljava kao ljubav, koja treba da prožima život. Bergson misli da se tim doživljavanjem postiže potpuno duhovno zdravlje i mir. Tako se on pripremio da usvoji kršćanstvo, ali nacistički progon Židova u Europi odvratio ga je i tako se u tome strašnom vremenu solidarizirao sa svojom židovskom braćom. Bergsonov utjecaj na francuske intelektualce bio je velik, a to se očituje u brojnim konverzijama ili obraćanjima katoličkoj vjeri francuskih književnika, među kojima je i Charles Péguy. Godine 1908. suradniku Josephu Lotteu rekao: "Ja sam opet našao vjeru. Ja sam katolik".

(Nastavlja se)

Martina VAJDOHER

Na polju

Po mjesečini tako jasnoj, da sve blista nekim tamnim sjajem, idem poljem i put razabirem lako; a slijeva šuma puna nekih mračnih sjenki...
i vjetar huji gore visoko;
sad sjedim u travi dok cvrčci sneno gude, sklapam oči i liježem na rosno uzglavlje; to nebesko lice me sjetno gleda...
stotine drugih slika stvara se u meni; i one teške lagano izviru...
ali na toj zemlji mjesečevih sjena i u toj tišini divljega vriska, sve je to lijepo, sve je to tako blisko; i nije više samo moje...
ona tamna šuma vjetrovitoga puta uza me jeca, plač njen tako godi mome srcu...
čujem čamac gdje tiho plovi - to ljubav moja šulja se rijekom, tiho me zove...

Plač

Pitam se je li itko vrijedan tuđih suza? Pitam to zbog ovih što ih noćas isplakah zbog tebe, možda i zbog sebe, zbog nas...
U samoći samo plakati mogu, kada nema nikog da me tako ranjenu gleda; jer srce moje, iako tako zatvoreno za druge, sada krvari, sada je izneseno na vidjelo ili ruglo svakome tko naiđe; zato ga i puštam da cvili samo kada je samo...
Jer ljude ne poznam, možda ni tebe, premda si, valjda, iskren, ipak ne znam bi li me ismijao ili ostao i dalje pored kao da me nema...
Čudno, kako navodno ljubav prava samo tako preko noći mine...
onda je jasno da ljudi danas vole jednog, sutra drugog, a sve su to navodno ljubavi velike, iskrenost je dio svake, a najvažnije je da si sva ta tijela međusobno strašno "pašu"...
Od sve te ljubavi, bojim se, samo su slova prava; jer mislim da danas više nitko voljeti ni ne zna...

Kišne kapi na oknu

Budi se mati,
brižno pali svjetlo
- plače dijete.
* * *
"Dobar dan"
proširio uličicu
bar za dvojicu.
* * *
Epitaf. Ovdje
leži čovjek koji
nije postojao.
* * *
Gradsko proljeće -
maslačkovi padobranci
bježe u nebo.
* * *
Iza zelenog
zastora stari je grad
pozelenio.
* * *
Kap po kap, kiša,
kišne kapi na oknu,
kiša, kap po kap.
* * *
Kućerak se naslonio
na kućerak: oprosti, stari,
vrti mi se u glavi.
* * *
Misao leti
nebom - siguran sudar
sa zvijezdama.
* * *
Napuštena baraka
okućila
beskućnika.
* * *
Pile dvorištem
šeta važno: silni je
pjevac moj tata!
S naporom vesla.
Vozi li teret riba
ili briga?
* * *
Ulični svirač,
tužna pjesma, sjetni zvuk.
Srce ili želudac?
* * *
Zima. Ptica
pjeva pjesmu proljeća.
I već je toplo.
* * *
Žari i pali
vrelo ljetno sunce
- i zima će doći.
* * *
Cvijet od zlata
nikada ne vene,
vječno neplodan.
* * *
Jauču grlice,
kesten bez krošnje,
sječa pri kraju.
* * *
Plovi brod u noć.
Noć putuje
s brodom.
* * *
Putovanja su
čudo - što dalje ideš
bliži si sebi.
* * *
Rastočen čamac
divlja patka prelijeće
- jesen na rijeci.
* * *
Upitah cvijet
za naziv njegov. On reče;
ime tvoje ljubavi.

Nikolica

Nikolica nije bio sretan. Oni su ga raznim nazivima darivali i prozivali mnogim nadimcima, a sve je to na isto vodilo, bijes i tugu izazivalo. Znao je Nikolica, nakon što bi mu se društvo iz krčme narugalo i previše, strahovite kletve mrmljati u sebi u čekinjavu bradu, nebo, munje i pakao zazivati ili sumorno i uzaludno prijetiti im iz daljine s koje ga nisu mogli opaziti. Ili je Nikolica tugovao, sve do suza, sve do oprosta i onima koji su u ruganju najgori, najžešći.

Nikolica nije mogao biti sretan. I zbog sebe i zbog okoline.

Svako selo i kraj ima svoju ludu, šašavca, osobenjaka, maloumnika za porugu i zadirkivanje. Niti kletve, niti pretnje, niti molbeno mrmljanje te siromašne lude ne može zaustaviti jednom započeto ruganje okoline, a ponajmanje izrugivanje onih koji misle da su moćni. Naročito ne nedjeljom kada bi u prašnjavoj dokolici vino ispijali pred jedinom seoskom krčmom i u vrijeme kada bi svi čekali zluradu šalu da bi još jedan tegobni tjedan pretvorili u pripito cerekanje i zadovoljstvo, potvrdu vlastite veličine.

- Dragi Nikolica - počeo bi već netko, okom švrljajući da drugima namigne i najavi otrcanu pošalicu koja će slijediti to trampavo namigivanje - dragi Nikolica, sveznadaru i čuvaru naš, reci nam kada će opet biti smak svijeta. Žena mi je kolač zamijesila, skup kolač s orasima, bademima, medom i grožđicama, ako će biti propast, kolača da se barem najedem kao čovjek prije nego što odem Bogu na istinu.

Drugi su se tiho cerili, a onaj koji je započeo šalu nastavljao bi tobože ozbiljno, gotovo kao da s najvećom pažnjom očekuje odgovor na svoje pitanje. I kao da će ga dobiti!

- Dragi naš Nikolica, reci mi je li ovo drvo dosta visoko da se sklonim na njega? Pomogni mi, reci što da ponesem gore? Može li barem krevet, šunka, nešto kruha i bačvica vina dok ne prođe propast svijeta?

- Pravi je! - čulo se s jednog kraja.

- Uh, ovaj opasno dere - pohvalno je zazvučao još jedan glas.

- Hajede, Nikolica, reci mi - pravi se polupijani veseljak kao da i dalje ozbiljno govori. - Samo me ti možeš spasiti. Ti si naš spasitelj. I ako nas ne spasiš, to će sve pasti na tvoju dušu.

- Ho, ho-ho-ho! - zadovoljno su drugi potvrdivali i hukali i mukali i zavijali i rukama pokrivali usta dok su im se trbusi i ramena tresla od smijeha.

- Nikolica spasitelj!

- Sjajno!

- Nikolica, a da odeš u grad i potražiš državnu službu kao spasitelj, ha, što kažeš na to?

- Nikolica, državni spasitelj!

- Vidi vraga, pa on se može kao spasitelj na kraju i obogatiti.

To je bilo već previše. Kao i svagda svi su se smijali jadnom Nikolici, ne ostavljajući mu mogućnost odgovora. Smijali su se i rugali. Ta kako i ne bi. Smijehom

su se osvećivali za onaj dan kada je Nikolica napravio veliku strku u selu, nezamislivu, nezaboravnu i neoprostivu, i sve ih do kostiju zaplašio.

Nikolica, tada još Nikola, siromašni Nikola, ali čovjek skrban, vrijednih ruku, zdrava uma, pametan, počeo je snivati čudne snove. Možda zato što je živio sam i na osami, možda zato što nije imao nikoga, možda zato što mu život nije bio lagan, možda zbog nekog razloga što ga ne možemo jednostavno dokučiti, jer o ljudskom umu znamo tako malo. I pričao je Nikola poluglasno o svojim neobičnim snovima, a svi koji su ga slušali mudro bi klimali glavom govoreći: "Čudno, čudno, sva sreća da je to Nikola samo usnio."

U Nikolinim snovima bilo je priča o silama kojih se svaki pošteni čovjek plaši, a krštena duša izbjegava, priča o noćnim lovcima koji su blagoslovljenu hostiju iz puške opalili u raspelo, ne bi li dobili čudotvornu moć da uvijek pogode cilj, pa sada nakon smrti lutaju šumama i traže žrtve koje ne mogu promašiti, o nevidinčićima, nekrštenoj maloj djeci koju se može vidjeti na kvaterne i mlade noći kako traže nekoga od svojih da ga rastepu na sunčani prah zato jer ih nisu dali krstiti za života, o čovjeku koji je običnim šibama nacrtao ris i izašao iz njega prije pola noći, pa su ga, umjesto da postane nevidljiv, noćne nakaze rastrgale, bilo je tu priča o pokojnima i s groblja što po selima tinjaju i u tiha predvečerja neku jezu izazivaju, priča kojima nije bezopasno rugati se, jer se nikada ne zna na što mogu izaći.

Kasnije je Nikolica počeo sanjati i druge snove, teže i zamršenije. Trag prepoznatljivosti se gubio, neki novi prostori straha i mračnih proročanstava bili su u njima. I tako je jednom utrčao Nikola u krčmu, crven u licu, oznojen od žestoke jurnjave, viknuo iz sveg glasa: "Spašavaj se, narode, puče brana, bježite"!

Brana što je nedaleko sela stajala nosila je silne terete vode, devet stotina sela da pomori, a ne samo ovo jedno jadno, što bi se vodi prvo ispriječilo, žalosno ne bilo. A ljudi, jao i pomagaj!, nasta luda strka, guranje, jurnjava, panično bježanje, no, istrčavši na cestu, ne čuvši huk vode, a videći sve mirno i spokojno, na kraju zastanu bjegunci iz krčme, strah je nestao i u bijes se pretvorio. Ljutiti su uhvatili Nikolu, ruke mu okrenuli iza leđa naopako, naopaka mu je i šala bila. Ili podvala. Šakama su mu prijetili i mlatarali pred očima, krv je mogla pasti.

- Kakva brana? Kakvo pucanje?
- Budalo jedna, s time se ne igra!
- Hoćeš nam nesreću na vrat dozvati?
- Što ti bi, nesrećo prokleta?
- Ja sam to usnuo - krotko reče Nikola - i vodu sam nad našim selom vidio. I stostruku sam smrt u oči gledao. Sve vas je htjela podaviti. U snu sam to vidio!
- Ti u snu vidio - zasopta gnjevno jedan domaćin koji je prvi u prašinu ceste pao kada se letilo preko krčmina praga - a ja na javi nedjeljne hlače poderao, koljena izubijao, lice izgrebao, ludost tvoju progutao da mi se sve i sada koža ježi od muke.

Ipak, nekako prođe taj nemili događaj, s dva-tri nevješta udarca u Nikolina rebra i mnogo više mrgodnih pogleda i psovki bez kojih se takav slučaj ne može okončati.

Ali vrag ne spava! Prošlo je kratko vrijeme u miru, neki su već pomalo i na šalu okretali veliku strku, kada evo Nikole, trči jednom seoskom cestom i zapomaže: "Spašavaj se narode, bit će potres!"

- Da ti nisi opet nakon ručka malo spavao? - upita ga susjed, još nesiguran treba li Nikolu s takvim riječima prihvatiti, pa dvoji je li dobro ne vjerovati Nikoli, možda čovjek sada ima pravo.
- Spavao, da, da! Ali sve sam vidio, tako mi Boga jedinoga, slava Njemu na nebesima, - prekriži se Nikola - a od sela našega kamen na kamenu nije ostao, sve se srušilo. I jame su se otvorile i sve progutale, užas, da ne može biti užasniji. I kosti ljudske je zemlja. A onda je zelena svjetlost spalila sve što je preostalo.

To je bilo previše. O čemu taj čovjek priča? Počeli su ljudi čudno zagledavati Nikolu, ne više kao čovjeka koji im je jednom podvalio, žestoko i uvrnuto, nego kao ludu što bulazni koještarije i svaštarije, gluparije i ludorije.

- Ti si pravi potres, Nikola! - reče mu neki seoski momčić što je tek do prvog bezobrazluka uzrastao.
- Potres ti je mozak protresao i pamet istresao - živahnu zlobu doda drugi mladac.
- Tres, tres, Nikoli pamet odnio strašni potres, tres, tres!

Svi udare smijehom, i stari i mladi, a Nikola očima ponikne u zemlju i tiho se odvuče cestom, sve kradom kao da se plaši smijeha koji je iz krčme na ulicu navirao i proganjao ga sve do polja, gdje je slomljen na zemlju pao i kroz suze i snove i sudbinu svoju prokleo.

Sada su seljani bili svi složni u jednom - u Nikolinoj glavi nije sve u redu. Ta zar bi pametan čovjek nakon svega što je prvi put udesio dolazio među poštene ljude i plašio ih nekim svojim novim ludim snovima?

A Nikolica, jer su ga od toga vremena tako svi počeli zvati, za razliku od Nikole, što je ime čovjeku, a Nikolica djetetu, mladcu nedoraslom, počeo je i sam vjerovati da nije baš sve u redu s njegovom vlastitom glavom. Sve same neke strahote roje se u njoj, priviđaju užasi i nesreće, zlokobne slutnje i neimenovani strahovi. I koliko puta je i sam u panici bježao iz svoje kućice na kraju sela i uzaludno se penjao na okolna brda da ne zaglavi u nesrećama koje su izvirale u njegovoj glavi. I uvijek je sve ostajalo isto kao i prije njegovih slutnji iz sna.

Razumni ljudi znali su mu u lice kazati, ozbiljno i bez poruge, dobrosusjedski, da nešto nije u redu s njim i njegovom glavom. Na kraju je Nikolica povjerovao u njihove riječi, ta bile su izrečene bez zlobne namjere. Sam sebe nije mogao razumjeti, u noći se plašio svojih snova, po danu još i više. Tako se Nikolica zapustio, sam iz svog labirinta nije mogao izaći, bradu je rijetko kada brijao, košulju je puštao da mu se vuče iz poluzakopčanih hlača, a pogled mu je zamro i postao mutan kao mrtvoj ribi.

Tako je bilo i te nedjelje. Gazde su mirno ispijali svoje čaše vina, momci, sjedeći na obližnjem porušenu zidiću, zagledavali su djevojke ako bi koja tuda morala proći, dobacujući šale ili pritajeni osmijeh. I eto ti Nikolice! Prljav, prljaviji nego ikada, sline mu iz usta kapaju po košulji, znojno čelo. Nikolica kao lud bježi, od napora srce stiskajući objema rukama.

- Ljudi, braćo! Bježite, eno brana samo što nije!

Svi složno udare smijehom. Taman im je trebao Nikolica da otjera monotoniju.

- A hoće li pući na lijevo ili na desno?
- O-ho-ho!
- Hoće li brana pričekati dok mi gazda donese račun ili moram kao fukara bježati, a račun da nisam platio?

Nikolica je kao opsjednut zvjerao od jednoga lica do drugoga, a onda kleknuo na zemlju i počeo se prašinom po glavi posipati.

- Bježite, nesreća prestrašna iz zemlje dolazi. Molim vas, preklinjem vas, ljudi moji. Ako nije tako, kuću mi uzmite, mene živoga spalite, ali bježite sada, nema vremena za priču i uvjeravanje!

To je tek raspalilo požar smijeha. Kakve riječi! I sam njegov izgled. Tako uplašena Nikolicu još nikada nisu vidjeli, po prašini se valja. I to ih je nukalo na još veću razdraganost okrutna smijeha. Pa tko se ne bi smijao ludi što se valja po prašini i zapomaže kao štene.

- Evo ti Nikolica čaša vina, popij u miru, saberi, pa idi lijepo spavati, sve će biti u redu, a sutra dođi rano krčmu počistiti - reče krčmar dobrodušno.

- Neću ja više nikada ništa čistiti, sve će voda počistiti! - krikne Nikolica iz prašine, očajno, do srca bolno. Krčmar u nelagodi slegne ramenima i okrene se društvu ponajboljih gazda koji su već neko vrijeme, do Nikoličina upada, ozbiljne razgovore vodili. Poučeni primjerom uglednih domaćina i ostali su okrenuli leđa Nikolici ili se pravili da ga više ne vide. Bilo je zaista svima dosta njegovih luđačkih krikova.

Nikolica zatuli, zacvili kao pas na groblju i pobježe. Niti okrenuo se nije sve dok nije stigao na najviše brdo u okolici. Kao na dlanu ležala je sunčana dolina.

S brda gledana cesta i seoske kuće nisu bili veći od dječjih igračaka. Negdje je cvrčao cvrčak.

I dok je Nikolica brisao oznojeno čelo nešto strašno pokrenulo se u trbuhu zemlje, nešto nemirno, puno prijetnje i zla, divovska huka ispuni dolinu. Neka nepoznata sila obori Nikolicu na zemlju, brana pukne i ogromni slap vode krikne na razvalinama, a onda se sjuri u dolinu.

Kada je nakon duga, duga vremena Nikolica otvorio oči svugdje oko njega prostirala se voda, prljava, otežala od smrti.

Ivan VID

Haiku

Brod u pustinji
plovi od sna do sna žednih
spavača
* * *
Duga noć
potrošila svu kavu
- jutro bez osmijeha.
* * *
Igrači pokera
prokartali
zalazak sunca.

Na plavu obrazu
žuta kap tuge
- odlazak harlekina.
* * *
Poštarska torba
- dobre vijesti tješe
tužna vijest.
* * *
Siva zora bez
sunca, a oblaka nema.
Samo smog. I tuga.

Robert MLINAREC

Krvna osveta kod Albanaca: promjena tradicijskih obrazaca[1]

Uvod

Krvnu osvetu kao antropološki fenomen možemo pratiti u prošlosti od samih početaka pismenosti: od *Hamurabijeva zakonika* i *Biblije*, preko antike i srednjovjekovnih tekstova pa sve do današnjih dana kada je krvna osveta postala predmetom znanstvene obrade. Kod prvobitnih (pretpismenih) zajednica i naroda postojala je (i postoji) krvna osveta kao dio funkcionalnoga mehanizma, a koji je zapravo prežitak s aspekta kršćanske (posebno novozavjetne) civilizacije. Paradoks je tim veći što su tradicijski obrasci sačuvani do danas, tako da njihovo manifestiranje sada počinje biti medijski praćeno satelitskom televizijom, novinama i magazinima kao zamjenama za nekadašnje glinene pločice, pergamenu, papir, etc. Problemom krvne osvete bave se znanstvenici - antropolozi, sociolozi, psiholozi, pravnici, teolozi... Početkom devedesetih godina u već *de facto* raspadnutoj Jugoslaviji krvna osveta postaje i tema žustrih dnevnih polemika, a mogućnost da govore o krvnoj osveti imaju mnogi. Ranih devedesetih godina znanstvenicima se u velikoj mjeri pridružuju i novinari, prije svega s *vrućim informacijama* o fenomenu, ili točnije, o ukidanju "krvavog običaja" na Kosovu. Svakako da dodatnu (političku) dimenziju tome problemu daje i zaoštrena situacija na Kosovu u to vrijeme.

Namjera je ovog rada ukratko prikazati promjene nastale početkom devedesetih godina vezane uz tradicijske obrasce ponašanja oko krvne osvete na Kosovu, te paralelno ocrtati javno mnijenje koje je imalo novu funkciju povratne sprege na same procese mirenja.

Krvna osveta - prikaz običaja

"Osveta je, kako je spomenuto, najjednostavnija, najneposrednija i najljudskija reakcija na prekršaj prava. Onaj tko mi je nanio štetu mora to platiti! Taj način mišljenja najočitiji je i najžilaviji u slučaju krvne osvete" (Birket-Smith: *Putovi kulture*, str. 321).

Razmotrimo najprije pojam krvne osvete unutar običajnog prava kako je definiran u *Enciklopediji Leksikografskog zavoda*[2]:

---

1 Ovaj tekst skraćena je i djelomično modificirana verzija diplomskog rada obranjenog na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

2 Enciklopedija Leksikografskog zavoda, svezak 3, str. 680, JLZ, Zagreb, 1967.

"KRVNA OSVETA (staroslav. vražda - neprijateljstvo), institut gentilnog uređenja, nastaje u uvjetima tog društvenog uređenja, a s njim i nestaje. Kako je taj institut normiran narodnim običajem, on kod pojedinih gentilnih jedinica pokazuje bezbroj varijanata u pojedinim svojim elementima, ali mu je suština ova: ako član jedne gentilne jedinice ubije pripadnika druge gentilne jedinice, nastupa među te dvije gentilne jedinice zbog 'mrtve glave' stanje 'neprijateljstva' (u latinskim dokumentima *inimicitia*, a u slavenskim *vražda, vražba, vrožda* od *vrag, wrog* - neprijatelj). Pri tom se u principu ne razlikuje je li 'mrtva glava' pala namjerno (*dolus*) ili zbog nedovoljne pažnje (*culpa*) ili pukim slučajem (*casus*) za koji prouzročitelj ne snosi odgovornost. Pravo je i dužnost članova pojedinih gentilnih jedinica (roda, bratstva, plemena) da izvrše 'krvnu osvetu' i za uzvrat ubiju ili samog ubojicu ili drugoga kojeg člana njegovih gentilnih jedinica po starom talinoskom pravilu: oko za oko, zub za zub."

Iz ove enciklopedijske natuknice mogli bismo zaključiti da je isključivi razlog krvne osvete nasilna smrt člana zajednice (mrtva glava). Međutim *Kanon Leke Dukađinija*, albanski zakonik običajnog prava, precizno navodi i mnoge druge slučajeve kada se primjenjuje krvna osveta (preljub, uvreda, otmica djevojke). Nadalje, u natuknici se ističe da krvna osveta načelno ima tri funkcionalna korijena: emotivni (gubitak bliske osobe), ekonomski (gubitak radne snage) i reaktivno-zastrašujući (ne smije proći nekažnjeno ubojstvo člana zajednice).

Ukoliko je neki član zajednice oštećen/ubijen (tj. postoji motiv za izvršenje krvne osvete u svjetonazoru članova dotične grupe - rod, bratstvo, pleme) društveni je imperativ, po tradicijskom obrascu, osveta. Ona se javlja sama po sebi kod svih članova zajednice iz koje potječe ubijeni/oštećeni. Moglo bi se reći da postoji određeni tradicijski pravni automatizam: određene radnje (npr. ubojstvo) izazivaju određene posljedice (krvna osveta).

Prednost u izvršenju krvne osvete u načelu imaju bliži rodaci pred daljnjima. Žene i djeca u krvnoj osveti ostaju po strani, iako ima slučajeva (rijetko) da osvetu izvršava žena. Postoji cijeli niz složenih i međusobno zavisnih pravila (kanona) gdje se i kako izvršuje krvna osveta, ali i isto tako ograničenja u kojim slučajevima se odlaže ili ipak primjenjuje te koje posljedice to povlači. U načelu osveta se izvršuje javno na odraslom muškom članu porodice[3] koja "duguje krv". Osoba nad kojom se izvršava osveta ne smije biti mlađa od 15 godina, a također su od krvne osvete izuzeti i starci i žene, jer je nemoralno i kukavički napadati nemoćne. Isto tako, osveta ne smije biti izvršena iz zasjede, s leđa ili noću, a treba paziti da se pri izvršenju osvete ne povrijede drugi običaji, kao što je npr. gostoljubivost. Tako se čin krvne osvete ne može realizirati u kući ili u dvorištu (kako vlastitom tako ni tuđem). Javnost (selo, okrug) gotovo uvijek, ili uglavnom, zna zbog čega se dogodio čin osvete. Sva pravila u vezi s izvršenjem krvne osvete navedena su u *Kanonu Leke Dukađinija*.

3 Ovdje je potrebno naglasiti razliku između *porodice* i *obitelji*. Antropološki se pod obitelj broje krvni srodnici i ostali koji žive u zajedničkom kućanstvu (možemo reći: oko istog ognjišta), dok su porodica svi krvni i srodnici po drugim vezama (kumstva, pobratimstva), bez obzira gdje žive. Vidimo da je porodica širi pojam. Kod Albanaca postoje i ostaci zadruga tako da možemo naći i proširene obitelji (osobito na selu). Kod krvne osvete vlada načelo recipročnosti koje se strogo poštuje i u principu cijela porodica je uključena u krvnu osvetu.

Krv bi trebala biti umirena nakon što je osveta izvršena. Međutim, to u praksi nije tako, već se neprijateljstva između porodica znaju održati i po nekoliko desetljeća, a krv redovito povlači novu krv. Može se dogoditi da zavađene porodice imaju različite kriterije o krivici svojih članova. Rok za izvršenje krvne osvete nije vremenski ograničen, tako da imamo primjera da su dvije porodice zavađene i preko 20 godina[4]. Muški članovi kuće koja duguje krv, ukoliko ne dobiju besu (časnu riječ, makar besa ima i šire značenje) od porodice kojoj duguju krv, ne izlaze iz kućnog pritvora ("dobrovoljno zatvaranje unutar kuće"). Kućnim pritvorom se otklanja opasnost da će odmazda biti izvršena, a ostaje se u njemu dok se ne dobije besa ili se porodice ne izmire. Zanimljivo je da je i arhitektura prilagođena potrebama krvne osvete, odnosno kućnog pritvora; u prošlosti su građene kule (male utvrde) s otvorima za puške, dok se u novije doba kuće opasuju visokim zidovima tako da je život u dvorištu zaklonjen od pogleda izvana.

Krvna osveta redovito završava jednim od dva načina: ili vršenjem odmazde ili mirenjem zavađenih strana. Nakon izvršenja jedne od ovih dviju radnji kaže se da je krv *umirena*.

Promjene u tradicijskim obrascima oko krvne osvete odnose se uglavnom na postupak mirenja zavađenih strana. Mirenje nastupa nakon otkupa krvi ili opraštanja krvi. Sam otkup krvi obično se obavlja u kući oštećenog, uz određene običajne obrede: oštećena strana prima u kuću porodicu koja duguje krv, od njih primaju krvarinu ili krvninu (naknadu u stvarima ili novcu), organizira se zajednički obrok, te nakon toga razgovor muškaraca. Otkupu krvi prethodi vođenje spora na kome se ustanovljuje kolika će biti krvnina. U sporu sudjeluju dvije zavađene strane koje zastupaju gospodar spora (s oštećene strane) i gospodar zakletve (sa strane oštetitelja), te sudjeluju posrednici i *plećnari, dorzoni, sudeće kuće*, te ponekad svjedoci i *sokovi*. Posrednici se javljaju u prvoj fazi postupka i trebali bi pomoći da zavađene strane uspostave prvi kontakt. Nakon njih glavnu riječ preuzimaju plećnari koji su redovito najutjecajniji ljudi u svojim zajednicama, a njihova je uloga da dovedu stranke do trajne nagodbe. Terminom *plećnara* u širem smislu označavaju se i sve osobe koje posreduju pri sporovima. *Dorzoni* su čuvari bese (časne riječi). Oni zastupaju zavađene strane posredujući za njih kod plećnara. *Sudeće kuće* su ugledne kuće koje često generacijama obavljaju običajno-pravno posredovanje i pomažu pri rješavanju najtežih sporova. Sudeće kuće su i tumači odredbi običajnoga prava. *Sok* je osoba koja je otkrila nečiju krivicu, a može biti angažiran od strane gospodara spora s ciljem da dokaže navode optužnice.

Uočavamo da u običajno-pravnom postupku nalazimo paralele (s osobama i procedurama) s današnjim građanskim sudskim postupkom. Tradicijski se običajno pravo potpuno realizira na razini usmene komunikacije - sâm zakon po kome se sudi nije u pisanom obliku, nema zapisnika, konzultacije su usmene, vjeruje se "na riječ", presuda je usmena...

Kod opraštanja krvi postupak je nešto jednostavniji. Krv oprašta oštećena obitelj i to se smatra činom plemenitosti i velikodušnosti do čega može doći bilo preko

4 Sabalić, Ines: *Ruka pomirnica nad Kosovom*, Start br. 553 od 31. 03 90., str. 72

posrednika (nagovorom) ili na temelju vlastite odluke. Pritom se ne traži nikakva odšteta od strane kojoj je krv poklonjena, ali je uobičajeno da se ova oduži poklonom i time iskaže svoju zahvalnost za oproštenu krv. Bitna je karakteristika opraštanja krvi da nema posredovanja sudećih kuća.

Umir krvi je vrlo značajan događaj, posebno za stranu koja duguje krv. Njime prestaju neprijateljstva, a time odrasli muški članovi porodice napuštaju kućni pritvor i uključuju se u ekonomski i društveni život zajednice.

Povijest krvne osvete

Tradicija krvne osvete prastari je običaj. Hamurabijev zakonik (*Codex Hammurabi*) nazvan po Hamurabiju, jedanaestom vladaru prve starobabilonske, amorićanske dinastije (vladao 1792.-1750.), je zbornik zakona sa sačuvanih 282 paragrafa. Uz krvnu osvetu vezani su: značajni članak 196.:

"Ako je netko izbio oko slobodnom čovjeku, izbit će mu se oko", zatim članak 197.:

"Ako je slomio kost (drugom) čovjeku da se slomi njegova kost."; i napokon članak 200.:

"Ako je netko izbio zube čovjeku istog položaja kao što je i on, izbit će mu se zubi".

U *Bibliji* nalazimo sljedeće navode:

"Bude li drugog zla, neka je kazna: život za život, oko za oko, zub za zub, ruka za ruku, noga za nogu, opeklina za opeklinu, rana za ranu, modrica za modricu". (Izl. 21, 23-25).

"Tko ozlijedi svoga bližnjega, neka mu se učini kako je on učinio: lom za lom, oko za oko, zub za zub - rana koju je on zadao drugome, neka se zada i njemu" (Lev. 24, 19 - 20).

Također, u *Kur'anu*[5], na mjestu 2:178 (sura 2, ajet 178):

"O vjernici, propisana vam je odmazda za ubijene: slobodan za slobodna, rob za roba, žensko za žensko. Ako bude oprošteno njemu (ubojici) nešto od njegova brata (ubijenog ili njegovih nasljednika), tada treba slijediti lijep postupak i izvršiti mu (platiti nasljednicima krvarinu za ubijenog uz) dobročinstvo. To vam je olakšanje od Vašeg Gospodara i milost. Tko poslije toga učini prestup (time da ubije nakon uzimanja krvarine ili ubije nevina) imat će bolnu kaznu."

U Rimskom zakonu XII tablica osveta je uređena na sličan način:

"Ako netko slomi drugome jedan od udova, i s njime se ne nagodi, neka mu on uradi to isto."

Naša narodna poslovica "Oko za oko, zub za zub" i albanska izreka "Gjak per gjak" ("Krv za krv") imaju vrlo stare i duboke korijene koji se odnose na krvnu osvetu. Međutim, isto tako od najstarijih pisanih zakona postoji i mogućnost nagodbe, tj. plaćanja odštete ili konkretno, u običajnom pravu, plaćanja "krvnine".

5 *Kur'an Časni*, Zagreb, 1972., str. 39

Prema Karanu[6] ograničenje krvne osvete sa šire rodovske zajednice na užu preciznije je definirano u *Ruskoj pravdi* iz XI. stoljeća:

"Ako čovek ubije čoveka, onda se sveti brat za brata, ili otac, ili sin, ili bratanac ili sestrić."

U *Vinodolskom zakonu*, najstarijem zakoniku na hrvatskim prostorima, nalazimo članove koji se tiču osvete, odnosno prava kneza da naplaćuje "vraždu" (u smislu novčane naknade):[7]

Članak 70.:

"Nadalje: ako se nađe da je tko izdajnik gospodina kneza naravnoga, taj isti gospodin knez neka ima potpunu vlast da učini odmazdu nad njim i nad njegovom imovinom po svojoj volji."

Članak 74.:

"Nadalje: ako osuđeni na globu kojom drugom stvari nemaju da plate gore rečene globe i kazne, gospodin knez može njihovim životima raspolagati po svojoj volji, kako bude htio."

U *Poljičkom statutu*[8] osveta se određuje u posebnom slučaju:

"Tko ubije brata rođenog - što ne dao Bog - taj se više ne smije smatrati Poljičaninom, a njegov dio plemenštine, ako je ima, nasljeđuju bližnji, kome pripada kao baština, kao da je onaj umro. Ako se taj još nađe u Poljicama, moraju ga sva Poljica goniti do smrti."

U *Dušanovu zakoniku*[9] nalazimo odredbe kojima se kažnjavaju ubojstva, krađe i slična zlodjela. Zanimljivo je primijetiti da su sudska i izvršna vlast u državnim rukama (u Dušanovoj Srbiji postoje crkveni, vlastelinski i državni sudovi), a kazne se određuju prema društvenom sloju krivca:

Članak 91.:

"Ako ubije vlastelin sebra u gradu, ili u župi, ili u katunu, da plati tisuću perpera. Ako li sebar vlastelina ubije, da mu se obe ruke odseku i da plati 300 perpera."

Članak 93.:

"Ko se nađe da je ubio svetitelja, ili kaluđera, ili popa, taj da se ubije i obesi."

Članak 94.:

"Ko se nađe da je ubio oca, ili mater, ili brata, ili čedo svoje, taj ubica da se sažeže na ognju."

Da je krvna osveta bila raširena po srednjovjekovnoj Bosni, ali ne kao običaj, već kao postupak koji se povremeno primjenjivao, saznajemo iz rada Vere Čučković[10]. Natpisi na stećcima svjedoče o izvršenim osvetama, ili pak dugovima krvi koje treba porodica zapamtiti. Posebnim su ugovorom bili regulirani odnosi između Dubrovčana i Bošnjaka. Tako je 1332. god. ban Stjepan II. donio uredbu kojom se suprotstavlja krvnoj osveti; kazna

6 Karan, Milenko: *Krvna osveta*, Beograd, 1985., str. 12
7 *Vinodolski zakon 1288.*, priredio Josip Bratulić, Zagreb, 1988., str. 103
8 *Poljički statut*, Zagreb, 1984.
9 *Dušanov zakonik*, Beograd, 1986.
10 Čučković, Vera: *Krvna osveta u srednjovjekovnom bosanskom pravu*, Sarajevo, 1971.

predviđena za takva djela plaća se banu u novcu. Za vladavine Tvrtka I. (vladao od 1353.) raseljeno je selo Kolo u Duvnu, jer se stanovnici "izbiše" i "učiniše među sobom sedam mrtvih krvi na vjeri gospodskoj". Tvrtko II. (vladao 1404.- 09. i 1421.- 43.) u ugovoru jamčio je Dubrovčanima da nitko od njih neće "iskati krv, ni ine osvete, ni vraždu."

U Fortisovom *Putu po Dalmaciji* nalazimo podatke o krvnoj osveti kod Morlaka (Dalamatinaca). Opisano je neprijateljstvo i pomirba, a istovremeno su uspoređeni običaji s običajima Albanaca i Crnogoraca. Poslovica: "Tko se ne osveti, on se ne posveti" ukazuje i na vjerski imperativ izvršenja osvete. Spominju se činovnici koji gone ubojice te hajduci kojih je sve više jer ne mogu platiti odštetu.

U Crnoj Gori je 1829. donešen "Vasojevićki zakon od dvanaest točaka" koji već u prvom paragrafu prve točke određuje "da se brezpogovorno umire sva bratstva vasojevićka i srbijačka." Francuske vlasti su pokušale naredbom o prisilnom umiru vražde (Budva, 1807.) obuzdati krvnu osvetu i postaviti državno sudstvo.

Područje sjeverne Albanije koje naseljavaju Gegi kraj je odakle su se u prošlosti doseljavali Albanci na prostore Kosova, zapadne Makedonije[11] i graničnih dijelova Crne Gore. To je visoko planinsko područje, relativno zatvoreno i s jakom patrijarhalnom osnovom.

Turci kao osvajači Albanije pokušavali su iskorijeniti krvnu osvetu i nametnuti turske zakone i šerijatsko pravo. Pokušaji su ugalvnom donosili kratkotrajna primirja, a potom nastavak običajnog ponašanja.

Teško je precizirati današnju (početak 1990.-ih) rasprostranjenost krvne osvete u svijetu. Problema ima više. S jedne strane, teško je odrediti koja su ubojstva izvršena iz krvne osvete, a s druge strane ne postoji u svijetu sustavno praćenje ovog fenomena. Po Petru Vlahoviću[12] krvna osveta izvire iz rodovskog uređenja i poznata je kod sljedećih naroda, odnosno etničkih skupina: Albanaca, Arapa, Crnogoraca i Druza. Uz napomenu da poznaju krvnu osvetu ne nalazimo nikakvo pobliže vremensko određenje i ovi podaci su praktički neupotrebljivi.

Birket-Smith[13] navodi krvnu osvetu kod Irokeškog saveza (plemena Kajuga, Mohauk, Oneida, Onondanga, Seneka i Tuskarora) koja je kasnije zamijenjena krvarinom, te na Korzici i u Albaniji[14], kod Indijanaca Guayane i u Australiji. Otar Džaparidze[15] navodi primjere krvne osvete u brdskim krajevima Gruzije (podaci iz 19. st.). Kod Lovrića[16], u paragrafu XI (*Neprijateljstvo*) govori se o osveti i izmirenju kod Morlaka, uspoređujući "običaje morlačke" sa sličnima. Tamo stoji:

"...U Crnoj Gori i cijeloj Albaniji znadu neprijateljstva, koliko se čuje, biti još divljija nego kod naših Morlaka. Ona tamo prelaze od oca na sina, i majke ne zaboravljaju da često pokažu svojoj djeci okrvavljene košulje roditelja. Ovaj je običaj,

11 Trifunoski, Jovan: *Albansko stanovništvo u Makedoniji*, Beograd, 1988.
12 *Narodi i etničke zajednice sveta*, Beograd, 1984.
13 Birket-Smith, Kaj: *Putovi kulture*, Zagreb, 1960., str. 287
14 *ibid.* str. 321.
15 Džaparidze, Otar: *Na zare etnokulturnoj istorii Kavkaza*, Tbilisi, 1989.
16 Lovrić, Ivan: *Bilješke o Putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa*, Zagreb, 1948., str. 89-93

ma što kazao Fortis, sasvim zamro u srcima dalmatinskih Morlaka, koji općenito nemaju ni stoti dio osvetničkog duha Arbanasa, a i ovi se tog običaja drže više u odnosu prema Turcima nego svojim zemljacima..."

Možemo pretpostavljati da se područje krvne osvete u prošlosti podudaralo s prostorom rasprostranjenosti rodovskih zajednica. I danas možemo navesti činjenicu da su baš na područjima s još uvijek jakom rodovskom tradicijom zabilježeni slučajevi krvne osvete. Iz raspoloživih antropoloških izvora vidljivo je da se krvna osveta u Europi poslije 2. svjetskog rata održala samo na Kosovu, te u okolnim područjima gdje žive Albanci (zapadna Makedonija, dijelovi Crne Gore). Osveta (rodovskog tipa) poznata je i na talijanskom Jugu, no nju danas povezujemo s organiziranim kriminalom (*mafia, camorra, costa nostra*) i ratom među "porodicama" kriminalaca, a temelji se na ostacima nekadašnje krvne osvete.

Iz same Albanije nemamo novijih podataka o postojanju krvne osvete zbog opće izoliranosti zemlje do unatrag nekoliko godina. Zbog politike Albanije koja je tvrdila da "uspješno gradi socijalizam" nije postojao prostor za kritički osvrt na vlastitu tradiciju, a time niti vijesti o eventualnim krvnim osvetama.

Potvrde o postojanju krvne osvete kod Crnogoraca poslije II. svjetskog rata, koliko je meni poznato, nema.

O "pozitivnoj" i "negativnoj" tradiciji

Tradiciju, kao prenošenje sustava vrednotâ tijekom generacija, mogli bismo prema odnosu okoline načelno podijeliti na dvije vrste: na *pozitivnu* i na *negativnu* tradiciju. Sami njeni (pre)nositelji/nasljedovatelji ne promatraju je analitički, već ona za njih postoji kao određena datost. Takva određenja tradicije djelomično korespondiraju i s pravničkim razgraničenjem na pozitivno i negativno pravo.

Pozitivnom tradicijom možemo smatrati one obrasce ponašanja rezultati kojih, s našeg današnjeg civilizacijskog stanovišta, predstavljaju kategoriju dobrog/korIsnog za zajednicu ili u najmanju ruku nečeg što nije-loše. U ovu kategoriju možemo svrstati: čuvanje nacionalne kulture na svim razinama, njegovanje narodnih pjesama, plesova i dijalekata, vjerskih svečanosti i običaja, običaja kumstva, pobratimstva, bratovština, čuvanja posebnosti kraja...

Negativnom tradicijom, po analogiji spram pozitivne, razumijevamo one tradicije koje imaju rezultate nepoželjne za zajednicu. Među izrazito negativne tradicije možemo ubrojati ritual *sati* u Indiji (spaljivanje udovica po smrti muža), lov na ljudske glave, kanibalizam, razna sakaćenja pri inicijacijskim obredima i krvnu osvetu. Negativne tradicije kroz povijest pokušavalo se suzbijati na razne načine; bilo državnim, vjerskim ili nekim drugim autoritetom. No, upravo ta ukorijenjenost običajnih obrazaca ponašanja najčešće je rezultirala neuspjehom suzbijanja ili ublažavanja negativnih tradicija "izvana".

Sama krvna osveta ima karakter negiranja svake vlasti (uključujući i crkvenu i državnu) osim vlastitih običajnih pravila, zakona, institucija i kazni. Primjenom tradicijskih zakonika ne dozvoljava se sudenje izvan zajednice, a pravosudni sustav je u rukama samih nositelja tradicije. Međutim, ne treba prebrzo zaključiti da se krvna osveta kao tradicija nepoželjna s našeg civilizacijskog gledišta pokušava promijeniti

samo izvana. Običajno pravo prenosi se s koljena na koljeno usmenim putem i kao takvo podložno je stalnim promjenama i modifikacijama, ali uvijek samo do određenih granica.

Uzet ćemo za primjer određivanje naknade za pretrpljenu štetu. *Kanon Leke Dukađinija* precizira kakvu naknadu treba primiti oštećeni za štetu koja mu je nanesena, no pri stvarnom određivanju odštete sudeće kuće određuju je fleksibilno po vlastitom nahođenju, ali uvijek javno. Isto tako *Kanon Leke Dukađinija* nigdje ne spominje da i ubojstvo iz nehata motornim vozilom (kojih u vrijeme zapisivanja kanona nije bilo) potpada pod običajno pravo, iako se to kao općeprihvaćeno primjenjuje izvedeno iz drugih članaka zakonika.

Vidimo dakle da običajno pravo, odnosno šire uzeto tradicijski obrasci ponašanja, pokazuju određenu statičnost i određenu fleksibilnost. Ovu pojedinost važno je uočiti, jer će upravo proporcija između statičnosti i fleksibilnosti tumačenja običajnog prava biti u središtu interesa pri promjenama u tradiciji krvne osvete na Kosovu početkom devedesetih godina.

Odnos državno pravo - običajno pravo

Za razmatranje samog običajnog prava i njegovih mehanizama vrlo je važan njegov odnos s državnim pravom. Državno pravo u prošlosti i nastaje djelomično upravo zbog neutraliziranja "proizvoljnog", "nepisanog" običajnog prava. Naime, uspostavom pravih državnih zajednica nastoji se pravno regulirati život u vlastitim granicama koje su šire od rodovskih. Kako ne bi dolazilo do sukoba između rodova potrebno je naći pravno rješenje koje će biti nadrodovsko, odnosno nadplemensko, dakle obuhvatnije od ponašanja pojedinih zajednica.

Međutim i svako državno pravo počiva na nekim temeljima. Najstarija državna prava izvirala su iz običajnih prava političkih elita dotičnih vremena, nerijetko pretvarajući običajne odredbe u zakone države. Na taj je način vladar zadržao kontinuitet običajnog ponašanja.

Običajno pravo tradicijski se prenosilo s generacije na generaciju usmenim putem. U njemu izvorno ne postoji stroga podjela na knjige, članke, paragrafe, kao što je to slučaj u državnim zakonima. Prenošenjem kroz vrijeme albansko običajno pravo bilo je prilagođavano trenutnim prilikama i kao takvo imalo je određeni prostor slobode za tumačenja sudećih kuća. Istraživači albanskog običajnog prava pokušali su sistematizirati, istražiti i zapisati "ono što narod zna".

Zapisivanjem možemo dobiti tek presjek običajnog prava u određenom vremenu, a svo bogatstvo i raznolikost iskazuju se tek u njegovoj praktičnoj primjeni.

U prošlosti je kod Albanaca bilo poznato više kanona: *Skenderbegov kanon* (Kanunin e Skenderbegut), *Gorski kanon* (Kanuni i Maleve) i *Lekin kanon* (Kanun i Lekes).

Danas praktički možemo govoriti samo o jednom kanonu (Lekinom), a unutar njega su sigurno i neke odredbe preuzete iz drugih. Narod ga zove i naprosto *Kanon* (Kanuni), a ponekad i *Gorski kanon* (Kanuni i Maleve) koji je u prošlosti bio nešto

drugo. U smislu "Kanona" koriste se i izrazi: *Rruga*, Udha te *Prehen i burrave*. Halit Trnavci[17] objašnjava dinamiku kanona:

"Poslije 2. svjetskog rata etnografi u Albaniji dali su se na zapisivanje i proučavanje normi običajnog prava. Naučna istraživanja su pokazala da se tragovi običajnog prava nalaze po cijeloj Albaniji i da je postojalo više kanona koji su u pojedinim periodima bili na snazi u raznim krajevima. Ti kanoni nisu tvorevine pojedinca, nego su narodni proizvodi koje su vladajuće klase ili utjecajni ljudi prilagodvali lokalnim prilikama i svojim potrebama. *Kanon Leke Dukađinija* bio je elastičniji, obogaćivao se novim elementima koje je nametao život."

Kanon Leke Dukađinija u obliku u kojem ga danas poznajemo zapisao je franjevac Štjefen Konstantin Đečovi krajem XIX. i početkom XX. stoljeća. Đečovi je bio upoznat s pravom tako da je osim samog sakupljanja izveo i kodifikaciju običajnog prava, čega sigurno nema u originalu jer se protivi važnom načelu običajnog prava, a to je prilagodljivost. Đečovi je građu klasificirao u 12 knjiga, 24 glave i 1263 članka. Mišljenja su podijeljena oko pitanja je li Leka Dukadini (albanski odličnik) sam postavio kanon ili je njegovo ime korišteno da bi kanon bio autoritativniji. *Kanon Leke Dukađinija* uživao je velik ugled u narodu tako da su i hodže u prošlosti često, pod pritiskom naroda, rješavale sporove albanskim običajnim pravom, a ne šerijatskim, kao što je od turskih vlasti bilo propisano.

U prošlosti se u Europi krvna osveta najduže održala u zemljama gdje je centralna državna vlast bila slaba, a to su bili redovito izolirani i ekonomski zaostali krajevi s izrazitim patrijarhalnim tradicijama. Centralna državna vlast nastojala je suzbiti običajno pravo kao manifestaciju negativne tradicije, jer je običajno pravo preddržavni i nedržavni obrazac ponašanja. Vladajuća klasa države dopušta sebi ekskluzivitet da se smatra nositeljem pravde i jedino ona ima pravo kazniti djela koja je ona proglasila krivičnim. "Svojevoljno" uzimanje zadovoljštine država ne dopušta i kažnjava. Najčešće su državne vlasti željele ukinuti tradicijske obrasce ponašanja, ili ukoliko to nije bilo moguće, ublažiti i modificirati takvo običajno djelovanje. Državne uredbe protiv krvne osvete na južnoslavenskim prostorima provođene su, koliko to možemo razabrati iz povijesnih dokumenata od *Vinodolskog zakona*, preko *Poljičkog Statuta*, *Dušanova zakonika*, *Tvrtkovih ukaza* u Bosni, turskih pokušaja suzbijanja krvne osvete na albanskim prostorima, francuskih vlasti u Crnoj Gori... U bivšoj Jugoslaviji suzbijanje običajnog ponašanja na Kosovu provođeno je u "valovima": u razdoblju između dvaju svjetskih ratova, poslije 2. svjetskog rata, te zadnjih dvadesetak godina Jugoslavije, od strane SSRN-a Kosova, ali svaki put bez vidljivijih uspjeha. Sami kosovski Albanci komentirali su taj zadnji pokušaj kao nametanje ljudi koji nedovoljno poznaju problematiku krvne osvete i ističu da je cijela akcija vođena više politički, bez stvarne želje za rješenjem problema.

Dakle, vidimo da su tradicijski obrasci ponašanja žilavi i duboko ukorijenjeni u svijesti vlastitih nositelja, te da, iako su se državne vlasti borile protiv običajnog prava njegova opstojnost nije ovisila o volji države, već o samim njegovim praktikantima.

---

17 *Kanon Leke Dukadinija*, Zagreb, 1986., str. 12

Promjene tradicijskih obrazaca ponašanja vezanih uz krvnu osvetu koje su se dogodile početkom devedesetih na Kosovu možemo promatrati kao inovacije u tradiciji ili kao kraj jednog oblika ponašanja.

Inovacija u tradiciji može predstavljati promjenu u sustavu vrednotâ. Promjena u sustavu vrednotâ bi značila promjenu stavova koji taj sustav čine. Promjena stavova može biti promjena u bilo kojoj od dimenzija stava: u intenzitetu, u objektu, u direkciji, u centralnosti, u snazi... Neke od funkcija stavova su da omogućuju čovjeku da različite životne situacije tretira na dosljedan način, te da mu pomažu u dostizanju ciljeva. Oni određuju prirodu smisla koji na kraju dostižemo. Međutim, u bitnim promjenama životnoga konteksta nužno ih je prilagoditi novonastaloj situaciji, da bismo mogli opstati kao ličnost ili zajednica. Na manifestnom planu može se zapaziti promjena u obrascu ponašanja bilo da se radi o uvođenju novog elementa u dotadašnji slijed ponašanja, o potpunom ispuštanju određenog oblika ili sklopa ponašanja, ili pak o djelomičnoj promjeni već postojećeg oblika ili sklopa. Drugim riječima, radi se o usvajanju novih elemenata u tradiciji koji imaju novu funkciju.

Raskid s tradicijom, u konkretnom slučaju krvne osvete, značio bi nestanak obrazaca tradicijskog ponašanja, a time i kraj prenošenja sustava vrednotâ na nove naraštaje. To se rijetko prekida trenutačno zbog teško promjenjivih obrazaca ponašanja. Tako je naprimjer u Indiji i danas na djelu kastinska odvojenost i običaj spaljivanja udovica, iako se za prekid takvih obrazaca ponašanja, i upravo protiv njih, pojavio budizam prije više od dvije tisuće godina! Isto tako svjedoci smo da pedesetogodišnja komunistička vladavina nije uspjela dekretima i aktima suzbiti religioznost naroda, jer ona ima mnogo dublje korijene od dnevno-političkih.

Trebali bismo biti oprezni pri određivanju je li nešto inovacija (promjena) ili prekid tradicijskih obrazaca ponašanja. Mislim da je na primjeru Kosova riječ o promjenama do kojih je došlo zbog političke situacije, a u svrhu očuvanja nacionalnog identiteta. Značajno je povećan broj slučajeva oprosta krvi u odnosu na sva prethodna razdoblja, ali paralelno također imamo i nove, doduše rijetke, primjere ubojstva zbog krvne osvete. Tako TV Novosti[18] donose dvije nove informacije:

"...21. maja 1990. - u selu Gornjem Streocu, nedaleko od Dečana, Hasan Zeneljaj iz Donjeg Streoca pucao je na Bujar Ukaja iz Gornjeg Streoca. Godinu dana stara priča - kada je jedan Ukaj ubio jednog Zeneljaja (suđenje još nije okončano) - dobila je prividno srećan epilog na 'velikoj skupštini pomirenja' 1. maja u Gornjoj Luci: porodica Zeneljaj javno je oprostila krv porodici Ukaj."

I dalje:

"Dana 29. maja 1990., oko 22 časa, u kafani *Evropa 92* u selu Ljutoglava kod Peći, Sahit Redžbegaj iz Ljutoglave usmrtio je pištoljskim hicima Hadži Drešaja iz sela Nabrđa. Svečano obećanje bučno je prekršeno."

Sličnu vijest o ubojstvu zbog krvne osvete već smo naveli kao primjer novinske vijesti iz crne kronike *Večernjeg lista*.

18 *TV novosti* br. 1329 od 15. 06. 1991., Beograd

Po podacima Albanskoga mirovnog vijeća[19] do jedanaestog mjeseca 1990. godine pomireno je 1020 obitelji kako na Kosovu i u Makedoniji, tako i po zemljama Europe i u SAD gdje žive Albanci. Naredni moment koji ukazuje na inovacije, ali ne i na potpuni prestanak djelovanja običajnog prava jest i taj što su akciju pokrenuli učenici i studenti (Parlament mladih u Peći), no nisu je sami mogli provesti. Odgovor zašto je to tako opet nalazimo u albanskom običajnom pravu. Naime, mladi ljudi koji još nemaju zasnovane obitelji, odnosno određen broj godina, tj. životnog iskustva, ne uživaju ugled i povjerenje u narodu kao što je to slučaj sa starijim ljudima (običajno-pravo: starost=mudrost). Kosovski intelektualci koji su sudjelovali na mirenjima svi su uglavnom u starosnoj skupini od preko pedeset godina.

Vidimo dakle da su pojedini momenti običajnog prava sačuvani (dob i autoritet "posrednika", usmeni pristanak na opraštanje krvi, prateći događaji uz mirenje, itd.) iz čega zaključujemo da su se u tradiciji dogodile promjene, a ne njeno potpuno nestajanje.

Promjene u tradiciji - početak 1990-ih

Kao što smo utvrdili, usmeno prenošenje običajnog prava neprekidno ga prilagođava novim prilikama, tj. samo običajno pravo u stalnoj je mijeni. Običajno pravo, odnosno krvnu osvetu, teško je općenito opisati jer se i ono samo nalazi u raskoraku između idealnog (propisanog na razini svijesti i savjesti) i stvarnog (izvršenog u praksi). Tako bi npr. izvršenje osvete trebalo biti izvedeno javno nad odraslim članovima dužničke porodice. Međutim, u stvarnosti postoje podaci da se osveta izvršava i noću, i iz zasjede, i s leđa. Izvršava se i na djeci[20], bez se ne daje lako kao prije ili se krši, ubojstva su sve surovija.

Promjene oko mirenja, odnosno opraštanja krvi koje su se odigrale početkom 90-ih godina na Kosovu pokazuju i fleksibilnost i statičnost tih tradicijskih obrazaca ponašanja.

Kao promjene u tradiciji možemo uočiti:

- akcija je potaknuta od mladih ljudi oba spola;
- kao posrednici sudjelovali su poznati intelektualci (Cana, ÇCetta, Kelmendi, Krasniqi, Gjergji) koji žive izvan zajednica koje mire, dakle ne-seljaci;
- opraštanja su bila masovna, izvedena kao okupljanja na otvorenom uz vrlo veliki broj prisutnih, mjesta na kojima se opraštala krv dobila su spomeničke nazive (Brijeg mira, Drvo mira, Poljana mira);
- uz mirenja drže se i politički govori;
- djeca rođena u te dane dobijaju prikladna imena - Pajtim i Pajtime ("Miroslav" i "Miroslava");
- bez o kraju neprijateljstva daje se pred televizijskim kamerama;

Statični (nepromijenjeni) elementi koje možemo zapaziti:

- ugledni intelektualci imaju ulogu i *plećnara* i *dorzona;*
- oprost krvi se moli na tradicijski način (usmeno, dolazi se u kuću i razgovara s obitelji);

19 *Večernji list* br. 9776 od 05. 11. 90., članak "Masovno opraštanje krvne osvete"
20 Karan, Milenko: *Krvna osveta*, Beograd, 1984., str. 125

- opraštanje krvi priopćuje se usmeno porodici koja duguje krv i daje besa da osveta neće biti izvršena;
- krv opraštaju muškarci muškarcima;
- oštećeni i ubojica se rukuju i ljube u obraz;
- po oprostu krvi priređuju se zajednički obroci, te razgovori muškaraca.

Promjene u tradiciji ukazuju fleksibilnost koja postoji pri tumačenju običajnog prava. Sve promjene, pa čak i ona da djevojke dolaze pitati za oprost krvi, prešutno su prihvaćene, no ipak postoji granica. I dalje ostaje nezamislivo da se krv oprosti ženi ili da *plećnari* budu učenici i studenti. Tradicijski obrasci ponašanja za vrijeme i neposredno poslije opraštanja krvi ostali su nepromijenjeni: rukovanje, davanje bese, ljubljenje, prijateljski razgovor. Novi element svakako je i davanje spomeničkih imena mjestima na kojima su održana mirenja, te politički govori o prilikama na Kosovu.

Točne podatke o broju na ovaj način pomirenih albanskih porodica nemamo. Točan broj pomirenih porodica varira od izvora do izvora, a brojke koje se najčešće spominju su 1020 i 1200 pomirenih porodica. Kao svoj cilj Albansko mirovno vijeće istaklo je potpuno ukidanje krvne osvete i "kvalitetniji život svoje nacije u Europi". Ovako velik broj pomirbi unutar razdoblja od šest mjeseci nikada u povijesti nije zabilježen. Prema podacima profesora ÇCete od 2. svjetskog rata naovamo bilo je ukupno 400 pomirbi i opraštanja krvi. Pomirenja su se događala i u selima i gradovima. Kao medijski najistaknutija i najmasovnije posjećena bila su sela Gornja Luka kod Dečana, Streoc kod Peći, sela rugovskog kraja i Priština.

Oduševljene izjave pojedinih albanskih intlektualaca nakon velikih skupova pomirenja početkom 1990-ih da krvna osveta više ne postoji, odnosno da je ukinuta, treba prihvatiti s rezervom. Dokaz da nije ukinuta su novi podaci koje i dalje nalazimo po crnim kronikama. Sigurno je da je tradicija krvne osvete pretrpjela velike i značajne promjene, ali je i dalje sačuvala prepoznatljive obrasce.

Uzroci novih prilika na Kosovu

Od 1981. godine Kosovo se nalazi u specifičnim političkim uvjetima. Dva suprotna gledišta o traženju većih političkih sloboda (Albanci) i iseljavanju ne-Albanaca s Kosova (Srbi) doveli su do nacionalne netrpeljivosti i praktički apartheida u punom smislu riječi. Situacija u Jugoslaviji također se mijenja erozijom komunističke ideologije i jačanjem nacionalnih programa. Desetljećima loši odnosi na Kosovu doživjeli su svoju kulminaciju krajem 1989. i početkom 1990. godine. Po srpskoj verziji događaja Albanci su separatisti, nacionalisti i žele etnički čisto Kosovo, dok Albanci ističu da se bore za demokraciju i priznavanje veće političke autonomije na Kosovu. Ne ulazeći u interpretacije i ocjenjivanje političkih događaja treba konstatirati da je na Kosovu uvedeno izvanredno stanje koje je trebalo "smiriti situaciju policijskim metodama", a koje praktički do danas nije ukinuto. Izvanredno stanje na Kosovu s albanske strane protumačeno je kao daljnji pritisak na demokratske promjene. U to vrijeme na Kosovu se stvara više alternativnih organizacija koje traže rješenje problema i poštivanje ljuskih prava.

U takvim političkim okolnostima možemo uzroke opraštanja krvi prvenstveno promatrati kroz dva momenta, a to su političke prilike, odnosno pritisak na albansko

stanovništvo na svim područjima života i dosegnute civilizacijske svijesti. Da se nekim slučajem opraštanje krvi dogodilo u "normalnim političkim okolnostima", ocjena događaja kao ukidanja negativne tradicije bila bi sigurno jednoglasno pozitivna i cijeli događaj proglašen civilizacijskim dosegom. U nesređenim političkim prilikama i teroru nad albanskim stanovništvom svaka strana iznosi svoju istinu, koje su najčešće dijametralno suprotne.

Između političkih prilika i "nove svijesti" svakako postoji određena uzročno-posljedična sveza, ali i povratna sprega, tako da je nemoguće odrediti primarni uzrok nastanka novoga stanja u tradiciji krvne osvete.

Reakcija javnosti - prikazi u medijima (Dvostruka povratna sprega)

U uvodu je spomenuto da se krvnom osvetom, koja je prvenstveno etnološki problem unutar sklopa običajnoga prava, bave i druge znanosti, kao i da su pojedini aspekti krvne osvete tema novinskih napisa, te televizijskih i radio emisija. Svakako je krvna osveta zanimljiva i dobra tema za prosječnog konzumenta vijesti, čak i onog inače potpuno nezainteresiranog za etnološke teme. Krvna osveta je sustavno i potpuno negiranje zakona društva, odnosno države; izvršitelji znaju da će biti krivično gonjeni, ali oni tvrdoglavo obavljaju svoju običajnu dužnost; bez straha od kazne; bez obzira na naobrazbu, itd. Međutim, vjerojatno najzanimljiviji (najspektakularniji) moment za novinske napise je nagli preokret u tradiciji koji se dešava početkom 1990. Smrtno zavađene obitelji (neke i po pedeset godina) odjednom se mire i praštaju krv! Izmirenje i praštanje krvi koje po tradiciji ne dolazi iznenada sada je dnevna pojava! U toku jednog dana izmireno šezdesetak obitelji! Prvih mjeseci 1990. informativni prostor bio je prepun ovakvih i sličnih obavijesti.

Poznati policijsko-politički događaji koji su prethodili ovom velikom praštanju krvi bacili su drugačije svjetlo na cjelokupan problem i time podijelili dnevnopolitičku javnost. Potrebno je napomenuti da je analiziran zagrebački tisak ("Vjesnik", "Večernji list", "Start") kao najdostupniji, te u nešto manjem opsegu beogradska "Politika" i "TV Novosti". No, pogledajmo najprije načine prezentacije krvne osvete u tisku.

Članke o krvnoj osveti u dnevnom tisku tijekom 1990. možemo podijeliti na: crnu kroniku, kratke redakcijske vijesti, izvješća, te opsežnije prikaze.

Crna kronika donosi uobičajena izvješća:

"UBOJSTVO IZ OSVETE

PRIZREN - U neposrednoj blizini prizrenskog Doma JNA u četvrtak oko 15 sati izbio je obračun zbog krvne osvete. Tuš Nokaj (28), poljoprivrednik iz Donje Srbice, sa šest hitaca iz pištolja ubio je Gzima Osmanaja (28), radnika iz Prizrena, kako bi osvetio oca svojega strica, koji je prije četrdeset godina ubio Gzimova oca Ajdara Osmanaja. Pred istražnim sucem prizrenskoga Okružnog suda Nokaj je prvo tvrdio da je ubio zbog toga što mu je Osmanaj opsovao katoličku majku, ali je nakon toga ipak objasnio da je riječ o krvnoj osveti. (I. K.)" ("Večernji list" od 13. 01. 91.)

Kratke redakcijske vijesti o krvnoj osveti karakterizira jezgrovitost, te iznošenje činjenica bez ikakvih interpretacija:

"MANIFESTACIJA POMIRENJA U PRIŠTINI

PRIŠTINA (Tanjug) - Pomirenja krvno zavađenih albanskih porodica, do kojih je u minula dva mjeseca dolazilo uglavnom po kosovskim selima, zahvatila su u subotu i Prištinu. Po podne je na sjeveroistočnoj periferiji grada, na jednoj ledini, održana velika manifestacija pomirenja na kojoj se okupilo više od 50.000 gradana albanske narodnosti svih uzrasta." ("Nedjeljni vjesnik" od 06. 05. 90.)

Kod crne kronike i kratkih redakcijskih vijesti, kao što smo vidjeli, imamo "gole" činjenice bez interpretacija i kao takvi ovi članci se u gotovo istom obliku pojavljuju i u zagrebačkom i u beogradskom tisku. S izvješćima i opsežnijim prikazima to nije slučaj. Problem proizlazi iz toga jer se običajno pravo (konkretno praštanje krvi) promatra kroz političke prilike (upravo taj momenat ga i čini privlačnim za široku javnost) i želi oblikovati javno mnijenje odredene sredine. Opsežniji prikazi uključuju fotografije, više kartica teksta s naglašenim zauzetim stavom o obradenom problemu. Činjenični podaci uglavnom se poklapaju, ali autori članaka iznose svoje interpretacije događaja ovisno o tome za koje novine pišu, odnosno čiju politiku prezentiraju. Tako npr., u kosovskim glasilima na srpskom jeziku, kao i u beogradskim, pokušava se interpretirati opraštanje krvi kao "na izgled humana i civilizacijska, a u suštini nacionalno isključiva, mobilizacijska i agresivno nacionalistički usmerena akcija, odvija se s neprikrivenim ciljevima opšteg nacionalnog pomirenja, političke homogenizacije, i zbijanja redova pred odlučujućim trenucima koji će albanskom narodu konačno doneti slobodu."[21] Izjave pojedinih govornika na mitinzima uz praštanje krvi o "nikad većem jedinstvu albanskog naroda" i "ujedinjenjem do pobjede" izazvale su burne reakcije srpskog i crnogorskog stanovništva Kosova i njihovih medija. U zagrebačkim izdanjima komentari su nešto suzdržaniji i kreću se u pravcu upoznavanja čitateljstva s pojmom krvne osvete, tijekom praštaja krvi i glavnim akterima, te sve u svemu pozitivnog odnosa prema praštanju krvi.

Običajno-pravne norme u novinskim napisima donekle su pojednostavljene, vjerojatno dijelom zbog lakšeg praćenja štiva, a dijelom zbog nedovoljne upućenosti novinara. Izvještavanje o praštanju krvi pratilo je cijeli tijek akcije i polariziralo stavove oko promjena "negativne tradicije", koja bi u drugačijim političkim prilikama sigurno sa svih strana bila dočekana kao civilizacijski pomak.

Prvim praštanjima krvi početkom 1990. bio je obuhvaćen manji broj zakrvljenih obitelji u okolici Peći. Ljudi su bili rezervirani i očito je nedovoljno upoznati s cijelom akcijom pećkih studenata. Nakon prvih informacija na televiziji, radiju i u novinama (posebnu ulogu odigrala je prištinska *Rilindja*) akcija Parlamenta mladih i uglednih kosovskih intelektualaca dobila je na tempu i opsegu. Ljudi su postali otvoreniji i počeli su praštati krv. *Rilindja* je objavljivala feljton o krvnoj osveti i donosila imena obitelji koje su oprostile krv. Javno objavljivanje imena u dnevnim novinama imalo je značaj potvrde njihova čina i može se promatrati kao besa dana pred najširom javnošću. Naravno da je ovakva otvorenost utjecala i na one koji su još oklijevali jer je akcija bila dobro "medijski pokrivena". Parlament mladih i grupa kosovskih intelektualaca koja sudjeluje u umiru krvi izdala je priopćenje[22] da će nakon završetka akcije biti objavljena

21 *TV novosti* br. 1329 od 15. 06. 1990.

22 Dnevnik TV Zagreb, 08. 05. 90.

knjiga u kojoj će stajati imena svih koji su oprostili krv. Time bi trebalo još jednom biti javno potvrdeno i zapamćeno ono što se munjevito odigralo na nekoj od kosovskih ledina.

Iz svih dostupnih informacija možemo tvrditi da su mediji odigrali ključnu ulogu oko promoviranja akcije opraštanja krvi na Kosovu 1990. godine. Akcija, iako solidno pripremana (oko dva mjeseca), razlikuje se kao zamisao od njezine realizacije na terenu. Problem je bio kako privoljeti tradiciji okrenuto stanovništvo da časomice prekine s primjenom vlastitog običajnog prava.

Isprva je, kao što smo vidjeli, to išlo sporo, ali je zahvaljujući istaknutu mjestu koje je opraštanje krvi imalo u medijma sve krenulo gotovo eksponencijalnim progresom/brzinom. Ovdje dolazimo do slijedećeg paradoksa: Običajno pravo, stoljećima prenošeno, primjenjivano i pamćeno u malim grupama, časomice postaje "opća stvar" cijeloga naroda. Proces prijelaza od običajnog prava k državnom pravu koje obično traje, očito ne vrijedi u slučaju Kosova gdje imamo oštar rez između tradicije i nečeg novog. Mogli bismo zaključiti da su mediji u stalnom krugu STANOVNIŠTVO - MEDIJI - STANOVNIŠTVO odigrali značajnu ulogu informirajući i oblikujući javno mnijenje na Kosovu i time pomogli promjeni dotadašnjeg stanja.

Zaključak

Tijekom 1990. u tradiciji krvne osvete došlo je do značajnih promjena. Akciju pomirenja zavađenih porodica potakli su mladi ljudi (Parlament mladih iz Peći) oba spola. Kao posrednici u postupku mirenja, sudjelovali su istaknuti kosovski intelektualci i ljudi iz javnog života. Oko pomirenja najangažiraniji su bili dr. Zekerija Cana (albanolog), prof. Anton ÇCeta (albanolog-folklorist), braća Bajram i Ramiz Kelmendie (istaknuti pravnici) te župnik (Lush Gjergji). Dodatnu dimenziju svim događajima daje i teška politička situacija na Kosovu (izvanredno stanje koje je uveo beogradski režim). Opraštanjima krvi prethodila su okupljanja velikog broja ljudi (prema nekim izvorima i do 200.000), a te prilike bile su iskorištene i da se održe politički govori oporbe o stanju na Kosovu. Opraštanja su bila masovna, tako da se konačan broj pomirenih porodica kreće između 1020 i 1200. Za usporedbu, u proteklih 40 godina (prema podacima profesora A. ÇCete) bilo je ukupno oko 400 opraštanja krvi i pomirenja. Akcijom pomirenja bili su obuhvaćeni kako Albanci na Kosovu tako i u zapadnoj Makedoniji (zabilježeno pomirenje desetak porodica u selu Veležde), te u europskim zemljama i SAD.

Veliku ulogu pri opraštanju krvi i pomirenju zavađenih porodica odigrali su mediji svojim brzim izvješćivanjem o tijeku i rezultatima akcije pomirenja. Objavljivanjem imena porodica koje su sudjelovale u opraštanju mediji su dali dodatnu dimenziju ovom fenomenu: akcija nije više bila značajna samo za pojedine porodice već je postala od opće važnosti za cijelu populaciju. Osim toga, objavljivanje imena učvrstilo je datu besu, jer je cijela javnost postala svjedokom njihove dobre volje. U kojem će se smjeru navedene promjene u tradiciji krvne osvete dalje razvijati pokazat će vrijeme.

LITERATURA:

Biblija (Jeruzalemska), izd. Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1996.
Birket-Smith, Kaj: *Putovi kulture*, Matica hrvatska, Zagreb, 1960.
Čučković, Vera: *Krvna osveta u srednjovjekovnom bosanskom pravu*, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, knjiga 19, Sarajevo, 1971.
Duro, Ilo i Hysa, Ramazan: *Fjalor shqip-anglisht*, Rilindja, Prishtinë, 1989.
Dushan's Code, The XIV Century Code of Serbian Tsar Stephan Dushan, Vajat, Beograd, 1989.
Dušanov zakonik, priredila Biljana Marković, Prosveta, Beograd, 1986.
Džaparidze, Otar: *Na zare etnokulturnoj istorii Kavkaza*, Izdatel'stvo Tbilisskogo universiteta, Tbilisi, 1989.
Đuričić, Milutin: *Arbanaška zakletva - beja*, u Zborniku za nar. život i običaje Južnih Slavena, str. 5-144, JAZU, Zagreb, 1975.
Đuričić, Milutin: *Čuvari bese*, Posebna izdanja SANU, Odelenje društvenih nauka, knjiga 83, Beograd, 1979.
Enciklopedija Leksikografskog zavoda, svezak 3, *Krvna osveta*, str. 680., JLZ, Zagreb, 1967.
Hodža, Hajredin: *Neke sociološke karakteristike, društveni uzroci i posledice krvne osvete kod albanske nacionalnosti u Jugoslaviji*, Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo, Beograd, 1971, br. 4
Jelić, Ilija: *Krvna osveta i umir u Crnoj Gori i Severnoj Arbaniji*, Beograd, 1926.
Karan, Milenko: *Krvna osveta*, Partizanska knjiga, Ljubljana, Beograd, 1985.
Krasniči, Mark: *O besi - prilog proučavanju običajnog prava kod Šiptara*, JAZU, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, knj. 40, Zagreb, 1962.
Kanon Leke Dukađinija, sakupio i kodificirao Štjefen Konstantin Đečovi, Stvarnost, Zagreb, 1986.
K'uran Časni, Zagreb, 1972.
Lovrić, Ivan: *Bilješke o Putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa*, Zagreb, 1948.
Milko, Lilia: *Karmannij russko-albanskij slovar*, Russkij jazik, Moskva, 1989.
Parsons, Talcott: *Društva. Evolucijski i poredbeni pristup*, August Cesarec, Zagreb, 1988.
Pupovci, Surja: *Krvna osveta u Albanaca i njen razvoj*, Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo, Beograd, 1971, br. 4.
Poljički statut, Zagreb, 1984.
Sabalić, Ines: *Ruka pomirnica nad Kosovom*, Start br. 553 od 31. 03. 90., str. 70-73, Zagreb
Trifunoski, Jovan: *Albansko stanovništvo u Makedoniji*, Književne novine, Beograd, 1988.
Vinodolski zakon 1288., Faksimil/Diplomatičko izdanje/Kritički tekst/Tumačenje/Rječnik, Globus, NSB, JAZU, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 1988.
Vlahović, Petar: *Narodi i etničke zajednice sveta*, Vuk Karadžić, Beograd, 1984.
Vranići, Ramadan: *Krivično-pravni aspekti krvne osvete na Kosovu*, Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo, Beograd, 1971, br. 4
Živančević, Predrag: *Pajtim i Pajtime, Kosovo: Druga strana umira krvi*, TV Novosti br. 1329 od 15. 06. 91., str. 20-21, Beograd

Sažetak

Članak se bavi promjenama u tradiciji krvne osvete na Kosovu početkom devedesetih godina 20. stoljeća. U prvom dijelu ukratko je dat pregled krvne osvete kako je nalazimo u pisanim izvorima kroz povijest, dok se drugi dio rada bavi tradicijskim obrascima ponašanja i institucijama običajnog prava na Kosovu. Središnja tema članka je prikaz novonastalog stanja oko i u tradiciji krvne osvete. Dodatnu slojevitost ovom fenomenu svakako daju specifična politička situacija na tom dijelu Balkana izazvana sukobom dvaju etniciteta i intenzivno korištenje medija (radio, televizija, novine) u srvhu promicanja promjena u tradiciji.

Ključne riječi: krvna osveta, običajno pravo, tradicijski obrasci ponašanja, Kosovo.

Summary

This article deals with changes in the tradition of blood revenge in the Kosovo region of former Yugoslavia at the beginning of the nineties. In the first part, a brief survey of blood revenge is given as it was found in written sources during the centuries. The second part deals with the patterns of traditional behaviour and institutions of custom law at Kosovo. The central point of the article are the newly established circumstances in and around blood revenge. The specific political situation in that region of Balkan produced by ethnical conflicts and intensive using of mass media (radio, television, newspapers) with the view of promotion of changes in tradition also gives an additional perspective to that phenomenon.

Keywords: blood revenge, custom law, patterns of traditional behaviour, Kosovo.

Davor ŠALAT

* * *

Razlile se
vidljive tišine:
oblaci, galeb, kamenje...

...i more
što osluškuje dublju riječ
i ugiba se Tvojim koracima.

Razlio se
Tvoj nijemi govor:
oblaci, galeb, kamenje...

Posred mene ...

Posred mene prolaziš,
a ja tek motrim tvoj trag,
vjerujuć odjeku s dalekih stijena
i večeri što Te svakom uhu šapuće.

Već vrebaš na moj dublji cvat
što u mucavu se srcu još ne nazire,
u tišini me mjesiš budućeg,
kao istog, a posve drugačijeg.

Milan RADIĆ

Nezaboravni rubac

Do kasno ga u noć nije skidala
moja uvijek prignuta mati
s tisuću poslova ili kraj vatre
koja je uz nju počela sjati.

Na njenu su se skromnome rupcu
njihale mnoge košare stare
prepune krumpira s dva, tri pečenika,
nošene iz vrta kraj bare.

Njime je brisala oznojeno čelo
na kojem se tako često sušio
i stavljala ga svega na oči
kad se vlažni iver hrasta pušio.

Po njenu je rupcu palo puno kiša,
solike, tuče i snijega
ili malo jutarnjega sunca
kroz uski prozor s brijega.

Iako ga danas nigdje nema,
stari rubac zaboravljen nije
i onako malen, zavezan i zgužvan,
uvijek lijep je kao davno prije.

Mladen HANZLOVSKY

Košara od pruća

Isprepletena gipkim šipkama,
očišćenim od odbojaka i lišća,
u povezima postojana
traje jedna košara od pruća.
Stoljećima.
Mi u njoj, ona u nama.
Otimana, paljena, rušena,
Otporna na patnje,
pamti muku prethodnika.
Pomolimo se u časovima klonuća
Onome, koji je učvrstio nju i naše saznanje
o međusobnoj ovisnosti.
Da se ne raspadne
ta jedina nam košara,
kuća.

Usred ljetne noći

Usred ljetne noći
prekinuta nadanja i sna
vraćam se, ronim,
vremenom protekla iskustva.
Osvjetljavam put kremenom
koji više ne iskri.
Usred tamne ljetne noći
bez nadanja i jutra
ostajem tek s pitanjem:
hoće li to ili neće proći
do sutra.

Radovan TOLJANIĆ

Smokva

Dok sam odrastao
iz zlatnog kamena
izranjala je
smokva
u susret nebu...

Pokatkad
na njezine ruke
dolete ptice

Pokatkad
zeleni me dlanovi
smiruju pred počinak

Ivana RADIĆ

Prolaznost

Zaspale nemire budi
mravinjak nada
ko proljetni zov
bijele glave visibaba.
Hoće li čežnja proljetna
donijeti radosti dar
ili će otopiti pokoj
studenih dana
na suncu prolaznosti gorke.
O, strpljivi mravi i nadanja
uzalud napori, padanja
i marljivi, sićušni trud.
Uzalud proljetni zov
kad je već prva nada
umorna bijela visibaba
što glavu od težine nagiba
čim ugleda svijet.

Anto ĆOSIĆ

Razmišljanja o molitvi

Razgovarajući s trapističkim superiorom, Antom Artnerom, upamtio sam jednu njegovu rečenicu: - Molitve nikad nije previše! Tom prigodom sjetio sam se svetog Pavla, koji je rekao: - Molite se neprekidno!

Pod izričajem - molite se neprekidno - podrazumijevam razmišljanje o Bogu, druženje s Kristom, meditaciju, citiranje psalama i svetopisamskih tekstova.

U jednoj svojoj pjesmi, koja nosi naslov *Ave Maria*, napisao sam i ove stihove:

Moja mati čita kalendar,
a potom dugo šuti.
Šutnja je njena najljepša molitva.

Šutnja je, dakle, pribježište tihe molitve i ne samo molitve, već i divnih misli o Isusu i Mariji. Kad god sam izgovarao riječi: - Koga si, Djevice, Elizabeti u pohode nosila - ja sam vidio Mariju kako u dugoj, modroj haljini žuri pored zlatnog žita što se ljulja na vjetru. U Ivanovu evanđelju, kada Petar pita Isusa o Ivanu: - Gospodine, a što će biti s ovim? - Isus mu odgovara: - Ako ja hoću da on ostane dok opet ne dođem, što se tebe to tiče?

Ove dvije slike, koje često gledam, potiču me na razmišljanje o svetim vremenima.

U drugoj slici vidim Isusa malo ljutita, ali ne u tolikoj mjeri kao onda kad je trgovcima u hramu isprevrtao stolove.

Dakle, smjestimo se u šutnju, obložimo se tišinom, jer će nas potaknuti na molitvu koja će nas povesti Božjim putovima.

Pisanje stihova o Isusu također doživljavam kao molitvu:

Prioni, čovječe, uz istinu,
koja se zove Isus Krist.
Okreni leđa grijehu i Zlome,
okreni, putniče, novi list.

Moleći, često osjetim kako mi molitva pomaže da se udaljim od egzistencijalnog defetizma, od tjeskobe, apatije i rezignacije.

Sjetih se svoje majke, koja bi, nakon čitanja Svetoga pisma, uzdahnula: - Ah, kako je to lijepo! Kako lijepo!

Te majčine pobožne zanose doživljavao sam kao svojevrsnu molitvu, kao nadahnutu poantu, kao čežnju za Bogom.

Papa Ivan Pavao II. kaže: - Čovjek dostiže puninu molitve, ne kad u nju unosi najviše sebe, nego kad pusti da se u njoj osjeti sam Bog.

U tom slučaju molitva nam pomaže da prijeđemo prag nade i uđemo u Svjetlost.

Riječ molitva dolazi od glagola moliti, što znači da Boga najčešće molimo da nam podari zdravlje, radost, da nam pomogne u nevolji. Međutim, semantika ove riječi je nešto šira, jer podrazumijeva i slavljenje svetog Božjeg Imena, obuhvaća i meditaciju, te refleksiju o Bogu, Kristu, Mariji i svecima.

Ponekad, idući ulicom, slažem lijepe rečenice o ljubavi, koje nisu ništa drugo doli

lijepe molitve, što ih zaboravim na putu do kuće. Vjerujem da su se riječi mojih "molitava" ugravirale u Božansku knjigu svemira i da ću ih jednoć opet moći čitati.

Kad pišem stihove, kojih riječi prelaze u transcedentno, ili se bave ontološkim pitanjima - onda znam da sam u dosluhu s dobrim dušama, koje me nadahnjuju. Dakle, svaki stih, koji otvara vrata Ljubavi, molitva je što me potiče da budem bolji nego što jesam. Evo ih nekoliko:

Isusov dolazak

Pojavit će se niotkud
i zapalit će nam srca
plamenom ljubavi.
Doći će u ognju
da očisti naša gumna
od crnoga sjemena.
Dočekajmo ga uspravni
u bijelim haljinama,
slaveći nježnost i milosrđe.

Ponekad slavim Boga i na talijanskom jeziku, koji je pogodan za stih i molitvu:

Scende Maria sul Međugorje,
aprite la porta del suo cuore,
e fate entrare nel vostro petto
la bontá, misericordia e l'amore.

Bio bih sretan kada bih mogao slaviti Boga i na drugim jezicima, pa čak i u jezicima - karizmatski. Ali sve je u Božjim rukama - i milost i darivanje i nagrada.

Često razmišljam o vjeri, koja me podsjeća na pjesnički talent: čovjek ili zna pisati pjesme ili ne zna. Tako je i s vjerom. Ako vjerujemo, već smo nagrađeni, a ako ne vjerujemo - već smo kažnjeni. Vjera je, dakle, milost! Bože, hvala Ti što vjerujem!

Svaki čovjek moli na svoj način. Koliko ljudi - toliko molitava. Jedni se mole izgovarajući riječi Očenaša, drugi se mole čitajući Sveto pismo, a treći kao onaj ruski hodočasnik, koji je propješačio tisuće kilometara ponavljajući samo jednu rečenicu: - Isuse Kriste, sine Božji, smiluj se meni grešniku! Jedan je stari franjevac cijeloga života ponavljao - ZDRAVO MARIJO - pa kad je umro, na grobu mu je izrastao bijeli ljiljan na kojemu je zlatnim slovima pisalo - ZDRAVO MARIJO.

Zahvaljujem Bogu što mi pomaže da uronim u divne misli o vječnim stvarima. Čovjek je po prirodi duh i tu duhovnu prirodu treba probuditi molitvom. Materijalni život, lišen molitve, izaziva bolesti. Kad zapisujem uzvišene misli, osjećam blizinu Stvoritelja. Opasno je misliti da je smrt čovjekov kraj, kad znamo da smo vječni, iskrica Svevišnjeg. Kvalitativno smo jednaki Bogu, jer kapljica morske vode jednako je slana kao more, što znači da posjedujemo iste odlike kao vrhovni Duh.

Dakle, molitva, koja može imati različite sadržaje, aktivnost je koja nas iz prozaične svakodnevnice uzdiže na razinu duhovnoga života.

Čovjek koji zanosno moli, s ljubavlju, brže otkriva put koji vodi k Bogu. Čovjek molitve brže zaključuje da je Duh negacija materije, brže spoznaje da samo ograničena osoba želi zadovoljiti nepotrebne želje.

Ako mudrost i molitva nisu prožete ljubavlju - ostaju površne. Onome koji se ustrajno moli - materija će biti sve manje potrebna.

Moleći spoznajemo da je duša dio Boga, da je vječna i neovisna i da joj nije neophodan tjelesni okvir.

U kritičkim trenucima života Bog mi šalje Duha molitve da mi uveća inteligenciju kako bih mogao poraziti privržene zabluda.

Treba, izmedu ostaloga, moliti Boga da u ovom svemiru oslobodi sva bića materijalne ovisnosti, koja stvara standard lažne sreće.

Do Boga se brže stiže molitvom nego razumom, jer Bog izmiče ljudskoj logici.

Moleći odolijevamo svijetu pohlepe, okrutnoj stvarnosti i vedrinom popunjavamo praznine života, a demone malodušja, koji razaraju srce, odstranjujemo svetim izričajima.

Apologeti zanosnih gluposti, filozofi krkanluka, te razni batinaši i svesebice - nikad ne mole, jer ih njihov način života udaljava od Boga. Oni nezadrživo tonu u ambis besmisla.

Na kraju upamtimo: Isus je također - molio!

Bernardina CRNOGORAC

Rijeka

U svome toku teku rijeke
umiljato teku
miluju nas pogledom
blizim i dalekim
mokrim pjevom
poruku neba ražaruju
razbijenim vodenim mišićima tkaju
uzavrele srebrne šume
pjevaju u slapu
o ljepoti bistrine
što sipi s visine
planetu krase
u čipkastu pjenu
svilena se voda pretvara
nek naš život
kao rijeka bude
dok tečemo
kroz godine
bistre mutne tople hladne
duge
toplom riječi
zagrlimo ljude
k'o ocean rijeke
široke i duge

Ante STARČEVIĆ

Putokaz

Gori stari lumin
a duše odoše
ON govori umjesto njih.
Lagano titra kao da se boji
sutra će il noćas netko od nas otići.
Već se i gasi pred jutro,
možda je i njega žega osušila.
No on uporno trepti i sija blago svijetlo
po starom kominu do kamena praga.
Gori još uvijek zlatni stari lumin,
lebde njegove sjene na zidovima,
mrtvi su među nama,
i već plešu i plešu i šute.
Jutarnje sunce poslije kiše na otoku
gasi moć starog lumina,
a on se guši, svija i umire,
kao duša nesta tiho, bez hropca,
U očima mi još gori svijeća
jača je od strijele sunca,
pored zatvorenih kapaka
i dalje lumin kao duša leluja
i zove i zove
i šapće...
ne boji se ni sunca ni svijeće ni sreće.....

Antene na Griču

Da svladaš sam u sebi mučnu tugu,
zvuk glazbe nek te ublaži i smiri.
Nad starim Gričem posvuda se širi
antena bezbroj složenih u krugu

Pa slušaš neku kantatu i fugu,
Čas netko prstom prebire po liri,
čas misliš da to promukli klaviri
sklad sastavljaju, zvučnu sjajnu dugu.

Taj niz antena svrstanih u lance
za sve nas predstavljaju dobre znance
i svaki ton se posve jasno čuje.

Tišina kad tu ona mukla vlada?
Baš nikad! Uvijek usred gornjeg grada
na krovu čak i same tiho bruje.

Vremeplov iz god. 1850.

Uz pomoć boje i slikarskog kista
prenesi se u razdoblje bez struje
i bez motora što suludo bruje,
a naoko je slika skoro ista.

Sredinom prošlog vijeka poslije Krista
još nema smoga da građane truje
ni radija kroz eter da se čuje,
a Grič pod suncem ko i danas blista.

Sve ovo stoji, nije laž ni fraza.
I tad je bilo vrućina i mraza
pa susrest ćeš u takvu vremeplovu,

- sve bez antene na susjednu krovu -
da ljudi štuju, na ulici zovu
Kukuljevića, Demetra i Vraza.

Ivan Kukuljević-Sakcinski (1816-1889)
Dimitrije Demetar (1811-1872)
Stanko Vraz (1810-1851); bili su, dakle, približno vršnjaci.

Gospodska ulica

Tim putem dječak žuri se u školu
do onih koji podukom se bave,
tu ulični pjevači pjesmom gnjave
nas prolaznike u duru i molu.

U kazalištu glumac divnu rolu
ostvaruje sam u prizoru strave,
a zatim, da ga kritičari slave,
zablista ganut u ljubavnu bolu.

U Gospodskoj je isto da li kiše
dosađuju nam ili žega žarka
Grad pali, da se jedva teško diše.

Čuj istina je čista, nije varka!
Put istim smjerom vodi, manje više,
od Lotrščaka do svetoga Marka.

Gospodska ulica danas je Ćirilometodska ulica. Kazalište (Stankovićevo) nalazilo se do 1894. na uglu s Markovim trgom. Danas je tamo Stara vijećnica.

Domovnica

Sipila je sitna kiša. Iako je bio gole glave, naslonio se na ogradu i gledao na drugu stranu. U Bosanski Brod. Rijeka je bila lijena, žuta. Tu i tamo vidio bi se netko na biciklu. Inače je sve bilo pusto. Što ti ljudi tamo rade? Rekli su mu da su nasred grada skupili smeće. Veliku hrpu iz koje se širio strašan smrad.

Ej čiča! Pa to ga je s one strane zvao neki dečkić. Oćeš kupiti opanke?

Razumio je ironiju. Neću, već sam ih kupio u Kninu!

Pomislio je na godine provedene u Kanadi. Ovdje ga nitko nije pitao: "gdje si i što si radio?" Ne, zanimalo ih je koliko je para donio. Što oni znaju o Americi-čemerici. Tamo u Americi je kružio jedan vic. Prije rata iskrcalo se nekoliko naših ljudi u New Yorku. Trbuhom za kruhom. Idući tako ulicom iz luke, ugledaše dolar na pločniku. Netko ga izgubio. Diž ga, Mate! Ma ne, tek smo došli pa nećemo valjda početi odmah raditi.

Tumačio je rođacima i prijateljima da se u Americi nije obogatio. Nije bio sposoban za stvaranje novca. Netko je za nešto, drugi za drugo. Trgovačkog duha očito nije imao, a kada si u službi zna se ... guraš za život ali ne zgrćeš kapital.

Dugo je sanjao, pomišljao na povratak. U Staroj Gradiški je osakatio desnu ruku. U Kanadi do kraja. Kada je dolazio u Kanadu krio ju je da ne primjete da je osakaćena. Vratili bi ga nazad. I onda one zime, polarne, ali su ubijale bakcile. Treba se dobro odjenuti, pokriti glavu i uši i šibati ulicom. A onda je kriza počela zahvaćati i Kanadu. Ljudi su gubili posao. Odgađao je iz dana u dan povratak u Hrvatsku. Ne što to on ne bi želio i za tim žudio, već iz razloga što ga je na samu pomisao povratka počeo obuzimati takav val emocija, da se je bojao da će mu ponovni susret s domovinom prouzročiti kljenut srca.

Vjerojatno su i mnogi drugi osjećali isto. Razlog? Pa nitko nije više vjerovao da će propasti Jugoslavija, raspasti se. Sve je izgledalo tako trajno. Vani su slavili Tita. On i drugi slavili su 10. travnja. Ne zbog nekog fanatizma, ta on je tada bio dijete. Ali tada su se ljudi vidali, izmjenjivali novosti, porazgovarali. A i pjevalo se. A što bi se drugo slavilo? AVNOJ, ZAVNOH? Ta on je bio zbog toga u Gradiški. Kada su ga pustili, nije im više vjerovao, a ni oni njemu. Zato je i otišao, čim su mu dali pasoš. Bili su pametni. Tim su pasošima suzbijali nezaposlenost. Pošalješ ljude van, dobrano ispraznis zemlju i od prijatelja i od neprijatelja i time spriječiš socijalnu krizu. I još ti donose devize! Usput, izmisliš neke emigrantske terorističke grupe, dižeš galamu i dobijaš financijsku pomoć. Jer si brana Zapada pred sovjetima.

Pošao je u ured. Već je bilo vrijeme. Počeli su raditi, a bolje je biti prvi, negoli čekati u repu pred šalterom.

Da? Nije ga ni pogledala. Srkala je kavu. Obrisao je čelo. Bilo je mokro od kiše.

- Došao sam po domovnicu. Evo krsni list, kanadska putovnica. - Sve je stavio pred nju.

- Ah, došli ste s kanadskom putovnicom? Pričekajte malo.

Sjeo je i otvorio novine. Pred šalterom se već stvorio rep. Vratila se.

- Gospodine, ne možete dobiti domovnicu.

- Kako ne mogu dobiti? Pa ja sam roden ovdje, Hrvat sam.

- Evo tu piše. Vi ste tražili otpis iz državljanstva, dobili ga. Više niste naš državljanin. Kada se jednom netko ispiše iz državljanstva, teško ga je, gotovo nemoguće, upisati.

- Što vi to govorite? Ja se nisam ispisao iz nikakvog hrvatskog državljanstva, nego iz onog jugoslavenskog. Nisam više htio čuti za Jugoslaviju. Ja sam robijao u njoj.

- Razumijem. Ali što vam ja tu mogu? Propisi su propisi. Hrvatska je bila u Jugoslaviji. Vi ste bili državljanin Hrvatske, a time i državljanin Jugoslavije. Tražili ste ispis iz jugoslavenskog državljanstva i time ste se automatski ispisali i iz hrvatskog.

- Pa kakve veze sve to ima? Hrvatska je postala samostalna država, nema više Jugoslavije.

- Kako nema, ima!

Iza šaltera se pojavio muškarac s elegantnim naočalama. Valjda je bio neki šef.

- Moja je kolegica u pravu gospodine. Ima veze! U svemu postoje presedani. Mi to ovdje najbolje znamo. Kao i u pogledu duga Jugoslavije. Jedan dio tog duga otplaćujemo mi. Vidite li da u svemu postoji povezanost, tumačio je mirnim glasom.

- Pa što ću ja onda? Kako da dođem do domovnice i dobijem naše papire?

Vrlo jednostavno. Kroz nekoliko dana otvoriti će se željeznička pruga za Beograd. Uzmite prvi vlak i pođite tamo, kako biste pojednostavnili i ubrzali proceduru. Oni su još uvijek Jugoslavija. Zahtijevajte ponovni upis u jugoslavensko državljanstvo. Oni će vas upisati i o tome poslati nama ovjerenu obavijest. Time ćete postati automatski hrvatski državljanin i mi ćemo vam izdati domovnicu. Jeste li razumjeli?

- Jesam, hvala - uhvatio sam za glavu.

Izišao je na ulicu. Ugledao je preko puta turističku agenciju.

- Dobar dan. Prodajete li avionske karte?

- Naravno. Kamo gospodine?

- Za Toronto. U jednom smjeru.

Ispravci

U "Maruliću" br.3/97., u uvodniku *R. Grgeca*, na str. 447., redak 8. odozgo, umjesto *kohabilitacija*, treba *kohabitacija*.

U istom broju, ispod slike na str. 453., umjesto: *Pamplona 23.X.1997.*, treba: *Pamplona 23.X.1991.*

U istom broju, u članku J.K.a, str. 585., redak 2. odozgo, umjesto *"Hrvatski opći leksikon"*, treba *"Hrvatski leksikon"*.

Svibanjski fragmenti 1997

U milanskoj Poliklinici

gospođi Nives

* * *

Sjećam se Kafke
i metamorfoze
u žohara
s mnogo nogu

Tamo u zatvoru
na Savskoj cesti
koji je nestao
u vremenu
žohari su padali
sa stropa
i grizli
Sada ih spominjem
s nostalgijom
jer imam samo dvije
noge
i nisam žohar

* * *

Kada sam sam,
guši me očaj
i mislim...
Što će biti sutra?

Navirujem na prozor
i pratim sunce
što njeguje krovove,
a časna sestra moli
Oče naš

Moli i za mene
suor Mariano
jer tamo gore
nije važno
ime.

Kalendari

Ne poznajem kineski
kalendar
ni životinje
koje ga krase

Poznajem naš
što kroz mržnju vjere
razapinje narod

Mir

Kada gledam titraje
svijeća
slušam zov mujezina
i one koji mole
ne osjećam ništa

Ali hoću da mole

Praznina rituala
niti me guši
niti zabrinjava
u miru vječnosti
što zasjela je
u meni

Mirko POPOVIĆ

Pod jablanima

Sunčice ... Eh! Tako me je zvao. Otac. Odazivala sam se, ne znajući, naravno, koliko je nježnosti i ljubavi unosio u tu riječ. Nisam znala ni što je bolest koja ga je odnosila, prekrivala mu oči nekom tamnom sjenom, oči koje se nisu smijale. Nisam znala ni što je smrt koja mu se nekoliko godina lagano i neumitno primicala. Pamtim uplakano lice moje majke. U sobnoj tišini gdje sam je zaticala kako jeca, stavljala bi me u krilo, poljubila i tiho kazala: Hajde, mila, tati treba odmor, igraj se. Medutim, pozadina svih mojih igara bila je tatina ležeća figura, okrenuta prozoru i mamino uvijek uplakano lice. Zato sam, za razliku od druge djece, bila često usamljena i zamišljena. Pamtim - imala sam deset godina kad sam često sjedila pod visokim jablanima i čemerikama iznad kuće, sama. Na kamenu. Velikom bijelom kamenu. Dala sam mu ime Kamenko. (Ah, to je ovaj mali kamen - pogledala ga je i dotakla dlanom kao najljepšu uspomenu, kao dio života koji je još tu, a koji je prošao. Kako stvari izgledaju mnogo veće, gledane dječjim očima! - uzdahnula je). Tu sam često plakala skrivena i sama, ili ležala u travi i dugo, dugo gledala oblake kako uvijek nekamo plove. Oni bi, umirući, ili nestajući iza brdâ, spontano, kao i pjesma cvrčaka, igra leptira, dječja "uzavrela" krv i zagrljaj ljeta prekidali i odnosili na neko vrijeme moju tugu.

Jedne večeri u naše je selo došao stari liječnik. Pomilovao me je po kosi bez riječi i ušao u sobu. Otac je ležao. Bio je okrenut prozoru, kao i uvijek. Tko zna zašto. Možda je umornim pogledom želio još jednom zagrliti vinograde, zaustaviti njihovo propadanje, nestajanje tog klorofila što ga je odatle mogao gledati kroz mali pravougaoni otvor. Samo gledati. Ne više doticati i obradivati. A možda je, okrećući se k svjetlosti prozora iz male tamne sobe, išao za onim sjajem koji se gasio na obzorju njegova života. Možda su u tom malom prozorskom okviru uskrsavale slike mladih dana, rumenim sutonima obasjana brda podno kojih je kao dječak maštao o daljinama. O misteriju dalekih gradova. O životu kakva je nalazio u romanima. Daljine... Život za kojim je čeznuo. Daljine... Za njih se trebalo oteti usudu kamena, tvrdoj kori kruha težačkog, tužnim idilama sutona na očevu dlanu, upletenom u borbu s ljutom zemljom i korjenjem. Ako je i maštao o takvu svijetu, vizija Boljeg-Svjetlijeg-Sretnijeg ostajala je samo u divnim lukama sna.

- Mama, zašto sjediš tako dugo? Tu? Na kamenu? Gdje ćemo danas? - obasipa me pitanjima moja mala Sylvia, a onda se zagleda u zidine zarasle grmljem i mahovinom. No ne gleda ih kao nešto neobično, naviknuta na slične prizore u sarajevskim kvartovima, umrlima u bombardiranju od kog smo netom pobjegle. Gledam je: vraćam li se odnekud, ili nekuda odlazim? U njezinu profilu lik je moje majke! Njezinu znatiželju vrlo brzo razbuktava raj lipnja, modro nebo nad borovima, tišina, i ona potrči proplankom u potrazi za novim cvjetovima koje će položiti na grob svoje bake i djeda.

Ništa joj ne odgovaram, a ona nastavlja:

- U kojoj su kući živjeli djed i baka? - pita pokazujući na bršljanom prekrivene zidine.

- Tu - odgovaram tiho i ulazim. Sa šapatom jablanova iza ramena. Ulazim pitati majku što je rekao stari liječnik. Tada me, sjećam se, tata zovnuo. Dođi, rekao je i slabašnom, koščatom rukom me zagrlio. U njegovim očima - nikad ih neću zaboraviti - stajao je neobičan sjaj te večeri. Kao da je silazio nad more života predamnom, sa strepnjom dodirujući zamke, raskrižja, tuge i radosti mojih dalekih, još negaženih putova. Je li imao potrebu da sakrije suzu koja mu je toga trenutka zaiskrila u oku? Tek, njegov pogled odveže mi rukovet sjećanja: Ogrnuti tamninom on i mama stoje nijemi nad sinovljevim kovčežićem za raj. Osam mi je godina bilo... I sjećam se: mama i tata su se veoma teško mirili s tim gubitkom. Pamtim davne, djetinje snove: ponovno se igram s malim bratom. Noć je, a mi trčimo za bijelim leptirima, majka je s povjetarcem lipnja na vretenu, ozarenim licem okrenuta našoj sreći i nestašluku koje nije znalo pitati: Što je to BITI?

Sunčice... - jeknulo je još jednom iz jame u koju se spustila velika crvena lopta na zapadu. Otac je zaklopio oči. Držeći me u naručju. Zadnji put. Slušaj majku... Ona će ti... trebati... Da odrasteš... Ja... - htio je još nešto reći. Jači i glasniji je bio vir, veliki vir koji je progutao radost moga djetinjstva. *Memento homo* - odjeknula su brda. Okamenila sam se. Nešto mi je i plač presjeklo. Mamice, mamice moja - provalilo je iz moje dječje duše. Zagrlila sam je. I plakala.

Ne znam jesam li zaspala te noći, ali sam čula majčin glas: "Umrijet ću... Noćas. Odlazim... Eno, čujem korake... zove me moj maleni... to je on, moj anđeo..."

Dvije susjede u crnim maramama okrenule su se prema njoj. Pa prema meni. Jedna me je uzela u naručje i tješila. Pamtim crninu njezinih grudi na koje sam lila suze.

- Što će moja Matija? Gdje će i kome će? Izvedite mi je na put. Moju siroticu. I vas će Bog pogledati - šaptala je glasom koji je preklinjao.

Ne znam jesam li zaspala te noći. Ni danas ne znam je li to bio san. Ali ni mame više nije bilo. Nigdje. I nikada.

Ujutro rano, još je bila noć, našli su me iznad kuće, samu, pod jablanima. Sklupčanu na kamenu. Na mom Kamenku. Sjećam se ruku koje su me povele u kuću. Te su ruke bile drukčije od maminih i tatinih, od onih koje me nikada više nisu zagrlile. I sjećam se zvijezde toga ranoga jutra, velike sjajne zvijezde, nisko nad čemerikama.

* * *

Bijaše li svibanj kad sam mahnula na pozdrav pustoj kući, kamenu, nijemim grobovima? Pamtim - zelenio se jasen uz puteljak kojim smo odlazile. Davno. Prije više od 40 godina. Ja i moja tetka. Tako sam zvala susjedu koja me odvela. Daleko...

Vlak je brzo stigao i brzo napustio malu postaju. Napolju su listale šume, promicala stabla... a ja sam tiho plakala, naslonjena na prljavo prozorsko staklo. Moja tetka je razgovarala sa suputnicom. Iz toga razgovora, začudo, upamtila sam jednu rečenicu: "Umrijeti ne znači ugasiti svjetiljku, nego staviti je ustranu jer sviće zora." Ponavljala sam je uz ritam kotača po tračnicama koji su me uspavljivali. I gle, ubrzo, preko velikog sunčanog polja potekoše obrisi maloga bića. Ljudskog. Potom jasno vidim - to je on, moj brat. Ali vlak je brži i odmiče... Ustajem, letim, dohvaćam ga rukom i dugo zajedno lebdimo. Trzaj vlaka bio je naš pad, bez bola. I moje buđenje u nepoznatu, dalekom gradu.

U kom sam rasla. Rasla s knjigama. S ambicijama. S uspomenama. S potrebom sve češćih susreta sa zavičajem, susreta čiji sadržaj nisam ni stizala razumjeti, zanesena žurbom i urbanom filozofijom, te sam i sama sebi u seoskim idilama bila nerazumljiva, strana poput divlje ptice odnekuda doletjele i programirane (da se brzo vrati).

Rasla s pitanjima dolazi li se do mudrosti i sreće jedino na trgovima, zapljusnutim informacijama i svim mogućnostima samoostvarivanja.

Na trgovima? Na putima?

Nije li to ona nekoć neispisana knjiga moje budućnosti nad kojom je moj otac strepio, oni putovi koje je, ostavljajući nas same na svijetu, htio dotaći, dosegnuti, odgonetnuti do kojih luka će stići valovi plavih čuperaka njegove male Matije?

Sunčice... ponavljala su sjećanja, godine tako brzo pretrčana života.

Sjedim, zagledana u iskon. Naslonjena na jablane kojih nema, i dok se večernji vjetrić provlači kroz sablasno puste zidine, čujem majčin šapat: "Korača moj maleni, to je on!" Sjedim, u valovima proljeća koji njišu zvijezdu, veliku zvijezdu nad jablanima moga djetinjstva, daleku i sjajnu Proximu Centauru.

Rajka ANĐELIĆ MASLOVARIĆ

Okripit se u tete Vice!

Vice moja!
zermono droga
iz Varboske,
na moru - lipog mista.
U vos arja friška,
a kuća ni tisna.
evo ti Rajku Šajen.
Slabušna je,
neka joj ist dojen.
u tebe:
grožja, smokov,
svake kriposti Božje.
Kripost joj triba,
kozjeg mlika.
u tvojoj dobroti,
znon, ništa joj neće falit.
Ni loni joj ni falilo,
bila je dobila koje kilo.
i od ljubavi tvoje,
koji dek dobije -
vroti se rumena i lipa.
od njezine fole
suza mi gre.
Tako je govorila mat moja.
svako lito.
jo bi je slušola,
tetu Vicu volila,
opet njoj tila.
Onako stora -
u for je parvi put
iz Varboske auton dohodila
vidit moju mat,
ća se grubo razbolila.
onda i ona portila
za ne baš puno vrimena.
fola joj za lipe done,
za svako kilo - za kozje mliko.

Jutrenje, jedno

"Živjeti - to je
rađati se polako"
(Antoine de Saint-Exupéry)

Klara se zagledala u korice knjige koju sam upravo bio spustio pored sebe. Htjela me nešto upitati ali je, podsjetivši me da je davno prošla ponoć, samo naslonila glavu na moje rame.

Kroz prozor brzog vlaka gledao sam bregove i šume kako galopirajući odmiču, čas uranjajući u tamu, čas u koprenu sivila pod zvijezdama, u daljini. Činilo se kao da smo sami u svemiru, ja i moj lik u okviru zamagljena prozorskoga stakla. Htjedoh se zapitati što sam još novo "otkrio" buljeći u svoj odraz u noćnom prozoru, kad su se lagano otvorila vrata s kojih su poput lepeta malog noćnog leptira zašumile nečije kretnje i glas:

- Je li slobodno?

Osmjehnuo sam se i neočekivanoj suputnici pokazao rukom na veličinu praznoga kupea koji je, jureći kroz tamu ljetne noći, sada u ozračju njene neobične ljepote postao prijatniji i topliji.

Smjestivši se, elegantnim pokretima izvadila je kutiju s posljednjom cigaretom, te kresnula upaljačem koji je među lijepim, njegovanim prstima, umjesto plamena proizveo stotinu iskrica. Pogledala me modrim očima:

- Oprostite, imate li šibicu? - učtivo mi se i tiho obratila, pazeći vjerojatno da ne probudi Klaru koja je, bilo je očito, spavala dubokim snom.

- Mislim da nemam - odgovorio sam. - Nisam pušač. Ah, da, imam tu nekakav upaljač. Ponekad ga nosim.

- Da ugasite mrak, ili...?

- Baš tako - odgovorio sam, ne snašavši se poslije njene duhovite primjedbe. - A i svijet je pun mraka, zar ne?

S uživanjem je konzumirala prvi dim.

- Da, mnogo je tame u svijetu - odgovorila je.

- Tama je zapravo u ljudima - kazao sam smatrajući da potkrepljujem njenu tvrdnju. - Otuda je i svako zlo koje nas pritišće, sva ta mržnja koja nas okružuje, koja je zarazila svijet. Pa, zlo zapravo i vlada svijetom. Postoji li onda uopće DOBRO? - pitao sam više za sebe.

- Da ga nema - brzo je odgovorila - ne bi ni zla bilo kao njegove suprotnosti, a time ni Boga kao najvećega dobra.

- Hoćete reći - ustrajavao sam - da postojanje zla potvrđuje postojanje dobra, pa i nekog apsolutnog dobra?

- Upravo to. Jer, dozvolit ćete, ništa u svijetu nije *po sebi* ni dobro ni zlo. Nešto je takvo *samo* u odnosu na nešto drugo.

Sparina je bila sve nesnošljivija.

- Prošla noć je bila mnogo svježija - brišući čelo željela je promijeniti temu.

- Znači putujete već dvije noći?

- Neprestano. Na neki način - rekla je otvarajući knjigu na mjestu označenu ljubičastim papirićem. Iako u osvjetljenu kupeu, nisam mogao pročitati naslov.

Čudno, rekao sam za sebe, ali kao da sam znao da će se ova djevojka pojaviti...

Tada me pogledala:

- Jeste li vi prorok?

- Kako to mislite? - pitao sam začuden.

- Pa, očekivali ste me...

Tajac. Samo je noćnu tišinu jednolično rezao hod kotača.

- Prije nego što ste ušli, tu sam knjigu vidio u nečijim rukama, u tvojim rukama... Iris!

- Vi znadete moje ime?!

- Ti si moja... sestra - izustio sam i šapćući nastavio: - Kad si umrla imao sam pet godina. Ti dvije. Ti dvije, ponovio sam pitajući se: zar se može rasti izvan vremena? Ostali smo ja, mama, tata i tvoja humka... koju su prekrili snjegovi i uspomene. Daj mi ruku. Pa to je prsten naše majke.

- Dala nam ga je. Znam, čudiš se. Ali takvim putem se ne dolazi do istine - rekla je trznuvši se zbog muzike koja je naglo provalila s tranzistora iz susjednoga kupea. Je li to muzika... ili krik? - upitao sam se vidjevši krv na njezinu prstu na kojemu je do maloprije stajao zlatni prsten. Do mene su dopirale vijesti. Negdje u Hrvatskoj rasplamsavao se rat. Govorilo se o mrtvima, o razaranjima, o progonima. Očekivao sam da tamo gdje sam putovao neman rata nema što tražiti.

- A ako ipak dode - rekla je Iris kao da je čitala moje misli. Rekla je i - otišla. Kamo? Možda sam zaspao kad je izašla. Ne! Kao da je nije ni bilo? A ruka koju sam držao? A prsten? A razgovor? Protrljao sam oči. Istovremeno izvlačeći svoju ruku iz moje na kojoj se sjajio prsten moje majke, Klara se budila.

- Konačno smo ga našli! Zamisli, koliko vremena - zaustila je i zastala pogledavši moje prazne prste. - Gdje je...?

- Tko? Iris? Ne znam - odgovorio sam brzo - ali bila bi istih godina kao ti, Klara. I ona bi sad imala 20 - promrmljao sam utisnuvši prvi jutarnji poljubac na njene tek probudene usne. Nije me razumjela. Ni ja ništa nisam razumio, ali kao da sam čuo majčin glas: "Jednom kad mene više ne bude", rekla je, "neka vas ovaj prsten sjeća na... sjeća na..." muklo su ponavljali kotači.

Klara me začudeno gledala, a ja sam gledao crnu noćnu jamu iza prozora na kojemu su se jedva primjetno počeli ocrtavati prvi zraci zore.

Svanjivalo je blago jutro ljetno. U našim očima, kretnjama, nad zelenim, mirnim šumama Bosne.

Stjepan BABIĆ

Na Božjim putovima - XV

Partizan

Tko je zapamtio posljednji naslov, *Klerik*, iznenadit će se ovomu jer je skok velik, gotovo nevjerojatan. A ipak, bio sam i partizan.

Unatoč velikim zbivanjima u svijetu i oko nas, u našem novicijatskome životu kao da se ništa nije zbivalo. Vrijeme se mjeri po zbivanjima, a kako vanjska zbivanja do nas nisu dolazila, nisu narušavala naš mir, a u našem duhovnome životu nije bilo posebnih dogadaja, vrijeme kao da je stalo. Veza s mojima bila je prekinuta i kad sam mislio na njih, mislio sam u molitvama za njih.

Takvo idilično vrijeme nije dugo trajalo, ni četiri mjeseca. Grom je udario u našu zajednicu i tako je razorio da se nikada više nije sastala u istome sastavu iako se poslije još neko vrijeme nastavila na istome mjestu i u istome duhu. Partizani nisu mogli dočekati kraj rata da izdrže u svome licemjerju. Ostaviti takvu zajednicu sa svojim djelovanjem na okolni narod, bio je prevelik izazov za njih. Počeli su širiti demagošku parolu: dok narod ratuje, tu, u srcu oslobođenoga područja, da se izležava tridesetak mladića sposobnih za rat, nije pravedno ni pošteno.

I 22. siječnja 1945. pozvaše nas u Daruvar na regrutaciju. Pamtim jer je bilo Vincetovo, dan kad se u Oriovcu, i širom Slavonije, slavi vinogradski i vinogradarski svetac sv. Vinko. One slabije proglasili su nesposobnima, mislim da nam je liječnik bio sklon, a dio su unovačili. Većina je bila raspoređena u pozadinu na razne poslove, a samo nas pet: Buturca, Oluića, Paukovića, Selaka i mene, kako kaže Lojzo Buturac (Dvadeset četiri dana kod drugova partizana, Marulić, 4/1996), odredili su za brigadu. Poslali nas u Dopunski bataljon, Lojzo kaže 40. divizije VI. slavonskoga korupsa, u selo Cjepidlake, ne znam sada Donje ili Gornje. Seljaci ga zvali Cjeplake, odmah sam pomislio da je to zato što ih je bilo stid što su cjepidlake pa iskrenuli ime da zatru to ružno značenje. U jednoj seljačkoj kući našlo nas se dvadesetak, većinom seljaka iz obližnjih sela. Pripremali su nas za borbu, ali su pripreme bile veoma slabe, rasklapanje i sklapanje puške, nešto teorije o pušci i straži, noćna straža, politička nastava, za mene jadna, i to je bilo uglavnom sve.

Ne bi bilo teško da nije bilo jedne nevolje. Bojeći se zime, ponio sam deku, a osim zimskoga kaputa obukao sam ona dva nova odijela što sam ih donio u salezijance, a odijela nismo skidali, nego smo u njima spavali i onda su došle uši. Na stotine uši. Dobar dio dana trošili smo na trijebljenje. Koliko ih god otrijebili, nikako da ih bude manje. Kao da su navirale iz zemlje. Ako nisu iz zemlje, a ono su iz slame na kojoj smo spavali, a kako i ne bi jer tko zna kad se zadnji put mijenjala. Kad sam vidio da je trijebljenje uzaludno, brzo sam odustao. A tko da ih i otrijebi iz dvaju odijela. Trijebio-ne trijebio, istrijebiti ih ne možeš, a kad je tako, onda je bolje ne trijebiti, bar se uzalud ne mučiš. Čini mi se da su još neki intelektualci prestali trijebiti. U tome se vidjela razlika izmedu seljaka i intelektualaca. Seljaci nisu prestajali trijebiti. Bolje i to nego ništa ne raditi. Mi smo intelektualci raspravljali. Sad tu intelektualac ima široko značenje, svatko je u toj

prigodi bio intelektualac ako je samo malo više pomirisao školu, pa makar bio i propali đak, a komunisti su to često bili. Oni su bili intelektualci po pozivu. Među nas dvadesetak bilo je malo komunista, a tko je i bio, mi obični smrtnici nismo znali tko su, oni su bili tajna organizacija, naslućivali smo samo po tome kakve su ideje zastupali. Budući da smo mi salezijanci bili neke vrste svećenici, nosili smo i kolar, nametala se tema o popovima. Svećenik je za komuniste bila prefina riječ, govorili su samo o popovima, i to o njima kao o lopovima, jer eto sama se po sebi nameće poredba kad se i jezično podudara: popovi - lopovi. Jasno je da smo ih branili kako smo znali. Nepoštenih ljudi ima u svim zanimanjima, ali među svećenicima najmanje.

- Vi, salezijanci, vi ste narodni svećenici, brinete se za narod, ali malo je takvih. Popovi doduše ne kradu i ne varaju, ali žive ko begovi, misle samo na sebe, na svoje domaćice i svoju djecu.

I odmah bi stali nabrajati kako svaki ima ženu pod firmom domaćice, ili negdje u selu ljubavnicu, obično imaju i djecu.

- A to je i normalo - dodavali bi tobože s razumijevanjem. I oni su ljudi.

Tu mi je bilo već teže, ta mi strana života nije bila poznata, a oni bi navodili i konkretne primjere. Seljaci su obično šutjeli. Među nama je bio i jedan željezničar iz brodske Ložionice, dobar znanac moga oca, nije komunist, ali je pomagao partizane pa kad su to otkrili, morao je pobjeći, zapamtio sam ga po dobroj željezničarskoj bundi. Rekao mi je da ne bi došao da nije morao, dao mi je znati da je na našoj strani, ali je i on šutio.

Kad smo došli na nadbiskupa Stepinca, na moje veliko iznenađenje nisu imali ružne riječi za njega, jedan ga je partizan hvalio na sva usta:

- On je pravi svećenik, narodni svećenik. Takvih svećenika nama treba, ali je takvih kao Stepinac malo.

Partizanima je vjerojatno bilo poznato da je govorio protiv ustaša. To je bilo toliko značajnije što to nije govorio obični partizan, nego neki politički istaknutiji. U kakvu su neskladu bile te riječi s onima koje su o nadbiskupu Stepincu govorili poslije rata. Kad su ga tada napadali, meni je bilo žao što branitelji nisu pronašli nešto pisano u tome smislu pa im to stavljali pod nos jer mora da su o njemu za rata i lijepo pisali kad su tako govorili. Koliko se sjećam, svećenik Živko Bezić u svojoj knjizi *U sjeni krematorija* piše da su partizani nekada lijepo pisali o Stepincu. To je trebalo pronaći pa iskoristiti.

Ta idila nije dugo trajala. Samo četrnaest dana. Prema Lojzinu sjećanju još manje, samo osam-devet dana. Jednoga su dana pokupili cijeli Dopunski bataljon i poveli ga u borbene jedinice. Duga kolona od kojih 250 ljudi, Lojzo misli samo oko stotinu, ali se meni moj broj čini točnijim, krenula je za tim jedinicama, ali teško da se s njima sretne. Tu su na ratištu bile ustaše, Nijemci i Kozaci nadmoćni pa su partizani samo bježali. Išli smo cijeli dan i navečer oko osam sati došli u Grubišno Polje. Oni koji su nas pratili, Lojzo piše da je bilo desetak partizana s puškama "na gotovs", nisu nas imali komu predati da se razduže, a nisu nas smjeli nikamo pustiti, ni na spavanje jer su znali da ćemo se razbježati, a onda će stradati što nisu izvršili svoj zadatak. I tako smo stajali na cesti dok su oni tražili rješenje, sve do deset sati na večer. Zima je sve više stezala i mi se stali buniti. Brzo su potražili mjesta za spavanje nastojeći da to budu što

veća kako bi u njih strpali što više ljudi i tako ih lakše držali na okupu i oku. Nas pet i još toliko donekle odabranih smjestili smo se kod župnika. Donijeli su slame, kao za Božić, soba topla i spavanje je bilo ugodno. Sutra ujutro oko osam sati postrojili nas na cesti, ali se većina razbježala. Stajali smo tako dva sta, a oni skupljali bjegunce. Krenuli smo kad su skupili sve što su našli i kad su izgubili nadu da će ikoga još naći, a bila nas je jedva polovica, stotinjak ljudi. Od bijesa htjeli nas odmah odvesti na bojišnicu, ali se jedan časnik usprotivio.

- Kud će odmah pa na frontu, nenaviknuti, bez oružja, pola će odmah poginuti. Čekajmo dok se jedinice vrate s fronte.

Odveli su nas u selo Grbavac, razmjestili po kućama i čekaj da se borci vrate s bojišnice.

Nas desetak opet smjestili u neku bolju kuću, sjedimo u sobi i opet raspravljamo o popovima i o Stepincu. Izađem ja iz sobe u kuhinju, a domaćica se sva stresla od straha. U kuhinji je bio jedan krevet, a ona ispod jastuka vadi neki letak i daje ga onomu željezničaru. Kad je vidjela da sam to ja, još sam nosio kolar, ohrabri se i jedan dade i meni. A to je bio letak-propusnica kojim hrvatska vlast poziva Hrvate da napuste partizane i da se vrate. Kakva hrabrost! Da je umjesto mene bio tko drugi, ode joj glava. Ostalo mi je u sjećanju da je bila Madžarica, a Lojzo, koji bolje pamti imena, piše da se obitelj zvala Balog i da je ta žena svakomu od nas petorice salezijanaca dala po jedan takav letak.

Kad sam spomenuo kolar, moram reći da mi se na jednome spavanju slomio pa sam ga skinuo. I to mi je bilo drago, ne zato što bih se tako zatajio svećenišvo, nego što još od Hrvatskoga radiše nisam volio biti obilježen.

Napokon se sreli s jedinicom, mislim da je to bila jedna četa 18. slavonske brigade i uklopili nas u jedinicu. Ja sam dodijeljen jednomu mitraljescu kao drugi pomoćnik i dobio pušku, talijansku trometku, ali bez metaka, ne što mi ih ne bi dali, nego što ih za nju nisu ni imali, i tako postao jedini pravi borac, ostali su postali bolničari ili pisari, dobili neborbena zanimanja. Dobio sam i naprtnjaču punu streljiva za strojnicu.

Desetar je bio mlad momak, kojih dvadeset pet, dvadeset osam godina, šutljiv, mrk, strog, komunistički svjestan. Kad sam dobio pušku, odmah sam prosvjedovao, što će mi puška kad i onako ne ću pucati, ali se on nije dao krstiti. Odem komesaru i kažem mu da mi ne treba puška, a on reče da je nosim dok ne nađu nekoga komu bude trebala pa ću mu ju dati.

Mitraljezac je bio zanimljiv čovjek. Imao je kojih sedamnaest, osamnaest godina, bez ikakve ideologije osim ratne. Strojnica mu je bila drága kao drâga, mislim da ni djevojku ne bi tako volio kao što je volio strojnicu. Njegovao ju je, mazio bolje nego što bi djevojku. Ratovao je zdušno, bez razmišljanja za koga ratuje i zašto ratuje, važno mu je bilo da ima strojnicu i da puca, u koga, to mu nije bilo važno. Ratovao je za onoga tko mu je prvi dao strojnicu u ruke. Svejedno tko to bio. Da su to prvi učinili ustaše, ratovao bi za ustaše. Prvi put da sam se sreo s tako nesvjesnim čovjekom.

U prvoj bitki nisam bio jer smo se stalno povlačili, čak i bježali. Jedne večeri, partizani su napadali samo noću, trebalo je zauzeti neko selo, a pred njima ciglana. Nisu znali ima li koga u ciglani. Dogovaraju se da pošalju manji odred da krene prema ciglani pa zapuca. Ako je tko u njoj, uzvratit će, ako nije, prići će malo bliže pa opet zapucati

i tako sve dok ne vide na čemu smo. Traže dobrovoljce, ali nitko ne će. Počnu odredivati pojedince, ali se svi izgovaraju. Dodu do mene, a ja kažem da ne mogu, da imam praznu pušku.

- Uzmi drugu.

- Ostavi njega - reče netko iz mraka.

I tako me te večeri mimoišlo vatreno krštenje.

Jednoga popodneva zauzmemo ležeće položaje u šumi i raspali. Moj mitraljezac puca, sve granje pršti, ali ja ne mogu zaključiti na koga pucamo. Pitam desetara, a on mi kaže: Na bandu, ja pitam gdje je, a on kaže: Tamo naprijed, ali ja nisam vidio nikoga niti je tko po nama pucao. Ako i puca, puca visoko jer se krši granje krošanja, ali meni se čini da je to od naših metaka. I tako ni tu bitku ne mogu smatrati vatrenim krštenjem.

Jednu večer zanoćili u Velikoj ili Maloj Barni. Našu desetinu zapala kuća na kraju sela, a s njom i straža. Negdje u zoru budi me dežurni i šalje na stražu.

- Ne mogu, imam praznu pušku.

- Ne izmotavaj se, uzmi punu i na stražu.

Nije mi preostalo ništa drugo nego uzmem svoju pa pred kuću. Smijenim stražara i stojim. Nikakvih uputa, a malo znanja. Od stražarskog mjesta bila poveća uzbrdica, ja stojim, gledam u nju ne znam što ću ako tko naiđe. Ne znam što je iza uzbrdice. Naiđe jedan čičica i kad me ugleda, ode iza kuće, a ja sretan da nije prošao pokraj mene jer ne znam što bih.

Malo zatim evo seljačkih kola teško natovarenih kojekakvim stvarima. Vuku ih volovi, a prate ih dvije mlade seljačke žene, možda i djevojke. Idu one prema meni, a ja vičem: Stoj! Žene zaustavljaju volove, a volovi ne staju. Vičem: Stoj, pucat ću!, a žene dobro uprle u lijevče da zaustave kola, ali nisu uspjele, volovi ili nisu htjeli ili nisu mogli stati na nizbrdici zbog tereta na kolima i tako se kola dokližu do mene. Pitam ih ja:

- Kuda ćete?

- Bježimo.

- Pred kime bježite?

- Pred ustašama.

- A zašto?

- Kakav si ti partizan kad pitaš zašto bježimo pred ustašama.

Što da na to kažem pa ih pustih da produ. Ionako nisam znao što bih drugo učinio.

Zamalo evo jednoga čovjeka, kojih pedeset-šezdeset godina, snažan, dobro obučen, kratki kožni kaput, ja vičem stoj!, a on ne staje. Ide ko i volovi. Vičem ja: Stoj! Pucat ću! Vidi on da ne skidam puške s ramena, a što ću je i skidati kad je prazna. I tako on dođe do mene, a ja ga pitam što ne staje.

- Što ću stajati, zar ne vidiš da je već dan.

- Vidim, ali mene su postavili da tu stojim.

- Samo ti stoj - reče i prođe.

Zamalo me dežurni pozove u kuću.

Jedan momčić bez oružja kad je čuo da neću pušku, oblijetao je oko mene da mu ju dadem. Imao je jedno petnaest-šesnaest godina, a bio je tako malen kao da ima jedanaest-dvanaest. Ja odem do komesara i pitam mogu li mu dati, on kaže daj i ja je dadem. Talijanska je trometka bila duga puška, čini mi se da je bila duža od onoga tko

ju sada nosi, a on sretan da ne može biti sretniji. Sreću mu je malo kvarila činjenica što nema metaka, ali se nadao da će ih dobiti. I jednoga dana evo desetara. Nosi desetak šaržera, a ja mu kažem:

- Daj onomu momku tamo!

On dade i ne zapitavši zašto. Kad me dan poslije vidio bez puške, zapita gdje mi je puška, a ja kažem: Idi pitaj komesara! On ne reče ništa niti me je poslije ikad išta pitao, i tako je bilo riješeno pitanje moje puške i moga pucanja. No nisam podnosio ni što sam morao nositi streljivo. Ne samo što je naprtnjača bila teška, nego zato što sam tako pomagao partizansku borbu. Od prkosa nikad nisam htio sam naprtiti naprtnjaču, nego sam zvao desetara da mi pomogne. Vidio on da prkosim pa mi reče da mogu, a ja da ne mogu.

- Možeš, strijeljat ću te ako je sam ne staviš.

- Evo strijeljaj! - isprsim se pred njega, a on zastane, zamisli se na trenutak, šutke uzme naprtnjaču i pomogne mi da je stavim na leđa. Otad mi je uvijek pomagao, ali šutke. A razgovarati i onako nismo imali što.

No to meni nije bilo dosta, nego sam natrpao džepove metcima i kad smo išli noću, bacao sam ih u grmlje i tako mi je bilo lakše i srcu i leđima.

Da strijeljanje nije bila šala, moram ispričati jednu zgodu iako danas nisam siguran je li se dogodila ili nije.

Uhvatili jednoga momka nešto preko dvadeset godina negdje daleko od jedinice. Preslušava ga komesar ili zapovjednik, ne znam više.

- Kud si pošao?

- Kući.

- Zašto?

- Da vidim majku.

- Zar ti ne znaš da je u tvom selu banda?

- Ne znam.

- Lažeš! Znaš! Išao si da prebjegneš. Evo ti.

Skini šmajser i ustrijeli ga.

To o strijeljanju dugo je bila moja istina, zbog toga sam poslije odlučio bježati iz Zagreba, a sada više nisam siguran da se to dogodilo. Potpuno sam siguran u prvi dio događaja i u sadržaj prvih šest rečenica, gotovo i u same riječi, u sedmu i daljnje rečenice nisam siguran ni u riječi pa ni u sadržaj, siguran sam samo u smisao, osim zadnje, a za ostalo sada sumnjam da se dogodilo, ne sjećam se krvi, ne sjećam se pada, odnošenja niti se sjećam da sam se toga ikada sjećao. Sada mi je i čudno i to, ako se taj događaj zbio, da to nije nimalo utjecao na moju odluku o bježanju.

Sve noći što sam bio u ratnoj jedinici, bile su tamne da se gotovo ništa nije vidjelo. I jedne tako crne večeri oko devet sati rasporediše nas rubom neke šume u razmaku od kojih dvadesetak metara na mrtvu stražu. Niti nam kažu zašto niti što ćemo raditi ni dokle, ništa. Stojim ja tako sam, buljim u mrak i slušam. Po zvukovima i svjetlucanjima zaključim da je blizu neko selo, ni trideset-četrdeset metara udaljeno od nas, da je u njemu vojska, najvjerojatnije ustaše. Zaključim ja da je to prilika da pobjegnem. Ali između šume i sela grmlje, a malo dalje put koji spaja šumu i selo. Odlučim putem. Krenem i nabasam na stražara koji je bio do puta.

- Kako si se usudio napustiti stražarsko mjesto?! - zapita me s prijekorom u glasu, ali šapćući. Nisam se uplašio, nego sam mirno rekao:

- Došao sam se raspitati tko je u selu, a ionako ne znam zašto sam na straži. Znaš li ti?

- Šuti i vrati se na svoje mjesto!

Vratim se i razmišljam što ću. Napast da pobjegnem jâča u meni. Tih tridesetak metara provući ću se i kroz grmlje i onda sam spašen. Ako već treba ratovati, ratovat ću na pravoj strani. No još nisam mogao ništa pravo ni smisliti, a već nas povuku s i onako besmislene straže. I tako taj prvi pokušaj bijega osta u samoj namisli.

Marko MALIĆ

U mramorju

Čuješ li me kako plačem
po bukovoj mladoj šumi
moja suza pada.
Po zidini Blagaja i Hodidjeda,
Bobovca i Grabuna,
kao siva kiša šara.

Čuješ li me kako zovem,
bogumil tvoj,
spaljena doma,
zagažena žita
i oteta stada.
Čuješ li me mrtvi dide
pod kamenom lednim.
Čuješ li me kako plačem
ko'krstjanin posni, duše tvoje,
u mramorju razbacanom.

Čuješ li me kako jecam
načet sabljom, mržnjom i pohlepom,
po srid srca virnog.
Čuješ li me starče mrtvi, bezimeni,
čije ime sivi lišaj zbrisa:
"Di smo, tu smo da nas zatru."

Ruža SEVER PLEŠNIK

U vinogradu

Tati

Jedva si se vukao
uz brijeg dok si se penjao,
no još si me upozoravao
na maglice, cvijeće i bobice,
il' žute listove i sočne grozdove.
Na kleti, još svakoj znaš ime,
i što sve moramo završiti do zime.

A kad smo se dovukli do naše livade,
dodirnuli plave i žute grozdove,
a pogled upijao trag Lonje i sive prostore,
svakom si riječi mamu milovao,
jer tu si se s njome o sreći snivao.

I jedna sitna kap je krenula
ispod očala po bori kliznula,
a usna je malo zatitrala
dok kap je s brade padala.

Znao si da je to zadnja jesen
i zadnji pogled s brijega
i da nas čeka rastanak
prije dolaska snijega.

Sebastijan

Postrojena vojska stoji mirno. Car polako korača i ponekada upita: "Jesi li ti Ilir? Kad dobije odgovor: "Jesam!" Zapovijed: "Izidi iz stroja! Odjednom ugleda: "Mladić kao vitki jablan, tajanstvenih-vatrenih očiju, odvažnog držanja, samosvjesna pogleda..." Odmah odluči da i njega uzme, te ga upita: "Odakle si?!" A vojnik odgovori: "Iz Galije." Zatim zapovjedi: "Izidi i ti; ne moraju biti sve Iliri."

Kada je sakupio dovoljno za tjelsnu stražu, naredi časniku: "Odvedi ih u palaču!"

Dioklecijan se nije prevario u izboru Gala-Sebastijana. Svojom bistrinom nadmašio je sve ostale i uljudnošću omilio svima, najviše caru. Što mu god zapovijedi, ništa mu nije teško. Spozna car kako je po nekim vrlinama sličan njemu. Sebastijan je toliko uznapredovao u zvanju da je postao pukovnik, te ga car imenuje zapovjednikom tjelesne straže. Od tada često s carem putuje.

Kad je car iz svoje prijestolnice Nikomedije došao kod Salone da obiđe gradnju svoje palače i odmorišta, šetajući po 180 metara dugom južnom zidu što izlazi iz samog mora na 50 stupova-reče: "Pogledaj ljepote: more pod nama kao plavo ogledalo! Takve miline nema nigdje u mojem carstvu." A Sebastijan odvrati: "Veličanstvo, nema onoga kojega neće oduševiti ova ljepota i Vaše blizina."

Ispred njih u moru mnogo teretnih brodova i bezbroj mornara i gradevinara koji se dozivaju na raznim jezicima. Uz obalu doplovilo nekoliko ogromnih splavi, Feničkih jedrenjaka i dvoveslaca Liburna: iskrcavaju kamene stupove kao stabla, a Sebastijan zadivljeno upita: "Odakle Vam, Veličanstvo, ovako raznobojni stupovi?" A car odvrati: "To je iz faraonskih gradova Menfisa, Thebe i Saisa u Egiput isklesano prije četrdeset stoljeća i u osvajačkim ratovima razrušeno ležalo stotinama godina čekajući da ih JApokupim i njima ukrasim hramove Boga Jupitera i Aenselapija. Dovezao sam i granitnu sfingu da vjekovima stražari uz hram Jupitra pred mojim mauzolejem. A do tada ćeš ti stražariti kao živa sfinga sa svojim čudnotajanstvenim pogledom." Sebastijan odvrati: "Zahvaljujem neizmjerno, Vaše Veličanstvo, što sam zaslužio takvo povjerenje. Vaša mudra uprava i pravedni zakoni - uz Vaše junaštvo poznato svim susjedima našeg moćnog carstva, osiguralo je dugogodišnji mir." A car će: "Kada sam vlast sa senata prenio u svoj kabinet: sudce sam obvezao točnošću i u jednom ukazu objavio: "Neću dijeliti povlastice koje bi drugima bile na štetu! Robovi nisu više odgovorni za dug svojih gospodara. Djecu sam obvezao da skrbe za svoje roditelje, a ne smiju svjedočiti brat protiv brata, rob protiv gospodara, sin protiv oca, dok roditelji ne smiju više darivati, prodavati ni zalagati svoju djecu. Mnogobrojnim ukazima zaštitio sam obitelj i imovine svojih podanika." Sebastijan odgovori: "Ali Rimljani Vam nisu naklonjeni!" Car će na to: "Jer nisam od rimskih patrijcija! Kao Ilir zvao sam se Dukljan iz Duklje, a onda sam zbog višeg zadatka latinizirao svoje ime: To je moj jedini ustupak. Kao sin oslobođenaroba ukinuo sam i Talijanima povlastice (stare četiri i po stoljeća), te plaćaju porez kao i ostali pripadnici carstva. Osnovao sam četiri nove prijestolnice i Rimljanima se ne udvaram. Ne volim gmizavce ni puzavce, već hrabre na bojištu. Samo me zabrinjavaju kršćani što izbjegavaju građanske dužnosti, pa su mi nejasni."

Daljni razgovor prekinu glasnik najavljujući posjet prefekta grada Salone. Da je u tom momentu car pogledao Sebastijana, zapazio bi zarumenjeno lice i nabrano čelo...

* * *

Kada car stigne u Nikodemiju, dobije odgovor proročišta Apolona iz Mileta: "Neprijatelji bogova imaju se uništiti!" Cesar Galerije s veseljem se uzšetao te reče: "Eto, Veličanstvo, i bogovi žele da uspiješ, kako sam i ja predlagao", te napeto proučava izraz careva lica. Dioklecijanovo lice se namrštilo, obrve strše kao ježeve bodlje, a oči nemirno sijevaju. Rukom preko čela rastjeruje sitne kapljice znoja i najednom reče mrzovoljno: "Nisam zadovoljan s odgovorom proročišta! JA želim kršćane pokoriti bez prolijevanja krvi! Hoću crkve porušiti, knjige zapaliti, sveta mjesta sa zemljom sravniti, a svećenike rastjerati i tako vjerničko društvo obezglaviti. Zabranjujem sastajanje i proglašujem progonstvo kršćana!!!"

Odmah mu uhode dojavljuju: "Jedan kršćanin iskida ukaz, drugi željan mučeničke smrti-obori poganski žrtvenik, treći zapali hram Kiybelin, četvrti istrgne tamjan namjesniku iz ruku. Dok jedan vojnik baci pojas uz riječi: "Neću više služiti caru kojeg prezirem, jer samo je Krist kralj..."

Car naredi: "Uhićenike spalite za strah i trepet ostalima. Pontifici neka označe sretan dan za rušenje i oduzimanje kršćanskih svetinja!!!" Oni izaberu 23. veljače 303. godine, na svetkovinu Boga Termina...

Ranim jutrom krene prefekt s pratnjom do crkve naspram carske palače a car poviče: "Srušite je!!!"

Galerije bježeći iz Nikomedije reče pouzdaniku: "Po mojem odlasku podmetni požar u carskoj palači da car posumnja u kršćane. "Nakon dva požara u petnaest dana car se poboja za svoju glavu, te u bjesnilu naredi: "Svi u mojoj blizini moraju žrtvovati bogovima! Tko neće, neka se baci u vatru ili utopi u moru!!!"

Sebastijan je hrabrio i spasavao mnoge. Irena dođe zaplakana: "Pogani mi traže sina Severa i druga mu Julija da ih ubiju. Molim te spasi ih!" On se dosjeti te reče: "Sutra neka se priključe vojnicima što kreću u Galiju."

Trećim ukazom Dioklecijanova krvoždna zvijer pobjegne caru izvan kontrole, te počnu svakodnevno padati žrtve...

Časnik Nuncijan saopći Dioklecijanu: "Vaše Veličanstvo, vjerni Vaš Sebastijan - gorljivi kršćanin - mnoge je spasio od Vašeg pravednog gnjeva." Car se strese od iznenađenja i srdžbe, te reče: "Zar on?! Dozove ga k sebi i strogo upita: "Zar si Ti, moj najvjerniji miljeniče, zavolio Krista više od mene? Ja sam Tebe uzvisio, a Ti ponizuješ moje bogove!" Sebastijan smireno odvrati: "Ja sam se Veličanstvo, stalno molio Kristu za Tvoje spasenje i sreću carevine, i ne klanjam se krivim bogovima." Car se na to strašno razgnjevi te reče: "Svežite ga za drvo i gađajte strijelama dok ne umre!" Tri vojnika privezaše ga uz stablo, a jedan upita: "Zar usmrtiti našeg prijatelja i dobročinitelja? Ako odbijemo doznat će da smo i mi kršćani." Drugi predloži: "Pazimo da ne gađamo u srce." Nakon mnogih strijela onesviješteni Sebastijan objesio glavu. U to na konju dojaše Dikolecijan, nije mu odolilo srce - zastane kod umirućeg te reče: "Svakoga čekaju muke tko ruši moje carstvo." Jedan vojnik dođe potajno Ireni i reče: "Kada padne noć, skini ga i kršćanski pokopaj da ga ptice ne iskljuju." Irena plačući sa slugama skine

Sebastijana, ali se iznenadi kad vidje da još diše. Odnesoše ga u kuću, a on - kada se osvjesti - reče: "Moram opet vidjeti cara!"

Nakon ozdravljenja (i uzaludnog odvraćanja) izide u grad na raskršće. Kada je car išao u hram, dočeka ga riječim: "Vaše Veličanstvo, opet ti trebam!" Car se okrene i strese se: Ni u većim pogibeljima nije osjetio toliki strah. Brzo se pribere i izusti: "Zar si oživio, tajanstvena sfingo?" A Sebastijan rastvori grudi i reče: "Gledaj ožiljke svojih strijela! Moj gospodar Krist poslao me da ti rećem, da je uzaludno tvoje krvoproliće. Krivobožni, grabežljivi svećenici zaluđuju ti dušu prevarom, optužujući kršćane da su neprijatelji carstva. Doživjet ćeš pobjedu križa i rušenje u prašinu tvojih bogova! I kosti će ti se zagubiti, a sfingin tajanstveni smiješak bit će tvoja zagonetka. Ući ću u tvoju savjest i - zbog smrti nevinih - kljucat te do smrti. Da nisi pred konac uspješnacarevanja zagazio u nevinu krv, bio bi među najslavnijim rimskim carevima! Slava će dopasti Konstantina koga si odvojio od oca Constancija i matere Jelene. Vjerovao si vračarima koji su Te potakli na krvopriliće." Na teške optužbe car zaurla: "Udarajte ga dok ne izdahne!"

Tako je sveti Sebastijan drugi puta mučen zbog vjere u Krista.

Iduću noć car usnu: Silna kiša iz bezbrojnih očiju mučenika, a bujica valja i donosi njegove polomljene bogove. Nad bujicom dva oka tajanstvene sfinge, a iznad toga bliještavi križ što se sve više uzdiže k nebu."Tajanstvene oči ga uporno gledaju od kojih zadrhti i u znoju probudi.

* * *

S pučine od otoka Šolte doplovio jedrenjak pred carsku palaču. Glasnik nađe cara u vrtu, te izjavi: "Završio je građanski rat, novi car Konstantin proglasio je slobodu kršćana!" Dioklecijan ispusti maškliníć iz ruke, a mrkva i peršin prosu se pred glasnika i drhtavim glasom muklo izgovori: "Sebasti-ja-ne..." te pade u nesvijest. A glasnik reče: "Vitezovi dobra pobijedili su zle sile."

Martina VAJDOHER

Dolina suza

Kraj mene nikog kad se budim, da mu pričam svoje snove i sama sebe obavijam u postelji tako praznoj...
Zašto sam te srela?...
Znam da svatko sam mora ići svojim putem, a sve ljubavi samo su mutne slike - u trenu čini ti se da je život divna bajka i onda se probudiš jednog jutra sa spoznajom jasnom da to je ipak dolina suza, kojom svatko sam korača i često neisplakanim suzama natapa je sve više. I plivamo svi polako, tonući po toj slanoj zemlji, vučemo za sobom svakoga tko naiđe...

Tea FRANCUZ

Ljubav je jaka kao smrt

U uglu male i zagušljive gostionice sjedio je priprosti, crnomanjasti čovjek obučen u prljavi, već izlizani, sivi sako. Sudeći po vanjskom izgledu pripadao je radničkom staležu. Hramao je na jednu nogu. crni su mu masni pramenovi kose padali preko očiju i zakrivali ono malo ljudskog što mu se skrivalo u škiljavim i škrtim očima. Desnom rukom držao je čašu i pio lošu šljivovicu, podbadajući neobrijanu bradu o lijevu ruku koja je bila naslonjena uz sam rub stola. On se uza sve svoje mane ipak razlikovao od drugih ljudi. On je pio da makar na tren zaboravi sve ono što mu je život u zadnjih par godina donio. U očima i pokretima ruku vidjelo se da gutajući gutljaj pića, pokušava progutati i gorke uspomene i svu tugu koje se nije mogao nikako osloboditi. Bio je od onih ljudi koji su se na sebi uvjerili da život nije igra, da nije bajka, nije san. Razmišljao je o svojoj ženi Anici i njezinu vikanju, plaču i tuzi kada se vrati kući. Vidio je i svoje petero djece koje je strašno volio, ali nije im nikada znao, a ni htio pokazivati svoju ljubav i osjećaje. Kada je mislio da je već vrijeme da se vrati kući i da mu obitelj spava, otišao je, teturajući mračnom ulicom kojom su tiho odzvanjali njegovi nepravilni koraci. Kada je već bio kod susjedne kuće, vidio je nejasni obris nekog lika pred pragom svoje kuće iz koje je dopirala prigušena svjetlost petrolejke. Struju su im isključili jer je nisu mogli plaćati. Bila je to njegova žena Anica. Ogrnuta crnom vunenom maramom, pogrbljena, upita ga poluglasno:

"Što to radiš od sebe Marko? Što nam to radiš? Zar ti nije bilo dosta? Umjesto da si sretan što si ovdje s nama, ti piješ! Jednom si bio blizu smrti, nemoj da i ovaj put budeš. Znaš da ti alkohol šteti, znaš da si jednom imao trovanje, da smo te jedva spasili? Znaš da je alkohol od tebe napravio još većeg invalida nego onaj prokleti kamion?"

"Pusti me, spava mi se ..."

"Neću Marko, ovaj put neću. Toliko puta si mi obećao da ćeš prestati piti. Još ti nije kasno. Marko, slušaš li me?"

Marko je šutio i tupo gledao ispred sebe. Nakon kraće stanke nastavi Anica nešto smirenije:

"Nikad ti nisam rekla za onaj novac koji sam skupljala. Rekla sam da sam ga izgubila. .. Onih sedam tisuća šilinga koje smo djeca i ja skupljali tri godine za Stjepanova invalidska kolica, dala sam za tvoju operaciju, jer smo, kad si ti ostao bez posla, ostali bez socijalnog i zdravstvenog osiguranja."

Istina je da je Marka prije godinu dana udario kamion kada je biciklom prelazio cestu. Tada je imao posao, no otkada se vratio iz bolnice, primao je socijalnu pomoć i nije se mogao nigdje zaposliti jer je bio invalid. Zato je Anica radila kao krojačica, prodavala nešto malo povrća iz vrta ili čuvala susjedovu djecu. Od te je teške nesreće Marko počeo piti.

Marko je i dalje ljutito, pognute glave tupo gledao negdje u zemlju držeći se s obje ruke za trošnu i klimavu dvorišnu ogradu.

"Zar ti nije stalo do tvoje djece, do Stjepana? Zar ti ga nije žao? Zar ti je svejedno?

Ti znaš koliko je Stjepan htio invalidska kolica. Ovo je već deveta godina kako se jadnik sve teže, na štakama koje si mu ti napravio, vuče po kući. Meni je sve teže gledati ga tako napola paralizirana, kako se vuče nego nositi ga. Dijete ti ima progresivnu dječju paralizu, obje noge oduzete ... Pa imaš li ti srca, ili je ono kameno? Čovječe, probudi se, otrijezni se već jednom! Oni su tvoja krv i meso! Kada ćeš to shvatiti? Ne moraš prestati piti radi mene, uradi to radi njih. Poštedi ih boli i sramote. I oni su stobom puno pretrpjeli.

"Poštedjet ću ja tebe boli, znaš kako!" - reče Marko ljutito, odgurnuvši grubo Anicu, tako da je zateturala i zamalo pala.

Zakoračivši u slabo osvijetljenu prostoriju nesigurnih i drhtavih nogu, Marku je u tom trenutku glavom prolazila jedna misao. Kako bi bilo kada ne bi bilo Anice? Kako bi bilo kada bi je se riješio? Pa, ja sam sretan kada pijem, a prepreka mojoj sreći je Anica.

Bila je ona njegova zatomljena savjest. No nakon trenutak-dva začudio se kako je na to uopće mogao pomisliti. Što bi ljudi pomislili na to? Mislili bi možda da je on ubojica. A on to ne bi mogao dopustiti.

Bacio se onako obučen i obuven u krevet. Pred očima mu se zamaglilo i zatim zacrnilo, a za nekoliko je časaka već i utonuo u dubok san. Ujutro se nije sjećao nikakve svađe. Osjetio je veliku potrebu za pićem. Utroba mu je izgarala od žeđi za rakijom. Budući da u kući više nije bilo ni kune, otišao je do svoga najmlađega sina Ilije.

Sijevne mu misao kroz glavu: On još spava. Bit će lako uzeti mu novac.

Obijesno se, upravo đavolski, u sebi nasmijao pokušavajući ne smijati se glasno da se Ilija ne probudi. Savjest mu je proradila kada je u sebi čuo neki tihi, mili glas koji mu je rekao: Ne, Marko, ne čini to! Ne kradi svom sinu novac! No ipak je onaj jači glas strasti i zle navike prekinuo i nadglasao onog slabijega. U tom je trenutku Marko posegnuo rukom u kartonsku kutijicu gdje je Ilija čuvao svoju sitnu uštedevinu, koju je zaradio čineći susjedima razne sitne usluge po svom i susjednu selu. Vršcima je prstiju nespretno ali oprezno pipao unutrašnjost kartonske kutije da mu ništa ne promakne. Prije nekoliko časaka bio je siguran da je novac tu cijelo vrijeme stajao. No gdje je sad? Pomislio je da je Ilija novac sakrio zbog njega.

Pomisli: Zar on misli da njegov otac krade? Zapitavši se, teško proguta slinu u sasušenu grlu. Tražio je novac u ladicama ormarića, po džepovima hlača i jakne, ispod krevèta, u knjigama - to je vidio u filmovima. Počeo je sumnjati da Ilija uopće ima novac, pa je postajao sve nervozniji. Kada se okrenuo prema Iliji i gledao ga kako blaženo poput anđela slatko spava, upitao se kakav je on to roditelj. U oči mu je nešto bljesnulo. Bio je to sitan kovani novac od pet kuna. Kleknuo je kraj kreveta i ostao tako neko vrijeme dok se kolebao da li da uzme novčić ili ne. Dok je gledao dječakovo lice, htio je odustati od svoje namjere, a dok je gledao novčić, vidio je kroz njega čašu s rakijom. Izlazio je iz prostorije, držeći dječakov uštedeni novčić u ispucanoj naboranoj i hrapavoj ruci, gledajući nemirnim i opreznim očima u lice dječaka.

"Nije se probudio, uspio sam!" - reče sebi u bradu, pobjedonosno likujući i tiho zatvori vrata za sobom.

U gostionici mu je gostioničar, koji je ujedno i bio vlasnik natočio uobičajeno piće - rakiju. Započeo je razgovor.

"I Marko ... Kako žena i djeca?" - upitao ga je gostioničar dubokim glasom, a iz njega je zračila nebriga i ravnodušnost.

"Idi pa ih pitaj! - odbrusi mu kratko i resko Marko.

"Danas je subota, zar ne bi trebao ići po socijalnu pomoć u dom? Zar se misliš možda napiti s tih pet pišljivih kuna?" - upita ga, znajući da Marko ionako svu socijalnu potporu potroši na piće kod njega.

"Da, zaista! - razveseli se Marko. "Vrijeme brzo leti, zar ne?" -upita ga on nagnuvši još jednom praznu čašu i ispijajući iz nje i posljednju kap.

"Kako kome" - kaže gostioničar udaljujući se od Marka, brišući čašu i stavljajući je polako na policu. Nakon kraćeg vremena Marko je izišao iz gostionice, a za pola sata već je hodao prema gostionici, držeći grčevito u ruci ono malo novca od socijalne pomoći koji je nedovoljan da se s njim namiri čak i mali dio kućnih potreba.

U sebi je tiho mrmljao:

"Što ću Anici reći za novac? Ma, sigurno će biti toliko umorna od rada u susjedovu vrtu da će i zaboraviti. A sutra? Sutra ... Baš me bruga što Anica i djeca neće imati što jesti. Neka se ona brine za njih, ona nije invalid. Neka troši svoj novac, a ne moj. Neka se snalaze, tako im i treba, i oni malo trebaju patiti kao što i ja patim ..."

S takvim je mislima Marko ulazio u bučnu krčmu gdje je ustajali zrak smrdio po vlazi, alkoholu i dimu cigareta. Tiho se prošunjao u onoj gužvi da ga ne bi vidjeli njegovi prijatelji po boci. Dim mu je grizao oči, dok se približavao šanku. U krčmi se uvijek osjećao velikim i sretnim, jer je znao da je tu njegovo mjesto, jer se jedino tu dobro osjećao. Marko trijezan nije volio nikomu pričati o svojoj nesreći jer nije želio da mu se ljudi ismjehuju, a onda bi mu bilo još teže i osjećao bi potrebu da još više pije. No, nakon desete čašice počeo je proklinjati Boga, svoju obitelj, pa čak i vozača kamiona koji se tamo slučajno našao u prolazu, jer ga je upravo svaki vozač kamiona podsjećao na onoga koji ga je udario kamionom i izlomio mu nogu na šest dijelova. Obraćao se svima prisutnima nerazumljivim i nesuvislim gundanjem, misleći da ga makar netko sluša. Dok je govorio ujedno je usporenim pokretima ruku mahao lijevo-desno kao da želi još nešto objasniti čovjeku do sebe. Budući da je jedva stajao, koljena su mu klecala, nakon čega bi ih on odmah ispravljao, nagnuvši se na jednu stranu. Oči su mu i pri najjačem svjetlu bile bez sjaja, mutne. Nos mu se najviše isticao na neobrijanu, neumivenu i izboranu licu jer se s vremenom sve više crvenio žilicama. Podsjećao je na klauna. Počeo je pričati o svome Stjepanu, štucajući i prekidajući i onako napola, razumljivu rečenicu:

"E, a ... znate li vi ... Aničinog malog ... Stjepana?"

"A, što, on nije i tvoj? - javi se neki glas od stola iz ugla, s prigušenom porugom na licu.

"Ne, to dijete ... nije moje!" - rekao je bijesno i zajapureno Marko, nakon čega mu je osim nosa i cijelo lice počelo crveniti.

"To dijete ... nije moje ... ono je invalid!" - reče isprekidano. U tom je času desnom rukom naglim pokretom gurnuo sa šanka sve čaše, boce i pepeljare. U gostionici je u tom trenutku zavladala tišina. Prestala je vika najgrlatijih, žamor, zveckanje čaša, škripanje stolaca ... Svi su začuđeno i prezirno gledali u Marka koji je kad ih je vidio kako zure u njega, smogao snage tek kada je progutao veći gutljaj rakije. Kada je odložio čašu na stol obrisao je naglo usta rukavom desne ruke, progledao ih je oštro i bijesno ispod oka i rekao prijeteći im kažiprstom:

"Ja nisam ... poput onoga ... djeteta! Natoči mi još jednu ..., pasji sine ... ne boj se ... sve ću ti platiti... ima Marko love" - vikne zapovjednim glasom gostioničaru Ivi okrenuvši leda ljudima iza sebe.

"Ne može!" - reče odlučno Ivo.

"Natoči ... još jednu!" - uporno će Marko.

"Idi kući ženi i djeci, ispavaj se, to ti je najpametnije. To ti kažem za tvoje dobro. Znaš da sam uvijek volio da ljudi dolaze kod mene na piće, od toga sam živio. Gradio sam sreću na tuđoj nesreći. Ti misliš da sam ja sretan, da se sreća gradi na bogatstvu. A sada te molim, da odeš kući, kao susjed susjeda, a ne kao gostioničar. I previše si popio!"

Marko se zaletio na njega, hoteći ga udariti bocom mineralne vode koju je grčevito stiskao u ruci, no dvojica snažnih mladića, Ivini nećaci, zgrabiše ga svaki za jednu ruku, odvedoše van i zalupiše vratima gostionice.

U tom se času vratila ona graja, vika i smjeh. Na putu do kuće misli i brige ispreplitale su mu se i bile teže od samih nogu. Raširenih ruku hvatao je ravnotežu, raščupanom kosom poigravao mu se hladni jesenji vjetar. Izdaleka je ličio na poljsko strašilo. Te večeri nebo je bilo tamnije nego inače, čak su i zvijezde gubile svoj sjaj. Samo su ostali oni crni oblaci koji su djelomično prekrivali srebrnosivi mjesec i koji su se poput teške paučine uvlačili u obližnju šumu i gušili ostatak njene jesenje ljepote, pretapajući preostalu prigušenu svjetlost neba u tminu zemlje. Misli su mu bile crne poput tih oblaka. Rastjerati ih nije mogao, možda zato jer je bio preslab, ili to nije htio. U jednom se času našao licem u blatu. Pridržavajući se silnim naporom drhtavim rukama o zemlju, pokušao se dići. Prvi put nije uspio, opet je pao. Brišući desnom rukom blato s lica, digao se kleknuvši na koljena i odupirući se rukama, a zatim polako i nesigurno, ljuljajući se, stajao na jednu i drugu nogu, sve manje koristeći ruke, koje je, kad se konačno osovio na noge, obrisao o hlače na kojima je ostajao dugi smedi trag od struka do koljena. Put do kuće mu se činio tako dugim i teškim. Stajao je konačno pred vratima svoje kuće. Ruka mu je neko vrijeme stajala i drhtala na poluzahrđaloj kvaki dok se konačno nije odlučio da ih otvori. Usred sobe stajala je Anica okrenuta mu leđima, okrenuvši se tek onda kad je začula njegove korake. Na licu joj je vidio razočaranje, tugu, bol i bijes.

"Tata!" - klikne mali Stjepan, sav sretan što se njegov tata vraća kući živ i zdrav, prekinuvši Markovo razmišljanje.

U Marku se nešto okrenulo u trenutku kada ga je Stjepan koji je bio invalid, nazvao tatom. Pošao je k djetetu koje je sjedilo na krevetu i gledalo ga velikim crnim očima. Dijete se nadalo poljupcu, zagrljaju, ali gledajući Marka, usta su mu sve više iz smiješka prelazila u grč, a lice poprimalo nekakav izraz straha. Marko ga je zgrabio rukama, bacio na pod i počeo udarati nogama svom snagom, iskaljujući svoju skrivenu unutrašnju patnju i bol. Potekla je krv iz nosa i slijevala se preko usana, brade, kroz prste obje ruke miješajući se sa Stjepanovim suzama te krupnim kapljama kapala na pod. Anica je cijelo vrijeme, vrišteći i preklinjući, pokušavala oteti Stjepana i dignuti ga s poda gdje su ostajali tragovi razmazane svježe krvi. Stjepan se grčio dok su mu noge na podu bile u čudnom isprepletenu položaju. Budući da ih nije mogao izravnati, i oduprijeti se rukama, nije mogao podići gornji dio tijela, pogotovo glavu kada ga je otac jednim udarcem oborio na pod, zgulivši kožu na licu i čelu. U trenutku kada ga je Anica

htjela podignuti, udario je i nju i oborio je na pod. Djeca su izbezumljeno vikala i vrištala, gledajući prestravljena sve iz jednog kutka sobe, gdje je bio krevet i gdje su se šćućurili. Tiskali su se jedno uz drugo i preklinjali oca da prestane tući mamu i brata Stjepana. Stariji su, tresući se od straha, drhtavim rukama sebi i mladoj braći prekrivali oči rukama da ne gledaju taj stravičan prizor.

"Zar vas batinama moram urazumiti?!" - derao se Marko udarajući Anicu po licu i rebrima.

"Marko, molim te prestani!" - molila ga je Anica, štiteći rukama lice od ponovnih udaraca.

"Učini to Boga radi, poštedi nas batina ..."

"Kakav Bog, kakav vjera?! Gdje je bio Bog kada sam ga trebao? Napustio me je kada mi je bilo najteže, kada sam ga najviše trebao. Da Bog postoji, ja ne bih bio invalid poput ovog djeteta" - reče Marko pokazujući na Stjepana kojega su djeca dovukla do onoga kutka gdje se nije prestajao grčiti od bolova.

"Zar ne vidiš Marko da je Bog tako htio iskušati tvoju vjeru? Ti si prije nesreće imao sve što ti je trebalo. Obitelj, zdravlje, posao. Bog je htio vidjeti da li ćeš, kad izgubiš jedno od toga, i dalje biti vjernik. Jer lako je vjerovati kada imaš sve i uvjeren si da je Bog s tobom."

Marko se na to zamislio, htio je zaplakati no nije htio pred ženom i djecom ispasti slab, pokazujući svoje osjećaje. Pa, on je muškarac, a ne žena! U jednom trenutku poželio je da bude isto tako istučen kao Stjepan i Anica, ili da zauvijek nestane. Sam se sebi gadio i sebe mrzio. Odjednom se trgne iz takva razmišljanja.

Krene prema ženi sav srdit, poklizne se padne na pod, porezavši dlan ruke na razbijenu bocu. Anica priđe i nježno mu otvori dlan ruke odakle je obilno tekla krv miješajući se na podu sa Stjepanovom. Izvadila mu je ostatke stakla koji su mu se zarili duboko u dlan, očistila mu ranu, oprala i zavila svojom maramom, skinuvši je s glave, kroz koju je već počela probijati krv. Marko je tupo gledao čas u ruku, čas u Anicu, ne shvaćajući ništa.

"Tata da li te jako boli? Mogu li ti ja pomoći?" - zapita nježnim, drhtavim glasom Stjepan.

Nastao je muk, svi su se samo pogledali. Nakon svega i Stjepan mu nudi pomoć i sažaljeva ga. Pretežak udarac ljubavi bio je to za već duševno izmrcvarena i slomljena Marka.

"Pa ja sam istukao Stjepana i nju, kako mi sada mogu nuditi pomoć i zavijati ranu? To bi trebalo značiti da mi je oprošteno, da me vole unatoč nanesenu zlu. A zapravo bi joj trebalo biti drago što sam porezao ruku.. Zašto mi ništa ne kaže? Zašto šuti i zašto samo plače? Zašto mi uzvraća ljubavlju na moju mržnju? Unatoč svemu, čini mi se, ona mene voli i žali. Zašto ona daje, a ja samo uzimam? Nisam zaslužio da mi Anica bude žena, niti ovo dobro dijete da me zove tatom, ja sam gad, pijanica, propalica, ništarija ..." - mislio je smeteno Marko, držeći pokunjeno glavu. Otišao je prema vratima. U ušima mu je još odzvanjao plač i jauk onih koje je najviše povrijedio, a koji ga najviše vole. U mislima je zahvaljivao Anici na iskazanoj pažnji, brizi, suosjećanju i ljubavi, ali joj to nije mogao reći. Oko srca ga je nešto strašno stezalo. Nije više mogao pogledati Anici u oči. Osjećao se premalenim i nedostojnim da njoj tako velikoj i

duhovno snažnoj može pogledati u oči i zamoliti za oproštenje. "Kada bih to samo mogao učiniti, znam, ona i Stjepan i sva djeca sve bi mi oprostili. Ali ja nemam snage, nemam snage da sebi oprostim" - tiho je prošaptao poput molitve, a da ga nitko nije razumio. Otvorio je vrata i začuo ženine riječi.

"Kuda ćeš Marko? Nemoj ići. Mi te volimo ..."

Suze su mu po prvi puta navrle na oči. Sada je znao da je postao čovjek, ali ne na način na koji je htio, jer čovjek nije čovjek ako bar jedanput ne zaplače iz dubine duše. Lutao je blatnjavom seoskom cestom dok su mu u ušima neprestano odzvanjale ženine riječi: Kuda ćeš Marko? Nemoj ići, mi te volimo...

"Pa ja nisam zaslužio njihovu ljubav", mrmljao je Marko sebi u bradu, "pogotovo ne nakon onoga što sam im napravio. Možda mi Bog i oni svi skupa jednoga dana oproste, ali ja si to nikada neću moći oprostiti. Nisam ni zaslužio da živim. Samo im otežavam i zagorčavam već i onako težak život. Bože, zašto si mi dao oči, ako neke stvari ne vidim, zašto si mi dao ruke, ako radim stvari protiv tvoje volje. Stjepane moj, da mi je zagrliti te barem još jedanput, zadnji put! Hoćeš li se ti sjećati samo loših stvari koje je radio tvoj otac, jer dobrih uopće nije ni bilo? O, kako te volim! Žao mi je što su tebe i braću seoska djeca izbjegavala, jer im je otac pijana propalica i ružni šepavac. Žao mi je što ste se zbog mene morali sramiti pred ljudima. Pred Bogom se odričem da vam budem otac, jer ni toga nisam dostojan, kao ni tvoga oproštenja. Bože, pruži im bolji život, jer ni toga nisam dostojan,kao ni tvoga oproštenja. Bože, pruži im bolji život, jer ovakav nisu zaslužili."

"Uzmi mene i poštedjet ćeš ih boli!" - bolno vikne u gluhu noć Marko, naslonivši se na rub ograde koja je stajala između njega i duboke i hladne rijeke. Tama je postajala sve gušća, u daljini se čuo zastrašujući krik neke ptice i lavež pasa ...

* * *

"Gle, mama!" - javi se neko dijete upirući prstom u nebo.

"Jedna je zvijezda pala, nečija je duša otputovala k Bogu!"

U isto vrijeme svjetlucavi valovi rijeke ispleli su mu svoju vječnu postelju, noseći na onu drugu stranu obale tijelo čovjeka, čije je izmučeno, nesretno i izborano lice jasno obasjavala mjesečina i otkrivala u njemu napaćenu i nesretnu dušu. U daljini je odjekivao samo sovin huk.

* * *

"Bože, budi mu milosrdan, jer tvoja je ljubav jaka kao smrt. Tako je bio slab, a ipak ih je volio!" - zavapih prema nebu u jedan tren očima punih suza.

Eugen KUMIČIĆ-GENČI

Samostanska ulica broj 5 A*

U proljeće 1920. godine doseliše se moji roditelji iz Bosne, gdje je tata bio sudac, u Zagreb. Neko su vrijeme sanduci i pokućstvo ležali kod babile na tavanu, a onda je tata našao stan u Samostanskoj ulici broj 5 A (današnja velika zgrada poduzeća "Poljoobskrba" u Varšavskoj ulici), u kući gospode Anke plemenite Kašner.

Kuća jednokatnica imala je oblik velikoga slova L, a dulji je krak bio okrenut prema dvorištu. Cijelo visoko prizemlje zauzimala je gostionica "Dobričini". S ulice se kroz skoro uvijek širom otvorenu vežu, ulazilo u prostrano dvorište. Iz veže desno vodile su stube u polukat, s malim zaključanim vratima u gostionicu.

Mi smo u prvom katu imali tri ulične sobe sa svim nusprostorijama. Na istom je katu bio i kućevlasničin stan s dugačkim balkonom nad dvorištem. Daljnje stube vodile su na tavan u kome su osim pravih tavanskih prostorija bile dvije sobe uređene za stanovanje.

U naš stan ulazilo se kroz mutna polustaklena vrata s kovanim rešetkama na gornjem dijelu. Najprije u malo predsoblje s mnogo vratiju. Desno su vrata vodila u tatinu sobu gdje je bila njegova odvjetnička kancelarija, druga vrata u "veliku sobu", ili kako smo je mi zvali "špajscimer" a onda vratašca, tapecirana i obojena kao zid u spavaonu. Ravno naprijed vrata u minjaturnu smočnicu, pa lijevo od njih polustaklena vrata u kuhinju i još zadnja u zahod, čiji je prozor gledao na susjedni balkon.

U tatinoj sobi najveći je prostor zauzimao pisaći stol s devet ladica, uvijek krcat papirima i fasciklima. Stolna svjetiljka sa zelenim sjenilom i telefon (27-14 a poslije 22-714). Veliki naslonjač, stolić s pisaćim strojem, dvije police s knjigama, jedna pokrivena zelenkastim zastorom. Dvije stolice. U sredini sobe uza zid divan a pred njim stolić. Na podu uz tepih dvije kože s glavama, jedna žuta lisičja i druga sivoga vuka. Na zidu osim tatine doktorske diplome dvije velike slike konja pod staklom, sa širokim zlatnim okvirima.

Tatina soba-kancelarija bila je uvijek, koliko god puta se stan maljao, svijetlo smeđe boje, za razliku od blagavaone koja je morala biti u crvenom, a spavaća soba svijetlo zelenkasta. U tatinoj sobi stajalo je za Božić božićno drvo bogato nakićeno nakitom i slatkišima svake vrste, posebno bombonima koje je moja mama sama radila. Osim raznih čokoladnih figurica bilo je još raznobojnih fondan-bombona, kupljenih u dućanu Nikole Kroka u Preradovićevoj ulici. Bomboni su umatani u bijelo šarene svilene papiriće koji su se zajednički rezali za dugih zimskih večeri. No to je bilo sve što sam ja kao mali smio znati prije Božića. Bio sam strašno znatiželjan, ali vrata prema tatinoj sobi su zadnja dva tri dana prije Božića bila zaključana.

Ne znam šta bih dao da sam mogao proviriti, pa sam gledao kroz ključanicu, no kako je bor bio u kutu nisam vidio ništa doli koji zamotuljak na suprotnom divanu, što me baš nije tako zanimalo.

* Ovaj je prilog nastavak teksta istoga autora "Starčevićev dom i ja", koji je objavljen u "Maruliću" 1/97.

Blagovaona, koju smo zvali ili "špajscimer" ili "velika soba", bila je obojena crveno sa zlatnim šarama. Imala je dva prozora sa svijetlim čipkastim zastorima. Troja vrata, ulazna s hodnika, ona u tatinu sobu i ona u spavaću sobu "šlafcimer" kako smo mi rekli. U sredini četverokutni crni stol pokriven tamnocrvenim šarenim pokrivačem. Četiri tapecirane stolice. Nad stolom u prvo vrijeme okrugli luster iz žice, presvučen (mama je to sama sašila) zelenim platnom s ružicama. U sredini je visjelo električno zvonce za poziv kućnoj pomoćnici (mi smo rekli sluškinji) u kuhinju. Onda je nabavljen veliki metalni luster s alabastarskom posudom i pet krakova kao svijeće. Između jednih vrata i prozora crni pianino marke Förster sa stolčićem koji se dao okretati. U suprotnom kutu dva fotelja i okrugli stolić. Na četvrtastom stalku teglec s palmom. Crna izrezbarena kredenca sa staklenim vratima i mala kredenca-vitrina. Na podu skoro preko čitave sobe tamno crveni tepih s obrubom (bordurom). Zidove su ukrašavale velike grafike iz mitologije pod staklom sa smeđim okvirom, te jedna uljena slika koja je prikazivala starca s majmunom. Još tri uljene slike s prirodom što je slikala mama kao djevojka.

Spavaća soba imala je također dva prozora. Rolete se spuštahu svake večeri da se ne bi vidjelo u sobu s druge strane ulice. Čitavo pokućstvo svijetle smeđe boje: dva velika bračna kreveta, a pred njima divan na kome sam ja spavao. Uz krevete noćni ormarići s malom nadgradnjom i svijetlom mramornom pločom. Nad krevetima velika slika Anđela čuvara pod staklom i sa zlatnim okvirom, nad ormarićima slike Sv. Antuna i Sv. Jurja. Ne mogu izbjeći da ne spomenem da je pod maminim krevetom bila obligatna kahlica koja se ujutro nosila na zahod. U desnom uglu psiha s ogledalom. Među prozorima stolić sa stolicom, zatim dva ormara i u kutu polica gdje sam mogao držati moje stvari i igračke. Konačno su tu i mala već spomenuta tapecirana vrata na hodnik.

Iz spavaće sobe ulazilo se u veoma tamnu kupaonu. Nije imala prozora i danje je svjetlo dobivala iz matiranih polustaklenih vrata dok su još jedna neprozirna drvena vodila u kuhinju. Imali smo veliku emajliranu kadu, koja je tijekom vremena izgubila lijepu bijelu boju. Voda se grijala u visokom kotlu na drva. Tuš je bila visoka zavinuta cijev, a voda je prskala po čitavoj kupaonici. Kraj peći je stajao limeni stolić s umivaonikom, no ja sam se većinom prao nad kadom iz pipe. Na jednoj strani sanduk za zamazano rublje i nad njim vješalica. Rublje se nije pralo kod kuće. Svaka dva tjedna dolazila bi Šestinčanka Barica po zamazano rublje donoseći na glavi u velikim zavežljajima ono oprano koje se peglalo (glačalo) kod kuće. Peglalo se željeznim peglama na ugljen koji se u peglu stavio i tako zagrijao dno za glačanje. Trebalo je dobro mahati peglom da se ugljena žeravica ne ugasi. U dućanima se moglo kupiti ugljen za glačal, a i gradom su kružili "vuglenari vukući kolica s vrećama drvenog ugljena vičući "vuglenaaa, vuglenaa". Kuhinja je bila dosta prostrana s jednim prozorom i lijepim kovanim rešetkama na balkon kućevlasnice. Uobičajena, za ono doba, kuhinjska peć na drvo s plinskim kuhalom (rešoom) koje se po potrebi maknulo. U sredini bio je stol, sa strane kuhinjska kredenca s gornjim dijelom u staklu, dva stolca i jedna klupa. Dio prostorije nasuprot prozoru bila je udubina od neka tri metra. Tu je stajao krevet za sluškinju i vješalica za njene stvari. Taj dio se dao sakriti velikom zavjesom. Opisujući kuhinju rado se sjećam naših dviju sluškinja s kojima sam se dobro slagao, a koje su i mene jako voljele. Obje Slovenke: Ankica Salmič i Nežika Obrubič.

Već sam rekao da je kuća imala oblik slova "L" pa je nad dužom stranom bilo dvorište gusto natkrito spletom granja glicinije koja je prekrasno ljubičasto cvala. Tu je gostionica "Dobričini" imala za ljetnih mjeseci svoj "vrt" sa stolovima. Vrt je svršavao niskim kamenim zidom i mrežastom žičanom ogradom na kojoj su bile zelene limene ploče da se ne vidi preko, odnosno unutra iz daljnjeg, malo proširenoga dvorišta gdje je stajala dvokatnica. Dvorište je bilo naše igralište a bilo nas je dosta djece. U uličnoj zgradi samo ja, ali zato je u dvorišnoj bilo u prizemlju troje: Branko, Mira i Vera J., u drugom katu Tulio S., a najviše u podkrovlju, gdje je na jednoj strani bilo četvero: Marijan, Francek, Micika i najstarija Paula K., a na drugoj Božo i Zlata P. te Valerija i Roman S. Dakle bilo nas je dosta, a prema mišljenju kućevlasnice gospode Kašner i previše.

Naslagana drva čekala su piljenje i slaganje u dvije dvorišne drvarnice, a nama su često služila za igru "lokomotive" jer bi u procjepe cjepanica utakli koju tresku kao "polugu" naslonivši se kao "mašiniste" na dio drvenoga stalka za "klofanje" (čišćenje) tepiha.

U jednom kutu bila je nadstrešnica. Tu su se za ražanj priređivali i pekli odojci i janjci za gostionicu što smo mi djeca pratili s velikim zanimanjem. Jednom prilikom nije došao jedan od dječaka koji su okretali ražanj pa sam se ja ponudio i tako par sati okretao ražanj i dobio porciju pečene janjetine, što sam odnio gore u stan, kao moju prvu zaradu u životu.

Neposredno uz nadstrešnicu vodile su stube u dio podruma, gdje smo kućevlasnica i mi imali drvarnice. Tako se drvo za grijanje i kuhanje moralo nositi u košari kroz čitav gostionski vrt. Veći dio podruma imao je ulaz blizu veže i služio je kao gostionsko skladište, posebice za velike bačve s vinom.

U našem dvorištu bili su naslagani stolovi i stolci iz gostionice pa su nam dobro dolazili za naše igre, pogotovo jer smo se znali kartati s vlastito izrađenim igraćim kartama. Igrali smo "duraka" u četvero. Često nam se priključila i pazikuća, starica koju smo zvali "gospa hausmajstrica". Bila je stroga za počinjene nerede. Jako bi se ljutila kad bi sa svojim "partnerom" izgubila partiju pa bi znala prevrnuti čitav stol i još nešto progunšati poput neke kletve.

Igrali smo se loptom, uz negodovanje kućevlasnice, jer da štetimo kućne zidove. Mnogo smo se igrali "Indijanaca" pa sam jednom u igri kopljem bio ranjen u usnicu - zašiljenim drškom metle. Možda me ne bi niti pogodio da se nisam htio obraniti "mačem" i tako podigao "koplje" koje bi me inače udarilo u prsa. Radi te ozljede bio sam s tatom u Zakladnoj bolnici na početku Ilice (broj 2) i nekoliko dana nisam mogao ništa jesti nego samo piti tekuću hranu na cjevčicu. Tom prilikom dobio sam i prvu injekciju protiv tetanusa. Nije dugo trebalo pa sam dobio i drugu.

Spomenuo sam stare gostinjske stolove u našem dijelu dvorišta. Neki su bili stari s trulim daskama, pa sam na jednoj "zašpranjio" lijevi dlan kod palca. Opet smo u Zakladnoj bolnici i opet me, kao i prvi put, liječi doktor Butković (slučajno je stanovao u Samostanskoj ulici ravno preko puta naše kuće). Dok su mi palac rezali nije se ništa vidjelo i već su me htjeli otpustiti kad je bolničarka opazila nešto "crnoga" i onda su mi izvadili tri centimetra dugu "špranju".

Dvorište je prema susjednom "Balkan" kinu imalo kameni zid sa željeznom ogradom i velikim grmovima jasmina koji je bogato cvao i jako mirisao. Kino je imalo

prolaz u Marovsku ulicu, sličan onome u kući broj 9 (srušena ulična kuća, danas Obrtnički prolaz) pa su se ti prolazi upotrebljavali za bježanje pred policijom kod demonstracija.

U jesen 1921. upisaše me u prvi razred pučke (osnovne) škole u Gundulićevoj ulici. Bila je to Evangelička privatna pučka škola s pravom javnosti. Nisam navršio ni 6 godina i već sam bio školarac. Koliku su školarinu moji roditelji plaćali ne znam, a nisam nikada niti saznao. U školi smo sjedili u klupama po četvorica. Sjedio sam s Brankom Zlatarićem, Fritzom Hoffmanom i Stakom Welerom. Učiteljica nam je bila jako draga gospođa ili gospođica Josipa Collognath. Bio sam odličan đak i imao same jedinice što je tada bila najbolja ocjena. U drugom razredu bila je učiteljica gospođa Ludviga Kokot, no nje se ne sjećam tako dobro. Ako je tko bio osobito dobar u školi dobio bi zlatnu ili srebrnu "pohvalnicu". Pol arka papira sa zlatnim ili srebrnim slovima. Nastava je bila na njemačkom jeziku, a čitali smo i pisali njemačkim slovima (goticom) i latinicom. Tako sam dobio prve podloge njemačkog jezika koji mi je poslije u životu itekako dobro došao.

Siguran sam da sam imao prvi dječji bicikl u Zagrebu. Bilo je trokolica i derezina, ali moj je bio "pravi", samo na dva kotača. Izradio ga je u svojoj radionici dječjih kolica Najdhard u Preradovićevoj ulici, pa su i kotači bili oni s velikih dječjih kolica s punim gumama. Okvir (rama) načinjen od tankih gvozdenih cijevi s pravim sjajnim upravljačem i zvoncem te drvenim sjedalom presvučenim nekom imitacijom zelene kože. Lanac je dosta često znao spasti sa zubčanika no ja sam se mnogo vozio po tada veoma malo prometnim ulicama grada, a mnogi stražari su me poznali od viđenja. Nažalost moje veselje nije dugo trajalo. U ljetu sam pred Glavnim kolodvorom dozvolio jednom sladoledaru (vozio je bijela sladoledarska kola na dva kotača) sjesti na moj bicikl za porciju sladoleda. Sjeo je i rama se savila i napukla. Dala se doduše nekako svariti i popraviti, ali to više nije tako čvrsto držalo i moj je bicikl kao starudija otišao na tavan.

U treći razred pučke škole upisali su me u "pravu školu" u Samostanskoj ulici. Kako je i zašto došlo do toga ne znam, no sada sam se morao preokrenuti na hrvatski nastavni jezik što mi nije bilo teško. Učiteljica jako simpatična gospođica Danica Tretinjak, koja mi je upisala u spomenar iskricu Nikole Tordinca "Hljeb iz zemlje, ljepota iz naroda, narod nam je otac a zemlja majka naša". Razred sam svršio s prvim redom s odlikom.

U četvrtom mi je razredu bio učitelj gospodin Franjo Leppée. Dogodilo se da ga je jednom zgodom zamijenio ravnatelj škole gospodin Viktor Klepac. Slučajno je toga dana naš razred bio veoma nemiran i došlo je do male tučnjave. Ja sam inače miran i bio sam izvan toga, no ravnatelj Klepac ne poznajući razred i đake, kaznio me eksemplarno za sve druge batinom po stražnjici i to tako jako da sam imao debele natečene masnice. Došavši kući uplakan, bili smo tata i ja kod liječnika dr. Butkovića (stanovao je nasuprot) koji je izdao potvrdu. Tata je slijedećeg dana bio kod ravnatelja Klepca koji mu se onda naveliko ispričavao.

Odmah po dolasku u školu počeo sam čitati polako pa sve brže i bolje. Bili smo pretplaćeni na "Jutarnji list" koji je svake nedjelje imao prilog sa slikama (početci stripa) pustolovina "Zločestog Ivice". Za rođendan 1922. dobio sam od školskog sudruga Branka Zlatarića knjigu Jagode Truhelke "Zlatni danci" i to mi je bila najmilija knjiga

koju sam, tako reći, znao na pamet. Još sam vodio dvije knjige iz toga doba: "Pčelicu Maju" (Valdemar Bonsels) i "Tiho jezero" (Karlo Ewald), oba izdanja tadanje Zabavne bibiloteke. Onda su došli na red romani Karla Maya i Julesa Vernea. Tamo negdje u četvrtom razredu počeo sam kupovati, trošeći skoro sav dobiveni novac, razne dinarske sveščiće. Počelo je s pripovjetkama koje su izlazile pod naslovom "Tako vam je nekoć bilo" a potom su došli na red pustolovni i detektivski romani. Bilo ih je raznih veličina, malih s po 32 stranice i velikih sa 16 stranica. Izlazili su jednom tjedno. Ne znam jesu li ti "šundromani", kako ih se nazivalo, igdje registrirani, pa da ne padnu podpuno u zaborav evo nekoliko naslova kojih se sjećam iako ih nisam sve kupovao. Tako na primjer "Percy Stuart" koji je morao izvršiti 46 zadaća da bi mogao postati član "kluba četrdesetšestorice", pa "Ralf Klifford" koji je mogao postati nevidljiv. Zatim mnogi detektivski romani kao "Ethel King, kraljica detektiva" ili "Mirko Rondić, najveći jugosl. detektiv" pa onda velikog formata sa šarenom naslovnom slikom (bili su i skuplji) "Nat Pinkerton" ili "Sherlock Holmes". Romani s Divljeg zapada: "Knez pećina", "Rosita junakinja divljeg zapada", "Munja prerije", "Vinoga" indijanski poglavica, a konkurencija je izdavala "Vanagu". Poznati su bili romani "Nevina u ludnici", "Marino Marinelli" i neuhvativi "Fantomas". Kupovao sam i modre brošure s pustolovnim i fantastičnim romanima u izdanju nekog sarajevskog poduzeća po 6 dinara. Neke neprodane sveske moglo se je kupiti jeftinije broširano na Preradovićevom trgu prilikom nikolinskog ili božićnog sajma.

Primivši svjedodžbu za polazak u srednju školu, svršila se na 28. lipnja za mene "Niža pučka dječja škola". Moji roditelji nisu dvojili ni časak kamo će me upisati. Tata i stric su bili "čisti" gimnazijalci-klasičari, pa je bio red da i ja to budem, pogotovo jer ću jednom kao svršeni (?) pravnik preuzeti dvije odvjetničke kancelarije.

I tako me tata upisao u prvi razred Prve državne gimnazije (Gornjogradske iako je bila u Donjem gradu). Nažalost nisam bio dugo njen gimnazijalac. Brzo nakon upisa došlo je rješenje Ministarstva prosvjete (odjeljenje za srednju nastavu SN br. 21.434 od 16. 9. 1925.), koje nije odobrilo moj upis na osnovi člana 21. točke b Zakona o srednjim školama, jer još nisam u upisanoj godini navršio propisanih deset godina života.

Da ne izgubim čitavu godinu ponovno me upisaše u Evangeličku školu, u peti razred, ali ni tu nisam izdržao čitav mjesec dana. Bilo mi je preteško radi nastave na njemačkom jeziku. Veliki prijatelj naše obitelji još iz doba moga djeda, profesor Bare Poparić ponudio se i ja sam tijekom čitave godine dolazio k njemu u Kamaufovu ulicu i učio latinski. Prošli smo svu gramatiku i gradivo za prvi razred gimnazije, pa mi je to slijedeće godine koristilo i bez velikog učenja sam dobro prošao.

Uz to sam imao mnogo vremena i moji roditelji, pogotovo mama koja je dobro svirala glasovir, odlučiše da i ja naučim svirati. Kod starije i strpljive gospodice Buljan imao sam na Trgu I. (današnji Trg kralja Tomislava) a kad se preselila na kraju Gundulićeve ulice (br. 60) dva puta tjedno po pola sata. Nisam rado vježbao pa se moja učiteljica tužila mami, no nije mnogo koristilo. Bilo je i plača. Nakon prvih osnovnih vježba pristala je da sviramo bar neke lagane pjesmice jer mi je to činilo veselje, a gospođica Buljan bila je "sretna" da uopće hoću nešto vježbati i svirati. Danas, nakon mnogo godina, žalim što nisam više vježbao jer bih sada rado svirao i ozbiljnije i teže skladbe.

Profesor Poparić, mi smo ga svi zvali Don Bare (u prošlom stoljeću glagolaški svećenik koji se usljed progona glagoljaša odrekao službe i prešao na filozofiju) dolazio je redovito dva do tri puta na tjedan kod nas na večernju partiju preferansa. U stalno "kartaško" društvo spadao je i stari prijatelj obitelji profesor Ferdo Goglia. Kartalo se za sičušne novce uz mnogo šala i smijeha i uzrujavanja radi izgubljene partije.

U to društvo spadaju, uz neke druge, naša kućevlasnica gospoda Kašner koju smo zvali "gospica" i njen prijatelj profesor doktor Karlo Bošnjak, također prijatelj naše obitelji iz doba djeda, koji je kod nje stanovao. Za nas je on uvijek bio "Herr Professor".

I kada sam sada njih dvoje spomenuo ne mogu izostaviti rukom pisanu bilješku doktora Bošnjaka o gospodi Kašner i kući u kojoj stanujemo. Doktor Bošnjak piše:

"Gospođa Anka plemenita Kašner rođena je u Zagrebu 1865. od roditelja tuheljskih Zagoraca. Poslije rane smrti roditelja prigrabio ju je njezin ujak Gjuro Švigir i njegova supruga Pepica. Ujak je bio vlasnik kuće i gostionice u staroj Preradovićevoj ulici, treća kuća ispod pravoslavne crkve sučelice velikoj zgradi Prve hrvatske štedionice. Ta je kuća poslije kod stvaranja današnjeg (ondašnjeg) Preradovićevog trga za Mošinskijeva načelnikovanja pod konac prošlog stoljeća srušena zajedno sa kućama Danijelić i Cvjetešić.

Poslije također rane ujakove smrti vodila je dalje nekoliko godina njegov posao supruga Pepica uz pomoć svoje nećakinje, da je konačno preda posve njoj. Godine 1887. udala se ona za Vjekoslava pl. Kašnera Novoveščanina tipografa u Dioničkoj tiskari (Obzor). Kada joj suprug uslijed štrajka tipografa napušta tiskaru, vode oni zajednički posao u tako otačbeničkom duhu, da im gostionica zvana "K starom dobričini" postaje ubrzo jedno od glavnih stjecišta pravaškog gradanstva posebice sveučilišne pravaške omladine.

Povodom posjeta Franje Josipa I. gradu Zagrebu tu u "Starom dobričini" sastaju se dnevno na dogovor pravaški sveučilištarci. Poslijedak tih dogovora bio je zaključak stvoren na Sveučilištu da se u znak protesta izjvešenja madarske zastave tim povodom spali ista na Jelačićevom trgu kod spomenika Jelačić bana. Izvršitelji toga zaključka, sve redom pravaški omladinci sastaju se toga jutra u gostioni "K starom dobričini" i odavle polaze na Jelačićev trg. U potjeri za "zločincima" provaljuje policija u gostionicu i traži krivce od podruma do tavana.

Godine 1897. preseljuju radi rušenja u Samostansku ulicu broj 5 gdje vode i dalje svoju gostionicu pod popularnim i opće poznatim imenom "K starom dobričini". Pravaška omladina kojoj se priključuje i hrvatsko radništvo pa i nekada samo vodstvo čiste stranke prava dolazi dnevno ovamo i može se reći, da se iz ove gostionice koncem prošloga a početkom ovoga vijeka vodi čitava tadanja politika."

Ovdje svršava rukopis dr. Bošnjaka, tako da ne znam kada je gospođa Kašner prestala voditi gostionicu, jer kad smo se mi doselili vodio je gostionicu Bedijanec. Kad se on preselio na ugao Frankopanske ulice preuzeo je "Dobričinu" gostioničar Tolović.

Na četrdeseti tatin imendan 1927. sakupilo se kod nas veliko društvo. Tom prilikom i toga dana počeo je tata voditi knjigu koju je nazvao "liber amicorum" bilježeći u nju sve važnije događaje u kući i obitelji kao rođendane, imendane, Uskrse, Božiće i slično, uvijek sve uz podpise prisutnih.

Listajući stranice oživljuju mi mnoge već zaboravljene dogodovštine i uspomene. Mamin "Bubikopf" kad je odrezala kosu, pa tatin sedmodnevni put u lipnju 1930. u Beč na konju, nabavak prvog gramofona i ploča maloga radio-aparata "Blaupunkt" na slušalice.

Jedna od zadnjih bilježaka je ona od 28. lipnja 1932. kada je navečer pala odluka da se stan otkaže i iznajmi novi četverosobni u II. katu kuće broj 2 na Tomislavovu trgu.

Ja sam već šesnaestgodišnji mladić i potrebna mi je posebna soba a sada se pružila povoljna prilika. Slijedećeg dana je tata zabilježio baš na zadnjoj stranici ove knjige:

"Danas popodne u 4 sata izvršio sam tešku dužnost, pak sam "gospici" u starom prijateljstvu otkazao stan. Žao nam je ići ali nemamo više mjesta. Sin raste a prilika je rijetko dobra."

Zatim nastavio u stihovima:

"Sad zbogom stari naš stan,
Mi iz Tebe idemo van, -
Kroz deset dugih, sretnih let
Ti bil si nama mali svet.
U kojem mi smo bili gospodari
A z nami naši prijateli stari...
Vu Tebi mnogu puru finu
Mi pojeli smo i pri vinu
Smo nazdravicu mnogu rekli...
I tombolu za Božić vlekli
I kartali se, a i v plesu
Nam mnoge vure prošle jesu!
Al' Ti si nas i flajsig hranil

Od zime, kiše, vetra, branil.
Vu Tebi se je slatko spalo
I kajkaj sega još pomalo!...
Al' cajt je došel - treba iti
(Em nikaj nemre večno biti)
Vu nove kraje sad se selim
I još na koncu ovak velim:
"Za prošlo naj bu Bogu hvala,
A za buduće molba mala:
O, nedaj Bože, nekad gorše
A volja Tvoja - dal' bu - bolše!""

To je bio i moj rastanak sa Samostanskom ulicom broj 5 A.

Đuro BOŠNJAK

Biciklist

Bijaše to negdje krajem 1994. godine, u doba kad su pobunjeni Srbi svijetu dokazivali postojanje "krajine", a pošteni svijet iz Lijepe nam naše morao zaobilaznim putom putovati iz drage nam metropole u našu žitnicu. Jednoga prohladnog zimskoga jutra, dok još ne otvoriše autocestu, ustah rano, prije zore. Vani bijaše mrkla noć a ja se na brzinu pakiram i oblačim, jer preda mnom je još dugačak put. I kilometarski i vremenski. Namjera mi je bila još istoga jutra stići na odredište. A za vožnju i u normalnim uvjetima treba barem pet - šest sati. Ako k tome pridodam i zimske uvjete, treba mi barem pola sata a možda i sat vremena više.

Sjedam dakle u auto prije prvih pijetlova, palim i ne čekajući da se motor ugrije krećem u noć, prema svitanju novog dana... Na radiju još nije ni počeo jutarnji program. Dok sam se odlijepio od metropole, počeo je već i prvi program. Odslušao sam prve jutarnje vijesti i hitam prema Dugom Selu. Namjera mi je proći što prije Vrbovec i Bjelovar, a računam ako bi bilo sve po planu, do sedam, sedam i pol mogao bih biti i u Virovitici, a onda mi do odredišta preostaje još svega sat, sat i pol, najviše dva sata. Upravo kako sam i planirao. Ali...

Uvijek i ponovno to nezgodno ali... Spiker na radiju govori: "... pet je sati i četrdeset minuta, dvadeset do šest..." Slijedi glazba. U autu ugodno toplo. A vani steglo. Najjača hladnoća. Upravo sviće. U tom prijelazu noći u dan, doslovno naletih na trokut na cesti. Uspio sam se zaustaviti samo metar - dva ispred njega. Sva sreća da automobil koji je vozio iza mene nije završio u repu mojeg auta. Vozio sam sa spuštenim svjetlima, jer upravo ulazih u Vrbovec. Zaustavivši se, gotovo mehanički uključim duga svjetla da bih provjerio razlog postavljanja trokuta na cesti. I uvjerio sam se. Na žalost!

Imao sam što i vidjeti. Na desnoj strani ceste, sasvim prema sredini, izvrnut, polomljen bicikl. Sasvim desno, gotovo na rubnjaku, tijelo, čini mi se bezživotno. Truplo koje je još pred neki trenutak bilo čovjek. Na lijevoj strani popriječio se osobni automobil. Nisam se dobro ni snašao od prvog šoka kad ugledah plavo rotirajuće svjetlo. Sve mi je jasno: policija. Sada više nema prolaza dok sve ovo ne završi. Prva moja reakcija sramotno je sebična. Mislim si: "Samo mi je još ovo trebalo. Koliko ću još morati čekati, a moram stići na vrijeme. Dok sada oni još dozovu hitnu, pa ekipu za očevid... Koliko će još sve to dugo trajati? Da sam barem pet, deset minuta ranije naišao. Još bih uspio proći. A ovako?... Još sad moram gledati i tog policajca koji stoji nasred ceste i ne pušta nikoga. A meni se toliko žuri..."

Ugasio sam motor. I svjetla. Samo radio još svira. I to veselu glazbu. A vani je hladno. Vidim, policajac puše u ruke. Ono tijelo bez znakova života leži na cesti... Ja sjedim u toplom autu i slušam veselu glazbu, ljutim se, jako, jer eto stojim na cesti...

Pojavljuje se hitna. Ekipa izlazi iz auta. Okupljaju se oko beživotnoga tijela, gledaju, nešto se dogovaraju... Profesionalno, brzo, stavljaju ga na nosila, unose u ambulantni auto... i odlaze. Bez rotirajućeg svjetla i bez zavijajuće sirene...

A ja, u svojoj limenci koja se već počela hladiti, zatvoren i u svojoj okorjeloj ljušturi, tupo gledam kroz prozor i slušam spikera "... sedam je sati, ovdje hrvatski radio,

radio postaja Zagreb, prvi program, vijesti..." Sasvim se već razdanilo. Stigla je i ekipa za očevid. Konačno! Gledaju, mjere, obilježavaju cestu. Polako nešto upisuju u svoje rokovnike. Imaju vremena. Rade sve polako, kao da se još nisu razbudili. A ja u autu bjesnim i računam gdje sam već trebao biti. Bio bih barem u Virovitici, a možda i dalje. Ovako, zbog ovoga tu, tko zna koliko ću još morati čekati. A tako mi se žuri...

Odjednom nešto me presječe. Sav se stresoh. Koje li sramote?!? Pa kakav sam ja to čovjek? I jesam li uopće čovjek?! Kamo mi se toliko žuri? Što me to tako važno čeka? Trebam li ispuniti plan i stići kako sam planirao!?! Ma tko to kaže? Sjedim tu u udobnom autu i ljutim se što ću se možda zadržati sat, dva vremena. A ovo nesretno stvorenje što je pred kojih pola sata ovdje nepomično ležalo nije li ono ČOVJEK!?! A, ja?! Brzo mi prostruji mozgom: a što ako je DIJETE!? Ja sam svoju djecu, kad sam polazio, ostavio u toplom krevetu, ali od tada je prošlo već nekoliko sati. Tko zna nije li baš u ovo vrijeme i moj sin negdje tamo u Zagrebu pretrčavao cestu... možda... ne, ne mogu dalje misliti... Gotovo instinktivno iskačem iz auta i prilazim policajcu i pitam ga je li možda dijete... Ne, nije dijete, čovjek je, veli, išao je tu u PIK na posao.

Vraćam se k autu i doslovce poput vreće bacam se na sjedalo. Gasim radio. Nikamo mi se više ne žuri. Imam vremena i na pretek. Savjest me moja pozva na red. Počinjem razmišljati. Barem prividno mi je odlaknulo što nije dijete u pitanju. Ali što to bitno mijenja na stvari? Mislim i dalje. Uspoređujem. Svoje sam ja ostavio u toplom krevetu pa udobnim i toplim autom putujem kamo sam naumio. I sada se još ljutim jer moram čekati. Možda sat ili dva. A ovaj čovjek? Nije li i on isto tako svoju djecu i ženu ostavio u toplom krevetu a na posao se uputio - biciklom. Po ovoj hladnoći! S koliko planova i želja je jutros krenuo na posao. I to vjerojatno prekovremeni, jer subota je, za većinu neradni dan. Što li je još namjeravao učiniti, kamo sve stići? Pokupovati djeci darove za predstojeće blagdane, osigurati zimnicu, "zatući" pajceka, priskrbiti ogrijev, a nešto i prišparati pa na godinu neki polovni auto kupiti... U svakom slučaju s najmilijima će lijepo proslaviti Božić i očekivati sretniju i ljepšu novu godinu...

Sve je to prekinuto u trenutku. Jedan jedini udarac i sve nestaje. Vozač automobila vjerojatno ga u magli nije primjetio, jer je vidljivost bila zaista slaba, a on na biciklu. Da, na biciklu u ovo doba godine. Sada se biciklom vozi samo iz krajnje nužde, nikako iz rekreacije. Možda je jednu ruku pokušao zavući u džep ne bi li je malo ugrijao... Dovoljno je bilo da samo malo izgubi kontrolu nad upravljačem i dospije pod kotače... Možda...

A žena i djeca čekaju ga. Koliko će žena čekati muža i ne dočekati ga? Koliko će dugo djeca željno iščekivati tatu, a on više nikada neće doći?

Zaista, nikamo mi se više ne žuri. Dragi moj Bože, oprosti mi na maloprijašnjoj sebičnosti! Hvala Ti, neizrecivo hvala, što nisam naišao prije deset petnaest minuta. Možda bih ja bio uzročnikom ove tragedije, makar i ne namjerno. Hvala Ti još jednom što nisam sudionikom u ovoj tragediji! Čuvaj mi, molim Te djecu i obitelj, a ne zaboravi i nevrijednog slugu svojega...

Mirjana TROŠELJ

Autobus u oblacima

S teškom sam mukom nošen strujom uletio u autobus i svalio se tjeskobno na jedino prazno sjedalo. Odmah osjetim u glavi poznatu pulsirajuću bol. Često mi se javlja u prepunom autobusu. Moram reći da me unesrećuju takve prilike, pa zažmirim da ne mislim, *a rašta bi, česa se kiniš, Mali.* To mi je rekla Baba i obložila me svim mogućim korama kruha i još mi je oko vrata vezala vuneno uže, *pa nek' bura puše, ranko moj.* Obavije me potom neki pritajeni mir. Čuje se samo let ptica u zraku. Kažem vam da se mogu zatvorenih očiju ispeti na najviše brdo, kao Joso Morlak kad goni blago po planini. Penjem se strminom, vješto i odmjereno i pritom ne mislim koliko je još soli u mojoj naprtnjači. To zadovoljstvo penjanja uviše oslobađa me tjeskobe i straha. Brdo je visoko, bijeli oblaci lebde nad njim. I što više odmičem, iza mene mrki krajobraz tone u dubinu, i mislim, ispunjen radošću, kako je to sada daleko i izvan mene i da je mrklina moj odbačeni oklop koji mi nikad više neće smetati, kao bol potisnuta i zaboravljena i da ću odsada do smrti biti posve slobodan. Umrijet ću kako dolikuje. Zbog te spoznaje uspinjem se malko poletnije i kada sam već pomislio da bih mogao zaroniti u oblake, iznenadni nalet snažnog vjetra strmoglavi me naniže prema mrkoj dubini. Gore vrh strši u nebo, obavijen bjelinom, dolje leži mrklina a ja strovaljen između. Zakoračim hoteći se opet penjati. Koje li samouvjerenosti - stisnutih očiju ispeti se na vrh najvećega brda! Stalno mi se to događa, ali ne odustajem. Shvatio sam da će ionako uvijek biti isto i da se nikad ništa neće promijeniti.

Ne znam koliko je vremena prošlo kad je autobus napokon krenuo. Putnici u njemu stisnuti razmiču maglu s lica, a oči im se kotrljaju po zboranim brigama. Njihov otklon pomoću soli dok su još glatke nije nemoguć, ali poneke izmiču i ostanu stalne i slijepljene kao priljepak na kamenu i to vam je znak, vjerujte mi, da je već jedna noga u *komoraču*. Uistinu se u autobusu ne vidi ništa, ni vozač, ni vožnja. Osjećam da nas nose ili guraju neki nevidljivi nosci kao badanj pun kamenja, sve do nekog odredišta gdje ćemo svi izići jedan za drugim kao mravi i razmiliti se kojekuda, kotrljajući za sobom zvučno i slikovito svoje brige do sljedeće vožnje.

Malu sam primijetio tek kad je autobus zakrenuo u glavnu ulicu. Mislim da je imala oko pet godina. Stajala je uz moje sjedalo i buljila neodređeno u mene kao u prazninu. Na prozorima se već zalijepilo kasnojesensko predvečerje. Crni se oblaci vuku nisko od istoka prema sjeveru ili od sjeverozapada prema jugu. Volio bih da me se to sve skupa ne tiče.

"Hoćeš li sjesti kraj mene?" - upitam malu.

"Neću" - odgovori ravnodušno.

"Ne želiš gledati kroz prozor autobusa?"

"Ne".

Stvarno me se to ne bi trebalo ticati.

"Ne voliš gledati krovove i dimnjake?! - uporno nastavljam.

"Vidim ih i odavle".

"A stabla?".

"Nema ih ovdje".
"A oblake, vidiš li one sive?".
"Vidim jedan bijeli".
"Nema bijelog oblaka, svi su sivi i crni. Hoćeš li pogledati?".
Nagne se prema meni da bi se približila prozoru i uvjerila u moju tvrdnju..
"Vidiš li kako se komešaju nebom?.
"Vidim".
"Hoćeš li sada sjesti kraj mene da ih bolje vidiš?".
"Hoću".
"Vidjet ćeš poslije i zvijezde i mjesec" - rekoh.
"Tada će već biti mrak" - ustvrdi.
"Svida li ti se?" - upitam.
"Da. Eno tamo još jedan veliki sivocrni oblak!" - uzvikne.
"Jesi li već vidjela zvijezde i mjesec?" - upitam.
"Nisam".
"Zar ti nitko nije pokazao zvijezde i mjesec? Možeš ih vidjeti s balkona".
"Nije".
"Bi li voljela dodirnuti bijeli oblak?".
"Može, moraš se popeti na vrh brda. To je teško i naporno, ali se može. Hoćeš li to jednom učiniti?".
"Hoću, kad odrastem".

Kad sam kasnije izišao iz autobusa, svi su se oblaci slivali na zemlju i bili su mi na dohvat ruke. Obuze me neka umilnost pa sam se skoro osmjehnuo. Vjerojatno se tako osjećao i moj predak Joso Morlak kad je govorio da ga kiša mije, bura suši a sunce grije. Ne mogu da ne mislim o tome.

Malkica DUGEČ

Bjelina i crnina

Odjednom se razvedrilo.
Nenavikle suncu i bjelini
Spustile se vjeđe
Da dovrše vezak
Od sunčeve pređe.

* * *

Srebrenim potokom
Od snijega i leda
Bjelina teče.
I dira.
I sjeća.

Pukotina neba
Zaprijetila vidu.
U dolinu mira
Zlobna vila ne da!

* * *

S daleka puta
Na sanjkama crnim
Dovezla se tuga.
Zagudila noć
U svoj crni rog.
Spustilo se nebo
Sve do zemlje skuta
I do srca mog.

NOVE PUBLIKACIJE

1. **Petar Grgec: GOSPODIN RAFO,** HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima), Zagreb 1997.
2. **Mladen Jurčić: BITKA ZA SMISAO,** HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima), Zagreb 1997.
3. **Željka Boc: LATICE I SREĆA,** HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima), Zagreb 1997.
4. **TRAGOVI 1-2/97.,** časopis za književnost i društvena pitanja, Hrvatski književni krug, Zagreb 1997.
5. **VLADAVINA PRAVA,** časopis za pravnu teoriju i praksu, Lux d. o. o. , Zagreb 1997.
6. **Marija Bango: VEČERNJE PRIPOVJETKE,** Društvo pisaca "August Šenoa", Zagreb 1997.
7. **KATEHEZA,** 2/97. , časopis za vjeronauk u školi i katehazu, Katehetski salezijanski centar, Zagreb 1997.
8. **MI, 6/97.** , Hrvatski katolički zbor "Mi", Zagreb 1997.
9. **HRVATSKA REVIJA,** 47/97. , Matica hrvatska, Zagreb 1997.
10. **IZAZOV ISTINE,** 1(16)/97. , glasilo mladih hrvatskih dominikanaca, Studentat Hrvatske dominikanske provincije, Zagreb 1997.
11. **Deidre Manifold: PREMA SVJETSKOJ VLADI - NOVI SVJETSKI POREDAK,** Hrvatski katolički zbor "Mi", Zagreb 1997.
12. **SVETI NIKOLA,** 5(17), list mladih barske nadbiskupije, Bar 1997.
13. **USPONI,** 13/97. ,povremenik za književnost i kulturu, Senj 1997.
14. **Ivan Svetić: POVRATAK MORU,** Matica hrvatska - Ogranak Gospić, Gospić 1997.
15. **MATICA,** 6/97. , časopis Hrvatske matice iseljenika, Zagreb 1997
16. **Vinko Kos: PJESME, KNJIGA I.** , Matica hrvatska, Čakovec 1997.
17. **GLAS PANEUROPE,** 7/97. , Hrvatska panaeuropska unija, Zagreb 1997.
18. **REPUBLIKA HRVATSKA,** 195/97. , Hrvatska republikanska zajednica, Zagreb 1997.
19. **Vlatko Majić: VRIJEME SOLI,** Senjsko književno ognjište, Senj 1997.
20. **POLITIČKI ZATVORENIK,** 195/97. , Hrvatska republikanska zajednica, Zagreb 1997.
21. **GLASNIK SRCA ISUSOVA I MARIJINA,** 7/8/97., Hrvatska pokrajina Družbe Isusove, Zagreb 1997.
22. **ZVONIK,** 7(33)/97. , Katolički list, Rimokatolički župni ured sv. Roka, Subotica 1997.
23. **IZVORI,** 7/8/97. , časopis za duhovni život, Evandeoska crkva u RH, Osijek 1997.
24. **COLLOQUIA MARULIANA VI,** Književni krug Split, Split 1997.
25. **Draženka Šarić: POSEBNA PRIČA,** Posavska Hrvatska d. o. o. , Slavonski Brod 1997.
26. **CRKVA U SVIJETU,** 2/97. , Teologija u Splitu, Split 1997.
27. **Danko Vlašić: POSLJEDNJI POPI GLAGOLJAŠI IZ PODSTRANE,** Podstrana 1997.
28. **KAZIVANJE O SPLITU,** zbornik, Split 1997.
29. **DVATISOČ,** 98/97. , Društvo 2000, Ljubljana 1997.
30. **Miljenko Stojić: KAPLJA,** Ziral, Bem-Mostar-Chicago 1997.

Prilozi u ovoj rubrici iznose osobne stavove njihovih autora s kojima se uredništvo može, ali i ne mora slagati.

Stvarno, zašto danas u Hrvatskoj nema Katoličkog pokreta, a prije sto godina ga je bilo?

Radovan Grgec potaknuo je s pravom u svom posljednjem uvodniku ("Marulić" 2, 1997) odsudno pitanje današnjeg katoličkog vremena u Hrvatskoj, pa možda i ne samo vezanog za ovu zemlju. Ono se sastoji u razmišljanju, gdje je danas jedan katolički pokret, kada se obilježava 100-godišnjica Mahnićevog? U proteklih stotinu godina hrvatski je narod zaista živio i borio se, javno ili pritajeno, za oslobođenje, uzdajući se da će mu pomoći i Bog i Katolička crkva, a njezini svećenici proganjani su posebno za vrijeme komunizma. Ne smatraju mnogi da nije slučajno što je baš to razdoblje dalo jednog Stepinca, koji će u drugoj polovini XX. stoljeća nadrasti simbol otpora bezbožnom totalitarizmu i materijalističkom usmjerenju te postati kardinal u čije mučeništvo je gledala Europa, pa i svijet. Stepinac ostaje jedini vrhovni svećenik "civilizirane" Europe, koji je odbio napustiti svoj narod u najtežim godinama njegove sudbine i odabrao radije 16-godišnji put zatočenja u tamnici, a ostatak života u kućnom pritvoru. Hrvati se u svojoj oslobođenoj domovini zato s pravom ponose na tog katoličkog vodu, a on je opet podosta prerastao u "sveca" zbog uzdanja svojih vjernika u religijske granice njegova utjecaja i mnogi su u njemu vidjeli također znakovita vođu narodnih ideala uopće. Nije u tom pogledu Stepinac iznimka. Povijest hrvatskog naroda poznaje mnogo svećenika koji su uzdignuti u provalama bezbožnih barbara do narodnih vođa, a i danas čitamo o nekim svećenicima u Južnoameričkim i drugim zemljama da stradavaju i smrću, ostajući vezani uz narod i siromašne u krvavim obračunima socijalnih nemira, uzrokovanih jagmom za vlašću i bogatstvom. Pa ipak, razdoblje biskupa Mahnića na početku stoljeća nije bilo za Hrvatsku tako krvavo, niti je Hrvatska imala svoju državnost i priznatu slobodu, a taj svećenik, iako došljak iz Slovenije, pokrenuo je i zapalio iskru masovnog pokreta unutar katolicizma, baš na ovim prostorima. Ona je planula pravom "duhovnom pretvorbom" te vjerskim i narodnim osvješćenjem, kakvom u ovom stoljeću nema ravna.

Pitanje se svodi na bitno, dakle, zašto Hrvatska nema danas jednog svog "Mahnića", odnosno, gdje su nestali ili zašto su neočekivano zašutjeli poklonici jednog Stepinca? Ili, da se razmišlja ovako: gdje su laici sa svojim udrugama uz redovne svećenike? Gdje je čvrstina morala koji se nasljeđuje u crkvenome nauku, gdje su odricanja od ovozemaljskih i vrlo prolaznih užitaka, gdje je ona čvrsta vjera u kršćanstvo, u Božji simbol spasenja nakon totalne propasti i zablude komunističko-socijalističkog uvjeravanja da je jedini spas u "zemaljskom raju"? Je li bilo logično da poslije marksističkog socijalizma čovjek ponovno počinje razmišljati o kršćanskom, i može li mu u tom pogledu pomoći Crkva i njezina religija, kad je ostao tako brutalno prevaren državno-političkim i ideološkim obećanjima? I možda jedno od najosjetljivijih pitanja u okviru takvih razmišljanja: je li "krivo" vrijeme ili možda - "Crkva"? Nema

sumnje, da raznorazne sekte bujaju baš u materijalno razvijenijim sredinama te da su odraz ne slabijeg nego boljeg standarda. Izopačenost religijskog usmjerenja kao da se pojavljuje upravo u onim društvima, gdje jenjava upliv katolicizma, a sam katolicizam nikada nije bio tolerantniji nego danas i poslije ekumenizma. Kao da isključivi fundamentalizam u dijelu Azije pa i nekih ostalih istočnih predjela kugle zemaljske raste! Kao da zapljuskuje svojim ekstremističkim valovima kao što je poslije I. svjetskog rata zapljusnuo pola kugle zemaljske i tragičan potres Oktobarske revolucije? Mnogi milijuni, možemo danas reći, zaneseni tim surovim gibanjima poginuli su uzalud ili su ubijali druge, vjerujući da to čine za svoj spas i dobro drugih. I sad, kad bi poslije rušenja Berlinskog i ostalih zidova Katolička crkva trebala preuzeti duhovno vodstvo, kad bi se nastojanjima jednog pape kao što je Wojtila, trebali pridružiti u Crkvi, ali i izvan nje, mnogi drugi i njemu slični "mali Wojtiyle", svijet postaje ponovno religijski i duhovno slabiji i bez pravih unutarnjih usmjerenja. Pogotovo se vidi takav prazni hod kod mladih, koji se sve više usmjeravaju prema dnevnim potrebama užitka, putovanja, standarda, zabave, razuzdana seksa, porasta uživanja alkohola, droge. I sama televizija, kao jedan od najkontroverznijih duhovnih mamaca, smatraju analitičari, sociolozi i filozofi pretvara se u dilemu: škodi li više ili koristi? Vrši ogromni pritisak na pojedinca, pa iako se otvara kao neslućeni "prozor u svijet", s druge strane zatvara i omamljuje, pa i udaljuje pojedince od živa i socijalizirana načina življenja u svakidašnjici, te svojim slikanjem nasilja i zabave samo potencira u mladima obespamećenje. Kućni televizor postaje sam simbol dubokog protuslovlja duhovnosti XX. stoljeća. Razvitak tehničkih znanosti, upredmećen čudesnim napretkom kompjuterizma, sam po sebi dokaz je tog protuslovlja u čovjeku, koji sve više postaje igračka robotizirana nasilja i nesposoban da upravlja sam sobom i svojim društvom. Demokracija se pretvara u anarhiju, a politika, jedno vrlo prozračno vjerovanje u društveni spas, izvrgnula se u sredstvo za osobnu korist i demagogiziranje. Dvije tisuće godina mudre i stare zasade i vjera se opet ukazuje kao jedini mogući put, ali nema dostojnih vjernika, niti još dostojnijih propovjednika, koji bi zračili osobno i bili uzorom!

I kad smo već kod "politike" iluzorna vjerovanja u sređenje društvene situacije, ali i neminovnosti modernog društvenog "bića", zanimljive su također i u toj vizuri neke usporedbe između religijskog duha i "duhovnih kretanja" unutar Hrvatske te ostalih zemalja. Logično je bilo očekivati da će se u nadolasku demokratskog višestranačja u Hrvatskoj također pojaviti, kao vodeća, jedna demokršćanska stranka. Recimo, kao u Sloveniji odmah poslije 1990., a da ne govorimo o Italiji ili Njemačkoj poslije pada fašizma. No, u jednoj od najkatoličkijih zemalja Europe, povjesnom "predziđu kršćanstva", kao što je bila i uvijek apostrofirana Poljska, javila se tek jedna slabašna pojava demokršćanske opcije, koju zasjenjuju ostale vodeće stranke i koje, zapravo, danas više nema! I ta pojava zaslužuje analize, ne samo politologa. Kao i laički pokret mogla se i ta poslužiti raskošnom tradicijom hrvatskog katolicizma i duha, snage koja je možda nosila u sebi najsnažniju mogućnost da ujedini i poveže narod, sa svim vrlinama kakve su na površinu njegove prošlosti iskristalizirale jednu osobnost Stepinca. I pisac ovih redova bio je kratkotrajni svjedok kratkotrajnosti jedne takve hrvatske opcije, a danas još nije u mogućnosti točno procijeniti, je li se propast "Hrvatske demokršćanske stranke" očitovala više zbog slabog vodstva ili članstva. Vjerojatno i

jednoga i drugoga, a možda više zbog pomanjkanja vodstva, jer da sama stvori svoj određeni program, poslužila se nekim, ovoj sredini potpuno stranim prepisanim programom iz neke daleke europske zemlje. Politička vještina rukovođenja narodom također je u izvjesnom smislu "dar Božji" i nije svakom dano da se njime posluži. Isto tako se može reći i za obavljanje crkvenih "poslova" ili dužnosti. Pa za laičke pokrete! Stepinac, Mahnić i slični bili su posebne osobnosti. No, možda je unutar nesretne HKDS bilo ponešto "krivo" i članstvo, sam narod. Obuzet više pokretom Domovinskog rata, fizičkim suprostavljanjem agresoru s Istoka, stvaranjem, napokon, nakon trinaest stoljeća očekivane hrvatske slobode, sav se usmjerio prema jednom "pokretu za domovinsko oslobođenje" i tako stvorio vodeću stranku-pokreta, što je bilo i jedino opravdano. Možda je i potpuno predanje toj stranci utjecalo da se ostale ne jave u svojoj "demokratskoj" punoj snazi, pa i jedna takva, koja je mogla imati najjači utjecaj, kao što je bilo HKDS. I koja je mogla biti pandan poslije II. svjetskog rata vodećim demokršćanima u Italiji, Njemačkoj i ostalim katolički usmjerenim zemljama.

Sve u svemu, pitanje "Zašto Hrvatska nema danas jačeg i vidljivijeg katoličkog pokreta" složeno je, i njegovu odgovoru trebalo bi posvetiti više studioznosti, i pokušati ga dobiti od više mislilaca. Ili, tek vrijeme jednog takvog "gibanja" nadolazi? "Marulić" je svakako jedan od najpozvanijih da i to pitanje pokuša analizirati. Grgec ga je započeo, na ostalima je da ga nastave.

Mladen Hanzlovsky

SPOR-razum(ijevanje) bez RAZUM(ijevanj)A ne vodi DOGOVORU

Ovaj članak poslan je uredništvu Jezika *u ožujku 1995. Sudbina članka, osim da nije objavljen, nije mi poznata. Članak je nadahnut zahtjevom da se u Hrvatskoj trebamo vratiti jezičnoj normi koja je vrijedila do 1918. godine (*Jezik *br. 1, 1996. str. 39). Konačan sud prepuštam stoga javnosti i (boljim) argumentima.*

Hrvatska priopćajna glasila nazivaju zaključke ili pismena utanačenja raznih pregovora bez ijedne iznimke sporazumom.

Izraz se uglavnom koristi za engleski pojam *agreement*, francuski *l'acord* ili njemački *Abkommen*. Hrvatska (pravno) povijesna i jezična baština sve do "sporazuma" Cvetković - Maček iz 1939. ne koristi taj izraz u spomenutu značenju.

Premda je ondašnjim pregovaračima s Beogradom bila uzorom Hrvatsko-ugarska nagodba iz 1868., kojom se Hrvatskoj jamčila nacionalna posebnost i autonomija, držim da je tek srpska politička i jezična prevaga potisnula hrvatski pravno-jezični izraz nagodba u korist sporazuma. Da je to tako, dovoljno je prelistati neke rječnike i povijesne knjige. U Akademijinu rječniku pogledao sam izraze *sporazum, dogovor, nagodba* i *ugovor*, koji se ovako objašnjavaju:[1]

1 JAZU/HAZU, *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb, sv. 2, 7, 16, 19.

- SPORAZUM: djelo, kojim se tko sporazumio, složio, uredio, napravio s kim drugim u kakvom radu ili pitanju.

U Popovićevom srp. - njem. rječniku (Einverständnis). Kao primjer navodi: *Ne dadu se iznebuha odturiti radi sporazuma* (Pavlinović). *Državna će vlast ... stupati ... u sporazumu sa vlašću crkovnom* (Bogišić).

- DOGOVOR: djelo kojijem se tko dogovori i ono što tijem postaje. Postaje od glagola dogovoriti i dolazi od 15. vijeka. Spominju ga u svojim rječnicima Mikalja, Della Bella, Belostenec, Jambrešić, pa Stulić, Vuk i Daničić.

Prema AR izraz dogovor znači colloquium; kad se dvoje ili više ... sastanu i govore ... da bi što odlučili složno; Npr.: *I paša išao u Budim k veziru na niki dogovor* (Starine). *Jedan je papa potajne dogovore s Turcima imao.* Može značiti i consensus; što dogovaranjem postaje. Npr.: *U ovom saboru učiniše dogovor kako će pripovijedati vjeru* (M. Divković). Zatim conspiratio, tj. djelo dogovaranja i što tijem postaje, kad biva u potaji ...; npr. *Razumivši jednom dogovor dvaju sluga, kako će zadaviti kralja, kaza kralju njihov dogovor* (Kačić). Ili kao assensus, tj. kad se na nešto pristaje.

- NAGODBA je čin, kojim se tko s kim nagodi, pogodi, namiri. Npr.: *Naša braća u Posavju plaču na obstojeću nagodbu s Ugarskom te nastoje da ju poprave* (M. Pavlinović).

- UGOVOR: pogodba, dogovor. Potvrde se nalaze prema AR kod Della Bella (accordo, convenzione); kod Belostenca (conditio, pogajanje, pogodba, dogovor); u Šulekovu Znanstvenom nazivlju (pogodba, Vertrag, Contract, Convention). U smislu pogodbe iz AR prenosim ova tri primjera: *Utvrdismo... sa vsimi zakonmi, i ugovorom, i sloboštinami (Buški stol uvodi fratre u njihove posjede u Tržiću). Tko godi prodaje meso... u kotaru poljičkomu... kako je razam vola ini ugovor... ima ga prodavati po oni put, a draže ne* (Poljički statut). *Mir karlovački... povrati Hrvatskoj... skoro svu bosansku Posavinu priznanu u istom ugovoru* (Pavlinović). Ugovor može značiti i savez. Npr.: *Jure učini potajno ugovor s vojvodom Jankom* (Kačić). Od više primjera kojima se objašnjava u značenju sporazum, navodim Kačića: *S carem čini ugovore, da jih pusti poći Skenderbegu.*

Zanimalo me kako navedene izraze objašnjava Rečnik MS.[2]

— DOGOVOR znači "pismeni ili usmeni sporazum" ili "sastanak radi sporazumevanja". Za primjer ima: *Pukovnik ga ukori što se na svoju ruku upušta u dogovore s hajdučkom četom.*

— NAGODBA je "sporazum kojim se ureduje neko sporno pitanje". Ili (h)istorijski, "državnopravni ugovor, sporazum izmedu Ugarske i Hrvatske 1868."

— SPORAZUM tumači kao "dogovor o nekom spornom pitanju s medusobnim obavezama; usmeni ili pismeni ugovor, pogodba." Kao primjer navodi: *Sutra će jugoslavenska kulturna delegacija potpisati... sporazum o kulturnoj saradnji.*

— UGOVOR znači "saglasnost dvaju ili više lica, dveju strana, o uspostavljanju nekog odnosa radi postizanja nekog pravnog dejstva ili rezultata".

Od dvojezičnih rječnika usporedio sam *Njemačko-hrvatski rječnik* Gustava Šamšalovića, (Zora-Zagreb 1974.), *Njemačko-hrvatski rječnik* Antuna Hurma,

2 Matica srpska, *Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika*, Novi Sad, 1967.-1976.

(Zagreb 1959.) i *Nemačko-srpsko(horvatsk)i rečnik* Jovana Kangrge, (Prosveta-Beograd 1975.). Dok Hurm i Šamšalović njemački *Abkommen* prevode s *nagodba, ugovor*, u Kangrge stoji *izobičavanje, sporazum*. U *Englesko-hrvatskom rječniku* Milana Drvodelića, (Zagreb 1970.) *agreement* je preveden s *ugovor, sporazum*. Langenscheidov univerzalni (džepni) englesko-hrvatski rječnik u obradi R. Filipović, (Zagreb 1981.) donosi samo *sporazum*.

Budući da su dogovori, ugovori, nagodbe, tj. ugovaranja ili dogovaranja i pravni čini, pogledao sam kako te pojmove objašnjava Vladimir Mažuranić u svom *Pravno-povijesnom rječniku*.[3] U Mažuranićevu rječniku imenica *sporazum* i glagol *sporazumijevati se* nisu zabilježeni.

— UGOVOR za njega znači *contractus, pactum*, te to objašnjava glagolima *ugovarati, dogovarati, dogovarati se o pogodbi*.

— DOGOVOR prevodi kao *colloqium, consensus*, a kao primjer navodi: *(Imali smo sudci) pun dogovor mej sobom (...)*. Riječ NAGODBA nije samostalno zabilježena. Umjesto toga Mažuranić donosi NAGODA, koju objašnjava s *nagodba, nagođe i nagođenje:* pridaje joj i značenje *contractus, conventio, compositio, načinba, naprava, pogodba, nagoditi se, urediti, načiniti, srediti*.

Primjeri iz navedenih rječnika govore u prilog tezi da je sporazum, kao državnopravni i trgovačkoupravni pojam, unesen u hrvatski jezični korups tek pod političkom prevagom srpskoga jezika u javnom životu (bivše državne zajednice). Sumnju u ispravnost izraza *sporazum*, još više pobuđuje psiholingvistički pristup toj riječi.

Ako u riječi SPO-R-AZUM slovom "R" istovremeno odredimo dva različita morfema dobit ćemo SPOR RAZUM. Imenicu *razum* ne trebamo pobliže objašnjavati. Pridjev spor AR i ANIĆ[4] objašnjavaju kao *polagan, trom*, uz mogućnost oprečnog značenja *brz, hitar*. Naša dva morfema sugeriraju nam da nečiji razum može biti spor ili hitar, odnosno, da je netko troma ili brza razum(ijevanj)a. Drugim riječima on nešto brzo ili sporo shvaća, poima i usklađuje s nekim ili nečim drugim.

Glagol sporazumjeti se AR tumači *doći do sporazuma, sporazumno se složiti, razumijeti se s nekim*; npr.: *Kako ćeš se ti sporazumijeti s njim, kad ne poznajete iste jezike? Sporazumio sam se s njim pomoću tumača*. Rečnik MS *sporazumeti se* tumači s "dogovoriti se, složiti se, zaključiti sporazum i postići razumevanje. "Kao primjer navodi: *Nastojalo (dijete) da se s njime sporazumije kretnjama svoje glavice i ručice* (J. Leskovar).

Glagolom *sporazumijevati se* izražavamo dakle radnju, koja u priopćajnom procesu (komunikaciji) vodi međusobnom razumijevanju, tj. utvrđivanju istoznačnosti nekog znaka ili glasa kao poruke, i za poručitelja i za primatelja.

Vratimo se ponovno hrvatskim priopćajnim sredstvima i aktualnim "sporazumima". Na temelju iznesenog smijemo zaključiti da su dosadašnji pregovori, "okrunjeni sporazumima", (p)ostali neuspješni zato što se sugovornici nisu međusobno pravo razumijeli ili pak nakon (spo)razumijevanja nisu nastavili s dogovaranjem.

3 Vladimir Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik*, pretisak, Zagreb 1975.
4 Vladimir Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb 1991.

Na temelju iznesenog zaključujem: Zagrebački sporazum s "lokalnim" Srbima trebalo je u duhu hrvatskoga jezika nazvati dogovorom. Obadvije strane na nešto su pristale, a dogovoreno je (djelomično) provedeno u djelo; npr. otvorena je autocesta, naftovod.

Nešto teže je u ovom času preimenovati Washingtonski sporazum između Muslimana i Hrvata. Ne zato, što i za njega ne bi bilo odgovarajućeg izraza, nego zbog različitog tumačenja i pristupa pregovarača tom dokumentu.

Ako Muslimansko-hrvatsku Federaciju promatramo kao gotov čin *(fait accompli)*, tj. držimo da je ona utanačena i obostrano dogovorno prihvaćena, onda je to nagodba dviju ravnopravnih strana. Aktualna obostrana osporavanja i oprečna tumačenja tog dokumenta govore u prilog tezi da dogovaranje i pogađanje još traju. U tom slučaju Hrvati i Muslimani potpisali su *ugovor*, kojim se obvezuju na suradnju i dogovore do konačne nagodbe.

Riječi *nagodba, dogovor* i *ugovor*, jasnije su od izraza sporazum, pa bi ih trebalo svakodnevno koristiti i pravno jednoznačno definirati.

Valentin Purić

Bok nije Bog

O Uskrsu 1995. g. dobio sam udžbenik hrvatskog jezika Dinke Juričić *Reci mi hrvatski*. Hvale vrijedna knjiga za rad s djecom koja su odrasla u inozemstvu te slabo ili nikako ne govore hrvatski.

U prvoj vježbi, upućivanje u svakodnevno pozdravljanje i upoznavanje, autorici i recezentima potkrala se za moj pojam oveća semantičko-pravopisna pogrješka. Danas uobičajeni neformalni svakodnevni pozdrav "Bog", pisan je slovom "k" umjesto "g". Naslov vježbe glasi: *Bok! Tko si ti? Ja sam profesor Baltazar*. Nakon toga slijedi opet otpozdrav - *Bok!*[1]

Na moj upit kako se piše pozdrav "Bog!" stariji učenici jednoglasno su se odlučili za slovo "k" s obrazloženjem da tako piše u zagrebačkim stripovima. Taj odgovor ponukao me na ovaj osvrt.

U našem sekulariziranom društvu kršćansko-religiozno podrijetlo mnogih civilizacijskih tekovina današnjim je ljudima nepoznato. Jednoj od tih tekovina pripada i (skraćeni) pozdrav - Bog! Pozdrav dolazi od kršćanskog pozdravljanja: "Hvaljen (budi) Bog!" Pozdrav je to koji se po selima sjeverne Hrvatske mogao svakodnevno čuti sve do kraja šezdesetih godina ovoga stoljeća, dok je još bilo "starih" ljudi. U Bavarskoj *Grüß Gott*, tj. hvaljen Bog i danas uživa prednost pred *Guten Tag*.

Sredinom sedamdesetih godina po Zagrebu ("na špici") se počelo pozdravljati "Bog stari!", što je u očima revnih jugosamoupravljača bilo "ustaški i kontrarevolucionarno". Možda se zbog tog sumnjičenja pozdrav brzo proširio i udomaćio diljem Hrvatske.

Vratimo se našem pravopisanju. Riječ "bok" u osnovnom značenju dio je tijela od rebra do kuka.[2] Rebra pak, osim ona suha u dobro pripremljenom "bažulju", nikoga ne mogu ponukati na dražesne osjećaje i ushićeno pozdravljanje. Takvo nešto moglo je

potaći jedino uvjerenje u svemoćnost i dobrohotnost Boga, na kojega se pozdrav "hvaljen Bog!" jedino odnosi. Anić navodi: "i Bog, pa Bog", kao "sve u redu, ne boj se".[3]

Kraćenje pozdrava "hvaljen Bog!" u "Bog!", ima svoj *pendant* u engleskom "Bye" "od good bye". Da i drugi ljudi razlikuju "bok" od "Boga" uvjerio me je pozdrav na kraju pisma Jadranke Berkec uredništvu *Zajedničara*, br. 18, Pittsbourgh, 03. 05. 1995.: "Bog to all the Croatians (...). Bog uredništvu i čitateljima Marulića kažem i ja.

BILJEŠKE:

1 Isto pravopisanje zapazio sam i u članku Đure Bošnjaka, *Bok stari, žurim...*: Marulić 2, 1996., str. 357
2 Usp. Vladimir Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb, 1991., str. 43.
3 Vladimir Anić, *n. dj.*, str. 41

Valentin Purić

Dopis Ive Perića

U ovogodišnjem 3. broju časopisa "Marulić" objavljen je osvrt Tomislava Jonjića "Uz novu knjigu o Andriji Hebrangu ili: tko i kako (i) danas piše hrvatsku povijest". Recenzenti te knjige bili smo prof. dr. Ivo Banac i ja, te se spomenuti pisac osvrta osvrnuo i na "sudbine recenzenata ove knjige".

Baveći se mojom "sudbinom" navedeni autor osvrta piše o dr. Ivanu Periću i njegovu članku, tiskanom u "Šuvarovu" časopisu "Hrvatska ljevica". POISTOVJEĆUJUĆI toga dr. Ivana Perića sa mnom, Jonjić je upozorio da taj Perić u tom članku "ne nastupa kao povjesnik, nego kao 'političar'", koji je "ostao dosljedan svojim ranijim mislima i pogledima", te da zbog toga takvima "ne valja vjerovati, jer su posvjedočili da su spremni prodati dušu za šaku zobi".

Izjavljujem, da taj članak u "Hrvatskoj ljevici" nije moj članak, jer ja ne suradujem u tom časopisu. Prema tome, autor tog članka i ja *nismo ista osoba*.

Bez obzira na to koliko ima ljudi - javnih djelatnika - koji imaju isto ime i prezime kao i ja, lako je prepoznati svakoga od nas. Ja sam: dr. *Ivo* Perić, povjesničar. Bavim se historiografskim temama i svoje ime uvijek pišem u njegovu kraćem obliku: *Ivo*, a ne Ivan.

Svačiji javni rad podliježe javnom mnijenju. Ali nitko nema pravo da nekoga poistovjeti s drugom osobom i da mu pritom, i na osnovi toga, javno presuđuje. Svojom krivom identifikacijom i duboko uvrijedljivim kvalifikacijama gospodin Tomislav Jonjić mi je učinio nepopravljivu nepravdu i nanio tešku klevetu.

Ivo Perić

Isprika

Najiskrenije se ispričavam gospodinu dr. *Ivanu (Ivi) Periću*, recenzentu knjige Nade Kisić-Kolanović "Hebrang. Iluzije i otrežnjenja", što sam mu u "Maruliću", br. 3/1997. grubim previdom pripisao i auktorstvo teksta, koji je u "Hrvatskoj ljevici", br. 12/1996. napisao drugi pisac, *drug* dr. Ivan Perić. Osim istosti imenâ, zanimanjâ i akademskih naslovâ, u tu me je jedva ispričivu bludnju zavelo očito preoptimistično uvjerenje, kako je recenziranje knjige sa znanstvenim pretenzijama ozbiljan posao i kako je samo drug Ivan Perić mogao napisati onakav prikaz rasprave gospode Nade Kisić-Kolanović. Inače me nije vodila nikakva zla nakana, pa žalim zbog možebitnih neugodnosti, koje je dr. Ivo Perić imao.

Tomislav Jonjić

Kad mržnja nadvlada razum i poštenje

(Još jednom o prijepornoj političkoj pedagogiji)

U razlikovanju svjetla i tame, dobra i zla, istine i laži, ljubavi i mržnje nalazi se smisao morala i uljuđenih međuljudskih odnosa. I dok čestiti ljudi slijede svjetlo, dobrotu, istinu, ljubav i pravdu, neki drugi strastveno uživaju u zlu, mržnji, lažima i nepravdi. Nerijetko su to ljudi iz bivšega komunističkog sustava. Da bi zakamuflirali svoje grijehe i danas prozivaju, vrlo često baš one koje su donedavno progonili kao hrvatske nacionaliste, idealiste i kršćanske dogmatike pa, mržnjom zaslijepljeni i s debelim naslagama putra na glavi, na sav glas viču: "Drž'te lopova!"

Sve što je pozitivno i vrijedno - prešućuju, loše izvlače i potenciraju, a ako lošeg nema - izmišljaju ga i podmeću. Ilustrirat ćemo to jednim primjerom takve kritike. Tiskana je u uglednoj književnoj reviji "Marulić" (br. 3/97.) pa zbog čitatelja te revije, a ne "kritičara" koji ne zaslužuje pozornost, treba upozoriti na moralno ništavilo takvih postupaka. Riječ je o napisu Ivana Biondića: "Prijeporna politička pedagogija!"[1]. Razmotrit ćemo ga u tri točke: Kako "kritičar" citira i interpretira? A što je istina? Tko proziva i s kojim pravom?

Kako "kritičar" citira i interpretira?

Tako da ne poštuje ni naslove radova o kojima piše. Na str. 467. uz moje ime vezuje naslov "Hrvatska pedagogijska tradicija i zbilja", a rad je objavljen pod nazivom "Hrvatska pedagogijska tradicija i *odgojna* zbilja". Navodi da je objavljen u zborniku "Odgoj i obrazovanje u uvjetima demokratske preobrazbe", a naziv zbornika je: "Odgoj i *pedagogija* u uvjetima demokratske preobrazbe".[2] Kakav je to stručnjak koji ne zna

prepisati naslove? A ako krivo prepisuje naslove, tko može vjerovati u točnost njegovih citata? I, doista, on posve proizvoljno, netočno i tendenciozno citira i interpretira.

Na str. 468. daje shemu "Pedagoške orijentacije u Napretku i HPKZ-u" napominjući da je "po A. Vukasoviću, 1971. i 1991.", što bi se trebalo odnositi na moje radove: "Rad Hrvatskoga pedagogijsko-književnog zbora na razvijanju pedagogijske teorije i prakse"[3] i već spomenuti "Hrvatska pedagogijska tradicija i odgojna zbilja". U tim radovima, međutim, ne postoji shema, a ni opis takve sheme. Ona je izmišljena i podmetnuta "kritičareva" konstrukcija.

Uz shemu je vezana i bilješka na str. 462. U njezinih 11 redaka četiri puta se poziva na moje ime i moje radove, a svaki put netočno, neistinito i zlonamjerno. Tako nakon podmetanja "marksističke pedagoške historiografije" citira i uz A. Vukasovića vezuje izričaj koji u mojim tekstovima ne postoji. Potom nastavlja: "I kada Stjepan Basariček, uspostavljajući novotnyjevski kontinuitet, otvara tzv. herbartovsku etapu kršćanski usmjerene pedagogije, to je označeno kao 'napuštanje slobodoumnog gledišta' (A. Vukasović, 1971, s. 82)". A moja rečenica glasi: "Basaričekovo odstupanje od pedagogijskog učenja Diesterwega, Dittesa i Benekea i pristajanje uz Herbartov pedagogijski sustav, značilo je napuštanje slobodoumnog gledišta".

Nije, dakle, riječ o Basaričeku što uspostavlja "novotnyjevski kontinuitet" i "otvara tzv. herbartovsku etapu kršćanski usmjerene pedagogije", nego o njegovu potpunom pristajanju uz Herbartov pedagogijski sustav. A poznato je da je taj sustav, izgraden na mehanizmu formalnih stupnjeva, u praktičnom nastavnom radu značio dresuru. Uz to, Herbartov protestantizam ne može se poistovjetiti s hrvatskim shvaćanjem kršćanstva i katolicizmom. Tako je, iz konteksta istrgnuti izričaj o napuštanju slobodoumnog gledišta, potpuno krivo predstavljen i interpretiran.

Odmah zatim ponovno iz konteksta izvlači izričaj o potpunom nacionalnom i duhovnom oslobođenju hrvatskog naroda, koji je u mom tekstu vezan uz proces društvene, moralne i odgojne preobrazbe nakon pada komunističkog jednoumlja, i povezuje ga sa svojom izmišljenom konstrukcijom o obnovi "filipovićevske liberalno-demokratske (sekularističke) tradicije".

Na slijedećoj, 463. stranici ponovno citira isti izričaj, ali ga, premda je u navodnim znacima, preformulira i piše: "A. Vukasović (1991), glede obnove HPKZ-a u novim demokratskim uvjetima, smatra da je Filipović-Trstenjakova tradicija na crti 'potpunog nacionalnog i duhovnog kontinuiteta' (isto, s. 8)''. U mom stavku, na koji se "kritičar" poziva, nema ni riječi o obnovi HPKZ-a, ni o Filipović-Trstenjakovoj tradiciji, a riječi u navodnim znacima proizvoljno su mijenjane, odnosno krivotvorene u skladu s intencijom koju im je "kritičar" namijenio.

Na str. 462. piše: "M. Janković (1959), pored kritike I. Filipovića, drži da je Trstenjak 'bio uvek na strani vlastodržaca', pa usprkos marljivosti i ljubavi prema pozivu, 'nije dao pedagoškoj nauci ništa novo i napredno' (isto, s. 90)". Odmah nastavlja: "A. Vukasović (1959), poričući toj ocjeni 'dosljedno marksističko stanovište', suprotno tome, drži da su naši učiteljski prvaci, glede povijesnih prilika, 'dali bogat prilog našoj pedagoškoj nauci' (isto, s. 241)".

Moja ocjena u kritici: "Nedosljednost i proturječnosti Miloša Jankovića" iz 1959. godine[4], na koju upozorava, nije neposredno vezana za naprijed naznačenu Jankovićevu

ocjenu, ne poriče joj "dosljedno marksističko stanovište", što "kritičar" izričito tvrdi, i, na tom mjestu, ne govori o "našim učiteljskim prvacima", nego uspoređuje Jankovićeve ocjene o U. Milankoviću s ocjenama o I. Filipoviću i D. Trstenjaku. Upozoravajući na Jankovićevu nedosljednost i izrazitu tendencioznost u primjeni različitih kriterija na srpske i hrvatske učitelje, moja analiza pokazuje da U. Milanković ni u čemu nije ispred I. Filipovića i D. Trstenjaka pa ako su njegove pedagoške misli "bogat prilog našoj pedagoškoj nauci", onda su i oni dali isto takav "bogat prilog našoj pedagoškoj nauci". To je kontekst te moje ocjene, što je posve različito od značenja koji joj "kritičar" pridaje.

"Kritičar" rado i često podmeće ljudima izmišljene ili tuđe misli. Tako citira: "Kako je 'u vrijeme Trstenjaka svećenstvo odgajalo narod u ropskoj poslušnosti i neznanju' (A. Vukasović, 1959, s. 244)." Zaboravio je, samo, pripomenuti da to nije izvorno moja misao, nego dra D. Frankovića, što se jasno vidi iz podataka u zagradi na kraju moga stavka.

Takve su "kritičareve" metode i takva je njegova istina!

A što je istina?

"Kritičar" se poziva na tri moja već spomenuta rada: "Nedosljednost i proturječnosti Miloša Jankovića" iz 1959.; "Rad Hrvatskoga pedagogijsko-književnog zbora na razvijanju pedagogijske teorije i prakse" iz 1971. i "Hrvatska pedagogijska tradicija i odgojna zbilja" iz 1991. godine.

Rad: "Nedosljednost i proturječnosti Miloša Jankovića" oštra je kritika njegove knjige "Učiteljski portreti". U njoj se u posebnim prilozima obrađuje 14 učiteljskih likova: 11 srpskih i 3 hrvatska. Srpski su: Sima Milojević, Petar Karić, Sreten Lazarević, Vladimir Zebić, Petar Tasić, Živojin Isailović, Dragiša Mihailović, Ljuba Pavlović, Mihail Jovanović, Vukajlo Kukolj i Bora Milatović. Hrvatski: Ivan Filipović, Skender Fabković i Davorin Trstenjak. Srbi su borbeni demokrati, slobodni mislitelji, "neustrašivi borci za narodne slobode", istaknuti Srbi i veliki patrioti, a Hrvati reakcionari, klerikalci, nacionalisti i šovinisti, puni zabluda i proturječnosti.

Ti portreti, sakupljeni u knjizi što je izdana 1959., pisani su i publicirani u časopisima od 1950 - 1958. Njima su na prosvjetnom i pedagoškom području nastavljeni velikosrpski projekti za osvajanje hrvatskih zemalja: prvi velikosrpski projekt Vuka S. Karadžića: "Srbi svi i svuda" (1836); drugi velikosrpski projekt "Načertanije" Ilije Garašanina (1844); treći velikosrpski projekt "Etnografska karta srpskih zemalja" (1891); četvrti velikosrpski projekt "Srpska Krajina" (1939); peti velikosrpski projekt "Srbi na okup" (1940); šesti velikosrpski projekt "Homogena Srbija" Stevana Moljevića (1941) i najavljeni su novi projekti: "Memorandum" SAN-u i genocidni pohodi na hrvatske zemlje.

Toj politici i toj ideologiji se, te davne 1959. godine, suprotstavio pedagoški poletarac A. Vukasović vrlo oštrom kritikom: "Nedosljednost i proturječnosti Miloša Jankovića". Pobijao ga je i tukao kako je znao i umio, braneći Hrvate i Hrvatsku od velikosrpskih nasrtaja. To bi se moralo obilježiti kao davni otpor srbijanskoj osvajačkoj politici, a "kritičar" sve to obrće u izdaju hrvatskih nacionalnih i kršćanskih ideala. Takvi su mu mržnjom zadojeni kriteriji. Uz to, prihvaćajući Jankovićeve ocjene o I.

Filipoviću i D. Trstenjaku, on se solidarizirao s njim i posve podržava tu i takvu velikosrpsku ideologiju. Neka čitatelji prosude je li to izdaja.

Opsežna rasprava: "Rad Hrvatskoga pedagogijsko-književnog zbora na razvijanju pedagogijske teorije i prakse", jubilarni je tekst u komu se prati stoljetna djelatnost HPKZ-a na razvijanju pedagogijske teorije i prakse. Posebno se na znanstveno-teorijskoj razini analiziraju područja: opće teorije odgoja, povijesti pedagogije, didaktike, metodike, predškolske pedagogije, obiteljske pedagogije, specijalne pedagogije, pedagogije slobodnog vremena. Na kraju su dani zaključni izvodi o stoljetnom djelovanju Hrvatskoga pedagogijsko-književnoga zbora i njegovim prinosima razvijanju hrvatske pedagogijske znanosti i odgojne djelatnosti.

Rad je nastao u Hrvatsko proljeće 1971., uz obilježavanje stote obljetnice HPKZ-a, u nastojanju da mu vrati hrvatsko ime, istakne hrvatsku nacionalno-oslobodilačku usmjerbu, pokaže njegovo mjesto i značenje u cjelokupnoj hrvatskoj kulturi i pedagoškim nastojanjima. Stoga je u političkom sustavu, koji je 1945. godine zbrisao hrvatsko ime iz njegova naziva, to ime vraćeno i u naslovu moga rada, i u naslovu knjige. Sve to prešućuje "kritičar", tražeći u tekstu samo izričaje koje bi istrgnute iz konteksta mogao interpretirati prema svojim zlonamjernim nakanama.

Na samom početku stvaranja samostalne Hrvatske države, suočene s genocidnom velikosprskom agresijom, u raspravi: "Hrvatska pedagogijska tradicija i odgojna zbilja" (1991.), u duhu hrvatske samosvijesti i jedinstva afirmirao sam hrvatsku pedagogijsku tradiciju, upozorio na njezine autohtone vrijednosti i pokazao temeljne zadaće odgojne preobrazbe. A mržnjom zaslijepljeni "kritičar" sve to negira, prezire i obezvređuje. Neka mu Bog plati!

Tko proziva i s kojim pravom?

"Kritičar" proziva žive i mrtve, hvata kamenje i bezdušno kamenuje. Stoga moramo razmotriti je li bez grijeha. Je li pravednik koji s pravom upozorava na zlodjela grješnika ili su mu kriteriji poremećeni pa u tuđem oku vidi i mikroskopski trunak, a u svome ne vidi ni gredu? Bi li, prema objektivnim mjerilima, i sebe morao prozvati i kamenovati?

Neka odgovore na ta pitanja da nekoliko citiranih primjera iz njegovih dobro poznatih ideologiziranih "radova".

U svom opsežnom marksističkom traktatu: "Hendikepirani - između funkcionalističke i marksističke vizije"[5] slavi "oslobođenje naše zemlje" (čitaj Jugoslavije) i "pobjedonosnu socijalističku revoluciju", a hendikepiranost tumači "na tragu marksističke teorije otuđenja" te rješenje problema hendikepiranih vidi "u sklopu ukupnih revolucionarnih promjena" u samoupravnom socijalističkom društvu. Stoga mu je taj "rad" prihvaćen kao "adekvatna zamjena za magistarsku radnju" pa je osloboden magistarskog studija, izrade i obrane magistarske radnje. Član komisije u postupku prihvaćanja bio je član, predsjednik i ideolog CK SKH, dr. Stipe Šuvar.

U članku: "Šurke babe Julke, Vukasovićev projekt nije udovoljio osnovnim kriterijima po kojima bi mogao zastupati Jugoslaviju"[6], kazuje da je u Centru za idejno-teorijski rad CK SKH ocijenjeno da Vukasovićev "projekt nema nikakve veze s

marksizmom", da je "anakroničan, dogmatski" i da "nije udovoljio osnovnim ideološko-političkim... kriterijima po kojima bi mogao zastupati Jugoslaviju". Tako je pisao zagovornik Jugoslavije u ono doba, a sada, razumije se, posve suprotno tomu.

U podužem članku: "Dogmatska protiv samoupravne pedagogije"[7], piše: "Stav o postojanju jedne jedine pedagogije, politički neutralne, zato je utopistički, prosvjetiteljski i reakcionaran. Ako ne postoji ni jedan *sakrosantni* put u socijalizam, onda je još očitije da ne može postojati ni jedna jedina pedagodija. I to je prva temeljna razlika između dogmatske (Vukasovićeve) i samoupravne pedagogije".

Zastupajući socijalističku samoupravnu pedagogiju i K. Marxa, na drugom mjestu kaže: "Sam termin 'emancipacijski odgoj' izveden je iz Marxove analize antropogeneze. Naime, 'tek kad zbiljski, individualan čovjek vrati u sebe apstraktnog građanina i kad individualan čovjek postane rodno biće u svom empirijskom životu, u svom individualnom radu, u svojim individualnim odnosima, tek kada čovjek spozna i organizira svoje vlastite snage kao društvene snage i stoga više ne bude od sebe dijelio društvenu snagu u obliku političke snage, tek će tada čovjekova emancipacija biti dovršena'. MARX je zbog toga i odlučno tvrdio da '*komunizam* kao dovršeni naturalizam *jest humanizam*, a kao dovršeni humanizam je naturalizam, on je istinsko rješenje sukoba između čovjeka i prirode, između čovjeka i čovjeka, istinsko rješenje borbe između egzistencije i suštine, između opredmećivanja i samopotvrđivanja, između slobode i nužnosti, između individuuma i roda'."

Njegova ideologizirana doktorska disertacija: "Hendikepirani između ideologije i stvarnosti", prezasićena je Marxom i marksizmom, jugoslavenskim samoupravnim socjalizmom i borbom "za komunističku budućnost Jugoslavije. "Tako piše: "Ukratko: cijeli naš gnoseološki pristup problemu hendikepa utemeljivao se na MARXOVOJ gnoseološkoj paradigmi". Potom traži specijalni odgoj "adekvatan teoriji i praksi samoupravnog socijalističkog društva Jugoslavije", nasuprot "religijskoj koncepciji odgoja" prema kojoj se "odgoj utemeljuje u općem božjem imperativu koji je zapisan u čovjeku".

Naznačena disertacija je pretočena u knjigu: "Specijalni odgoj na prekretnici"[8], u kojoj piše: "Prirodno-znanstveno orijentirana medicina je relativno brzo prevladala *demonsko-religioznu* usmjerenost i to će imati revolucionarno značenje za shvaćanje i tretman hendikepa i devijantnog ponašanja uopće. Naime, ta se ponašanja više ne tumače *demonskim silama* (npr. vragom ili zlim dusima), koje se nastanjuju u tijelu, već se uzimaju kao objektivne, tj. prirodne činjenice smještene u individualni organizam".

U Predgovoru knjige: "Metodike o teoriji i praksi odgoja"[9] veliča društvenu zajednicu "*slobodnih i ravnopravnih* naroda i narodnosti u Jugoslaviji".

U vrijeme stvaranja Hrvatske države, kada su hrvatski domoljubi osnivali hrvatske stranke i počinjali političku bitku za slobodu i nezavisnost, "kritičar" 15. svibnja 1989. piše pismo Organizaciji Saveza komunista OOUR-a pedagogijske znanosti[10], u kome zahtijeva partijsku diferencijaciju, izražava svoju vjernost partiji i traži osudu spomenutih domoljuba. U pismu doslovno kaže:

"Dva su momenta od kojih se mora odmah poći. Prvo, u neformalnim razgovorima se stalno govori i objeduje neke članove SK da su sudionici i osnivači novih 'stranaka' koje su od SK i drugih političkih organa i javnosti oštro osuđene. Budući da sam u tom

kontekstu i ja osobno tangiran, *ovim podneskom kategorički izjavljujem da ni na kojem od tih 'novo-stranačkih' skupova nisam bio niti sam bio član njihovih inicijativnih odbora*. No, da bi se saznala istina potrebno je da se javno ili pismeno o tom pitanju izjasne članovi OOSK. Stoga *predlažem da OOSK tu mjeru provede što prije.*"

Eto takav je "kritičarev" ideološki, politički, moralni, nacionalni i kršćanski, katolički profil. Neka čitatelji sami prosude ima li pravo prozivati druge. Je li to katolički "novotnyjevski kontinuitet"? Jesu li njegovi tekstovi "kršćansko nacionalna (benediktinska)", za koju se iskazuje, ili, možda, prijeporna politička, marksistička i ateistička pedagogija?

Bilješke

1. I. Biondić: *Prijeporna politička pedagogija*, Marulić, Zagreb, 1997., br. 3, str. 462-468.
2. A. Vukasović: *Hrvatska pedagogijska tradicija i odgojna zbilja*, u zborniku: *Odgoj i pedagogija u uvjetima demokratske preobrazbe*, HPKZ, Zagreb, 1991., str. 7-18.
3. A. Vukasović: *Rad Hrvatskoga pedagogijsko-književnog zbora na razvijanju pedagogijske teorije i prakse*, u knjizi: *Sto godina rada Hrvatskoga pedagoško-književnog zbora* (1871-1971), PKZ, Zagreb, 1971., str. 76-124.
4. A. Vukasović: *Nedosljednost i proturječnosti Miloša Jankovića*, Život i škola, Osijek, 1959, br. 5-6, str. 234-252.
5. I. Biondić: *Hendikepirani - između funkcionalističke i marksističke vizije*, Naše teme, Centar CK SKH za idejni i teorijski rad, Zagreb, 1977, br. 11, str. 2475-2501.
6. N. Kujundžić i I. Biondić: *Šurke babe Julke. Vukasovićev projekt nije udovoljio osnovnim kriterijima po kojima bi mogao zastupati Jugoslaviju*, Danas, Zagreb, 9. kolovoza 1983, str. 42. i 43.
7. N. Kujundžić i I. Biondić: *Dogmatska protiv samoupravne pedagogije*, Pedagoški rad, Zagreb, 1984, br. 9-10, str. 423-430.
8. I. Biondić: *Specijalni odgoj na prekretnici (Prilog sociologiji odgoja i obrazovanja)*, Zagreb, 1986.
9. *Metodike u teoriji i praksi odgoja*, priredili N. Kujundžić i I. Biondić, Školske novine, Zagreb, 1985.
10. I. Biondić: *OOSK OOUR-a pedagogijske znanosti*, Ovdje, Zagreb, 15. svibnja 1989.

Ante Vukasović

Uz članak Josipa Corelja-Zurla "Domjanić i pjesnici"

U reviji "Marulić" u broju 3 čitamo napis u naslovu spomenutoga autora, u kojemu uspoređuje Domjanića s Prešernom. Vjerojatno je imao pri ruci i raspravu slovenskoga književnika Božidara Borka "Na raspotjih časa" (Na raspućima vremena), koju je Borko objavio u listopadu god. 1963. Hvalevrijedno je autorovo nastojanje da pronađe veze u stihovima Domjanića i Prešerna. No tu mu se potkrala poneka pogreška. U bilješci uz Prešernove pjesme "Dekletom": "Fante zbiraš / si prevzetna / se šopiriš, ker si zala, / varji, varji da priletna / samka se ne boš jokala. Corelj prevodi ovako: Momke biraš, *poduzetna si*, šepiriš se, jer si *zla*, pazi pazi, da *nagodinu* samotna ne budeš plakala. Taj je prijevod posve pogrešan, budući da slovenska riječ *prevzetna* ne znači

poduzetna, nego *ohola*, a poduzetan se na slovenskom kaže *podjeten*. *Zal* znači na slovenskom lijep, a prileten *pristar*, dakle s mnogo godina. Prema tome prijevod bi morao glasiti: Momke skupljaš, ohola si, šepiriš se, jer si lijepa, pazi da pod starost osamljena ne budeš plakala.

U ostala dva citata nema tako grubljih pogrešaka, premda bi se moglo prigovoriti malo nespretnu prijevodu *ti me raniš*, zapravo: *ti me ranjavaš*, ti mi braniš, *ti mi priječiš*.

A u Prešernovoj pjesmi "Strunama" treba dodati da *milo pesmica žaluj*.. možemo prevesti jedino *milo pjesmica tuguj*.., a stih *srca bolečine skrite trdosrčni oznanjuj*... znači: *skrivene boli srca najavljuj njoj, koja je tvrda srca* (a ne bolesti sakrivene tvrdog srca!).

Dakako da autoru treba odati priznanje da se je kušao približiti i hrvatskim izrazom Prešernovoj poeziji.

B. Žganjer

Kršćanstvo u "Hrvatskom općem leksikonu"

Leksikografski zavod "Miroslav Krleža" u Zagrebu poslije dvadeset i više godina objavio je opći leksikon. Naime, godine 1974. tiskao je "Leksikon Jugoslavenskog leksikografskog zavoda", a prošle godine "Hrvatski opći leksikon". Radi li se o dva izdanja iste knjige ili o dvije različite knjige? Nakon detaljnije analize, moći će se dati odgovor.

Glavni urednik HOL-a je sveučilišni profesor i romanist dr. August KOVAČEC, koji je okupio oko osamdeset suradnika, stručnjaka za razna područja. Leksikon ima oko tisuću i sto stranica, oko 52 tisuće leksikonskih članaka ("natuknica") i oko četiri i po tisuće slika i crteža. U knjizi je dolična pažnja dana vjerskim i crkvenim pitanjima.

Za svaki opći leksikon, pa prema tome i za naš, bitne su barem dvije stvari: izbor tema i osoba koje treba prikazati i koliko im redaka valja dati. O broju redaka pojedinoga članka dalo bi se posebno govoriti. Evo i primjera koji nije iz područja vjere i crkve: Tko je Ivan Mažuranić, zna i svaki srednjoškolac i učenik viših razreda osnovne škole. U našem je leksikonu dobio osam redaka, a suvremeni književnik Slobodan Šnajder (r. 1948) šest redaka.

U članku o misi stoji da je "glavna kršćanska služba Božja". Ima li većina protestanata (i oni su kršćani) misu i je li za njih misa isto ono što je za katolike i pravoslavce? Članak o sakramentima je netočan i nepotpun. Ima devet redaka. "Protestantizam od sakramenata priznaje samo krštenje i euharistiju." Većina protestanata euharistiju tumači i doživljava drugačije nego katolici i pravoslavci. Svih sedam sakramenata imaju katolici i pravoslavci, i to ne traba tajiti. U članku o euharistiji doslovce stoji: "sakrament tijela i krvi Kristoje". Trebalo bi svakako dodati: kod katolika, pravoslavaca i dijela protestanata. Tko je svećenik? U članku piše: "U kršćanstvu, osoba koja je primila sakrament reda da obavlja svete obrede i crkv. službu." Je li baš tako? Većina protestanata ne priznaje sakrament svećeničkoga reda.

Hrvati imaju tri sveca, a samo jedan (sv. Leopold Mandić) prikazan je u HOL-u. Članak o sv. Josipu ima četiri retka. U leksikonu koji u naslovu ističe pridjev hrvatski, trebalo je staviti da je sv. Josip službeni zaštitnik Dubrovnika (od 1521) i Hrvatske (od 1687). U članku o Izidoru Kršnjavomu navodi se da je zaslužan za izgradnju škola, a dodao bih: zaslužan je za izgradnju škola i crkava. Članak o sveučilištu ima tri retka, baš tako: tri retka. Nije navedeno prvo sveučilište u Europi, a ni u Hrvatskoj (Zadar i Lepoglava), koja su utemeljili ili vodili katolički svećenici i redovnici.

Šimun Jurišić

Muslimani - nacija?

Želim se veoma kratko osvrnuti na odličan članak gosp. *Envera Mehmedagića* u "Maruliću" br. 3/97., str. 627-630, pod naslovom: *"Nekoliko riječi uvaženom hrvatskom književniku i njegovim istomišljenicima"*.

U citiranu su me članku dva mjesta potakla na ovaj kratki osvrt.

1) Pita se gosp. Mehmedagić: "Tko je od Hrvata katolika pružio podršku onim Hrvatima muslimanima koji nisu pokleknuli pred ovim otuđenjem? (tj. odcijepljenjem od hrvatskog stabla)", i odgovara: Nitko. Premda osobno ne smatram da sam daleko od toga "Nitko", ipak sam nekoliko puta pisao u obranu muslimana Hrvata. Pisao sam u *Hrvatskoj Reviji*, emigrantskoj i domovinskoj, što ću kratko navesti. U domovinskoj HR br. 1-2/1995., str. 195-201., napisao sam članak pod naslovom: *Čija je Bosna?* i siguran sam da sam ga dobro dokumentirao, pa bih molio g. Mehmedagića - ako mu nije preteško - da ga potraži u citiranoj HR i da ga pročita, što bi za mene bila čast.

Istina, koliko ja znam, jer živim daleko od Hrvatske, taj članak nije bio zapažen. Čini mi se da u domovini malo tko čita HR.

Ipak sam ondje napravio mali propust, pa ga sad želim ispraviti, a to je: Nisam spomenuo da ima muslimana i izvan Bosne i Hercegovine, na Kosovu i u Makedoniji, ali tamo nema ni jednoga age, a još manje bega (koliko ja znam), dok ih u Bosni i Hercegovini ima mnogo. A to je zaista značajno!

2) Izrugivanje - gospode Šimunovića i Koromana (prvi je hrvatski publicist, a drugi hrvatski književnik, član HAZU, dakle - akademik!) - Starčevićeve političke metafore o "hrvatskom cvijeću", posljedica je žalosnoga nepoznavanja hrvatske povijesti, pa stoga i njima preporučam da pročitaju moj članak: "Čija je Bosna?" Tada će razumjeti da Starčevićeva metafora nije bila predmet političke demagogije, nego se temeljila na povijesnoj znanosti, koja je onda bila mnogim Hrvatima - i katolicima i muslimanima - nepoznata, a i danas je nepoznata gospodi Šimunoviću i Koromanu!

Svatko tko se bavi hrvatskom etnografijom lako zapaža - glede naše nacionalne čistoće - da su naši muslimani Bosne i Hercegovine najčistiji hrvatski etnički elemenat i zato ih je Starčević nazvao "cvijećem".

* * *

Još sam dvaput pisao, u obliku pisama uredniku HR, u obranu naših muslimana, pa ću to pismo kratko parafrazirati:

1) U HR br. 1/1989., str. 197., usprotivio sam se pisanju prof. Ante Kadića (SAD), gdje on zamjera pjesnikinji Mubari Mujagić, što ona kao muslimanka, traži da se iz hrvatske književnosti - u srednjim školama - izbaci sve, što vrijeđa osjećaj muslimana, pa tako i Mažuranićev ep "Smrt Smailage Čengića", prijedlog koji je sablažnjavao prof. Kadića. Dao sam pravo gđi Mujagić i rekao, da nam je važnije nacionalno jedinstvo nego bilo koje umjetničko djelo.

2) U HR br. 4/1995., str. 681., tražio sam, da se "Trg žrtava fašizma" nazove TRG ISMETA MUFTIĆA, koji je za rata bio muftija džamije u Zagrebu, a kad su došli partizani - objesili su ga na vratima te džamije. Time bi se odala počast ne samo Ismetu MUFTIĆU, žrtvi hrvatstva, nego i svim borcima muslimanima, koji su se borili i ginuli za hrvatsku slobodu, bilo na jednoj ili na drugoj strani. Taj bi čin bio simpatičan našoj muslimanskoj braći, koji sigurno zaslužuju u Zagrebu imati značajan trg, jer podsjećao bi ih da je Zagreb i njihov glavni grad.

Buenos Aires, lipanj 1997.

Mirko Živković

NARUČITE NAŠA IZDANJA:

1) MARULIĆ - hrvatska književna revija izlazi svakog parnog mjeseca

2) Georges Huber:
MOJ ĆE ANĐEO IĆI PRED TOBOM
- zanimljiva publikacija o anđelima

TRI U JEDNOJ EDWARDA ALBEEJA

("Tri visoke žene" Edwarda Albeeja, u HNK u Zagrebu - gostovanje Kazališta Marina Držića iz Dubrovnika)

8. VI., u sklopu dobrodošle manifestacije "Dani dubrovačkog teatra u Zagrebu", izmedu ostalih smo predstava imali prilike vidjeti i dramu "Tri visoke žene" glasovitoga (i uz *Eugenea O'Neilla i Tennesseeja Williamsa* najboljega) američkog dramskog autora *Edwarda Albeeja*, u režiji već dobro nam poznate i, kako se dosad čini, nepogrešive *Nenni Delmestre*, dok su u ulogama "visokih žena" nastupile *Milka Podrug Kokotović*, *Jasna Ančić* i *Jasna Jukić*, uz nijemu asistenciju *Frana Maškovića*.

Iako ova Albeejeva drama ne posjeduje snagu, svježinu ni začudnost njegovih najboljih djela, kao što su "Tko se boji Virginije Woolfe?", "Delikatna ravnoteža", "Mala Alice", ili "Zoološka priča", nego je vidljivo da je Albee (rođen 1928. godine), pod stare dane, u svom stilu i načinu konstrukcije, već pomalo prešao u manirizam, što je sudbina mnogih velikih umjetnika u poznijoj dobi, ipak su, budući da su iz njegova "pera", "Tri visoke žene", jedan od najzanimljivijih komada što smo ih u posljednje vrijeme imali prilike vidjeti na zagrebačkim pozornicama.

Albee je, pogotovo u prvom dijelu svog opusa, izravni nasljednik i nastavljač Tennesseeja Williamsa (dramatizirao je roman "Balada tužnoga kafića", *Carson McCullers*, južnjačke spisateljice i Williamsove prijateljice, koja je, jednom prilikom, s njim pisala za istim stolom), a od Williamsa je dobro usvojio poduku o dramskoj žestini, ličnosti, začudnosti, dinamici i neočekivanosti, pa je sve to uklopio u svoju veliku i posve izvornu nadarenost.

"Tri visoke žene" drama je o starenju, o konačnom, panoramskom pogledu na smisao i besmisao svega proživljenoga, o sjećanjima i njihovoj varljivosti, ostvarenomu, neostvarenomu, o životnome sivilu, klišejiziranosti i jednoobraznosti, od kojih nam ponekad nema bijega. Kao i u dojmljivoj "Maloj Alice" i ovdje usred drame dolazi do neočekivana obrata, albeejevskoga spuštanja unutar glavne protagonistice, do pretvaranja njezina unutrašnjega, subjektivnoga svijeta u izvanjski.

U prvomu, naizgled "objektivnomu", dijelu drame tri visoke žene tri su različita lika: stara, umiruća, ali još hirovita bogatašica, njezina tajnica srednjih godina i mlada posjetiteljica, koja dolazi srediti papire, no u drugome dijelu sve se one albeejevski (i bergmanovski, kao u "Personi") stapaju u tri lica (i tri životna razdoblja) jedne osobe, pa tako dvadesetšestogodišnja posjetiteljica predstavlja staričinu u klišejima prohujalu, mnogo čega nesvjesnu mladost, a pedesetdvogodišnja tajnica predstavlja srednju dob prividnoga, varljivoga, no u biti ispraznoga smirivanja u ustaljenim tijekovima.

Tim izvrtanjem stvarnosti, postvarenjem subjektivnoga u objektivni svijet, pa tako svojevrsnim zalaženjem na područje fantastičnoga, "Tri visoke žene" zapravo postaju monodrama, prikaz i komentar jednoga života, razmišljanje o njegovim, teško izbježivim, jednoobraznim kolosijecima, na kojima sve "ide kako ide", a autor čak inzistira na otrcanim frazama, kojima protagonistice opisuju svoja životna lutanja.

Drama je dojmljiva, no u prvome dijelu, gdje Albee "objektivne" likove prikazuje hotimično jednoobrazno i sam pomalo zapada u klišejizirano prikazivanje starosti, to jest lika bogate, hirovite, djetinjaste starice i onih koji je moraju trpjeti (tu su također primjetni tragovi Williamsa, točnije njegova djela "Mlječni vlak se tu više ne zaustavlja"), da bi u drugomu dijelu, poslije stanke, punim sjajem zasjao albeejevski svijet neuhvatljiva ispreplitanja unutarnjega i izvanjskoga, subjektivnoga i objektivnoga, prividnoga i stvarnoga.

Vrlo nadarena redateljica Nenni Delmestre podarila nam je nadahnute, više nego zanimljive predstave na tekstove značajnih svjetskih autora, koji su osjetno nedostajali prilično sivim repertoarima naših kazališta. Na "Danima dubrovačkog teatra" Zagrepčani su imali prilike vidjeti i njezinu režiju glasovite Williamsove "Staklene menažerije", a "Tri visoke žene" režirala je sa svojom karakterističnom suptilnošću, vještinom u radu s glumcima i sigurnim, dinamičnim vođenjem predstave u svim njezinim segmentima. Delmestre istodobno ostaje vjerna tekstovima, temama i nakanama autora što ih postavlja, a istodobno im udahnjuje duboki redateljski uvid i osobni dodir, čime predstavu čini posebnim kazališnim doživljajem, pa su "Tri visoke žene" još jedan od njezinih uspjeha, a treba se nadati da će ta redateljica, svojom istaknutom nazočnošću, nastaviti obogaćivati hrvatske pozornice.

Doajenka našega kazališta *Milka Podrug Kokotović* zablistala je i tu, u ulozi starice koja u sebi objedinjuje druge likove i predstavi daje zamah. Kokotovićka je glumica zadivljujućega spektra, pa je hirovitu staricu, koja je ujedno osoba od krvi i mesa, ali i svojevrsni univerzalni simbol kako starenja, tako i postojanja uopće, odigrala vrlo životno i razigrano, prenijevši gledatelju sve njezine značajke, od suptilnih, dirljivih, do razigranih i komičnih. Za tu je maestralnu ulogu primila dvije nagrade: 1995. godine Nagradu hrvatskog glumišta, a 1997. nagradu na festivalu "Male scene" u Rijeci. Kako onda nije mogla biti nazočna, tu joj je nagradu, ovom prilikom u HNK, svečano uručio Pero Kvrgić, a gledatelji su i prije i poslije uručenja *Milku Podrug Kokotović* obdarili oduševljenim, posve zasluženim aplauzom, pa i ovacijama.

Jasna Ančić i *Jasna Jukić* dokazale su da su glumice od formata, jer nadareno su upotpunile trolist na pozornici, uspješno se krećući od prvobitne "objektivne" suzdržanosti tajnice i ukočene poslovne žene, do razigrana spuštanja u unutrašnjost jednoga te istoga bića, u kojemu ima tragičnosti, dirljivosti, ali i humora, pa su potrebni uvid i dinamičnost, koji tim glumicama ne nedostaju. *Frano Mašković* u svojoj ulozi supruga koji izranja iz sjećanja, nema teksta, nego je samo nazočnost, a potiče reakcije protagonistica.

Scenografija Dalibora Laginje i design svjetla *Zorana Mihanovića* izvrsno prenose drami te vrste potrebno ozračje istančanosti, ličnosti i sjećanja, pa uvelike doprinose općem pozitivnom dojmu predstave, kao i dojmljiva glazba *Line Vengoechea*.

Sve u svemu, što je pravilo kad je riječ o djelu u režiji *Nenni Delmestre* (pogotovo kad u njemu glumi *Milka Podrug Kokotović*), "Tri visoke žene" predstava su za kazališne sladokusce, a treba

napomenuti i da se Kazalište Marina Držića doista iskazalo na svojim danima u Zagrebu.

Mladen Jurčić

ZAŠTO BI BUDUĆNOST TREBALA PRIPASTI AZIJATIMA?

Prikaz i razmišljanje.

Izazvani televizijskim dokumentarnim filmom o gradu Singaporeu, emitiranim na HRT-u u veljači 1997. u okviru britanske televizije dokumentarne serije: "Gradovi budućnosti".

(Voditelj: Benjamin Woolley, producent: Alex Graham, redatelj: David Stewart, urdnik Michael Poole, BBC 1995.)

Krajem ovog stoljeća način proizvodnje i način našega života mijenjaju se sve ubrzanije, brže nego ikada ranije, iako su već od početka stoljeća tehničke inovacije uvelike mijenjale naš život. Bespoštedna tržišna konkurencija i novi izumi tjeraju kapitalistički svjetski poredak u sve korjenitije promjene političke geografije svijeta. Neki dijelovi svijeta i neke države strelovito brzo napreduju, neki drugi djelovi, naprotiv, tragično zaostaju. Prvima životni standard i dohodak zamamno skaču uvis, ubrzano rastu iz godine u godinu, a druge prepuštaju sjeti, zdvajanju, ili, možda, pucanju od zavisti. Zašto neke države tehnološki i kapitalistički životare i novčano stagniraju, a druge nezamislivo brzo jure u bogatstvo, ekonomski bujaju i izgrađuju se?

Sociolog *Max Weber* u svom je djelu *"Protestantska etika i duh kapitalizma"*, bez obzira na izvjesnu idealizaciju kapitalizma, u jednoj od bitnih stvari točno zamijetio: uspješnog i cvatućeg kapitalizma nema gdje nema etike. Ništa bez etike! Čak je i bogatstvo posljedica morala i askeze, što se sa švedskog motrišta i vidi, no, iz balkanskih hajdučkih busija - baš i ne.

Najuspješnije i najproduktivnije (u svakom, pa time, i u kapitalističkom smislu najproduktivnije!), mijenjaju svoj život oni koji ga ne mijenjaju sasvim, oni koji ostaju vjerni čvrstim vrijednostima, i dobrim običajima. Oni koji se nisu raspali na šund i nećudorede, na nihilizam, hedonizam i kriminal.

Singapore se strelovito brzo razvio iz siromašne azijske provincije u modernu trgovačku i industrijsku "Veneciju" Istoka. Njegova je formula čarobna prosperiteta slična formuli drugih azijskih "tigrova": Koreje, Tajvana, Tajlanda, pa i samog Japana; što pojednostavljeno glasi: kapitalizmu što liberalnije, duhu što konzervativnije. Tako je i singapursko društvo jedinstveni i osebujni spoj: vrlo otvorenog tržišta i vrlo strogog državnog nadzora, korjenite ekonomske liberalnosti i, ništa manje, temeljitog etatizma: spoj supermodernosti i hiperkonzervativnosti. Zar ne, neobično nam zvuči takva formula koja pomiruje krajnosti? Premda je baš u tom osebujnom spoju opreka jedna od tajni uspjeha.

Nije to isto kao balkanska ili istočnoeuropska formula: biti "liberalan" prema korupciji i mafiji, a restriktivan i etatistički, dapače mafijaški i ucjenjivački, prema slobodnom poduzetništvu. "Liberalan" u nepoštivanju zakona, "konzervativan" u tehnologiji i vizijama budućnosti. Postoje različiti spojevi liberalnosti i etatizma, pa i oni katastrofalni. Singapurski je, naprotiv, ekonomski vrlo uspješan i društveno vrlo racionalan. (Što ne znači da je sa singapurskim društvom sve u redu, niti da bi nam ono moglo poslužiti kao uzor u razvijanju demokracije.)

Zvuči proturječno kad se kaže da je neko društvo vrlo etatizirano i vrlo liberalno umah, vrlo konzervativno i vrlo moderno; no, to samo znači da je spontano izviralo iz ljudi kakvi jesu: složenih i proturječnih. To znači da su njegove elite uzimale u obzir te datosti prilikom planiranja budućnosti.

Kakve bi poduke iz takvih azijskih slučajeva mogli izvući mi, Hrvati? Europska su društva otuđenija i rascjepljenija od azijskih. Jer, ni Švicarska više nije ćudoredna kao što je bila. Otuđenje se manifestira tragično: kao sukob vrijednosti. Suprotne se vrijednosti međusobno isključuju, iako su obje potrebne. To osobito vrijedi za hrvatsko društvo. Ovdje vlada korjenita netrpeljivost među oprekama: liberalizam - konzervativizam, socijalnost - tržišna sloboda, kapitalizam - socijalizam, vjera - znanost, tradicija - napredak, hrvatstvo - kozmopolitizam, etatizam - tržišna utakmica, autoritet - sloboda kritike, planiranje - spontanost, štovanje prošlosti - okrenutost budućnosti, vrhunska kultura - pučka kultura, intelektualizam - pučka jednostavnost, stari običaji - probijanje novih putova, i tako dalje, i tome slično.

Vrlo je opak običaj u nas, da kad netko zastupa određen pol spomenutih vrijednosti, tada vatreno negira onaj suprotan pol. Tragedija je to hrvatskoga društva. Jer istina stoji na obje strane. Na taj način našemu društvu nedostaje potrebna ravnoteža i trpeljivost među oprekama. Zaboravlja se osnovna tajna snage i istinitosti: usvajanje i prevladavanje oprečnog, zrenje cjeline. Naša je snaga u onom što nam se suprotstavlja. Protivnost nam podaruje konkretnost i istinitost. Trebamo poštovati našega oponenta. Cijeniti ga, uviđati njegove vrijednosti, usvajati njegove dobre strane. Tek tada smo jači od njega.

Osnovno je ono što omogućuje sklad opreka: donekle uspješno i zbiljsko ćudoredno stanje. U prvome redu ćudoredno stanje upravljačkih elita. Japanski su upravljači, naprimjer, strogi, asketski i zahtjevni u prvome redu prema samima sebi, a tek potom i prema svojim radnicima. Ćudoredno stanje nije moguće bez neke vjere (makar i ateističke i marksističke vjere!), ljudi moraju vjerovati u određeni ćudoredni poredak, u njegovu djelotvornost i blagotvornost. Ukoliko su upravljačke elite potpuno iskorijenjene iz neke takve "vjere" posljedica toga je korupcija, lopovluk, hedonizam, lijenost, besperspektivnost, rasap, neuspješnost. Odatle ne treba čuditi kako su se neka vrlo tradicionalna društva pokazala vrlo uspješnima u kapitalističkoj utakmici. Tek tu, gdje asketizam i ćudorede nisu prazne fraze, može nastati tehnološki i kapitalistički prosperitet. To nije drugo do proširena Weberova teza: da određeni religijski oblici života; određeni asketizmi, odricanja i ćudoredna ponašanja, kao što je to bio slučaj s protestantizmom, osobito kalvinističkim (Švicarska, Nizozemska) i puritanskim (Engleska, USA itd); pogoduju razvoju kapitalizma. Zašto to ne bi vrijedilo i za druge, kršćanske, buddhističke, konfucijanske itd, oblike religioznosti, kada su oni već i sami djelomično pod uplivom kapitalizma, a društveni mentaliteti, nikli u njihovu krilu, već prilagođeni tehnološkom napretku i kapitalističkoj proizvodnji?

Moglo bi se gledati na kapitalistički prosperitet kao na nametnika na religioznom životu. Kapitalizam, pri-

vredno bogatstvo i proizvodna tehnologija sjajno napreduju zahvaljujući (još živom) soku vjerske egzistencije i njene čudorednosti, djelatnim životnim navikama, uključujući i profesionalnu etiku. No, oni polako uništavaju to vjersko biće iz kojega su nikli. (Kapitalizam otuđuje i kvari ljude.) U konačnici to može završiti katastrofom. No, sada i ovdje, etika djeluje: kao poštenje i donekle pravna država, štedljivost, marljivost, požrtvovno nastojanje, poduzetništvo.

Sve to naravno nije moguće gdje se upravljačke elite u prevelikoj mjeri regrutiraju od "prijetvorbenih" lopova. S dugom korupcionaškom tradicijom, totalitarnom i porobljivačkom, i navikom rasipanja, nebrige, zamagljivanja, varanja.

Jedan od ključeva uspjeha Singaporea i ostalih "azijskih tigrova", onaj najključniji, leži u državi. Državi koja planira budućnost, koja financira istraživalačke projekte budućnosti i ekonomsku špijunažu, koja šalje ljude po cijelom svijetu da kopiraju i "kapiraju" tude uspjehe. Ključ je u državnim činovnicima koji zapošljavaju talente, znanstvenike i vizionare, koji i sami stalno uče i istražuju, i futuristički domišljaju. U državi koja "ne štedi novaca" za takve projekte. Tek na osnovi takve vizionarske planske logike moguća je visoka spontanost i stvaralaštvo. Na osnovi domišljate države moguća je slobodna tržišna utakmica.

Eto tako možemo istumačiti veliki dio razloga singapurskog ekonomskog čuda. Iako, nije sve u tome. Nešto leži u pukom geografskom položaju, ponešto u sveprisutnom engleskom jeziku, ponešto u osebujnom singapurskom sinkretizmu: nacionalnom sinkretizmu koji stapa etničke zajednice; kao i kulturnom i religioznom sinkretizmu koji stapa vrijednosti i običaje; a takvi umjetni destilati pogoduju razvoju kapitalizma. No, najviše razloga se krije u nacionalnoj nezavisnosti i državnoj samostalnosti. Sve u svemu, Singapore je imao podosta sreće, no, zanimljiviju polovinu te sreće čini prodorna i inteligentna uprava.

Što je to Singapore?

Singapore je grad-državica, smješten na malom otoku, (Island City-State), napućen s 3 miliona stanovnika. Nalazi se na izvrsnom (trgovačkom i vojnom) strateškom mjestu u srcu danas najživlje svjetske gospodarske regije: Azije. Posjeduje kontejnersku luku, zračni terminal, najmodernije satelitske veze itd. Čitava je država umrežena u jednu od najrazrađenijih digitalnih mreža svijeta, a informatika se uči već u dječjim vrtićima: bebe se igraju računalima. To je mjesto najsofisticiranije organizacije poslova i protoka ljudi, robe i informacija. No, što je najvažnije, pošto je napučena različitim etničkim i jezičnim grupama, svi su prisiljeni međusobno se sporazumjevati engleskim jezikom. Engleskim se govori svugdje: u dućanu, na ulici, u školi, u uredu. A to je znatno pojednostavilo ulazak i rad velikih multinacionalnih kompanija i priliv ogromne količine stranog kapitala.

Ne bi se moglo kazati da britanska dokumentarna serija *"Gradovi budućnosti"* i njen voditelj *Benjamin Woolley*, u svojoj emisiji o Singaporeu prikazanoj u veljači na HRT-u, uljepšavaju pravo stanje stvari u tom Gradu-državi. Naprotiv, osnovna je poruka tog djelca neprikrivena zebnja pred nadolazećim azijskim etatizmom koji ne poštuje europske liberalne vrijednosti i nepovredivost pojedinca. Iza galopirajućeg tehnološkog prosperiteta i zamamnog rasta standarda vreba ledeno čudovište pritajena totalitarizma, čiji dolazak neće biti tako

očit kao u slučaju ideoloških totalitarizama dvadesetog stoljeća. Ponajprije zato što je takvo društvo "naprednije" i produktivnije od liberalnih zapadnih društava i što je tek ono dobilo šansu da Zapad uistinu ekonomski nadmaši i porazi.

Vrag, ipak, nije tako crn. U usporedbi s totalitarizmima koje smo svi proživjeli, pa čak i u usporedbi s nekim postkomunističkim demokraturama, singapurska je vlast "suća liberalnost": umjesto da hapsi i proganja svoje sugrađane, umjesto da im tjera strah u kosti, ona se ponaša racionalno, brani se argumentima, dijeli građanima stanove i omogućuje im najbrži porast životnoga standarda na svijetu.

To ipak ne znači da nam zbog postupaka te države ponekad ne produ trnci. Woolley kaže: Singapore je grad-država "koja krši sva pravila zapadne politike i prerasta u možda najuspješnije gospodarstvo na svijetu".

Singapurci su prilično samosvjesni što se toga tiče: "Napredniji smo od ostalih, ali, dogodilo se (slučajno) da smo grad-država, a u tom se smjeru svijet razvija." Singapore se potvrdio kao svjetsko poslovno i financijsko središte, u ovih 30 godina nacionalnih dohodak raste stopom od gotovo 10% godišnje. Singapore je danas četvrto svjetsko vanjskotrgovinsko središte, treći svjetski rafinerijski grad, gotovo svaka multinacionalna tvrtka ima tu svoje središte, na svjetskom je vrhu prema stopi gospodarskog uspjeha.

Još 1965. Singapurci bili vrlo siromašni, sad im je prihod po stanovniku viši nego u Australiji ili Britaniji! Nevjerojatno su bogati! Woolley kaže: "Razlog uspjeha je zemljopisni položaj". Taj je tropski otok izabran 1819. kao idealno mjesto za britansko imperijalno trgovište, a nakon pune nezavisnosti, postavši prije tridesetak godina gradom-državicom ostaje vjeran prvobitnoj koncepciji: da bude raskrižje, sjecište međunarodne trgovine. Grad uspješnih posrednika, potpuno uključen u globalno gospodarstvo.

Međutim, nije sve u zemljopisnom položaju. Singapur posjeduje spoj svih onih osobina koje jačaju i druge "azijske tigrove". Osobito, spoj istočnjačkih poštovanja tradicija i zapadnjačke pustolovnosti. To znači da se država, poduzeća i obitelji drže strogih običajnih i moralnih načela i njeguju mnoge azijske vrline: "učimo djecu da poštuju starije, da budu ponizna, kad stignu u poduzeće u njima su već usađene te vrline". Stoga i na poslovnost nalazimo na svakom koraku. Sve mora funkcionirati: tehnološka uspješnost, planiranje, anticipacija. Najvažnije je (uistinu najvažnije!) dobro predvidati budućnost. Ta državna briga za budući tehnološki napredak jedna je od ključnih tajni uspjeha Japana i drugih "azijskih tigrova". Uspješno predviđaju promjene smjerova razvoja društva. Čitava se država gradi kao funkcionalna vrlo propusna mreža za usluge i informacije. Bitno je besprijekorno funkcioniranje, racionalizacija; sve što je staro i neuporabljivo mora se ukloniti, sve se vrlo brzo mijenja, ruši i gradi novo.

Singapur je višeetnička država: smjesa kineskog, indijskog i malajskog stanovništva. Oko 90% Singapuraca stanuje u "Legolandu", novim, vrlo čistim i urednim, i vrlo modernim stambenim naseljima vladine svemoćne uprave za stanogradnju. Državna uprava za stanogradnju smišljeno miješa stanovništvo. Svako stambeno naselje ima određene kvote: određen je broj Malajaca, Kineza, Indijaca u nekoj ulici. U Singapuru nema *slumova*, ni etničkih geta kao drugdje; stroge (no, racionalne i promišljene)

vladine metode stanovništvo navode na "odgovorno ponašanje".

Stanovi se dodjeljuju isključivo bračnim parovima: za samohrane majke nema nade! Država podupire brakove svojom službom za društveni razvoj: štoviše, ma koliko to bizarno zvučalo, i u nama izazivalo blagu jezu: država često posreduje kod upoznavanja budućih bračnih drugova, posredstvom svojih bračnih agencija. Singapurska vlada nadzire pučanstvo. Woolley kaže: "ne štiti prava svojih ljudi, već se skrbi oko općih obveza". Singapore je u znaku čudnog i jedinstvenoga spoja otvorenog tržišta i strogog državnog nadzora. Vrlo asocijalna država vrlo visokog standarda svog pućanstva, bez obveznog socijalnog osiguranja i bez sirotinje. (??) Socijalna i asocijalna umah, obzirom na motrište s kojeg gledamo. Očito, Singapore nije država koju bi mi Europljani trebali u svemu kopirati. U kopiranju i "kapiranju" potrebno je zrnce soli.

Nastava informatike počinje već od dječjeg vrtića, svi svuda govore engleski, sve umrežuju u internet. Međutim, tu je problem: internetska je kultura suprotna singapurskoj. Internet je "liberalni" spremnik za sve i svašta, pa i za svako smeće, sadrži i nekulturni vandalizam; što je u suprotnosti s brižnim staklenim zvonom pod kojim singapurska država čuva svoje stanovništvo od nepoćudnih utjecaja. Evo, kako to argumentira njihov "režimlija": "Moramo zaštititi osjetljivu mladež, na svaku kritiku vlade i singapurskog ćudorednog načina života na internetu svojom web stranicom reagira neki svjesni Singapurac."

Međutim, nemoguća je potpuna zaštita: pornografija, rasizam i mračni kultovi vrebaju iz interneta. Iako singapurska vlada čuva i "stvara" društvene vrijednosti i bori se protiv žutog tiska, cenzura je sve neuspješnija. Vladi je dugoročna strategija: središnji nadzor tek je put do samonadzora.

Kakav paradoks: "vlada uz pomoć socijalističkog planiranja stvara središte svjetskog kapitalizma". Država nadzire gotovo svaki aspekt gradanskog života, društvo je to koje se gotovo ropski drži zakona i podržava slobodno tržište.

Tradicionalizam i sinkretizam, što znači neokonzervativizam kao "azijatstvo", u središtu je pozornosti. Društvo se "ne temelji na novim zapadnim vrijednostima kao što su individualizam i sloboda govora". Još uvijek vrijede stare represivne mjere, kao naprimjer: batinjanje izgrednika.

Evo kako tu stvar argumentira Singapurac blizak vladi: "Zbog zapadnog filozofskog prevrata u New Yorku su uvijek isticali pojedinačne prohtjeve, kao da je glavni zadatak društva skrb za pojedince. Tobože što je pojedinac slobodniji to će društvo više cvjetati. Mi ne mislimo tako. Tko skine sve spone vjerojatnije će mu nastati zbrka i nesklad. Azijcima je mnogo nužniji društveni sklad."

Woolleya Singapore podsjeća na kalvinističku, bankarsku i visokućudorednu Švicarsku. Uočava njenu gotovo "protestantsku ćudorednost". (Iako bi se od Švicaraca mogli učiti demokratskom ponašanju, a od Singapuraca - ne!) Singapurci, pak, smatraju da je glavna tajna njihova uspjeha u tome što su graddržava: "I Kina uči od Singaporea, i ona se usitnjava u gradska područja, budućnost je bez država: grad je sve važniji oblik, svijet se sve više mijenja, sve je više nalik na nas."

Singapurac se glasno pita: Zašto se Singapore tek sada obogatio? Stoljećima je Azija bila zatvorena prema svijetu i neslobodna. Tek sad se oslobodila i

otvorila. Što znači: na prvom je mjestu nacionalna sloboda. Tek nacionalno slobodni narodi mogu prihvaćati tude vrijednosti i dostignuća. Mogu se takmičiti, pa i pobjediti. Singapore je imao prije svog naglog tehnološkog razvoja manje iskvareno stanovništvo, manje korumpirano i hedonističko, ćudorednije, poniznije i disciplinirani je od europskog. I to sve na način koji se nije protivio njihovom osjećaju za pravednost i osjećaju slobode, makar im demokracija bila i manje razvijena od europske; pa, odatle i taj njihov moderni "švicarski" mentalitet. Odatle visoka racionalna učinkovitost. Učinkovitost budućnosti. (Dok Zapad razdiru individualizam, nihilizam, otuđenje, visoki prohtjevi, hedonizam, nezadovoljstvo, sukobi, dekadencija.)

Možda, i nemajući to u vidu, već imajući poglavito pred očima vanjsku stegu i usađene tradicionalne oblike ponašanja, Woolley, pomalo sjetno i pesimistički, pa i "proročki", ovako zaključuje film: "Takav učinkovit urbani stroj neće stvoriti Europljani već Azijci, zato njima pripada budućnost".

Josip Sanko Rabar

HRVATSKI KNJIŽEVNI RAZGOVORI

Sredinom travnja u Pečuhu je održana iznimno uspjela književna večer *Dubravka Horvatića* u okviru Hrvatskih književnih razgovora, čiji je voditelj hrvatski lektor *Josip Pavičić*.

Osim što su od autora čuli izbor najnovijih pjesama s ratnom tematikom, posjetitelji su se iz prve ruke mogli informirati o "Hrvatskom slovu", problematici tiskanja časopisa u Hrvatskoj uopće i novinarskoj etici. Horvatić smatra da jedina demokracija u Hrvatskoj može biti kroatokracija.

Uspjele književne razgovore organizirali su Hrvatski klub Augusta Šenoe, Hrvatsko kazalište i Odsjek za hrvatski jezik i književnost Filozofskog fakulteta. Razgovor s književnicima *Slavkom Mihalićem i Ivanom Aralicom* vodio je mr. *Stjepan Blažetin*, a predstavljeni su još: Biblioteka Stoljeća hrvatske književnosti *(Dubravko Jelčić i Josip Vončina)* te naklade Erasmus *(Srećko Lipovčan)* i Pavičić *(Elizabeta i Josip Pavičić)*.

(L. S.)

SREBRNA MISA U PEČUHU

Iza nas je Domovinski rat ispisan žrtvama brojnih Hrvata. Polako se bliži kraj patnjama prognanika iz Baranje i Istočne Slavonije - hrvatskoga Podunavlja. Jedan među njima je, ne tako običan, vlč. *Marko Bubalo* župnik Župe sv. Trojstva iz Tordinaca. 4. svibnja upravo veličanstveno proslavio je veliki jubilej - srebrenu misu u pečuškoj bazilici.

Došao je s prvim valom prognanika i bio im sve: i svećenik, i tješitelj, i roditelj. To tužno razdoblje podjednako književno i dokumentarno, prije svega ljudski, zabilježio je u knjizi "Nemam mamu, ali imam tebe". S njim je utemeljen Caritas, Hrvatska katolička misija za prognanike i pečuške Hrvate. Od 10. studenoga 1991. g. nedjeljom redovito služi hrvatsku misu u crkvi Uznesenja Bl. Dj. Marije, koju su za taj plemeniti čin ustupile sestre Naše Gospe. Hrvatsku riječ redovito mogu pratiti Šiklošani, a gotovo da i nema mjesta u Mađarskoj u kojemu žive Hrvati da bar

jednom nije slavilo Gospodina s vlč. Markom Bubalom.

"Svi ga znaju i traže. Čekaju njegovu riječ koja rane liječi, a i sam je ranjen. Piše i govori, približuje Riječ Božju u svim hrvatskim glasilima, radi stalnu vjersku rubriku na pečuškom radiju", piše u "Zornici" *Eva Filaković* najzaslužnija za svibanjsko veliko slavlje. Gospoda Eva i njen ujak *Stjepan Zagorac*, dekan župe u Nijemetu, nesebično su pomagali u karitativnom radu.

Oko vlč. Marka Bubala okupljala su se i djeca, mladež. Poznati su njegovi sati vjeronauka u školama, fakultetu, ali i vrtiću. Za predani pedagoški rad 1994. g. prima nagradu "Ivan Filipović". No, njemu je sigurno najveća nagrada zahvalnost svih kojima je pomagao ili pak približio hrvatsku riječ u crkvi.

Zato nije iznenadila pečuška prepuna prvostolnica. Mnoštvo ljudi željelo je biti s vlč. Markom u njegovu svečanom trenutku. Misno je slavlje uveličalo čak devet svećenika iz Hrvatske i Madžarske kao i crkveni zbor "Marije Pomoćnice" iz Zagreba. Rektor Teologije u Đakovu doc. dr. *Pero Aračić* propovijedao je i na mladoj misi slavljenika 23. srpnja 1972. g. u Župi Svetoga Duha u Slavonskom Brodu.

Tako je na ispunjenom polustoljetnom putu od rodnih Poljara-Plehan, preko Slavonskog Broda, Klasične gimnazije u Zagrebu i Teologije u Đakovu, prognan iz župe u kojoj je bio od 1973. g., stigao 1991. g. do Pečuha i ostavio neizbrisiv trag. U ime Hrvata u Mađarskoj zahvalili su mu se predsjednik ZSHM dr. *Mijo Karagić* i dopredsjednik *Mišo Hepp*, ispred prognanika djeca iz Mohača i Šikloša, a nazočni su bili dužnosnici Veleposlanstva Republike Hrvatske iz Budimpešte i Generalnog konzulata iz Pečuha.

Na veliku žalost, vlč. Marko Bubalo je i ove godine blagdan sv. Trojstva morao proslavljati s dijelom župljana u Vinkovcima, ali i s čvrstom nadom da će to dogodine sigurno biti u Tordincima.

Leona Sabolek

PROBNI OTISCI ZAGREBAČKIH NOVČANICA IZ 1942 GODINE

Analogno zagrebačkim novčanicama iz 1919. g. t. zv. srkuljčićima, tiskane su gradske novčanice za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske, 1. rujna 1942. g. Zagreb je skromno slavio 700 obljetnicu Zlatne bule, kad je kralj Bela IV. poveljom 1242. proglasio Zagreb slobodnim kraljevskim gradom. Tom je prigodom, 24. siječnja 1942. održana sjednica Gradskog poglavarstva u Matoševoj ulici, u rezidenciji gradonačelnika, pa je, uz ostalo, zaključeno "da se pozovu na suradnju razna kulturna društva, da se osnuje savjetodavni odbor, te prikupe podaci koji se odnose na stari Zagreb". Iz zapisnika gremijalne sjednice Gradskog poglavarstva od 18. 7. 1942, gradonačelnik Ivan Werner, kao predsjedatelj odlučio je "da neće biti nikakove javne proslave 700 god. grada Zagreba iz razloga što su sada ratna vremena koja nisu podesna za proslavu".

No kao što vidimo novčanice su ipak tiskane, te stavljene u promet 1. rujna 1942, a vrijedile su samo do kraja mjeseca.

Revers novčanice ima isti motiv vedute grada Zagreba, no ne u cvjetnom okviru, već u okviru dvopleta, te pri vrhu u sredini s grbom grada Zagreba (Utvrda s otvorenim vratima grada i tri kule. Lijevo od kule zvijezda, desno polumjesec. Iznad grba kruna).

Svi su probni otisci tiskani zrcalno (obratno) pravoj slici, kako bi se spriječilo eventualno korištenje kao pravog tekućeg novca.

U Povijesnom arhivu grada Zagreba za rujan, listopad i studeni 1942. nisam uspio naći zapisnike Skupštine grada, jer ih nema, nestali su. Također ih nisam mogao pronaći u Hrvatskom arhivu na Marulićevu trgu, iako nisam prihvatio uvid u arhivske spise Državne riznice za NDH, radi goleme opsežnosti grade. Podatke o novčanicama nisam našao ni u odjelu periodike, te odjelu informacija u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici na Prisavlju (nova zgrada). U Hrvatskom arhivu nisam našao ni brojeve dnevnih novina "Nova Hrvatska" za početak rujna 1942.

Stekao sam dojam da su podaci o toj novčanici sustavno vađeni i odnešeni za komunističkog režima. Numizmatičari nisu pisali o toj temi, te se u njih ne može opravdano sumnjati.

Probne sam otiske dobio od senatora grada Zagreba, dr. Zlatka Herkova, koji je bio član Gradskog poglavarstva, zadužen za financije.

LITERATURA:

1. Zapisnici gradskog poglavarstva u Zagrebu od 24. 1. 1942. i 18. 7. 1942.

2. "Večernji list" Zagreb, od 15. 11. 1992. Zvonimir Milčec: Rujan gradskog novca.

OPIS NOVČANICA:

I. faza

1) Rv. Po obudu dvostruki pleter (dvoplet), po uglovima zrcalno prikazano 1 KUNA. Pri vrhu grb grada Zagreba, dolje natpis KRIVOTVORENJE SE KAŽNJAVA PO ZAKONU. U sredini prazno, bez vedute grada Zagreba. Boja plava (sl. br. 2). Boja smeđa s brojkama 50 BANICA (sl. br. 4). Križićima su određene granice novčanica.

Av. Ornamentika od dvopleta. U sredini hrvatski grb koji počinje bijelim poljem, iznad grba slovo "U" ukomponirano u dvopletu (sl. br. 1) Boja svjetlo i tamno zelena. Veličina crteža novčanice 6,6 x 4,5 cm., a novčanice 7,0 x 6,9 cm. To su prve faze rada na novčanici.

2) Av. Zrcalno prikazano 50 BANICA u tamno plavoj boji. Na uzorku bez ornamentalne podloge, po rubovima se uzdiže dvoplet. Po uglovima gore lijevo i desno u ukrašenim okvirima od dvopleta brojke 50. U sredini natpis u 10 redova: 20 BANICA OBĆINA SLOB. I KRALJ. GLAVN. GRADA ZAGREBA = GRADSKA OPĆINA IZPLAĆUJE NA SVOJIM BLAGAJNAMA DONOSIOCU OVE NOVČANICE 50 BANICA U DRŽAVNOM NOVCU. Lijevo ZAGREB 1 RUJNA 1942, desno GRADSKI NAČELNIK WERNER (Potpis). (sl. br. 3).

Av. Isto za 1 KUNU, tamno zelene boje, te za 2 KUNE u tamno plavoj boji. (sl. br. 5 i 6).

II faza

3) Av. Zrcalno prikazano na ornamentalnoj podlozi s hrvatskim grbom i slovom U. Opis teksta kao pod toč. 2.

a) 50 BANICA s dvopletom u smeđoj boji. Ornament podloge s grbom u zelenoj boji (sl. 7)

b) 50 banica, kao naprijed opisano, u tamno plavoj boji, osnovna podloga narandaste boje (sl. 8)

c) 50 banica u tamno plavoj boji. Ornament podloga svjetlo smeđa (sl. 9)

d) 50 banica u tamno plavoj boji. Ornament podloga svjetlo plave boje (sl. 10)

e) 50 banica u tamno zelenoj boji. Ornament podloga u svjetlo zelenoj boji (sl. 11)

4) Av. Zrcalno prikazano bez ornamentalne podloge broja 1 KUNE smještena po gornjim uglovima novčanice. Opis teksta kao pod red. br. 2.

Smeđe boje na žućkastoj podlozi (sl. br. 12)

5) Av. Zrcalno prikazano s ornamentalnom podlogom svjetlo zelene boje, brojka 1 KUNA s tekstom iz red. br. 2, samo tamno zelene boje (sl. br. 13)

Isto kao prije na svjetlo plavoj podlozi s brojkom 1 KUNA crne boje (sl. br. 14).

Rv. Zrcalno prikazana 1 KUNA u svakom kutu, uokvirena smeđim dvopletom. U sredini veduta Zagreba s pogledom od glavnog željezničkog kolodvora, svjetlo smeđe boje.

Sasvim dolje desno veoma sitno ispisano ROŽANKOWSKI D.D., a desno GRAD I UTNIČARSKI URED WIENMAYER (sl. br. 15).

Rv. Isto kao prije, no uokvireno zelenim dvopletom s vedutom grada u tamno ljubičasto-crvenkastoj boji (sl. br. 16).

6) Av. Normalno (ne zrcalno) prikazano 2 KUNE uokvireno s tamno plavim dvopletom. Ornamentalistička podloga je svjetlo plave boje (sl. br. 17)

Lice normalne tekuće novčanice. Dato, radi izbora boje za novčanicu.

7) a) Av. Zrcalno okrenuta novčanica od 2 KUNE na narandastoj ornamentalnoj podlozi narandaste boje, s brojkom 2 i okvirnim dvopletom te natpisom plave boje (sl. 18)

b) Isto kao prije sa smeđom ornamentalnom podlogom i brojkom 2 KUNE, dvopletom i natpisima u crnoj boji (sl. 19)

c) Isto kao prije sa svjetloplavom ornamentalnom podlogom i brojkom 2 KUNE, dvopletom i natpisom u crnoj boji (sl. 20)

d) Isto kao prije, s plavom ornamentalnom podlogom, brojkama 2 KUNE, dvopletom i natpisom u smeđoj boji (sl. 21)

Time smo završili prikaz II faze izrade probnih novčanica grada Zagreba 1942 godine.

III faza.
Gotove novčanice.

Gjuro Krasnov

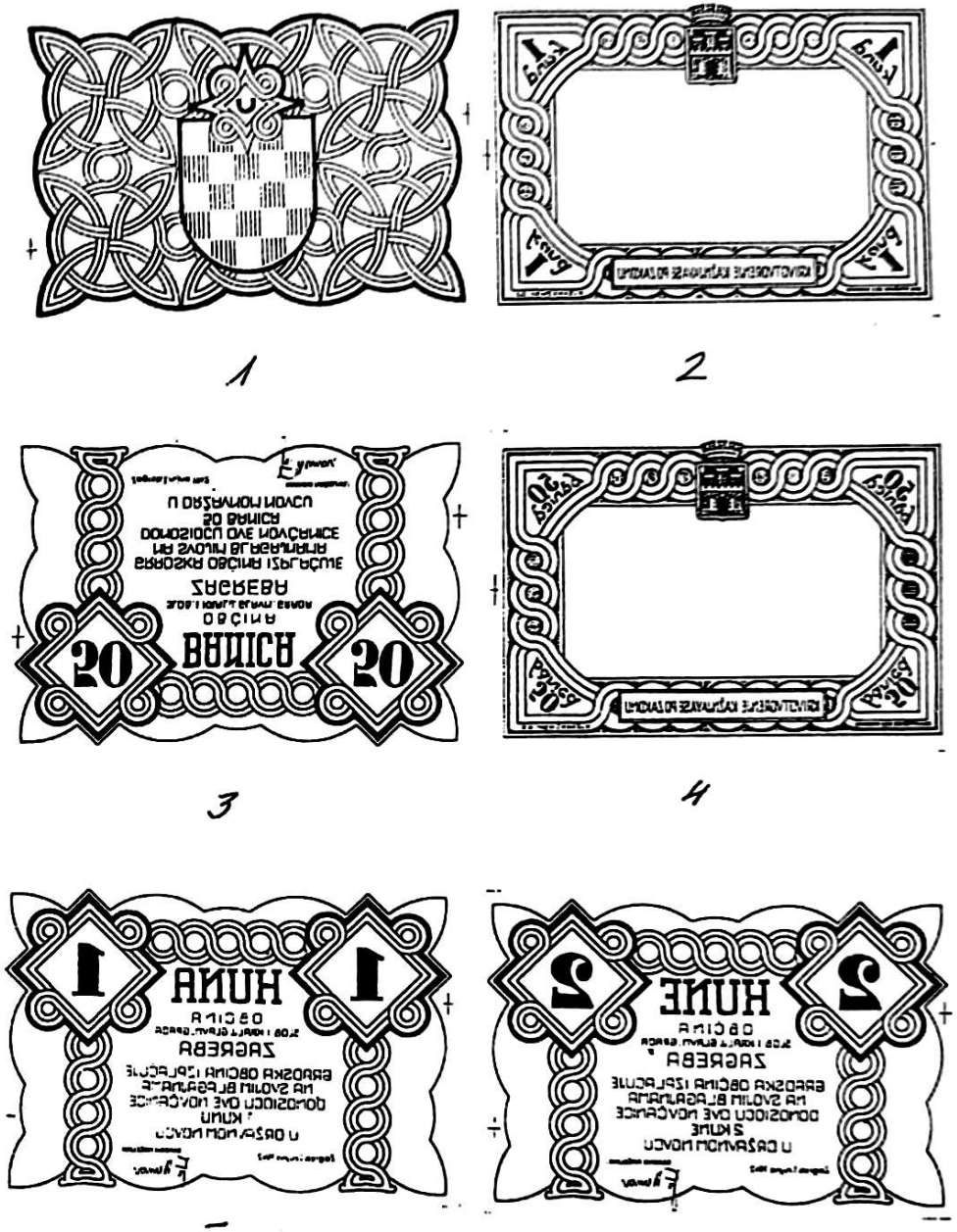

1 2

3 4

1
KUNA
OBČINA
ZAGREBA
GRADSKA OBČINA IZPLAČUJE
NA SVOJIM BLAGAJNIŠKA
DONOSILCU OVE NOVČANICE
1 KUNU
U DRŽAVNOM NOVCU
1

12

1
KUNA
OBČINA
ZAGREBA
GRADSKA OBČINA IZPLAČUJE
NA SVOJIM BLAGAJNIŠKA
DONOSILCU OVE NOVČANICE
1 KUNU
U DRŽAVNOM NOVCU
1

13

1
KUNA
OBČINA
ZAGREBA
1
KUNA

14

1
KUNA
1
KRIVOTVORENJE KAŽNJAVA SE PO ZAKONU

15

50
BANICA
50
KRIVOTVORENJE KAŽNJAVA SE PO ZAKONU

2
KUNE
OBČINA
ZAGREBA
GRADSKA OBČINA IZPLAČUJE
NA SVOJIM BLAGAJNIŠKA
DONOSILCU OVE NOVČANICE
2 KUNE
U DRŽAVNOM NOVCU
2

50
BANICA
50
OBČINA
ZAGREBA
GRADSKA OBČINA IZPLAČUJE
NA SVOJIM BLAGAJNIŠKA
DONOSILCU OVE NOVČANICE
50 BANICA
U DRŽAVNOM NOVCU

50
BANICA
50
KRIVOTVORENJE KAŽNJAVA SE PO ZAKONU

1
KUNA
1
OBČINA
ZAGREBA
GRADSKA OBČINA IZPLAČUJE
NA SVOJIM BLAGAJNIŠKA
DONOSILCU OVE NOVČANICE
1 KUNU
U DRŽAVNOM NOVCU

1
KUNA
1
KRIVOTVORENJE KAŽNJAVA SE PO ZAKONU

2
KUNE
2
OBČINA
ZAGREBA
GRADSKA OBČINA IZPLAČUJE
NA SVOJIM BLAGAJNIŠKA
DONOSILCU OVE NOVČANICE
2 KUNE
U DRŽAVNOM NOVCU

2
KUNE
2
KRIVOTVORENJE KAŽNJAVA SE PO ZAKONU

LIPANJSKA PRODUKCIJA DRENOVAČKOGA "HRAŠĆA"

Nedavno je u Zagrebu, u sklopu "Zagrebačkih šokačkih divana" predstavljen rad drenovačkoga društva za kulturno-izdavačku djelatnost "Hrašće". Uz bogat program predstavljanju su bili nazočni književnici *Anđelko Novaković* i *Miroslav Mićanović* te glavni i odgovorni urednik "Hrašća" *Goran Pavlović*. Na taj način zaokružena je lipanjska bogata produkcija ove izdavačke kuće i ostvarena zacrtana zadaća za prvo polugodište 1997. godine.

Društvo "Hrašće" osnovano je početkom prošle godine s ciljem promicanja tradicijskih vrednota i taj je cilj do sada potvrđen nizom djelatnosti, od izdavačke do organiziranja tradicionalnih Pjesničkih susreta. Iako mlado, ovo društvo do sada ima ukoričene dvije zbirke lirike u bibiloteci "Susreti", jednu povijesnu knjigu - "Vrbanja II" *Ivice Ćosića*, priručnik *Sveti križni put* te časopis (tromjesečnik) za književnost, umjetnost, kulturu i povijest *Hrašće*.

Časopis Hrašće tiskovina je jedinstvena na ovim našim prostorima poglavito zbog širokoga spektra tema koje obrađuju unutar spomenuta četiri područja. Pokazala se kao podobna za objavljivanje svog blaga rasutoga po tavanima i zabačenim kutovima bogatih starih šokačkih kuća te promoviranje djela i autora koji nose pečat slavonštine, ali i kao mogućnost pokretanja novih duhovnih postignuća. Tako je vremenom širila lepezu suradnika i čitateljstva, otvarajući svoje stranice svima koji žele pridonijeti publiciranju *cvelferskog* blaga. Svrha je, dakle, ovoga časopisa približiti najistočniji dio Slavonije hrvatskoj javnosti i učiniti ga prepoznatljivim poput konavoskoga ili požeškoga kraja.

Iz broja u broj *Hrašće* opravdava svrhu i oslikava sve ono što je očuvano u usmenoj predaji, a ujedno postavlja temelje publiciranju kompletne građe kako Cvelferije (negdašnja vojno-krajiška 12. kumpanija) koju danas čine tri općine - Gunja, Vrbanja i Drenovci, tako i cijele Slavonije. U svezi s tim, u pripremi je velika fotomonografija "Vrbanja, Soljani, Strošinci" - slike iz prošlosti, koja će objediniti sav materijal i prikupljenu građu s ovih prostora.

U netom izašlom šestom broju, uz stalne rubrike (stradalnici 2. svj. rata i poraća, predstavljanje neafirmiranih autora...), naći će se mnogo zanimljivih tekstova kojima se *Hrašće* uklapa u veliki događaj povratka na Dunav: Peićeve skitnje po Dunavu, skica za portret ratnika mr. Vere Erl, šetnja Virovima i dr.

Druga vrijedna publikacija koja obilježava lipanjsku djelatnost "Hrašća" zbirka je lirike Županjke Mirjane Franić naslovljena *Predaj ljubav dalje*, koja je također nedavno predstavljena županjskoj čitalačkoj publici. Knjiga je to koja predstavlja uknjiženje jednoga običnoga životnoga puta od korijena (ciklus *Dodirni joj vode)*, do smisla (ciklus *Pronađene riječi)* i nazad. Pjesme u njoj splet su poruka čovjeku izgubljenu u svakidašnjici, traganje za identitetom i odgovor na pitanje: kako do smisla. Duboko misaona i bez mudrovanja, ova poezija postupno nas dovodi do uvjerenja o vlastitoj vrijednosti.

I na kraju recimo da *Hrašće* odmah ide dalje - u pripremi je još jedna knjiga pjesama u bibiloteci *Susreti*, Osječanina Anđelka Kovačevića, a počinju i pripreme za naredne drenovačke Pjesničke susrete.

Maja Bukna

Knjige

IME KAO SIMBOL VJEČNOGA TRAJANJA

(Radovan Grgec: "REĆI IME", Izdavač: HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima), Zagreb, 1996. godine)

Profesor Radovan Grgec desetljećima je prisutan u hrvatskoj književnosti. Ponajprije kao književni prevoditelj, a potom u zadnjih tridesetak godina i kao istaknuti pisac i glavni urednik "Marulića" i "Danice".

U tom je razdoblju objavio šest knjiga i to: "Novo i staro", 1973. godine, "Neoklerikalizam i pučki katolicizam" (s Verešom i Bonnetom), 1979. godine, "Nadanja i iščekivanja" 1984. godine, "Reći ime", 1990. godine, "Odsjevi kršćanske kulture", 1992. godine te "Čežnja za Kraljevstvom", 1995. godine. Drugo izdanje zbirke stihova i proza pod naslovom "Reći ime" objavljeno je 1996. godine.

Radovan Grgec, za razliku od nekih drugih autora, ne piše puno. Njegove su priče kratka i jasna kazivanja o životu, o svekolikim ljudskim patnjama i stradanjima. Ona nose poruku razumijevanja, izmirenja i praštanja. To su poruke čovjeka koji je, počev od djetinjstva na Zagrebačkom Zrinjevcu i Trnju, prošao trnovit put odrastanja i zrenja u uvjetima mijenjanja društvenih i državnih sustava i uređenja i međuljudskih odnosa. Prošao je put kazne bez zločina, put koji je bio popločan nadom u dolazak vremena kad će ptica biti pticom, a čovjek čovjekom.

I to vrijeme napokon je došlo. Istina, sa zakašnjenjem za one koji su ga dugo čekali, ali u pravi trenutak za one što su u njemu mladi zatečeni. Otuda priče Radovana Grgeca uvrštene u knjigu "Reći ime", a osobito priča s naslovom "Kuća broj 56", nose u sebi sjetu na prohujala vremena, na dane zaborava i na ljude koji su život činili ljepšim i za svako vrijeme poželjnim. Pripovjedač Grgec ne robuje zadatim klišeima pisanja, on nije opterećen matematičkom fabulom ni traganjima za višeznačnim riječima. On jednostavno priča stvarne događaje. U insertima nas vodi kroz vrijeme koje je istopilo mladost i progutalo neke drage ljude i prijatelje, da povijest sjećanja ne bi ostala bez gotovo nezaobilazne tragike. Šteta je što Radovan Grgec piše vrlo kratke proze, pa nas prekida u iščitavanju tamo gdje očekujemo nove slike, vedrija događanja i sretnije završetke. No život je takav i čovjek ga ne može uljepšati lijepim željama, već samo ljepotom koja mu se dogodila ili će se dogoditi.

Život je, zapravo, sastavljen od pitanja tipa: "A što je bilo s Hrvojem?", "Sjećaš li se Zvonka?" ili "Zašto volim Zagreb?". Odgovor na ta pitanja ne treba tražiti. Oni su dati u samom pitanju. Jer da nisu, pitanje samo po sebi ne bi imalo smisla. Zato su proze Radovana Grgeca kratke, a poruke jasne i nedvosmislene. One nas uče da se prošlosti treba vraćati gledanjem i kretanjem prema budućnosti. U tome je sadržana suština i cilj njegova pisanja.

Na takav nas zaključak upućuje i drugi dio knjige, gdje je autor uvrstio 21 pjesmu. Te su pjesme nastale u dužem razdoblju i nose domoljubnu crtu koja je temeljna karakteristika Grgecova ukupnoga stvaralaštva. To neminovno odvodi autora u povijest, do ličnosti koje su u raznim područjima i vremenima bile tvorci ideje

o slobodi, neovisnosti i suradnji na ravnopravnim osnovama.

U pjesmi pod naslovom "Zrinski Frankopani" koja je posvećena Anti Starčeviću, u završnim stihovima pjesnik poručuje:

Nisu znali da će doći
Stari, koji put pokaza
zaliječi ljute rane.
Niti u Beč nit u Peštu!
Hrvatskoj i svijetu kaza,
spasi Zrinske Frankopane.

Vremena iza Frankopana i Starog donijela su nove poglede, nove ljude i nove ideje. Ono što stvori jedna civilizacija, druga često bezumno ruši. I ne samo što ruši materijalna dobra, već i sve ono što je izgrađeno u ljudskoj duši. Pjesnik nam to na pomalo duhovit način priopćava u stihovima pjesme "Pred svanuće":

Pričali su nam kako se kalio čelik,
kako nam život visi o kocki,
kako je Staljin božanstveno velik
i kako odoše Hebrang i Trocki.

Mijenjaju se vremena, mijenjaju se i odlaze ljudi kao jedinke, ali ostaju narodi da se obnavljaju na prostorima gdje su stoljećima nastanjeni. Narodi se kroz dugu povijest osipaju i rasipaju. I dok jedni odlaze s rodnih ognjišta, drugi se tim ognjištima vraćaju. Pjesnik Radovan Grgec zna što znače ti odlasci. I sam je odlazio, ali se brzo vraćao. Zato u pjesmi "Krug vjernosti" nastoji prenijeti svoju želju da nas sve okupi, da nas sve vidi ili osjeti na jednom mjestu u ozračju rodne grude:

Lutajući, tražeći vas
obodnicom istog kruga
slijedeć crtu stare nade.
Dok mi srce mori tuga
znam da jednom naći ću vas
s iste strane barikade.

Reći ime ne znači samo dokazati svoju prisutnost, ne znači samo otkriti šifru prepoznavanja. Ne znači samo priznati pripadnost svijetu i ljudskoj vrsti: reći ime znači biti u vremenu, biti u zbilji, biti ono od čega se počinje i ono s čime se ne završava.

Zato nam pjesnik poručuje:
Zaboravi na orkane
što razniješe na sve strane
pepeo i sjeme vaše.
Ostale od naše vrste
izbrojit ćeš i na prste.
Al' još živi ime naše.

Ime će nas nadživjeti jednako kao i djela koja smo za života stvarali. Ime zapravo nastavlja živjeti naš život, jer: ime nikad ne umire!

Podsjećajući vas na tu istinu, izražavamo želju da imenom Radovana Grgeca vidimo što više potpisanih takvih i sličnih djela. Čitanjem kratkih i lako razumljivih knjiga mi se osposobljavamo da lakše razumijemo svijet i ljude oko sebe. U tome je sadržana snaga i moć stihova i proza Radovana Grgeca koje su dugo i sporo pisane, ali koje nas uče brzom međusobnom razumijevanju i ljudskom uvažavanju.

Ivo Mijo Andrić

PJESNIČKA UNIVERZALNOST

(Mladen Jurčić: "DALJINE, BLIZINA", zbirka poezije, Izdavač: HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda))

U suvremenoj hrvatskoj književnosti velik je broj autora koji se bave raznovrsnim oblicima stvaralaštva. Oni s podjednakim uspjehom pišu poeziju, priče, eseje, drame, romane, bave se prevodilaštvom i uređuju listove i časopise, dajući tako vrijedan doprinos u bogaćenju i širenju kulture hrvatskog naroda.

Tom krugu univerzalnih književnih stvaralaca svakako pripada i Mladen Jurčić. Za razliku od nekih drugih autora za koje je teško reći jesu li više pjesnici, pripovjedači, dramski pisci ili romanopisci, za Jurčića se sa sigurnošću može ustvrditi da je po vokaciji pjesnik, a da mu drugi vidovi stvaralaštva pripomažu u proširivanju književnih vidika. Pjesnici, uostalom, uz svoje osnovno lirsko zanimanje ili preokupaciju, imaju pravo uploviti i u prozne vode i oplemenjivati ih neiscrpnom ljepotom riječi i melodijama stiha.

Premda je do sada objavio jedan roman, knjigu pripovjedaka, zbirku poezije i radio dramu, poezija je bila i ostala zaštitnim znakom njegova stvaralaštva. S poezijom je Jurčić prisutan godinama u listovima, časopisima i zbornicima, i ona je znak raspoznavanja koji mu garantira stalno druženje s istaknutim hrvatskim pjesnicima. Tu ne mislimo samo na druženje zbog širokog pjesničkog opusa, već, prije svega, zbog kvalitete lirike koju je Jurčić do sada stvorio.

Tu kvalitetu navještavaju već prve stranice zbirke pjesama "Daljine, blizina" što je objavljena u izdanju HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda).

Zbirka s naslovom "Daljine, blizina" podijeljena je u devet ciklusa. Svaki od tih ciklusa različit je po obimu i sadržaju, ali unatoč tome čine homogenu cjelinu koja zbirci daje potrebnu razinu čitljivosti od prve do posljednje stranice. Ipak, ako bi se opredjeljivali za cikluse što bismo ih zbog visoke pjesničke razine trebali iznova dočitavati, tada bi to bili ciklusi pod naslovima: "Soneti", "Note", "Obzor", "Sjećanje", "Onkraj" i "Haiku kapi".

U prvom ciklusu "Soneti" uvršteno je 20 pjesama. To su soneti koje Jurčić piše s posebnim pjesničkim oduševljenjem, zadovoljstvom i, može se reći, veoma uspješno. Iz njih progovara lirski nadahnuti, opijeni i zaneseni Dante našega vremena. Jezgrovit stih, vješto odabrane i skladno poredane riječi, daju sonetnim pjesmama lepršavost i lakoću čitanja. Uza sve to otvaraju nam horizonte svijeta u nama i svijeta oko nas, sintetizirajući ono što čini život zanimljivim i vazda poželjnim:

Val pučine, svoda prostranstvo napaja
blaži i prekriva crne rane svijeta,
nedohvatljiv spokoj i dubine sjaja
onkraj nam zrcale zaveslajem ljeta.

Sonet bez Dantea isto je što i Dante bez soneta. Sučeljen s tom istinom, Jurčić pet soneta daruje Danteu i njegovim magistralnim odrednicama: "paklu", "čistilištu" i "raju". U pjesmi pod naslovom "Raj", nakon pakla i čistilišta progovara ljubav. Prepoznajemo je u stihovima:

Osmijehni se dušo uvida vedrinom
prostranstva su znamen vrhovne
srčike
i nigdje ne bukte drukčijom modrinom,
izgon raj pretoči u srca nam slike.

Ako se i može nešto prigovoriti

Jurčićevim sonetima, onda je to njihova bliskost Danteu i njegovu stvaralaštvu. No Mladen Jurčić tu vezu svodi na potrebnu mjeru štovanja Danteova djela samo kad je o sonetima riječ. U preostalom dijelu zbirke on nam nudi poeziju suvremene forme i izraza.

U drugi ciklus pod naslovom "Note" uvrštene su rimovane pjesme. Premda je ovo najujednačeniji ciklus, ipak se po snazi lirskog kazivanja izdvajaju pjesme: "Ulazak bogova u Walhalu" i "Pjesništvu". Tu pjesnik progovara u slavu vječne rime, rušeći granice ljudske tjeskobe snagom lirske ljepote svijeta što nas okružuje:

Jezero djetinjstva čuva šuma zrela
težnja mi drveća u njem se ogleda
tu vjernost se pruža u modrinu djela
s ljubavlju i s tobom kršim nadmoć
leda.

Ciklus "Obzor", "Sjećanje", "Onkraj", "Haiku kapi" i ostali sastavljeni su od pjesama slobodnog stiha. Premda M. Jurčić nadasve njeguje rimovanu poeziju, u ovoj se zbirci dokazuje i kao kvalitetan stvaratelj suvremenoga stiha i postmodernizma. I dok u rimovanim pjesmama autor gradi nekad jasne, a nekad i zagonetne slike, u pjesmama slobodnoga stiha on traga za riječima što otkrivaju dubinu ljudske misli i unutarnjeg proživljavanja svijeta. Tako u pjesmi bez naslova pjesnik otkriva svoj bitak stihom: *Previše sam i premalo-pučina i porozna stijena tjeskobe*. Filozofskim jezikom rečeno "jesam da nisam", ali u pjesničkom žargonu "to sam što sam".

Završni dio zbirke rezerviran je za haiku poeziju. Uvrštavanjem haiku stihova, Jurčić potvrduje višeslojnost svoga stvaralaštva koje je, unatoč različitim podvrstama, oblicima i stilovima, ujednačeno u kvalitativnu smislu. To samo potvrduje da je riječ o pjesniku i književniku koji iskazuje punu stvaralačku zrelost i čija djela treba pozorno isčitavati, nadajući se uskoro novim naslovima iz njegove spisateljske radionice.

Ivo Mijo Andrić

NOVI, ZANIMLJIVI ČASOPIS PRAVNE TEMATIKE

(Vladavina prava, časopis za pravnu teoriju i praksu, 1/97. Nakladnik: Lux d.o.o. Glavni i odgovorni urednik: mr. sc. Nado Grubić, Zagreb 1997.)

Zahvaljujući poglavito nesebičnim naporima entuzijasta, mr. *Nada Grubića*, krajem lipnja postali smo bogatiji za još jedan časopis i to za područje prava gdje se, glede toga, već duže vrijeme osjećala (sad na najbolji način popunjena) praznina. Prvi broj "Vladavine prava" vrlo je bogat i raznovrstan, pa na 238 stranica donosi šest izvornih znanstvenih i jedan stručni članak, s isto toliko pravnih područja, a ima i stalne rubrike: *Iz povijesti hrvatske pravne misli, Prijevodi, Prikazi* i *Sudska praksa*.

Časopis je zamišljen i napravljen vrlo ozbiljno i stručno, pa je nezaobilazno štivo za pravnike i pravne institucije, a zbog obilja tema bit će vrlo zanimljiv i laicima koje zanima ta problematika.

Ponajprije, tu je članak dr. sc. *Smiljka Sokola*: Referendum i mogućnosti njegove primjene u Hrvatskoj, u kojemu autor raščlanjuje temeljna obilježja i pravno prijeporna pitanja u svezi primjene referenduma u Hrvatskoj, "na temelju odredaba Ustava Republike Hrvatske iz 1990. godine i Zakona o referendumu i drugim oblicima osobnog sudjelovanja u obavljanju državne vlasti i lokalne samouprave."

Dr. sc. Vesna Crnić-Grotić razmatra pravni položaj međunarodnih ugovora u Republici Hrvatskoj. Ustvrdivši da su "međunarodni ugovori jedan od najvažnijih izvora međunarodnoga, ali sve više i unutarnjega prava", autorica zaključuje da naša "ustavna praksa nije do sada bila ujednačena glede definicije nekih uvjeta i određivanja koji ih međunarodni akti ispunjavaju".

Dr. sc. Aldo Rolović bavi se ljudskim pravima i građanskim pravom, pa govori i o *pravu ličnosti*, novom, sve značajnijem i sve atraktivnijemu dijelu građanskoga prava, a s ljudskim pravima i pravom ličnosti povezuje funkciju sudova i edukaciju pravnika.

Članak *dr. sc. Petra Simonettija* naslovljen je: Ovlaštenici prava na naknadu za oduzetu imovinu, a bavi se restitucijom imovine oduzete u vremenu od 15. svibnja 1945. do 25. lipnja 1991., jer uspostavljanjem vlasničkopravnog sustava u RH položen je temelj toj restituciji.

Dr. sc. Nenad Hlača piše o odnosu ljudskih prava, homoseksualizma i side, a navedeni su jurikati iz europskih pravnih sustava.

Dr. sc. Dragutin Ledić raščlanjuje pravni položaj i prava članova trgovačkih društava u Hrvatskoj. Autor istražuje problem članskih prava u raznim trgovačkim društvima, a osvrće se i na tajno društvo koje "nema pravne osobnosti, ali zato ništa manje interesantan položaj i ulogu članova koji ga čine".

U članku Hrvatska pomorska hipoteka u svjetlu nadolazećih izmjena pomorskog zakonika, čiji je autor *dr. sc. Gordan Stanković*, "najviše se pozornosti posvećuje ključnom obilježju pomorske hipoteke - sadržaju ovlaštenja hipotekarnoga vjerovnika", a "razmatra se i problematika nastanka različitih vrsta hipoteka na brodu".

U rubrici *Iz povijesti hrvatske pravne misli* možemo pročitati poglavlje o diobi vlasti (O razgraničenju glavnih područja vrhovne vlasti), iz knjige, tj. habilitacione radnje Suvremena ustavnost, Stjepana Radića, utemeljitelja i čelnika Hrvatske seljačke stranke, koji je, što je možda manje poznato, bio vrstan politički i ustavnopravni pisac. Radić je tu knjigu objavio 1910. godine, u nakani etabliranja na zagrebački Pravni fakultet, a njegove su misli i danas neobično zanimljive i svježe, pa je taj prilog u časopisu vrlo dobrodošao.

Rubrika *Prijevodi* donosi prijevod Ustava Sjedinjenih Američkih Država, sa svim amandmanima, u prijevodu *Branka Smerdela*, a taj će prilog mnogi nedvojbeno proučiti s velikim zanimanjem.

Prikazi donose osvrte *Domagoja Bedekovića, Maria Kauzlarića i Jakova Romića* o novim, zanimljivim knjigama s područja prava: primjerice o vrlo zanimljivu djelu Pravni fakultet u Zagrebu - prilozi za povijest fakulteta, čiji je urednik *prof. dr. Željko Pavić*, a u prikazu se kaže da iako je objavljivanje ovoga djela "prošlo bez velike pompe, zasigurno je riječ o jednom od najznačajnijih događaja u hrvatskoj kulturi 1996. godine", pa bi tako iscrpno djelo trebalo postojati o svakom našem fakultetu.

Osim te, prikazane su još knjige *Ive Borkovića*: Upravno pravo, Legitimnost demokratske vlasti, urednika *M. Kasapovića i N. Zakošeka*, te Političke stranke u Republici Hrvatskoj, što ju je priredio *A. Milardović*.

Zadnji dio časopisa sadrži rubriku *Sudska praksa*, koja će donositi konkretne, zanimljive primjere djelatnosti pojedinih sudova, a u prvom se broju upoznajemo s praksom Ustavnoga suda Republike Hrvatske. Tekst je priredio *mr. Hrvoje Momčinović*.

"Vladavini prava" koja, kao što smo rekli, popunjava izrazitu prazninu u hrvatskoj periodici, možemo poželjeti uspješan i dug život, jer ozbiljnošću i raznovrsnošću zadovoljava sve kriterije takvoga stručnoga časopisa. U uredništvu je niz eminentnih predstavnika struke: *doc. dr. Vesna Crnić-Grotić, dr. sc. Edita Čulinović-Herc, dr. sc. Petar Kragić, doc. dr. sc. Duško Lozina, dr. sc. Vesna Tomljenović i mr. sc. Nado Grubić*, koji je i glavni urednik. Ta imena, kao i imena suradnika, jamstvo su da će "Vladavina prava" zadržati svoju visoku razinu.

Časopis preporučamo svim zainteresiranima za pravo i hrvatsku pravnu misao, a može se naručiti na adresi uredništva: "LUX" d.o.o., Gospodska 16, Zagreb.

Mladen Jurčić

SVJETLUCAVI SOLILOKVIJ

(Gojko Polegubić: "MAKOVI" HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda) Zagreb, 1995, g.)

Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima, (Sv. Ćirila i Metoda) Zagreb, objavilo je u knjižnici "Poezija" knjigu pjesama "Makovi" Gojka Polegubića. Ocjenjivači su Toma Podrug i Gojko Sušac.

"Makove" otvara uvodni pjesmotvor "Šibeniku" na što se oslanjaju ostali, podijeljeni u četiri odjeljka: Glas okrenut lovcima, Vrt crnih ruža, Svjetla koja zamiču i Dječak se daljinama smije.

U svom tekstu ocjenjivač Gojko Sušac zapisao je:

"Ono što nas uvodi u njegovu misaonu i duhovnu asocijativnost svakako su elipse koje titraju kao svjetlucavi solilokvij izgovoren u tišinu i samoću koja nam je na stanovit način zajedničkom". U cijelosti se možemo složiti sa zapisanim.

Uvodna pjesma "Šibeniku" premda bi u ishitrenu zaključku mogla odvesti na opće mjesto posvete zavičaju, poradi naslova, u stvari je jedno tihano lirsko tkanje što se u cjelosti naslanja na pjesnikov izričaj. Šetnja je to nostalgijom za napuštenim gradom u kojem "nebo ostade plavo i prisno i darova se u nasljeđe kao mala uvala, u preteškom vremenu za izvjesnost i dušu". Nagovještaj je to zanimanja u kojemu vrhuni unutarnje.

Ono što se zbiva u tvarnosti izvan općih mjesta, promišljanje smislova, promicanje slikovlja, postojanja koje teži svakodnevnom: ulančuje se u niz, sljubljen u samoći i tihosti.

Kao da je poveznicom neka krotkost u koju tek ulazi riječ čista i oslobođena.

Pojedine pjesme kao da čuvaju unutarnju svezu pa se naslov sljubljuje u istom retku kojim počinje pjesma. Polegubića ispunja šutnja "dok mu je život poput dunje na ormaru". U propitkivanju grijeha reći će: "ne zamjeri zemljo ako sam te poput tuđinca gazio".

Tek blažena je tišina a snaga mora i neba. U njima predaduje riječ provodeći postojanost kušnji, zastao pred upitom: "Zar ne može postojati bol a da ne pripada ni- kome?"

Ići k cilju odjekuje u slikovlju konstatiranje: "Lako se zaputiti kad znaš što se od tebe traži". Uz zvijezde česti motiv mora i neba nije strah i kušnja "moru usmjeravam korake, - mudrosti što pjevuši".

Svekoliku otvorenost nepoznatom i kretanju, osluškivanju između mjeseca i zemlje pjesnik otkriva "Što vrijedi sreći ako je ne veže i ne-spokojstvo".

Protega je to unutarnjega ustroja koji svoje utočište nalazi u pjesmama. Kada su one dulje, rijetkost je napuštena probranost koja je razvidna u kraćim pjesmama. S malenog, zdepastog i okruglog brijega može dozvati sve, od oblaka, mjeseca, zvijezda, do zvonika, zaselaka i polja. Na nebu ne prestaje uspinjanje kada nema gradnje, dok se skupljaju kamenčići. Usmjerenost je to visinama s kojih se trusi samo poticaj i okrenutost temeljnome.

Koliko god "Makovi" uvode u jedan poseban svijet, toliko i razaširu temelje jedne poetike koja računa na marna čitatelja.

... ...

Sve što me spajalo s vrijesom, putom i pelinom
svakako je suha točka svijeta, -to nejasno
ocrtano pred obzorom gdje se skupljam, putujem
i tražim a zatim prostirem u maglene dubine,
u dovoljno nizak prostor da ga odbaciš ili bar
očuvaš od nebeske nesklonosti.
Samo tebi oče poznato je ovo začuđenje što ga
stavljam kraj otvorenog prozora
da se tkaje u melodiju života
jer što vrijedi sreći
ako je ne veže i ne-
spokojstvo,-
(Sve što me spajalo)

Nenad Valentin Borozan

TAJNE BOŽJIH DUBINA

(Louis Gardet: MISTIKA Kršćanska sadašnjost, Zagreb)

U prvom dijelu svoje knjige "Mistika" autor nas uvodi u "fenomenološka opažanja" pokušaja definiranja pojma mistike ili doživljajnog iskustva apsolutnog, iskustva koje ima puninu u sebi.

Riječ je o upućivanju na tajnu i uvođenje u tajnu. Spoznaja je to koja se ne da izraziti refleksijom ni razumskom intuicijom, već je sama po sebi bliža pjesničkoj spoznaji i pjesničkom iskustvu. Poezija smjera na djelo koje se vidi u suživljavanju pjesnika i svijeta; mistika ima svrhu koja je u samoj sebi. Stoga mistički jezik pretežno upotrebljava slike, simbole i hiperbole. Ovo iskustvo je moguće s obzirom na tolika potvrđivanja muževa i žena s Istoka i Zapada. Najviši mistici afirmiraju se kao osobe prvoga reda.

Opće su oznake koje karakteriziraju "mističko" nešto onkraj govora i nipošto izraženo samim govorom. To je upućenost na prekid govora. Mistična se unutrašnjost brani šutnjom i nije upad u subjektivnost. "Mnogo je prekida duž puta egzistencije koje više nisu kontinuirane".

Mistici su skloni izražavati se nazivima noći, tame ili smrti. Usprkos zaprekama koje se koji put susreću, očitovanja mistika će nam govoriti o miru koji nadilazi svaki mir što ga svijet može

dati. Ova iskustva ukorijenjena su u ljubav koja teži dostići izvore samoga bitka. Namjeravati voditi iscrpnu povijesnu raspravu bio bi golem i težak zadatak. Ipak vlastiti Ja se poistovjećuje sa Sobom (ili sa svime od kojega se vlastiti Ja ne razlikuje) ili je uzeto kao transcendentalna drugost - Bog - Jedan - Stvoritelj.

Toliko o uvodu.

L. Gardet tipično "školski" obrazlaže i pravi podjelu mistike prema području ili religioznosti iz koje proističe. Tako imamo indijsku mistiku, mistiku u budističkom ozračju, kršćansku mistiku, obilježje židovske i muslimanske mistike.

Dakako pisac ove značajne knjige vodi računa i o iluzijama i patvorinama pa i zabludama (područje: Mistika, droga i ludost) o kojima ovom zgodom neću govoriti.

Što se tiče mnogoznačnosti mističnog faktora važno je napomenuti da misticizam ne može biti svojstvo isključivo jedne rase, naroda ili jezika.

To je opće ljudska duhovna pojava koju fizička ograničenja ne mogu ograditi. "Mistične religije" ne definiraju se istinama koje treba vjerovati, one traže oslobođenje" po nekom Božjem Poslaniku - Proroku, Riječi danoj od Boga koju ne može doseći ljudska domišljatost niti refleksija.

Dakako postoje i tehnike kojima se može preobraziti svijest i nadići svojstva "bića" (joga, zen i sl.) Rekao bih, u pitanju su igre velikih privida. Proročke pak objave čine se kao duhovne metode, kao različiti putovi od kojih svaki može voditi k cilju.

Božanska milost, pružena svakom čovjeku ispravna srca, bit će nazočna u naporima duše da se produhovi, da dostigne u šutnju onoga Boga kojega često i ne zna imenovati.

Važno je istaknuti da iskustvo mističkog sjedinjenja s Bogom, onakvim kakav je On u Sebi, pretpostavlja da Bog postoji u svome transcedentalnom Misteriju, da je sve stvari stvorio.

U tajanstvu i šutnji duša će se probuditi da primi milost iz stvaralačkog i spasilačkog Izvora.

I sam autor navodi da bi navedene eksplikativne hipoteze zahtijevale opširnu raspravu, - te bi se morale poduprijeti antropologijom, filozofijom i teologijom...

Bilo kako bilo, ova knjiga dragocjena je upravo zato što naglašava važnost mistike kao činjenice u povijesti ljudskoga roda i religije. U ukupnosti ljudske sudbine pridružuje se naporu traganja za odgovorom: tko smo, odakle smo i kamo idemo?

U pjesničkom iskustvu ona je i više...

Gojko Polegubić

MALI PRILOZI RAZUMIJEVANJU I OBRAZLOŽENJU VJERE

Višegodišnja jedva postojeća praksa institucija Katoličke crkve u Hrvata u Bačkoj, a čini se da to smijemo ustvrditi i za cijeli teritorij sadašnje Jugoslavije, izdavanja knjiga *vjerskog* i uopće *religijskog* sadržaja u vlastitoj organizaciji i nakladi, tijekom prošle godine napokon je prekinuta. Naime, Izdavački odjel Instituta "Ivan Antunović" osmjelio se, da tako kažemo, pionirskim koracima - s dvije male knjige i jednim molitvenikom - ući u ovaj iznimno vrijedan, ali isto tako i izazovan i ne manje zahtjevan *pothvat*, koji je do sada u ovom mjesnom dijelu Crkve u Hrvata bio vrlo rijetka pojava.

Jer, osim relativno ustaljene prakse objavljivanja kalendara *Subotička danica*, Institutova *Zbornika* (u kojima, naglasimo, nisu štiva isključivo vjerske problematike), novinske periodike (ranije list *Bačko klasje*, a sada *Zvonik*), Crkva u Hrvata u SR Jugoslaviji je objelodanila proteklih desetljeća tek desetak knjiga vjerskoga sadržaja! Na tome planu sigurno je najveći pothvat bio izdavanje 8 priručnih katekizama za vjeronauk Katehetskog vijeća Subotičke biskupije, sada već dalekih sedamdesetih i početkom osamdesetih godina.

Premda to vjerojatno nije podatak za neku posebnu pohvalu, on se zasigurno može razumjeti obzirom na dvije činjenice. Prvo je ne baš naklonjen stav bivšeg društvenog sustava spram crkvene izdavačke djelatnosti, a drugo, nije se pokazivala veća potreba za takvim štivom, budući da je u Hrvatskoj bilo nekoliko agilnih nakladnika na čelu s najstarijom kućom *HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima)*. Međutim, ta potreba za knjigama vjerske sadržine pokazala se kod ovdašnjih katolika hrvatskoga govornoga područja značajnijom, osobito od kada se raspala prinudna zajednička domovina, a komunikacija s Hrvatskom postala vrlo otežana, a samim tim i dolaženje do knjige. Promatrano u svjetlu ove činjenice, Institutove objavljene knjige postaju još vrijednije. Jer trebamo znati i to smo dužni makar napomenuti, da narod koji ne čita ili koji nema što čitati, što osobito vrijedi za one koji sebe smatraju vjernicima, nema priliku ostvariti zadanu puninu ne samo vjerničkoga života.

Iako su, kako rekosmo, nevelika opsega, koncem prošle godine objavljene knjižice Pape Ivana Pavla II. *Oče naš - Razmatranja o molitvi Gospodnjoj* i Wolfganga Oberrodera *Ići u crkvu - zašto? Za razumijevanje misnog slavlja - (ne samo) za mlade*, obje u prijevodu odžačkoga župnika *Jakoba Pfeifera*, svojim se temeljnim nakanama pokazuju danas itekeko potrebnima, budući da vrlo uspjelo rasvjetljavaju po jedan mali, ali zato ne i nebitni, problem ili pitanje s kojim se kršćani svakodnevno susreću. Jedna, naime, govori kako ispravno *razumjeti* čin molitve, a druga vjernika uči kako da *obrazloži* odlazak na sv. misu.

Naime, Sveti Otac u svojoj knjizi pojašnjava ono *kako* i ono *zašto* trebamo moliti, i to na predlošku "molitve Gospodnje", molitve znane svakome kršćaninu, "Oče naš". Budući da, drži Papa, kršćani sebe smatraju *učenicima Kristovim* upravo po činu moljenja, kojim, među ostalim, priznaju vlastitu ograničenost i ovisnost od Boga, oni imaju pred sobom *zadaću* "shvatiti temeljnu veličinu i vrijednost molitve" (str. 10). Jer, *moliti* se ne znači samo puko ponavljati naučene riječi, niti je to čin samosaslušanja vlastita monologa, nego upravo suprotno tomu, znači *razgovarati* s Drugim, i to u odnosu posvemašnjega povjerenja, potpune iskrenosti i pune otvorenosti vjernika spram Sugovornika, to jest spram Boga.

Dakle, molitva, ukoliko se točno razumijeva kao *zbiljski* razgovor vjernika i Boga, mora u sebi "obuhvatiti sve što pripada našem životu" (str. 10) te na temelju uspostavljenoga povjerenja iznijeti pred lice punine Istine vlastitu istinu. Ona je tako prije i iznad svega čin duha, izraz "osjećaja poniznosti i zahvalnosti, stav povjerenja i predanosti Onomu, koji nam je iz ljubavi darovao život" (str. 12), zaključuje Papa. A moli se iz razloga vlastite slabosti i grešnosti čovjeka. "Ako je čovjek nesretno podlegao napasti i slabosti, molitva daje hrabrost da se uzdignemo iz ravnodušnosti i krivnje"

(str. 13). Na takav način, čovjek kroz molitvu u moljenju traži u obliku prošnje od izvora Milosti milosne darove za vlastite potrebe.

A koji su to darovi koji se u prošnji traže od Boga kada je u pitanju molitva Gospodnja ili "Oče naš"? Tu je riječ o znamenitih sedam prošnji koje ona sadržava i svaki ih kršćanin zna, a koje su vrlo jednostavne. Ali ujedno se, naglašava Ivan Pavao II., u njima krije i "takva dubina da čovjek može cijeli život razmišljati o smislu svakog pojedinog zaziva" (str. 10). Slijedeći tu konstataciju, Sveti otac u ovoj knjizi iznosi svoja kratka razmišljanja o dubinama i značenjima sadržanih zaziva u molitvi "Oče naš", naime, zaziva *Sveti se ime tvoje, Dođi kraljevstvo tvoje, Budi volja tvoja, kako na nebu tako i na zemlji; Kruh naš svagdanji daj nam danas, I otpusti nam duge naše kako i mi otpuštamo...; I ne uvedi nas u napast*, te posljednjeg zaziva *Nego izbavi nas od zla*. Pisana jasnim i svim čitateljima razumljivim jezikom, ona se pokazuje dostupnom svakome vjerniku, a zbog vlastite teološke dubine u tumačenju, te brojnim uputama i pozivima na Sveto pismo, ova mala knjiga predstavlja knjigu s kojom se može u meditaciji družiti "cijeli život".

Oberroderova, pak, knjiga, polazeći od konkretnih iskustava, prije svega mladih vjernika, na jednostavan i zoran način donosi istinite odgovore o problemu naravi *razloga* za (ne)odlazak na Bogoslužje. Drugim riječima, ova knjižica sadržava *pobijanje* deset različitih i, što je još važnije, uobičajenih (gotovo bi se moglo reći sveprisutnih) *lažnih* razloga koji su medu vjernicima prisutni, a govore o tome zašto da se ne ide u crkvu, te iznosi također deset, ali *istinitih* razloga koji govore u prilog odlaska na Bogoslužje.

Dakle, kao osnovna namjera Oberroderova djela pokazuje se u *nagovoru* za odlazak vjernika u crkvu. To se čini navodenjem *razloga* koji temelje *ispravan* odgovor na najteže od svih pitanja koje čovjek sebi postavlja: na pitanje: zašto? Jer, ukoliko čovjek ne poznaje razloge, ili ih nije svjestan, koji odreduju njegovo djelovanje, on postaje laki plijen u mreži lažnih ideja i razloga u svijetu, koji mu se nameću. Tako, neutemeljen u sebi, čovjek biva voden od strane drugih, a ne vodi samoga sebe. Također, takav život, koji prolazi u samorazumijevanju pojava putem "mehaničkog" usvajanja "istina", te kada je vlastito djelovanje neosvješteno, pokazuje se kao višestruko opasan. Jer, prihvaćajući "razloge" na taj način, čovjek nije u mogućnosti da ispravno odgovori na upite koje mu iznose život i svijet. Valjano od-govarati na upite, što je zadaća pred kojom stoji kršćanin, možemo tek kada *znamo* što nešto jest. Ukoliko, pak, ne znamo, tada, plutajući svijetom, živimo kao sjene drugih. Na primjeru *razloženja* (ne)odlaska na misno slavlje, toj nam njemački svećenik, dakle, govori o ovoj velikoj temi života čovjeka u svijetu.

U konkretnom slučaju neodlaska na Bogoslužje uobičajeni će argumenti u smjeru neići na Bogoslužje biti, kako ih i autor navodi u obliku naslova, slijedeći: *Misa mi ništa ne znači, Uvijek (je to) prisiljavanje, Uvijek (je to) jedno te isto, Molitva ne mijenja svijet, Ni oni koji idu u crkvu nisu bolji..., Nerazumljivi simboli, Zastarjeli jezik, To nema veze s mojim životom* i *Da bih vjerovao nije mi potrebna Crkva*. Oberroderovi će pak na-govori ići putem, kao što smo rekli, otkrivanja lažnosti tih prigovora, uz istodobno lapidarno rasvjetljenje istina koje temelje sv. misu kao zahvalno slavlje Boga. Ove teze će, navedene u obliku drugoga dijela naslova, ići u smjeru: *Ti trebaš nešto dati, Potrebna je spasonosna pomoć, Ovo činite meni na spomen, Molitva mijenja tebe, '...Taj neka prvi baci kamen', Znakovi jedne dublje stvarnosti, Riječi prolaze, ostaje Riječ, Značenje i slavlje mojega života i Bez mene ne možete učiniti ništa.*

Na kraju zaključimo ukratko: ovim knjigama nakladnik, Izdavački odjel Instituta "Ivan Antunović", daje skroman, ali i značajan prilog *katehizaciji* vjernika. Jer, putem ovih knjiga vjernici će biti sposobni da ispravno mogu *razumjeti* ili *obrazložiti* vlastite vjerske čine, a pobiti pogrešne u okružju. Nadamo se, uz iskrene želje, da na ovome vrijednom pothvatu djelatnici Instituta neće stati.

Tomislav Žigmanov

OBRADA SABRANOGA ISJEČKA NARODNOGA BLAGA*

(Bela Gabrić, Ante Pokornik: "Bunjevačke kraljičke pisme", Hrid, Subotica 1996., str. 144.)

Sama činjenica da se neka knjiga pojavila medu Bunjevcima u Bačkoj unatoč nerazvijenim (da ne kažemo nepostojećim!!!) i neprofiliranim infrastrukturalnim pretpostavkama (počev od onih najosnovnijih kao što su organizacijsko-tehničke naravi, pa do onih složenijih, na primjer planske i promišljene programsko-izdavačke politike) po sebi govori da je riječ o iznimnom pothvatu. Jer mora se znati, kvalitetan i od strane knjige kao civilizacijske tekovine zahtjevan ustroj niti na jednoj spomenutoj razini medu bačkim Hrvatima ne postoji, premda postoji nekoliko "centara", "instituta" i "izdavačkih poduzeća". Sama svijest o ovome nedostajućem vanjskom momentu knjigu čini primamljivijom i tim vrednijom.

U takvim uvjetima, knjiga je uvijek "slučajni" plod entuzijasta i njihova prijegorna rada. Ali, s druge strane, ona je po sebi manjkava. "Krivnju" za to, naravno, ne snosi autor nego nakladnik. I u slučaju nedavno objavljene knjige *Bele Gabrića*, umirovljenog profesora književnosti, i pokojnog *Ante Pokornika*, jednog od boljih poznavatelja narodnih običaja, ovo je pravilo potvrdeno. Jer, slab otisak slova u ovoj knjizi, nedostatak obrade (katalogizacije i publikacije - CIP), tehničko neriješeno pitanje otvaranja navodnika kako pravopis nalaže, slabo izvedeno cjelovito grafičko i tehničko rješenje idu na "dušu" nakladniku, Izdavačkom društvu "Hrid" iz Subotice, kojemu je ovo prva knjiga, iako je osnovano prije više od dvije godine! Dakle, ljudsko djelo, knjig,a uvijek je odraz ukupnog stanja i prilika u kojemu nastaje.

No, vratimo se sadržinskoj strani Gabrićeve i Pokornikove knjige. U njoj su autori iznijeli sakupljenu i obradenu gradu o kraljicama i kraljičkim pjesmama medu Bunjevcima u Subotici. Premda opširna, obrada ovoga običaja i pjesama, kako je naglašeno u Gabrićevu predgovoru, nema ocrte znanstvene studije, te se stoga više nadaje kao osnov za "uvod za dalje proučavanje bunjevačkih narodnih običaja i bunjevačke narodne književnosti" (str. 7). Samom tom činjenicom ona zacijelo ne gubi na vrijednosti i značaju, budući da je do sada o ovoj temi vrlo malo i sporadično pisano. S druge strane,

* Prenosimo iz ŽIG, br. 57, Subotica, 19. X. 1996., str. 9 (op. ur.)

vrijednost ove knjige podupire i činjenica što ona predstavlja najobuhvatniji prikaz, kako etnografske obrade i opisa ovoga narodnog običaja tako i književnoteorijske interpretacije te objavljivanja kraljičkih pjesama na jednom mjestu.

Opće je poznato da kraljice i kraljičke pjesme nisu običajna i usmenoknjiževna pojava koja je znakovita samo za Bunjevce u Bačkoj, već su one poznate i nazočne u svim južnoslavenskim narodima. Formalno gledano, to su uglavnom kratke pjesme kratkih stihova — ispjevane obično u šestercu, stihu od šest slogova. Kao vrijeme nastanka ovih narodnih pjesama i rituala nedvojbeno se uzima pretkršćansko, pogansko doba odredene narodne skupine. Sam ritual, kojega je pratilo pjevanje kraljičkih pjesama, imao je značajnu funkciju u zajednici. Naime, kraljičke pjesme kao prigodne, obredne pjesme pjevane su prilikom obreda slavljenja dolaska proljeća — tog velikog dogadaja u životu primitivnih zajednica. Jer njegova simbolika — ponovno radanje, pokretanje, buđenje novog ciklusa života u prirodi nakon zimskog mrtvila i "sna" — izazivala je odnos strahopoštovanja spram te "tajanstvene moći" prirode kod tadašnjih ljudi. U pjevanju kraljičkih pjesama, koje se zadržalo do danas, prisutni su neki momenti iz poganstva. Recimo, svaki stih u kraljičkim pjesmama u pjevanju se ponavlja, nakon čega se pjeva pripjev "ljeljo". To je zapravo "zaziv Ljelje, boginje prolića i ljubavi u staroj slavenskoj mitologiji" (str. 19). Nastale u tome kontekstu, kraljičke pjesme su izraz životnog veselja zbog ponovnog povratka života u prirodu i njegovog nezauzdanog razvitka. Ritualne radnje "kraljica", mladih djevojka izmedu 10 i 15 godina, bile su usmjerene na stjecanje i zadobivanje blagonaklonosti razbudene prirode, jer se ona može pokazati i kao nemilosrdna spram čovjeka, glede davanja roda.

Pojavom i živim oprisutnjenjem kršćanstva u narodu, kraljičke pjesme gube na snazi ovih značajki u zajednici. Ali, prihvatajući i ostvarujući načelo inkulturalizacije, Katolička crkva radi na sačuvanju ovog narodnog običaja, nalazeći u kraljičkim pjesmama motive i simbole kršćanstva. Jer, povrh svega ona je izraz radosti življenja. Kao takve Katolička crkva u Hrvata ih vezuje za blagdan Duhova (Dova), proljetni blagdan koji se slavi pedeset dana nakon Uskrsa. Narodno vjerovanje "da kraljice svojom pismom donose sriću" (str. 26) ostalo je i dalje.

Kao što smo rekli, kraljičke pjesme, kao pjesme obreda slavljenja dolaska proljeća, pretpostavljale su i sudionike obreda, tj. kraljice, na prigodan način odjevene djevojke, čime je fenomen "kraljica" ostao u baštini i usmenoknjiževnog stvaralaštva i narodnih običaja. Sam običaj je medu Bunjevcima u Subotici, jer knjiga potanko oposije ovaj običaj "kakav je bio u Subotici, tj. u njezinim predgradima: Keru, Gatu, Senti i Novom Selu" (str. 7) i to "prije i posli I. svitskog rata" (str. 11), bio živ sve do nakon II. svjetskog rata, jer su "zalaganjem" ondašnje vlasti ukinute. Nakon urušavanja socijalističkog društvenog sustava, one su obnovljene u Tavankutu, te Keru i Aleksandrovu, nastojanjima tamošnjih časnih sestara.

U knjizi je grada formalno razdijeljena na tri dijela. Prvi dio knjige, etnografsko-književni (str. 7-52), bavi se cjelovitim opisom običaja "kraljica", te književnoteorijskom obradom i razdiobom samih pjesama. Tako odjeljci "Kraljice u Subotici" (str. 11-19) i "Kako se pivaju bunjevačke kraljičke pisme" (str. 42-48),

iscrpno govore o izgledu samoga običaja. Odjeljak, pak, "Vrste bunjevačkih kraljičkih pisama" (str. 20-41) iznosi njihovu interpretaciju i razdiobu prema vrsti sadržaja i mjestu pjevanja. Prvo su obradene "koračnice — pisme u hodu", koje su pjevane "dok se išlo sokakom"; objavljeno ih je 19. Melodija pjevanja im je jednostavna, ali je ritam živ i brz. Slijedi prikaz "veselih kraljičkih pisama", od kojih je 91 objavljeno, koje "najčešće za sadržaj imaju ljubav divojke i momka, ili drugarstvo mladih" (str. 22), ali su u ovu skupinu uvrštene i pjesme "koje su nekom naminjene".

Melodija pjevanja je slična koračnicama, ali je ritam sporiji. Dvadeset sedam objavljenih pjesama spadaju u grupu "žalosnih pisama". One "imaju tužan sadržaj, jer pivaju o velikoj nesrići u obitelji. Najčešće pivaju o vojnicima koji su ostavili svoje najbliže i otišli u rat" (str. 25), ali su prisutni i motivi utjehe sirotice, kao i nesretne ljubavi mladih. Ove "žalosne pisme o vojnicima su plač i jauk nesrićnog i patničkog naroda, koji je žalio svoje izgubljene sinove" (str. 28) zaključuje Gabrić, a "razlikuju se od ostalih bunjevačkih kraljičkih pisama u melodiji i u načinu izvođenja" (str. 26). Naime, melodija je tužna i sporoga je ritma. Odjeljak, koji je potpisao Pokornik, "Stvaraoci i izvođači bunjevačkih kraljičkih pisama" (str. 48-52) donosi popis ljudi koji su sakupljali i zapisivali ove pjesme, te spisak izvođača, tj. samih "kraljica".

Drugi dio knjige pod nazivom "Prilog" (str. 53-112) u izboru donosi razvrstane po navedenom kriteriju 137 zabilježenih bunjevačkih kraljičkih pjesama. U trećem dijelu, pod nazivom "Dodatak" (str. 113-142), donijete su sve "nove bunjevačke kraljičke pisme". Ovaj fenomen je jedinstven u jugoslavenskoj literaturi, jer su suvremeni bunjevački pjesnici, nalazeći u njima prikladnu formu, počeli pisati kraljičke pjesme. Prvu "novu" kraljičku pjesmu ("Procvatala zova") napisao je *Ivan Prćić Gospodar* iz Tavankuta 1960. godine, a kasnije mu se priključuju *Kata Ivanković, Amalija Gabrić, Ana Balažević, Milka Bilinc i Đula Kujundžić.*

Vrijedno je u knjizi i to što su sve tri vrste kraljičkih pjesama glazbeno obradene. Tako, u obradi *Pavla Bačića* imamo zabilježene melodije pjevanja ovih pjesama.

Medutim, osim navedenih tehničkih nedostataka, ono što se čini, sadržinski promatrano, manjkavim jest to što nisu navedene kompletne bibliografske jedinice o kraljičkim pjesmama (gdje su objavljene, koliko ih je zabilježeno, koje su i koliko ih je iz izbora izostalo, te zašto su one izostavljene).

Tomislav Žigmanov

TROKNJIŽJE O BAČKIM HRVATIMA

1. Misao književnika A. Sekulića: "Za prosudbu književnog značenja nekog pisca nije važan samo dojam što ga potiče i pobuđuje u čitatelja danas, treba u konačnoj ocjeni imati na umu umjetnički i duhovni prinos što ga je netko svojim radom unio u uljudbeni život svoga naroda i svoga doba". Bila je to misao koja mi je pomogla u razumjevanju vrijednoga i zahtjevnoga djela.

Moj susret s djelom: "Hrvatski pisci u Ugarskom podunavlju od početka do kraja XVIII. stoljeća", skrenuo mi je pozornost na posvetu koja glasi: "Svojim negdašnjim

učenicima i sveučilištarcima". Moje znatiželje, zašto baš njima, brzo je nestalo, već nakon pročitanog prvog naslova koji glasi: "Jezik i pravopisna riješenja naših starijih pisaca", slijede bilješke tj. popis literature, i već u tih prvih desetak stranica nalazi se popis od 45 naslova. To je pravo bogatstvo izvora podataka. Znajući koliko je potrebno dana, mjeseci i godina, provesti prikupljajući, prevodeći (jer su neki od naslova na latinskom, njemačkom i madžarskom), zatim proučiti i tek tada upotrijebiti. Samo vrstan poznavalac prilika i povijesti toga doba može procijeniti valjanost i vjerodostojnost ponuđena dokumenta. Vrijednost ponuđena blaga-dokumenta tim je veća jer pripadam naraštaju kojega su učili na krivotvorenoj povijesti. Dopustite mi, da podsjetim na samo jednu a ima ih bezbroj.

Lovro Bračuljević je 1730. god. objelodanio svoje djelo u kojemu ističe: "Lipše je i pofaljenije pisati onako kako se govori". Znamo tko je to kasnije prisvojio.

Fra Mihovil Radnić piše iz Makarske 4. svibnja 1684. god. pismo Papi Inocentu XI: "U Bosni jadni redovnici i kršćani borave sa životom u ustima." Očito se povijest ponavlja, svjedoci smo takvog života u Bosni danas. Ove primjere navela sam kako bih ukazala što nudi bogata arhivska grada prikupljena u arhivima Budimpešte, Beča, Rima, Zagreba, Sarajeva, Splita, Makarske, Bača, Subotice, Sombora i drugdje. Samo prva od tri knjige sadrži 397 imena. Iza svakog imena stoje djela koja mogu svjedočiti da bački Hrvati dokazuju i potvrđuju svoje hrvatsko narodno biće i svoj srednjeeuropski identitet. Ponuđena literatura nudi bogatstvo povjesti puno patnje, stradanja ali i blistavih ideja i djela. Podastire podatke o nama i bolje od svih, brani nas i potvrđuje. Potrebno ju je samo prepoznati, upoznati, a zatim proučiti.

Značaj citirane literature neka vrednuju stručnjaci iz pojedinih područja, a čitatelju ostaje dopuniti svoja znanja i spoznaje i biti ponosan što u teškim prilikama koje su vladale i vladaju na našim ravnicama i njima usprkos, imaju djela koja doprinose Hrvatskoj kulturnoj baštini.

I na kraju vraćam se posveti: "Svojim negdašnjim učenicima i sveučilištarcima", neka posegnu za tim blagom i upoznaju duhovno bogatstvo vlastitog naroda.

2. U drugoj knjizi iz trokњižja autora A. Sekulića: "Hrvatska preporodna književnost u Ugarskom Podunavlju do 1918." autor navodi: "knjiga je nastala u želji da zanimljivo i plodno razdoblje uljudbene povijesti Hrvata u južnoj Ugarskoj bude uključeno kao neotuđiva sastavnica u našu, opću i cjelokupnu hrvatsku književnost".

U prvom djelu knjige autor znanstveno prikazuje privredni društveni i stranački života podunavskih Hrvata od 1867. do 1918. Slijedi prikaz o životu u naseljima i salašima. Kroz prikaz života tj. reda, rada i patnje, provlači se jedna prepoznatljiva nit - autorova privrženost rodnoj ravnici, njenim poljima i ljudima.

U prikazu društvenoga i stranačkog života podunavskih Hrvata u uvjetima južne Ugarske autor slijedi nekoliko misli: "da je svaki narod, svaka narodna skupina imala svoj život, vlastiti način življenja i shvaćanja, te je u pukotinama zakona nagodbenjačke Ugarske tražila što više svojih prava (jezik, tisak, kulturni život i sl.). U tim se nastojanjima željelo manje izgubiti što manje ustupaka učiniti, a polučiti što više od osobne slobode do gradanske i kulturne ravnopravnosti. U svakoj narodnoj skupini bilo je žrtava: pojedinci su u borbi ponekad svoj probitak

isticali ispred narodnosti i jezika, ponekad su u hodu kroz prilike i lomove gazili preko drugih; jedni su isticali svoje podrijetlo imetak i povijest, drugi pak vjeru i kulturu. Budući da su podunavski Hrvati u ondašnjem shvaćanju bili narodna skupina "bez povijesti" nejasna podrijetla pa i imena (Iliri, Dalmati, Bunjevci, Šokci, Bošnjaci i sl.), nisu mogli računati na punu, slobodnu suradnju u drugim strankama onoga doba; trebalo je u općim gibanjima pronaći svoj vlastiti način preporoda, društvenog ponašanja, vlastitog života na ravnicama Podunavlja."

Čitajući ove stranice imala sam osjećaj da analiziram i promišljam današnje prilike na ravnicama na lijevoj obali Dunava.

Obogaćena spoznajama koje je autor tako iscrpno podastro o prilikama u ugarskom Podunavlju od 1867. do 1918., u drugom djelu knjige upoznaje nas s piscima preporodnog razdoblja napose s Ivanom Antunovićem, A. Šarčevićem te njihovim suradnicima. U knjizi je dat prikaz misli i djela 22 pisca koji su objavljivali o i na prostorima ugarskog Podunavlja.

Bez znanstvenog prikaza društvenih prilika koje su vladale u ugarskom Podunavlju teško bi nam bilo danas razumjeti sva nadanja, zablude i htjenja pisaca preporodnog razdoblja.

Zato ova knjiga predstavlja zatvoren ciklus: društvene prilike — životstvaralaštvo.

3. U trećoj knjizi: "Književnost podunavskih Hrvata u XX. stoljeću", autor A. Sekulić prikazuje događanja od 1918. do današnjih dana.

Nakon završetka prvog svjetskog rata, stvaranja južnoslavenske Zajednice te stanovitog razočaranja žitelja Bačkih ravnica postupcima Beograda (zemljišne preinake, kolonizacija, knjige i udžbenici iz Beograda, ćirilica, ekavica i sl.), počinje djelovati stranka S. Radića. Bio je to značajan događaj za narod kojemu je sustavno nijekano porijeklo, ime i pravo na vlastitu osobnost. Stranka je osim gospodarskog napretka, djelovala u obrani narodnog bića te posebnosti Hrvata na bačkim ravnicama. U knjizi je zabilježen dolazak mladih intelektualaca iz Zagreba. Svojim dolaskom oni su donijeli zanos i domoljublje.

Prikazan je sažet slijed događanja do 1928. do 1941. Događanja koja su odredila sudbinu današnjih i budućih naraštaja na lijevoj obali Dunava. Događaji su sustizali jedni druge a narod živi do danas posljedice nagodbi, dogovora i sporazuma, uvijek na vlastitu štetu.

Kako bi današnjim i budućim čitateljima bili razumljiviji postupci intelektualaca između dva svjetska rata, autor poput vrsna povjesničara daje činjenice koje određuju ne samo književnost nego i sva društvena gibanja.

Međuratna književnost 1918.-1941., obilježena je stvaralaštvom Josipa Andrića, Matije Evetovića, Alekse Kokića i drugih. Svi su oni zaljubljenici bijelih salaša poput pjesnika:

I danas kad te se sjetim, salašu bijeli i tihi,
što ležiš kraj duga puta u sjeni krošnjata duda,
tada bih letio tebi kroz duga zelena polja,
jer utjeha ti si mi bio i čežnja srcu mom svuda.

A. Kokić

Ratne godine 1941.-1945. donjele su žiteljima Podunavlja teškoće i nesigurnost. Hrvatska mladež prelazi Dunav i dolazi u Zagreb, gdje ih je čekala stanovita sigurnost i zaštita. Tijekom ratnih godina

objavljene su knjige Josipa Andrića, Marka Čovića, Ante Jakšića i drugih pisaca.

Nakon 1945. god., javljaju se književnici koji će pokušati ublažiti makar pisanom riječu nepravde, otrgnuti od zaborava nasljeđeno i pobuditi nadu. Sva ta pisana riječ bit će i jest zalog sadašnjim i budućim naraštajima da ustraju u očuvanju vlastitog identiteta i duhovnog stvaralaštva.

"Treba sačuvati spomen pisaca koji su to nekoć bili, takvi ostali. No, susresti se treba i s onima koji pišu i žele postati pisci. Treba. U ime književnosti, književno-umjetničke istine. U ime prošlih i budućih stoljeća naroda kojem pripadamo." (A. Sekulić).

Marija Zaić Kubatović

NEDOSTACI ZNAČAJNE KNJIGE

(Stjepan Krasić, Generalno učilište dominikanskoga reda u Zadru ili Universitas Jadertina. 1396-1807. Zadar, Filozofski fakultet, 1996., 999 str.)

Ne kanim ovdje pisati prikaz te veoma značajne knjige za povijest našega visokoga školstva, jer će se time pozabaviti kompetentne osobe. Ipak, sa svojega bibliotekarskog motrišta, želio bih iznijeti nekoliko misli o tom djelu.

Krasićeva knjiga ima 8 poglavlja, 2 priloga, bibliografiju, sažetke na stranim jezicima i 2 kazala (mjesta i imena). Kao urednici naznačeni su Nikica Kolumbić, Bernardin Škunca i Ivan Zelić. Recenzenti su Žarko Dadić i Eduard Peričić, a lektor je Mile Mamić.

Sadržaj knjige redovito određuje tiskarsko ruho. Za Krasićev sadržaj očekivao sam savršeno tiskarsko ruho, što nažalost nije postignuto.

Skoro tisuću stranica najtežeg papira uvezano je samo u jednom svesku, što čini knjigu jedva upotrebljivom. Stoga bi svaki čitatelj morao imati *stalak*, ako bi želio bez tjelesna opterećenja čitati ili listati knjigu. Smatram, da je trebalo prirediti dva ili čak tri sveska, kako bi se izbjegla ta teškoća. No, moglo se to postići i drukčije. Mogao se izabrati lakši papir, pa bi knjiga bila lakša i pogodnija za upotrebu. Moglo se to postići i manjim brojem oznaka - trebalo je samo na svakom listu tiskati uobičajeni broj redaka, pa bi onda broj araka bio osjetno manji. Mali broj redaka na listovima bezrazložno je povećao broj stranica i težinu knjige.

Kazala su loša, a ona su važno pomoćno sredstvo pri čitanju svake veće i ozbiljnije knjige. Upada u oči, da su kazala tiskana po sredini stranice, što nije uobičajeno, pa se tako povećao broj stranica (883-990). Kazala se redovito tiskaju manjim slovima, što ovdje nije slučaj.

Poznato je, da autori knjige redovito ne priređuju kazala, a to je velika šteta, jer nitko bolje od autora ne zna, što treba staviti u kazala, a što ne. Ne znam, tko je u ovom slučaju priredio kazala, ali smijem pretpostaviti da Krasić nije, jer on sigurno ne bi bio autor tolikih nedostataka i nedosljednosti. Evo samo nekoliko primjera:

Areopagit, Dionizije (a treba obratno), *santa Maria* i sl., a pridjev nije ime, *Arrigoni, Vicko* (kroatizirano ime!), *Columbo* upućuje na *Kolumbo, Mleci* upućuju na *Veneciju* (što je dobro), ali *Napoli* upućuje na *Napulj, Wien* upućuje na *Beč* (što nije ispravno). Nadalje *Klement* upućuje na toponim *Sveti Klement*, a *Mihovil* na toponim *Sveti Mihovil*. Čitam *Forlio* mj. *Forlì!*

No posve nezasluženo knjiga je unakažena nepravopisnim rastavljanjem riječi, što se nije smjelo dogoditi. Krasićeva knjiga nije list *"Kerempuh"*, gdje bi se moglo dopustiti i nepravopisno rastavljanje riječi. Kriva je tiskara, ali i nakladnik! Evo nekoliko primjera:

str. 190: *mag-istarskih*, str. 193: *raščlan-jivali, postavl-jao*, str. 195: *izb-jegavanju*, str. 289: *poučavan-ju*, str. 306: *osti-jskom*, str. 595 i 596: *zam-jenice*.

Takav način rastavljanja riječi nalazimo i u sažecima na stranim jezicima:

str. 841: *philosphi-ae*, str. 849: *dalmatinis-che*, str. 850: *akademis-chen*, str. 859: *gen-erale, inseg-nata*.

Posebno bih upozorio na rastavljanje riječi u latinskom tekstu na str. 382.

Svakome je poznata, konačno, uloga recenzenata. Oni bi trebali skrenuti pozornost autora na neke eventualne propuste, jer se i najsavjesnijem piscu mogu u dinamici pisanja potkrasti stanovite neujednačenosti ili sitnije pogreške.

Mislim, da u ovom slučaju ni pisac, a ni recenzenti, nisu uočili jednu grešku, koja se stalno ponavlja, a morala se po mom mišljenju izbjeći.

Poznato je, naime, da se u srednjovjekovnim ispravama osobna imena navode u latinskom obliku, dok su prezimena često napisana u latiniziranom obliku, ili pak prema tadanjem *latinsko-talijansko-hrvatskom pravopisu*. Kada ih mi danas donosimo u hrvatskom tekstu i hrvatskom prijevodu, onda ih moramo pisati onako, kako se danas pišu. Smatram, da je jedino tako ispravno.

U knjizi oca Krasića, međutim, nalazimo ovakve oblike imena i prezimena naših ljudi:

str. 392: *Frano Parchych* (u izvoru *Franciscus Parchycch*)
str. 398: *Ivan Dominik Marcovycch* (u lat. tekstu *Jo. Dominicus Marcouycch*)
str. 402: *Kornelije Pio Milivoevich*
str. 416: *Šimun Pierotich (Simeon Pierotich), Frano Bezmalinovich (Franciscus Bezmalinovich),*

a to znači, da Krasić prevodi na hrvatski samo osobna imena, dok prezimena hrvatskih ljudi zadržava u *latinsko-talijansko-hrvatskom pravopisnom obliku*, koji je vrijedio u tim stoljećima.

Razumljivo je, da su temeljem toga ti oblici preneseni i u kazala, uz još veće nedosljednosti.

Šteta je, dakle, što će čitatelj naići na Hrvate s hrvatskim osobnim imenima, dok će njihova prezimena slijediti drugi pravopis, ili, današnji talijanski.

Spomenute nedostatke ne bih pripisao o. Krasiću, nego nakladniku!

Pavao Galić

POEZIJA - GOVOR NEIZRECIVOGA

(Ljiljana Vasilj: Ime za moju čežnju, HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima), Zagreb, 1997.)

Poezija,
govor neizrecivog,
ceste u suncu,
slike otete zaboravu.

A riječi
koje ti pišem
samo su mutni tragovi.
(Poezija)

Govoriti o tom "govoru neizrecivog" čini mi se, i u ovom trenutku, poprilično besmislenim. Ali, kakvo bi to "predstavljanje" knjige bilo, a da se o "predstavljenoj" knjizi ne govori. Meni je, ovoga puta, to palo u dužnost pa ću progovoriti o knjizi i o pjesmama u njoj. Nevično i nevješto, ali iskreno, nadam se...

Pjesma s kojom sam započela nije slučajno, posve sam sigurna, predposljednja pjesma ove knjige pjesama. Na kraju knjige, kao pojašnjenje, svojevrsna isprika (ako i tako hoćemo shvatiti) da je učinjen tek pokušaj dodirivanja bitnoga, ali da to bitno nikada do kraja i ne može biti obuhvaćeno i shvaćeno, tek dodirnuto. Neizrecivo i neizrečeno.

Kad smo već kod kraja knjige, nek bude spomenuta i posljednja pjesma iz ove, prve knjige pjesama gospođe Liljane Vasilj:

Još jedna riječ
a ipak ništa rečeno nije.

Baci se u proljeće,
pjesmo moja,
da umreš
i da živiš
(Još jedna riječ)

Nisu ovo, zasigurno, programatske pjesme (ako je takav naziv uopće prihvatljiv i moguć), nisu to dakle pjesme kojima Ljiljana izražava svoju temeljnu orijentaciju, ali neke druge to jesu, kao što je i sam naslov: **Ime za moju čežnju.** U tom je naslovu, kaže profesor Grgec u *Predgovoru,* "izražena bit njezinih pjesničkih čeznuća i maštanja".

Sami naslovi pojedinih cjelina (ciklusa pjesama) daju odgovor na pitanje o čestim, dragim, pjesničkim motivima ove poezije: *Kapljica sunca, Ime za moju čežnju, Šum jutarnjeg srca, Jedna riječ, Uzburkana samoća, Pjesma nesvakidašnjeg, U zrcalu jasne duše, Maštovitom rijekom, Svjetlo u prozoru svijeta...*

Sunce, i svjetlo, i nada, i čežnja, i nadasve jutra - koja nose u sebi sve ovo.

Volim jutra više od svega
nagovještaj nečeg novog
što zabljesne uvijek,
u svjetlosti izlazećeg sunca.
Volim jutra...
(Volim jutra više od svega)

Boje Ljiljanine poezije su svijetle boje: boje jutra, svjetla, boje nade, čežnje...

I kad o smrti pjevam, to nisu stihovi grča i straha, već ljudske boli obojene nadom, čežnjom za vječnom, neprolaznom, nebeskom daljinom, čežnjom za Onim koji je jedini vječni i neprolazan.

O, Bože,
toliko mi treba Tvoje ljubavi.
Čuj me,
zaustavi se kod mene
i ostani.
(O, Bože)

Čežnja za čežnjom, čije je ime Bog, ne znači, dakako, zatvaranje očiju pred događanjima svijeta.

Vrijeme u kojemu su pjesme nastajale, posljednjih desetak godina, bilo je na ovim prostorima bremenito najrazličitijim sudbinama. Nekoga je dotaklo više, nekoga manje. Pjesnika dotakne da poželi kriknuti. Pa kad već krik i ne može ispustiti, napiše stihove:

I mnoge majke plaču zajedno,
i sluša Bog
i anđele na nebu hvata bijes.
(O v a)

Smijem li, na kraju svega, reći da je ovo nježna poezija? Ništa manje istinita i prodiruća, ništa manje snažna i iskrena. U njoj su riječima vraćena prava, neiskrivljena značenja. I ljubav, i smrt, i svjetlo, i tama - imena su s pravim smislom.

Ljubav je jedini prolaz
kroz nepreglednu tamu
kojom svi lutamo.
(Jedna riječ)

I umjesto kraja, molba i krik Onome iz koga sve izlazi i kojemu sve ide:

Oče naš, Nebeski,
mi mladi
iz našeg umornog srca
Tebi se obraćamo.

(...)

Mi pištimo
kao goli ptići
u razvaljenom gnijezdu.

O, Kriste,
siđi na zemlju
da plačemo zajedno.
(Oče naš, Nebeski)

Anđa Jakovljević

KNJIGA O NAŠEMU VREMENU

(Miljenko Stojić: Ta vremena - Diere Zeiten, "K. Krešimir", Zagreb, 1995. i 1997.)

U suvremenoj hrvatskoj književnosti Miljenko je Stojić nazočan tek četiri godine i u tom kratkom vremenu objelodanio je četiri naslova, tri knjige pjesama i jednu knjigu eseja, što samo po sebi izaziva pozornost. Zaista je rijetkost da jedan autor u tako kratkom vremenu, a bez prethodnih najava, ude u književni život i bude visokim ocjenama meritornih kritičara ocijenjen, nadilazeći sve početničke poteškoće. U bilješci o piscu, u prvoj knjizi ovoga autora, stoji da je već pripremljenu zbirku pjesama uništio. Tu nalazimo razloge potpune književne zrelosti objavljenih Stojićevih knjiga.

Knjiga eseja *Ta vremena* sadrži dvadeset kratkih eseja, podijeljenih u tri cjeline čiji redoslijed i tematika proizlaze iz, rekao bih, strukture vremena u kojemu njihov autor živi i koje svjedoči. Cjeline su svaka za se zasebne, ali isto tako jedna u drugu ulaze, tvoreći cjelinu knjige zaokruženom i jedinstvenom. Tako strukturirana, *Ta vremena* su knjiga o našemu vremenu, knjiga o nama samima: o dvojbama i smjerovima, o duhovnom i nacionalnom identitetu, o raskrižjima koje je ovo vrijeme pred čovjeka današnjice stavilo.

Pišući o knjizi, ne možemo zanemariti dvije, književno možda nebitne, ali egzistencijalno nezaobilazne činjenice. Prva je da autor eseja živi u Međugorju, sjecištu i stjecištu traganja ljudi našega vremena, što određuje teme mnogih Stojićevih eseja. Druga nezaobilazna činjenica jest da nastaju u ratnom vremenu,

u vremenu u kojemu nitko ne može ostati po strani, neutralan spram događaja koji nas dugoročno određuju. I, kao i prva, tako je i ova druga činjenica našla mjesta u Stojićevim esejima, a obadvije skupa čine potku njegovih razmišljanja, njegovih traženja odgovora na pitanja.

U takvu se spletu tema Stojić obraća svom čitatelju, živomu ljudskom biću koje na isti način doživljava dvojbe pred kojima se skupa nalaze. I jedan i drugi moraju rasplesti pitanja svoga vremena, najčešće neugodna a ponekada i tamna pitanja, ukoliko hoće biti sudionicima tih vremena. Koliko je takav način pisanja zahtjevan svjestan je i sam autor, koji u Proslovu, u prvim rečenicama, piše: "Općenito, odgovorno je opisivati vrijeme u kojemu se nalaziš. Svi su događaji još svježi i teško je napraviti potreban odmak od njih. No, ima vremena koja ne trpe hladna opisivanja, nego zauzeto sudjelovanje."

Ovoj svojoj odluci, dakle zauzetom sudjelovanju, Stojić je dosljedan od početka do kraja knjige, stvarajući književno djelo koje jeste utemeljeno na konkretnim poticajima, ali koje svojom dovršenošću nadilazi i poticaje i vrijeme, ostajući trajnim dijalogom. "S jedinim filozofskim osloncem na Bibliji", kako piše dr. Dubravko Jelčić, pisac *Tih vremena* traži i upućuje na značenje križa, na značenje molitve, te na potrebu vlastitoga odgovora na pitanja postavljena, na križu, prije dvije tisuće godine. Je li naše vrijeme, odnosno moćnici, odnosno je li Europa zaboravila na sve ono što se nalazi u odlukama njezinih institucija, pa dopušta rane kakve se nanose napadnutom hrvatskom narodu, struji iz knjige pitanje. Unatoč tomu što se prosvjeduje za sve i svakoga, u trenutku kada je hrvatskom narodu zaprijećeno biološkim uništenjem, nisu se dogodili prosvjedi u ulici jednoga glavnoga grada jedne moćne zemlje, u kojoj su prosvjedi inače svakodnevni. Unatoč tomu, autor vjeruje u Europu, a takav naslov nosi i jedan njegov esej. Vjeruje u Europu tzv. malog čovjeka, onoga koji se slaže sa službenom politikom svoje zemlje i koji će, i mimo te politike, pomoći bratu u nevolji, pomacima naoko neznatnim mijenjati svoga susjeda, svoju zemlju i njezinu politiku. Kad zataje veliki, poruka je navedenoga eseja, pojednostavljeno govoreći, ne posustaju maleni. U Stojićevim esejima - meditacijama neće nas zasmetati poetski iskaz, dapače, on je onaj često korišteni način približavanja samoj biti stvari. Evo, neka mi bude dopušteno, primjera. Pišući o "tužnoj obljetnici", to jest trenutku kada se navršava tisuću dana opsade Sarajeva, u eseju "Igra krivih svjetala" stoji: "Još prije nešto su slično učinili s jednim drugim gradom: Vukovarom. Pred očima sviju na svijetu njega su tada bezdušno pokušali ubiti. On se tome opirao i odupro. Razorili su ga, protjerali njegove stanovnike, ali ubili ga nisu. Izdahnuo je časno na jednom komadiću zemlje i nastavio živjeti u srcima mnogih. Ta srca učinit će da uskrsne i da se ponovno nađe na mjestu gdje je izdahnuo."

Ovakvi su pjesnički iskazi prisutni u više Stojićevih eseja, navest ću, a tako se zovu i njegove pjesničke knjige, eseje. Unatoč svemu i *Pjesma blizini*, u kojima je iskazan autorov credo.

Ta vremena su knjiga pisana, najprije, za hrvatskoga čitatelja, za čovjeka koji je, kao i njezin autor, proživio sudbonosno vrijeme. Dakako, ona se ne svodi na samo toga čitatelja već, svojom snagom, ali i informacijama koje sadrži, iznimno zanimljiva bit će i čitateljima izvan-hrvatskog prostora. Neopterećena promičbenim nabojem, *Ta vremena* se izravno

obraćaju i čovjeku koji malo poznaje našu povijest, našu sadašnjost i našu zemlju. U *Tim vremenima* i stranac će prepoznati svoje vrijeme, svoja vremena. U "Pismu nepoznatom hodočasniku" ponajbolje se zrcali i ta dimenzija knjige, poglavito u riječima: "Oprosti mi što ti ovoliko govorim o svome narodu. Ti očekuješ da ti ovaj narod ovdje bude potporanj dok ti budeš rasterećivao svoju nutrinu. On će to, vjerujem i biti. Za uzvrat traži samo malo: kada se vratiš ne reci da ne znaš o čemu se radi i gdje si upravo bio.

Raširenih ruku i srca očekujemo te u Međugorju."

Izdanjem na njemačkom jeziku, knjiga *Ta vremena* iskoračuje iz okvira koji su joj u nastajanju bili zadani, postajući djelom preko kojega i kroz koje će njemački čitatelj spoznavati jednu književnost, jedan narod i jednu zemlju na doista pristupačan način.

Krešimir Šego

IZVRSTAN KOMPENDIJ

(Josip Lisac: *Hrvatski dijalekti i jezična povijest*, Mala knjižnica Matice hrvatske, Zagreb, 1966.)

Knjiga profesora dr. Josipa Lisca *Hrvatski dijalekti i jezična povijest* izašla je u treći put obnovljenoj Maloj knjižnici Matice hrvatske u Zagrebu 1996. Ima 192 stranice i sadrži deset priloga od kojih je osam već objavljeno u raznim publikacijama, a dva se priloga - *Koji su dijalekti hrvatski?* i *Domaća rič zadarskoga kraja* prvi put tiskaju u ovoj knjizi. Knjiga ima dva dijela. U prvom dijelu imamo radove: Koji su dijalekti hrvatski? Prošlost i sadašnjost goranskoga dijalektalnoga stanja, Domaća rič zadarskoga kraja, Leksičke značajke čakavskih dijalekata i Dijalektološki rad Marcela Kušara, dakle radovi u kojima se obrađuju pretežito dijalektološka pitanja, dok se u drugom dijelu knjige nalaze radovi: Hrvatski jezik i Faust Vrančić, s osobitim obzirom na "Život nikoliko izabranih divic", Hrvatski književni jezik u doba baroka, Tomo Matić i hrvatski jezik, Hrvatski lingvist i filolog Stjepan Ivšić i Filolozi i njihova djela u ocjenama Stjepana Ivišića, dakle radovi o pretežito jezičnopovjesnim pitanjima. Uz ove radove knjiga sadrži Literaturu, Bilješku o izvorima, Kazalo imena i Bilješku o piscu. Kao što se vidi po naslovima, profesor Lisac uvrstio je u ovu knjigu niz zanimljivih i raznovrsnih jezikoslovnih radova koji su rezultat njegovih proučavanja u zadnjih nekoliko godina, točnije od 1991. do 1995., kako čitamo u Proslovu. Ako ti radovi i nisu veliki po opsegu, vrlo su vrijedni po svome značenju i nedvojbeno su posebno korisni u doba kad o hrvatskom jeziku možemo konačno govoriti posve objektivno, bez tereta ustaljenih, dijelom političkih i pseudoznanstvenih pogleda na dijakroniju i sinkroniju hrvatskoga jezika. Rekao bih odmah da je znanstvena objektivnost značajka *par excellence* Liščeva pisanja pa iako bi to u načelu trebala biti značajka svakoga znanstvenog rada, ne smijemo zaboraviti da su baš rasprave o hrvatskome jeziku sve do nedavne prošlosti ipak na žalost bile dijelom uvjetovane političkim prilikama i ideološkim pogledima raspravljača. Jezik je naime jedna od bitnih sastavnica nacionalne samobitnosti, a to je osobito značajno za hrvatski jezik. Dobro se u ovoj prigodi podsjetiti recimo na Bečki književni dogovor iz godine 1850., gdje temeljna tvrdnja kako "jedan

narod treba jednu književnost da ima", zaprvo niječe i posebnost hrvatskoga naroda i posebnost hrvatskoga jezika. To spominjem zato što Josip Lisac, između ostaloga, raspravlja o posebnosti hrvatskoga jezika, dakle o temeljnom pitanju što su ga postavili 1940. Kruno Krstić i Petar Guberina u knjizi "Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika", knjizi koja je izašla u doba visokoga stupnja hrvatske nacionalne svijesti i koja je također očito bila prilog hrvatskoj borbi za narodnu samostalnost. Lisac u novim okolnostima govori o posebnosti hrvatskoga jezika bez ikakve primjese ideološke ili političke, što njegovim zaključcima daje daleko veću uvjerljivost i znanstvenu utemeljenost. Dakako, ovdje najviše mislim na prvi prilog u njegovoj knjizi, tj. na rad *Koji su dijalekti hrvatski?*, od kojega će pitanja Lisac u jednom uzornom slijedu jezičnih činjenica doći do konačnoga važnog odgovora, koji glasi: "Naš je jezik (misli, dakako, na hrvatski, op. J. D.) poseban slavenski jezik upravo kao književni jezik, ali i hrvatski organski idiomi imaju mnogo posebnosti u odnosu prema drugim govorima središnjega južnoslavenskog dijasistema." S pravom je prof. Stjepan Damjanović u svom prikazu ove Liščeve knjige u Hrvatskom slovu (31. siječnja 1997.) istaknuo baš ovaj Liščev zaključak, a studiju *Koji su dijalekti hrvatski*? ocijenio kao "možda najvažniju" u knjizi. Za tu studiju kaže Damjanović da je "vrlo zgusnuti nacrt za pisanje jedne dijalektologije hrvatskoga jezika, i to takve koja raspravljajući o današnjem stanju stvari ne zaobilazi, jer ne može zaobići ako hoće odgovoriti na važna pitanja, probleme vezane za prošlost koji su i bili uzrokom današnjega stanja." Tako se očito pokazuje da rad *Koji su dijalekti hrvatski?* ima doduše "nedužan" naslov, ali je njegov sadržaj uz zaključak nadmašio i opseg i značenje samoga pitanja. Zato ću u prikazu ove knjige nešto više pozornosti posvetiti tome radu, a ostale bih radove prikazao sažetije, i to ne zato što su manje važni ili vrijedni, nego zato što sam i kao čitatelj bio najviše zaokupljen baš spomenutim radom. Osim toga, sve radove u ovoj knjizi naravno povezuju Liščevi pogledi na hrvatski jezik bez obzira na to navodi li tuđa mišljenja ili zaključuje na temelju vlastitih spoznaja.

U studiji *Koji su dijalekti hrvatski?* Lisac govori o trima razdobljima u povijesti zapadnojužnoslavenskoga dijasistema. Već za prvo razdoblje, koje traje do konca 12. stoljeća, Lisac spominje određenu povezanost triju zapadnih narječja (čakavskoga, kajkavskoga i zapadnoštokavskoga) i "još izraženiju" povezanost dvaju istočnih narječja (istočnoštokavskoga i torlačkoga). Ističe da su tri zapadna narječja idiomi hrvatskoga stanovništva, ali i zaključuje da "to stanovništvo danas možemo nazvati hrvatskim, no to nikako ne znači da je ono u cjelini imalo hrvatsku nacionalnu svijest". Lisac za konac prvoga dijela razdoblja i početak drugoga ističe gubitak akuta u dvama istočnim narječjima zbog čega nastaje osjetna akcenatska razlika između triju zapadnih narječja s troakcenatskim sustavom (˝, ^, ˜) i dvaju istočnih narječja u kojima je zagubljen akut, pa su imala dvoakcenatski sustav (˝, ^)". Ta činjenica danas pomaže da one dijalekte u kojima postoji akut ocijenimo kao dijalekte zapadnoga podrijetla. Još je važnije Liščevo raspravljanje o vokalizmu u prvom razdoblju, posebno o procesima u svezi sa zatvorenim o (o) na temelju čega vrlo uvjerljivo objašnjava zašto do konca 12. stoljeća nije došlo do raspada središnjega južnoslavenskoga dijasistema u dva jezika (s granicom između dviju

štokavština). Govoreći o drugom razdoblju od konca 12. stoljeća do konca 15. stoljeća, i o trećem od konca 15. stoljeća do danas, Lisac spominje raspored hrvatskih narječja potkraj drugoga razdoblja i značajke - osobito fonetske i morfološke inovacije - u tom razdoblju, a na to nadovezuje promjene u trećem razdoblju uzrokovane velikim seobama zbog turskih provala kad su "čakavske, kajkavske i arhaičnije štokavske terene zaposjedali govornici novoštokavskih dijalekata". Na temelju seoba čakavaca, kajkavaca i štokavaca, a o čemu se u radu govori precizno i pouzdano, Lisac donosi vrlo važne zaključke pa ću ih zato i navesti: "Ukupno gledano, nakon konvergentnoga razvoja zapadne i istočne štokavštine, nakon novoštokavskih inovacija i velikih seoba nastupila je takva nivelacija različitih govora da se više ne može govoriti o zapadnoj i o istočnoj štokavštini, nego o jednom štokavskom narječju s dijalektima zapadnoga, istočnoga ili mješovitoga podrijetla. Preobrazba etničkih prilika provedena tijekom seobe u znatnoj je mjeri odredila buduće jezične odnose te buduću kulturnu i političku povijest južnoslavenskih naroda. Dakle, hrvatska su narječja čakavsko (6 dijalekata), kajkavsko (6 dijalekata) i dio štokavskoga. Hrvati su kao govornici četiri štokavska dijalekta (slavonski, zapadni, istočnohercegovački, istočnobosanski) zastupljeni manje ili više dobro, a ostalim štokavskim (torlačkim) dijalektima govore u relativno malom broju. Svakako je u povijesti bilo važno što su Hrvati vjerojatno bili većinom štokavci i što su štokavci živjeli na velikom području, što se hrvatskim novoštokavskim idiomima govori na raznim stranama (Bosna, Hercegovina, Dalmacija, Lika, Bačka itd.), što su hrvatski novoštokavski idiomi ujednačene fizionomije i što je dobra međusobna razumljivost naših novoštokavaca i onih koji to nisu, pa i to da je novoštokavština svakako reprezentativan hrvatski idiom. No svi su hrvatski idiomi imali tešku povijest, od tipično hrvatskih čakavskih govora preko kajkavskih idioma sve do štokavskih govora koji su poslužili kao dijalekatska osnovica hrvatskoga književnoga jezika kakvim danas govorimo. No i ostali su naši dijalekti utjecali na fizionomiju hrvatskog oblika standardne novoštokavštine. Književna pak poraba hrvatskoga jezika posve je originalna i osobita, a u ovom je kontekstu važna i zato što svakako postoji uzajamno djelovanje materinskoga govora i književnoga jezika." Prema navedenom razvidno je da je Lisac konačno odgovorio na pitanje koji su dijalekti hrvatski, ali je istodobno izveo dalekosežne zaključke glede posebnosti hrvatskoga književnog jezika. Zato je vrlo logičan i vrlo umjestan i onaj završetak njegove studije *Koji su dijalekti hrvatski*? koji smo naveli na početku, a koji je s pravom naveo i profesor Damjanović u svom prikazu.

Od ostalih radova najprije bih spomenuo studiju *Leksičke značajke čakavskih dijalekata* u kojoj Lisac govori o različitim kriterijima u podjeli čakavskih narječja, ali je očito prihvatio podjelu na šest dijalekata, što se vidi u poglavljima studije, a što se tiče leksičkih značajki, ističe kako je "posve ... naravno da se na osnovi otvorenoga sustava (kao što je leksik) ne klasificiraju dijalekti, pa je samim tim sažeta obradba leksičkih značajki čakavskih dijalekata vrlo težak posao." Međutim, autor se ipak znalački upustio u taj vrlo težak posao i dao je ustavno niz leksičkih značajki šest čajkavskih dijalekata i sistematizirao prostiranje pojedinih leksema u čakavskim

idiomima. Ističe važnost skupljanja i proučavanja čakavskoga leksika i zauzima se za djelo sa zabilježenim čakavskim leksikom s cjelokupnoga čakavskog prostora. Također ističe vrijednost rječnika pojedinih čakavskih govora kad kaže da možemo "mnogo očekivati i od individualnih nastojanja, poglavito tamo gdje za takav rad postoje osobite pogodnosti, npr. kad netko izraduje dijalektni rječnik kao izvorni govornik." U vezi s tim možemo spomenuti rječnik saljskoga govora Ankice Piasevoli koji autor spominje na nekoliko mjesta u svojoj knjizi pa se time potvrđuje i vrijednost nastojanja Matice hrvatske u Zadru da se skuplja i objelodanjuje jezična građa i da se potiče izrada dijalektnih rječnika.

Prošlost i sadašnjost goranskoga dijalekatnoga stanja i *Domaća rič zadarskoga kraja* uzorne su studije s prikazom goranskoga i zadarskog jezičnog stanja. Gorski kotar jezično zanima profesora Lisca i zato što je on sam Goranin, ali i stručno jer je Gorski kotar jezično najkompliciraniji prostor pa je za dijalektologa poseban izazov. Lisac daje i pregled rezultata proučavanja goranskih idioma, a znalački povezuje i kritički raščlanjuje mišljenja pojedinih jezikoslovaca.

Studija *Domaća rič zadarskoga kraja* za zadarsku je sredinu osobito zanimljiva. Zadarsko područje zanimljivo je i za dijalektologe. U ovome radu Lisac je zabilježio glavnije jezične značajke i u najkraćim potezima prikazao "obrađenost pojedinih govora i zastupljenost idiomâ našega područja (tj. zadarskoga, op. J. D.) u beletrističkim i drugim nastojanjima..." Autor posebno ističe mjesto Sali na Dugom otoku "jer je saljski čakavski idiom mnogo proučavan u znanosti, kao malo koji drugi hrvatski mjesni jezični sastav." Iz Sali je i akademik i istaknuti jezikoslovac Božidar Finka, čije radove, dakako, spominje Lisac, a osobito pohvalno govori o Piasevoličinu rječniku Saljskoga govora kao o "dobrodošlom i vrijednom leksikografskom prinosu". Lisac nas izvješćuje o brojnim radovima o govorima zadarskoga prostora, a ističe i vrijednost beletrističkih radova na čakavskom ovoga kraja s čime u svezi opet možemo naglasiti kolika je dijalektološka vrijednost i korist nastojanje Matice hrvatske u Zadru da objelodani što više jezične čakavske građe - i leksičke i beletrističke - s ovoga područja.

Spomenut ću da je ovaj rad zapravo tiskano predavanje sa skupa *Domaća rič* u Zadru pa autor ističe kako zbog toga "nema ambicija odredbe dijalektalnoga stanja na zadarskom području; takva bi težnja, naime, bila neostvariva u malo raspoloživa vremena/prostora".

Prigoda je da sada kažemo nešto o Liscu kao piscu. U ovom se tekstu - predavanju zapravo - mogu uočiti značajke autorova izraza. Dakako, ne treba dvojiti u njegov već potvrđen znanstveni ugled. Želim samo naglasiti da se Josip Lisac ističe uzornom sposobnošću da jasno i pregledno piše, da zgusnuto, ali ne na račun jasnoće!, izlaže svoje spoznaje ne zamarajući čitatelja kilometarskim rečenicama i ne opterećujući ga brojnim digresijama. Želim reći da je Liščev stil svakako i posljedica njegova izvanrednog poznavanja problematike o kojoj raspravlja i u kojoj se suvereno kreće, ali očito i urođene sposobnosti da se u izvrsnom hrvatskom jeziku, izvrsnom u prvom redu u stilskom pogledu, izražava savršeno precizno i djelotvorno. Zato relativna kratkoća priloga u ovoj knjizi nimalo ne ograničava cjelovitost spoznaja koje su u njoj iznesene.

U studiji *Hrvatski književni jezik u doba baroka* Lisac obrađuje treće razdoblje hrvatske jezične povijesti, tj. 17. stoljeće i prvu polovicu 18. stoljeća. S pravom ističe značenje Bartula Kašića. O ovoj bi studiji također trebalo posebno govoriti s obzirom na važnost problematike o kojoj Lisac raspravlja, a osobito što autor dosta govori o putovima standardizacije novoštokavskoga tipa hrvatskoga jezika slažući se s mišljenjem da s Andrijom Kačićem Miošićem i Matijom Antunom Reljkovićem "započinje novoštokavska standardizacija" i time se priklanja Radoslavu Katičiću i Daliboru Brozoviću.

Ostali prizori u ovoj knjizi uglavnom govore o pojedinim hrvatskim jezikoslovcima - Faustu Vrančiću, Marcelu Kušaru, Stjepanu Ivšiću i Tomi Matiću. Zajednička je značajka tih radova uobičajena Liščeva pouzdanost, jasnoća i točnost uz uočavanje bitnoga i izvođenje najprihvatljivijih zaključaka. Najviše je prostora Lisac posvetio Faustu Vrančiću, što je i razumljivo, jer je to i rad u Vrančićevu djelu *Život nikoliko izabranih divic*, što ga je Lisac priredio za tisak i potanko jezično proučio.

Stjepanu Ivšiću, Marcelu Kušaru i Tomi Matiću Lisac je u hrvatskom jezikoslovstvu dao ono mjesto koje im pripada, i to je učinio na precizan i pouzdan način.

Dakako, u prilozima u ovoj knjizi moglo bi se još puno govoriti zbog toga što je Josip Lisac u njima raščlanio cijeli niz važnih dijalekatskih i dijalektoloških problema. Iako je mala po opsegu, knjiga je sadržajno vrlo bogata i problemski raznolika. Rekao bih na koncu da je knjiga Josipa Lisca *Hrvatski dijalekti i jezična povijest* izvrstan kompendij hrvatske dijalektologije i hrvatske jezične povijesti, a resi je vrhunska znanstvena objektivnost, visoka autorova informiranost i uzorna izrazna jasnoća.

Julije Derossi

STRPLJIVI STRAŽITELJ ISTINE

(Miljenko Stojić: KAPLJA Ziral, Zagreb 1997. g.)

U svojoj trećoj po redu pjesničkoj knjizi suvremeni hrvatski pjesnik Miljenko Stojić (rod. 1960 u Draganićima-Hercegovina) jednostavnošću i svježinom stihova uvodi nas u opipljivu stvarnost i jedinstvo svijeta.

Strast je to za ljeptom poetske riječi koja je tom pjesniku postulat kao i samo življenje. Malo mu treba da izazove sreću i da joj se raduje. Dapače on je sa svojom subraćom i dijeli.

U svoje pjesme unio je darak topline i uzjamnosti s kojom nastoji "utopliti ovaj hladni i kolebljivi svijet".

Stojić će poput asiškog siromaha priznavati svoju slabost, a više puta i bespomoćnost, bezizlazje i oslanjat će se na Božju pomoć.

Reći će: "Bilo je i pogrešnih koraka", ali i "Dan je moj bio naporan,/ stizao sam ga i stizao me/".

Sve to tek na oko moglo bi zavarati da pjesnika nisu kušali daleki i razni krajevi koji mu se poput karizme uvlačiše u svijest, poput križa, poput križnog puta, ranjene i razrušene domovine.

I iz tih beznađa i tjeskoba trebalo je iščistiti iz duše sav onaj jal koji ju je prema vremenu i Vječnosti sputavao. I tu je trebalo posegnuti za dijelićem neba i "svojim zjenicama uliti se u beskraj, u mir".

Možda nas pjesma i može činiti drugačijima i boljima jer uvijek će i biti nečega za čim će valjati žaliti.

"Kaplja", svakako naslovom sugerira malenost ali i iz svega nagli i odvažni preokret, pretvarajući se u čudo, u osmijeh,

u nadu, u vedrinu. Ta kaplja na pjesnikovu "dlanu počiva", "blješti tisućama boja", "dodiruje zjenicu njegovih očiju i dakako spušta se prema srcu".

Tu je i spontani odgovor kao naputak gdje je istu kaplju "potrebno čuvati i nježno se odnositi prema njoj".

Pitanje, koje je možda negdje iza ovih stihova- snova skriveno moglo bi glasiti:

- Je li još moguć prolazak ovim i ovakvim svijetom? Ne radi se o nikakvoj naivnosti odgovora. Miljenko Stojić pokazuje i otvara jedna često zaboravljena vrata koja ne samo obećavaju, nego i vode prema beskraju.

Taj beskraj razliven je i u ovo naše prisutno vrijeme.

Pjesnik "vanjske slike svijeta" uspijeva održati čistim, te mu je ispovijest otvorena i jasna. Unutar tajanstvenog plana moguće ga je iščitavati gorućim životom.

Stojić i ovom zbirkom pjesama potvrduje kvalitetu i sve veću sintaktičku razvedenost i pročišćenost te ga je moguće svrstati u onu grupu hrvatskih samosvojnih pjesnika kojima je osnovno načelo estetičnost. A to je ona poezije "koja traži mir i red u duši".

Svoju pak mističnost prikuplja iz krajolika iz kojega je ponikao i uz koji je životno i prostorno vezan.

Vješt i strpljiv u osluškivanju, pronalazi one trenutke koji će ga odvoditi do prave istine. Stojićev subjekt raspršen je u svemu ali ne pod bilo koju cijenu. Stoga mu pjesme i poprimaju sve više iskustvenog i zagonetnog.

U predgovoru "Kaplji" Božidar Petrač zapisat će da je kaplja baš kao kap dobrote, ljepote i radosti i silazi niz stihove, dozivajući mir i tišinu Medugorja, Križevaca i hrvatskih hercegovačkih predjela.

Iskreno želim da ova kaplja raste i da poput oblaka donosi spasonosnu kišu.

Mišljenja sam da Miljenko Stojić može i više i bolje, jer je uspio zadržati "bistrinu života i toplo dječačko oko". Takvima se smiješi Božji pogled, a u Božjem svjetlu sve je izgledno...

Gojko Polegubić

ZNAKOVI LJUBAVI

(Josip Jakov Planinić: Zaljubljenički jezik, HKD Napredak, Sarajevo - Podružnica u Osijeku, 1997.)

Zaljubljenički jezik treća je zbirka pjesama Josipa Jakova Planinića. Svojim sadržajem ona nadopunjuje sadržaje prethodno objelodanjenih zbirki: dok pjesme iz zbirke *Čežnja za bjelinom* prikazuju pjesnikovu ljubav prema Bogu, a pjesme iz zbirke *Na izvorima ljepote* prikazuju pjesnikovu ljubav prema prirodi, iz pjesma iz ove zbirke može se iščitavati pjesnikova ljubav prema ženi. Premda je tema ljubavi prema suprotnome spolu najnaglašenija u zbirci, ona nije samostalna već se isprepleće s temama koje su pjesnika prije zaokupljale. U njoj se naglo razvila i domoljubna tema, koja se pojavila već u nekoliko pjesama iz zbirke *Čežnja za bjelinom*, no ovdje je dobila svoj novi izraz - ljubav prema hrvatskomu jeziku, prema njegovoj pravopisnoj i leksičkoj tradiciji.

Zbirku *Zaljubljenički jezik* čine dva pjesmovna kruga (ciklusa): Zaljubljenički jezik i O Magdaleni i hodu u nebo. Pjesme iz obaju pjesmovnih krugova ispjevane su kao kratki pjesmovni ili pjesmovno-prozni zapisi u kojima su središnje osobe pjesnik i žene u koje je bio zaljubljen, a koje

naiziva imenom Marija. Zbirka *Zaljubljenički jezik*, objelodanjena desetak godina nakon nastanka pjesama iz njezina sadržaja, funkcionira kao radosna zahvala za postojanje Ljubavi i kao zahvalno sjećanje na prošlost.

Simbol Marijina imena povezuje ljubavne pjesme s duhovnom temom i zgušnjava ih tako što unosi u njih misao na Nebo. Marija, žena koja može voljeti jedino vječnom, nesebičnom ljubavlju, i Bog, koji prati i usmjerava njezine korake i korake njezinih zaljubljenika, bili su središnji dio duhovnoga svijeta Josipa Jakova Planinića u razdoblju u kojemu su nastajale pjesme iz ove zbirke. Sve one dakle govore o ljubavi, koja postoji neovisno o želji zaljubljenih i koja živi samostalnim životom, a zbivanja iz njezina života predstavljaju čvorišta koja uzrokuju zbivanja u životima zaljubljenih. Prolazak ljubavi kroz živote zaljubljenih uvijek je vidljiv: on unosi u njih promjene koje su zapažljive u pojačanoj osjećajnosti zaljubljenih, a prepoznaje se i u nazočnosti ljubavne popustljivosti prema voljenoj osobi pri vršenju izbora, tj. donošenju odluka. Pjesnik ljubav slikovito uspoređuje s rijekom, čiji se tijek isprepleće ili podudara s tijekom života zaljubljenih i čije bujice zaplavljuju i zakreću uobičajeni predvidljivi ili planirani slijed zbivanja u njima, a postojanje ovakvih krivina i naplavina funkcionira kao svjedočenje o njezinu postojanju i o njezinoj snazi.

U pjesmama iz *Zaljubljeničkoga jezika* pojave ljubavi mogu se usporediti s jezičnim znakovima, koji se izražavaju govorom. Vidljivo izražavanje (govor) ljubavi ne ovisi o volji zaljubljenih, već se zbiva samo od sebe, kao nužda koja je d(p)okazuje. Kao zaljubljenički govori u *Zaljubljeničkome jeziku* Josipa Jakova Planinića pojavljuju se govor putem umjetnosti i putem čežnje za blizinom, koja se ogleda u želji za poistovjećenjem s voljenom osobom. Kao u nadrealističkom pjesništvu ljubavna je čežnja sredstvo putem kojega se u svijesti zaljubljenika može promijeniti uobičajena slika svijeta i pomoću kojega se pred zaljubljenicima mijenjaju prirodni zakoni i zbivaju mala čuda (npr. u pjesmi *Kako volim moju dragu* soljenjem jelo postaje slatko).

Ako se u razrađenost teme uzme u obzir i jednostavnost izricanja sadržaja pjesama iz ove zbirke i njihove zanimljive stiliske osobine, među kojima se svakako izdvajaju naglašena glazbenost stiha, izbjegavanje izricanja bitnih dijelova radnje, pravopisne neuobičajenosti, slikovitost pjesmovnoga sadržaja i stvaranje osobitih alegorijskih slika, može se pretpostaviti da će u njima naći odraz svojega duhovnoga svijeta zaljubljenici koji čitaju ljubavne pjesme da bi u njima pronašli sebe, ali i proučavatelji književnosti koji prate zbivanja u suvremenome hrvatskome pjesništvu i zapažaju neobične pjesničke pojave.

Latinka Golić

PJESNIČKA ZBIRKA IZVAN NORMI

(Dina Franin Maglajlić: "Oholost je ženska tvrdi kamik", zbirka pjesama, Bil Commerce, 1996.)

Dini Franin ovo je druga zbirka pjesama. Za prvu zbriku "Prvotni krik" recenzije su napisali profesorica *Majska Ćevanić*, književnici i pjesnici *Branislav Glumac* i *Boro Pavlović* i pjesnikinja *Ljiljana Šiljak*. Druga zbirka pod naslovom "Oholost je ženska tvrdi kamik" izašla je u nakladi "Bil Commmerce"-a (za

nakladnika, g. *Eduard Šivak*) a recenzije su napisali književnici *Pero Budak*, *Anđelko Novaković*, *Branislav Glumac* i *Svevlad Slamnig*.

Dina je krenula u pjesnički život "poput meteora" kako su mnogi rekli. Ona se odjedanput stvorila medu nama, proletjela kroz sve pjesničke tribine, izazvala buru komentara i buru interesa. Njena je poezija vrlo ženstvena, vrlo osjećajna ali je osebujna i drugačija od svih koje smo do sada čuli, iako je po temama nalikovala na američki naturalizam. Ona je u svim sferama, koje se ogledaju kroz njezine knjige, predstavljala novitet.

Dina ne podliježe ustaljenim pjesničkim normama. Ona upotrebljava vrlo malo uobičajenih pjesničkih figura ali kod nje nalazimo puno paradoksa, ironije, humora i slično, što se isto tako smatra pjesničkim figurama ali kod nas to još nije tako često kao što je to vani prisutno. Dina piše o sebi. Piše vrlo intimno, nije sputana.

Vrlo je tipično za nju da govori do zadnjih detalja otvoreno i slobodno. Ona govori o svom razmišljanju, kako gleda na svoj rad i svoju budućnost, o ženama i njihovoj ljepoti, pogledima na drugi spol i vezama koje to često nisu. Pjesme su pisane vrlo spontano i osjećajno.

Već po samom naslovu druge Dinine zbirke pjesama vidi se da je birala vrlo arhaične riječi. Prve pjesme u zbirci pisane su malo drugačijim stilom - naslanjaju se na staru književnost. Ostale pjesme pisane su vrlo kratko, telegrafskim stilom. One su kratak način izražavanja misli i osjećaja. A čak su i rečenice skraćene da bi predstavljale jedan mali dnevnik, jedan niz razmišljanja i osjećaja događanja koji se odvijaju oko nje onako kako ih samo ona može do kraja razumijeti a mi ih možemo tek naslutiti. Ostavljaju vrlo snažne dojmove na sve čitatelje i bude u nama sjećanja i razmišljanja o tim temama na naš način ukomponirane u naše vlastite događaje i razmišljanja.

Htjela bih još istaknuti i vizualni identitet zbirke pjesama "Oholost je ženska tvrdi kamik" u kojoj su većina pjesama vizualno lijepo složene, centrirane, dok su ostale pisane kao pjesme u prozi.

Želim da Dinine knjige sretno putuju po svijetu i da za sobom povuku još mnoge druge knjige koje će uslijediti.

Ljiljana Šiljak

ZANIMLJIVI ZBORNIK

(Spomenica Ljube Bobana, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1996., 408 str.)

Historiografski zbornici oduvijek su donosili bogate povijesne plodove, a napose oni izdani u spomen poznatih hrvatskih znanstvenika sadrže vrijedne istraživačke rezultate. Takvi su bili zbornici izdani u čast *Frane Bulića*, *Milana Rešetara*, *Ferde Šišića*, *Jaroslava Šidaka* ili *Ivana Jelića*. Nedavno preminuli povjesničar i akademik *Ljubo Boban* (1933.-19) ostavio je duboki trag u hrvatskoj historiografiji. Negovi doprinosi u izučavanju hrvatske historije u monarhističkoj Jugoslaviji još će dugo vremena biti standardna djela i polazišni orijentiri za sve istraživače toga razdoblja. Akribija i argumentiranost glavne su karakteristike u impozantnom Bobanovu opisu s kojim je stekao znanstveni renomé. Pred kraj života uključio se kao prvoklasni stručnjak

i u važne državne poslove oko utvrdivanja hrvatskih granica prema susjednim državama. Stoga je i u potpunosti zaslužio da povjesničari njemu u čast objave spomenicu.

Uvodni dio spomenice posvećen je opisu Bobanova lika i njegove djelatnosti. Urednica spomenice *Mira Kolar-Dimitrijević* i *Marijan Maticka* u članku "Ljubo Boban - znalac hrvatske povijesti XX. stoljeća" donose životopis dr. Bobana. Jedan od radova ocjenjuje njegovu posljednju izašlu knjigu o dr. Tomi Jančikoviću (15-21), a supruga pokojnog akademika sastavila je impozantnu bibliografiju njegovih radova (21-35). Spomenica Ljube Bobana sadrži 32 istraživačka članka raznolikog sadržaja. Otvorenost spomenice prema temama pokazuju članci koji obuhvaćaju razne vremenske okvire: Tomislav Raukar: "Srednjovjekovni grad na istočnom Jadranu: prostor i društvo", Lujo Margetić: "O sjeverozapadnoj granici Hrvatske prema Istri u doba hrvatskih narodnih vladara", Mirjana Matijević-Sokol: "Neka pitanja o splitskom đakonu Dobri", Neven Budak: "Kako je hrvatski rob mogao postati meltački patricij ili neke vijesti o ranim hrvatsko-mletačkim trgovačkim i drugim vezama", Borislav Grgin: "Zadarsko otočje pod vlašću Ludovika Anžuvinca", Lovorka Čoralić: "Iz prošlosti Prčnja u XVII. stoljeću", Nenad Moačanin: "Bihać i osmanski obrambeni sustav na sjevorozapadu Bosanskog ejaleta 1592-1711", Kvetoslava Kučerová: "Trnavsko sveučilište i njegovo mjesto u kulturnim kontaktima s Hrvatima", Ivan Jurišić "Karlovački generalat tridesetih godina 18. stoljeća" i Bruna Kuntić-Makvić: "O povijesti uporabe ilirskog nazivlja". Povijest hrvatskog naroda u razdoblju od 19. stoljeća do kraja prvog svjetskog rata zastupljena je u sljedećim člancima: Petar Korunić: "Problem istraživanja porijekla hrvatske nacije", Božena Vranješ-Šoljan: "Socijalno-gospodarski odnosi u poljodjelstvu Hrvatske i Slovenije od 1848. do 1914.", Filip Potrebica: "Brodska pukovnija u zbivanjima 1848. godine", Iskra Iveljić: "Kultura nadzora u Banskoj Hrvatskoj 1860-ih godina", Nikša Stančić: "'Južnoslavenska' i 'hrvatska' redakcija spisa Mihovila Pavlinovća", Snježka Knežević: "Zelena potkova u Zagrebu. Povijest - vrijednost", Damir Agičić: "Hrvatski tisak o proslavi stote obljetnice rođenja Františeka Palackoga i prvom kongresu slavenskih novinara Austro-Ugarske u Pragu 1898.", Jure Krišto: "Dvije hrvatske politike: Frano Supilo i Josip Frank prema 'novom kursu'" i Zlatko Matijević: "odjeci Svibanjske deklaracije Jugoslavenskog kluba u Hrvatskoj, te Bosni i Hercegovini "1917.-1918.".

Povijest Hrvatske u monarhističkoj Jugoslaviji pokrivaju radovi Zorice: Stipetić: "Obmane i samoobmane: jugoslavenska integralistička inteligencija u Hrvatskoj 1918.-1941.", Bosiljka Janjatović: "Dr. Vladko Maček: progoni i suđenja 1919.-1935.", Suzana Leček: "Seljačka sloga", osnivanje i prestanak djelovanja (1920./1925.-1929.), Franko Mirošević: "Prilozi za povijest HSS na zapadnom dijelu otoka Korčule 1926.", te Mira Kolar-Dimitrijević: "Samoupravne štedionice Hrvatske. Oblasna u Zagrebu 1927.-1930., Štedionica Savske i Primorske banovine (1930.-1939.), Štedionica Banovine Hrvatske (1939.-1941.), te Štedionica Nezavisne države Hrvatske (1941.-1945.)". S posljednje navedenim radom započinje blok tekstova koji se odnose na razdoblje vezano uz drugi svjetski rat. Ivo Goldstein: "Antisemitizam ustaškog pokreta", Narcisa Lengel-

Krizman: "Sudbina preživjelih Židova iz logora na Rabu 1943.-1945.", Antun Giron-Petar Strčić: "Prilog o odnosu saveznika osovinskog bloka u Istri i Rijeci od rujna 1943. do lipnja 1944. godine" i Zdenko Radelić: "Izvršni odbor HRSS-a i komunistička vlast 1943.-1950.". Rad Z. Radelića ujedno otvara i dio spomenice koji istražuje poslijeratno doba u razvoju hrvatskog naroda. Marijan Maticka: "Hrvatsko seljaštvo i politika kolektivizacija (1945.-1953.), Berislav Jandrić: "Sukob komunističke partije (državne vlasti) i katoličke crkve u Hrvatskoj (1945.-1953.), Koraljka Manojlović: "Novinski napisi o sudskim procesima - primjer državnopartijskog oblikovanja javnog mnijenja (1945.-1948.) i konačno članak Mladena Klemenčića: "Granice između Hrvatske i BiH u području Ličke Plješivice".

Spomenica Ljubi Bobanu daje pregled zbivanja u jednom dijelu suvremene hrvatskoj historiografiji. Autori tekstova redom dolaze iz vodećih institucija, koje se bave nacionalnom poviješću. Njihovi radovi pokazuju čime se oni bave i do kakvih su istraživačkih rezultata došli. Analiza članaka potvrđuje činjenicu da je politička povijest i dalje najzastupljenije područje zanimanja.

Pojedini autori u spomenici polaze od gledišta da se povijesna struka nalazi u "kritičnom stanju kako na znanstveno-istraživačkoj tako i na pedagoško-odgojnoj razini" (dr. *Korunić*, str. 149). To je ocjena koja bi trebala izazvati rekacije radi same historiografije.

Postavlja se pitanje u konceptualnom smislu, ne bi li možda bilo bolje da je cijela spomenica sastavljena kao tematski blok s naglaskom na razdoblje kojim se bavio Boban? Koncentracijom na jednu temu sigurno bi se dobili temeljitiji i zaokruženiji rezultati istraživanja novije povijesti. No, isto je tako činjenica da su i dosadašnji zbornici u našoj historigorafiji mahom sastavljeni od najrazličitijih tema.

Stjepan Matković

HRVATSKA BARANJA

(Ante Sekulić, *Hrvatski baranjski mjestopisi. Povijest hrvatskih imena mjesta u Baranji, Školska knjiga, Zagreb 1996.)*

Područje Baranje jedinstvena je zemljopisna cjelina, koja je odredbom Trianonskoga mirovnog ugovora iz 1920. godine presječena i podijeljena između dvije države. Hrvatska Baranja je "jasno omeđena regija na krajnjem sjeveroistočnom dijelu Hrvatske. U osnovnim crtama ima oblik trokuta čiji se vrh nalazi na ušću Drave u Dunav" (11). Stranice toga trokuta, koji se od juga proteže prema sjeveru, jesu rijeke Drava i Dunav te hrvatsko-madžarska granica. Vjekovima pretežito nastanjena hrvatskim pučanstvom, Baranja je u vrijeme vladavine srpske dinastije Karađordevića (Kraljevina Jugoslavija, 1918-1941) otrgnuta od matične hrvatske domovine i pripojena Novosadskoj oblasti (1921) odnosno Dunavskoj banovini (1929). Vraćena u sastav Hrvatske 1945. godine, Baranja je nakon uspostave neovisne hrvatske države 1991. godine okupirana od strane srpskih agresora, a hrvatsko i madžarsko stanovništvo je prognano.

Najnovija knjiga dr. *Ante Sekulića* nastavak je višegodišnjeg autorova proučavanja povijesti hrvatskoga pribivanja na prostorima Baranje, Bačke i Srijema, krajeva koji se danas većim dijelom nalaze izvan državnih granica Republike Hrvatske. U općemu dijelu studije sadržani su podrobni podaci o imenu, smještaju, granicama, zemljopisnim značajkama i žiteljstvu Baranje; povijesnim razdobljima, naseljavanju i migracijama te promjenama u demografskoj strukturi žiteljstva tijekom posljednjih stoljeća. Središnji dio knjige ("Povijest hrvatskih naselja u madžarskoj Baranji" i "Mjestopisi u hrvatskoj Baranji") sadrže abecedni popis hrvatskih naselja na cjelokupnom prostoru baranjske regije. Za svako mjesto navedena su hrvatska i madžarska imena, zemljopisni smještaj, počeci povijesnoga spominjanja u vrelima te ukratko predstavljeni gospodarski razvoj, školstvo, prosvjeta, crkva i vjerski život. Posebna pozornost poklonjena je naseljima u kojima je nazočnost hrvatske narodnosne skupine kroz prošlost bila izrazitija, a kao posebno značajna središta Hrvata u madžarskom dijelu Baranje izdvojeni su gradovi Mohač, Pečuh i Šikloš. Raščlamba naselja u hrvatskome dijelu Baranje sadrži i dodatne, pažnje čitatelja posebno vrijedne statističke priloge i pokazatelje (podaci o državno-političkoj, upravnoj, etničkoj i vjerskoj razdiobi Baranje i njezinoga žiteljstva tijekom prošlosti i suvremenoga razdoblja).

Novo Sekulićevo djelo je cjelovita obrada višestoljetnoga hrvatskog prisutstva na području naše najistočnije regije. Sistematski i argumentirano, nastavljajući se na dosadašnje historiografske prinose hrvatskih proučavatelja, autor je raščlanio temeljne sastavnice državno-političke, društvene, crkvene i gospodarske prošlosti baranjskih Hrvata i njihovih naselja. Kako je riječ o kraju koji je u ovome stoljeću bio sustavno izlagan odnarodivanju i otimanju od svoje prirodne veze sa zajedničkom hrvatskom domovinom, djelo dr. Ante Sekulića zaslužuje višestruku pozornost znanstvene javnosti, ali i najšireg čitateljstva.

Lovorka Čoralić

NOVOSELSKA MONOGRAFIJA

(Devínska Nová Ves, Miestny úrad Devínska Nová Ves, Bratislava 1995.)

Mnoge knjige (i) o hrvatskoj problematici što izlaze u drugim državama nerijetko do nas stižu sa zakašnjenjem ili ih uopće ne dobivamo u ruke. To je svakako šteta, pa ovdje upozoravamo na monografiju o Novome Selu u Slovačkoj, objavljenu potkraj 1995., budući da je riječ o vrlo reprezentativnu izdanju. Ta se knjiga, objavljena u Slovačkoj na slovačkom jeziku, uključuje u niz izdanja što su posljednjih godina posvećena Hrvatima u Slovačkoj, poglavito Hrvatima u Novom Selu kod Bratislave. Zgodno je da se prisjetimo sljedećih djela: Joško Balaž, *Hrvatski dialekt u Devinskom Nuovom Selu*, Novo Selo 1991; Viliam Pokorny, *Rič tr drivo*, Bratislava - Djevinsko Nuovo Selo 1991; Viliam Pokorny, *Hrvati u Devinskom Novom Selu*, Bratislava 1992; *Hrvatsko etnikum v Devinskom Nuovom Seli*, II. zbornik, Bratislava 1993; *Chorvati na Slovensku*, Bratislava 1996.

Monografija o Novom Selu rezultat je ozbiljnih pregnuća znatnoga broja od 18 autora, kao što je obično slučaj u primjerima sličnih izdanja. I tematikom novoselska monografija podsjeća na

mnoge druge. Tu se raspravlja o zemljopisnim značajkama, opširno prikazuje povijest, također i materijalna kultura, tradicionalna duhovna kultura, zatim industrija, trgovina i infrastruktura, stanovništvo, pa školstvo, kulturni i društveni život, tjelesni odgoj, zdravstvo, govor Novog Sela, toponimija. Na kraju registriran je biografski rječnik znatnoga broja osoba važnih za Novo Selo i kronološki pregled povijesti toga područja. Djelo je obogaćeno obilnim slikovnim materijalom. Razumije se, uvršteni su i sažetci, engleski, njemački i hrvatski.

Sve to spominjemo zato što je Novo Selo od prve polovice 16. stoljeća naselje Hrvata izbjeglih pred Turcima. Obično se spominje kako je bijeg pred Turcima uslijedio nakon krbavske bitke 1493., ali i razdoblje odlazaka u Gradišće i okolicu pokazuje da je mohački poraz 1526. za Hrvatsku bio teži udarac nego krbavski. Na početku 20. stoljeća još su Hrvati bili većinsko stanovništvo, a danas su uglavnom asimilirani. No, kako vidimo, domaći hrvatski čakavski govor očuvan je, pa su u novim uvjetima života oživjele hrvatske aktivnosti te se uz knjige pojavljuju i novine (*Novoselski glas*), održavaju se kongresi Hrvata u Slovačkoj i festivali hrvatske kulture.

Nismo ovdje spominjali autore pojedinih priloga u monografiji, ali svakako moramo reći da je nakladnik toga djela *Viliam Pokorny*, ujedno i pisac više priloga o raznim vidovima života u tom mjestu. Njega smo već spominjali kao osobito poduzetna sudionika u aktivnostima naših novoselskih sunarodnjaka.

Josip Lisac

NARUČITE PRAVODOBNO NAŠA NAJPOPULARNIJA IZDANJA:

1. **DANICA 98** - knjiga na 224. stranice, zanimljivoga, zabavnoga i poučna sadržaja, s dva priloga na obojenu papiru.

2. **DŽEPNI KALENDAR 98** - sa slikama grbova hrvatskih gradova.

3. **ZIDNI KALENDAR** - s reprodukcijom umjetničke slike.

Naručuje se kod izdavača:

HKD SV. JERONIMA
(sv. Ćirila i Metoda)

10000 ZAGREB
Trg kralja Tomislava 21
tel. 01/431-950

Vijesti

* * *

U "Križu", br. 1-2/97, *Boris Josip Malinar* piše prigodom 100. obljetnice rođenja o *Jerolimu Malinaru*, ubijenom od jugokomunista u Zagrebu 15. VII. 1945. Napominjemo da je između dva svjetska rata J. Malinar bio upravitelj knjigovežnice i tiskare u Jeronimskoj zgradi, gdje se štampala i većina naših publikacija i edicija.

* * *

Francuski TV-program "Arte" emitirao je 12. V. 1997. film "Pod Sotoninim suncem" prema istoimenom romanu *Georgesa Bernanosa*. U glavnim ulogama igraju *Gérard Depardieu* i *Sandrine Bonnaire*.

* * *

U časopisu "Famiglia cristiana", br. 20/97, *Beppe Del Colle* piše o rezultatima talijanskih izbora (Il Centro è morto).

* * *

"Esprit", br. 3-4/97, donosi članak *Paula Thibaulta* o bitnim značajkama *Maritainova* humanizma. Prema mišljenju autora, koji uspoređuje *Taylora* s Maritainovim integralnim humanizmom, taj je humanizam herojski a ne antropocentrički humanizam, a socijalizam, u skladu s *Don Sturzovim* postavkama treba da bude "moralni socijalizam", dok se "politička demokracija ne smije svesti na "nadglasavanje". U istom broju *Guy Petitdemange* piše o knjizi *Sylvie Courtine-Denmay* "Trois femmes dans de sombres temps" (Tri žene u mračnim vremenima). Riječ je o tri židovske žene koje su obilježile misao svojeg vremena: o *Hannah Arendt*, *Simone Weil* (1909-1943) i *Edith Stein*, koja je, obrativši se, postala karmelićanka, žrtva u Auschwitzu (1942) i svetica.

* * *

"La Croix" od 26. IV. 1997. donosi razgovor *Didiera Decoina* s *Bernardom Révillionom* i članak *Yvesa Ledurea* "Le christianisme comme religion culturelle" (Kršćanstvo kao kulturna religija). U broju od 15. V. *Jean-François Petit* piše o *Malrauxu*, *Gideu* i *Sartreu* kao "bezvjercima" koji su sačuvali stanoviti smisao za transcendenciju. Rečenicu "XX. stoljeće bit će religiozno ili ga neće biti", koja se pripisuje Malrauxu, ovaj vjerojatno nikada nije napisao ni rekao.

* * *

"Vjesnik" od 26. V. 1997. donosi kratak prikaz književne večeri HKD-a o obljetnici smrti *Đure Deželića*. Zanimljivo je da u Kovačecov "Hrvatski opći leksikon" nije ušao ni jedan član poznate obitelji Deželić, pa tako ni Đuro, čiji kip je nedavno vraćen na staro mjesto u Prilazu Đure Deželića tik uz zgradu Leksikografskog zavoda.

* * *

U "Vjesniku" od 31. V. 1997. *Alojz Pavlović* u svojem pismu prenosi dulji citat iz spisa *Radovana Grgeca* "Kršćanska orijentacija u politici i ekonomiji" pod naslovom "Čovjek bi se morao baviti politikom ne radi stjecanja imovine nego radi služenja općem dobru i poboljšanju svijeta u kojem živi".

* * *

U povodu francuskih izbora pod naslovom "Un choix historique" (Povijesni izbor) *Jean-Claude Petit* piše o tom kako tržišno gospodarstvo valja uravnotežiti globalnom ekonomijom i globalnom kulturom solidarnosti.

* * *

Matica hrvatska - Zaprešić organizirala je "Susrete Ivice Kičmanovića" 5-6. VI. 1997. u sklopu Dana *Ante Kovačića*. I naše HKD sv. Ćirila i Metoda dalo je svoj prilog u knjigama za nagrade.

* * *

U listu "Die Furche" *Edwin Hartl* piše o romanu *Jurija Dobrowskog* "Der Hütter der Altertümer" koji govori o strahotama staljinizma.

* * *

Prosvjed kardinalu *Kuhariću* zbog njegova pisma dominikanskom provincijalu *Marinku Zadri* poslali su mladi katolici u vezi sa sudjelovanjem o. *Vjekoslava Lasića* i vlč. *Luke Vincetića* na skupu od 9. V. 1997.

* * *

U povodu smrti dr. *Antuna Ivandije*, koji je umro 4. VI. 1997., pisali su o njemu "Vjesnik" 5. VI. (*R. G.*), "Večernji list" od 6. VI. 1997. (*D. Jendrić*), "Glas Koncila" i ostali vjerski tisak kod nas. Izvještaji o njegovu životu i djelu pročitani su na radiju i na TV.

* * *

O jeronimskoj knjizi *Angeline Barun* "Osvijetljeni put" piše u "Školskim novinama" od 3. VI. 1997. *Josip Pilić* u članku pod naslovom "Buktinja ljubavi".

* * *

U "Imotskoj krajini" od 27. V. 1997. *Jure Ujević* piše u povodu 30. obljetnice smrti dr. *Mate Ujevića* a *Ivan Juroš* o knjizi *Stjepana Džalte* "Fra Marijanova Bosna".

* * *

U "Hrvatskoj reviji", br. 1/97, *Romeo Mihaljević* piše o jeronimskom izdanju *Josipa Jakova Planinića* "Čežnja za bjelinom".

* * *

U "Glasu Koncila" od 15. VI. 1997. *I. Franić* piše o predstavljanju zbirke pjesama "Kad sam ono molo bila" *Lucije Rudan*, naše suradnice i sestre prof. *Luke Perinića*, dugogodišnjeg ravnatelja HKD-a.

* * *

16. VI. 1997. predstavljena je nova knjiga pjesama našega suradnika *Josipa Velebita* "Ipak se kreće" (urednik *Stjepan Laljak)* uoči njegova 86. rođendana.

* * *

9. VI. 1997. predstavljena je u Muzeju "Mimara" knjiga *Zorana Filipovića* "Papa u Hrvata" (The Pope among Croats).

* * *

U "Katehezi", br. 19/97, objavljen je članak *Rudija Paloša* "Sadržaj i metoda u religijskoj pedagogiji" s posebnim osvrtom kard. *Ratzingera* na "Rimski katekizam", koji je za njega uzor za odnos između sadržaja i metode te model za katehetsku metodu.

* * *

Iz "Narodnih novina" od 9. VI. 1997. saznajemo da je dr. *Antun Ivandija* prigodom Dana državnosti odlikovan Redom *Stjepana Radića*.

* * *

"Školske novine" od 17. VI. 1997. donose članak *Branka Pilaša* o "Lovrakovima danima" u Grdevcu (6. VI. 1997.), na kojima je dr. *Ivan Zalar* govorio o *Petru Grgecu*, za kojega je rekao da je gotovo zaboravljen u hrvatskoj književnosti zbog svojeg katoličanstva. Posebno se osvrnuo na njegov roman "Gospodin Rafo" te istaknuo da je Grgec bio i izvrstan govornik i pisac brojnih članaka. Napominjemo da naše Društvo sprema reprint "Gospodina Rafe" kao i roman "Petnaest tornjeva" *Štefe Jurkić*.

* * *

Michel Crépu piše u "La Croix" od 15-16. VI. 1997. o dnevniku *Andréa Gidea* u članku pod naslovom "Andre Gide-la vérité du miroir" (Istina ogledala).

* * *

U broju od 18. VI. 1997. *Sophie de Villeneuve* piše o *Frédéricu Ozanamu*, preteči "socijalnog katolicizma" i njegovoj skoroj beatifikaciji u Parizu.

* * *

Hrvatski državni arhiv u svom časopisu "Fontes", br. 2/96, objavio je dokumente o procesu *Alojziju Stepincu*. Iste dokumente pod nešto izmijenjenim naslovom objavila je 1997. "Kršćanska sadašnjost" kao svoje izdanje.

* * *

15. VI. 1997. umro je u Grazu u 73. godini života *Hanns Sassmann*.

* * *

Dubravka Vrgoč u Vjesniku od 26. VI. 1997. piše o uspjesima *Racineove* "Fedre" što ju je izveo Teatar ITD u Venezueli. Napominjemo da je najbolji prevoditelj Racinea, Corneillea, Puškina i Ljermontova te odlični hrvatski pjesnik *Tomislav Prpić* ostavio prije smrti izdavačka prava HKD-u čiji je bio član. Ni on nije ušao u Hrvatski opći leksikon.

* * *

U broju 41/97. japanskog časopisa za haiku poeziju "Azami" koji izlazi na engleskom jeziku u Osaki, među objavljenim radovima autora iz desetak zemalja, tiskane su i pjesme suradnika "Marulića" - "Renga in Memory of Franjo Krizmanić (1915-1989)" *Vladimira Devidéa, Tomislava Maretića* i *Zvonka Petrovića* te 4 haiku pjesme *Živka Prodanovića*.

* * *

Ovogodišnju nagradu *Pavla VI.* za kulturu solidarnosti dobio je osnivač "zajednice srdaca" Kanađanin *Jean Vanier*.

* * *

"Večernji list" od 26. VI. 1997. donosi popis članova inicijativnog odbora za podizanje spomenika *Marku Maruliću*, među kojima je i *M. Tomasović*.

* * *

"Studia croatica", br. 1/97, iz Buenos Airesa donose članak isusovca *Jesúsa Lopeza Gaya* "Marcus Marulus en la primitiva mision de los jesuitas en Asia" (*Marko Marulić* u prvobitnom poslanju isusovaca u Aziji), članak "El rey de las muñecas" (Kralj lutaka) o našem suradniku *Ljeposlavu Periniću* i izvještaj sa znanstvenog skupa "Dr. *Ivan Merz*" (16. XII. 1996. u Zagrebu).

* * *

U Europskom domu u Zagrebu održan je 30. VI. 1997. skup "I mi smo Crkva", na kojemu su sudjelovali *Franjo Jurak, Krsto Cviić, Ljiljana Matković-Vlašić, Luka Vincetić* i dr.

* * *

Kod Klincksiecka je objavljena korespondancija *Françoisa Mauriaca* i *Georgesa Duhamela* (1919-1966).

* * *

"Glas Istre" od 25. VI. 1997. donosi prikaz *Marulića 3/97.*

* * *

Ivo Colozzi je objavio rezultate istraživanja među mladima u Italiji. Prema toj anketi 44,3% mladih opredjeljuje se za stranke lijevog centra, ali politika predstavlja vrijednost samo za 18,2%. Na ljestvici vrednota obitelj i prijateljstvo su na prvom mjestu, a religija na pretposljednjem.

* * *

27. VI. 1997. predstavljena je na Tribini grada Zagreba knjiga *Vladimira Lončarevića* "Oslobadanje povijesti".

* * *

"Esprit", br. 5/97, objavljuje članak *Florence Hartmann* "Genèse d'une guerre programmée" (Nastanak programiranog rata) o srpskoj agresiji i članak "Mondialisation de la fragmentation sociale à la ségrégation urbaine" (Mundijalizacija od socijalne frakture do urbane segregacije).

* * *

2. VII. 1997. predali su predstavnici edicije "Sabrana djela *Marka Marulića*" predsjedniku Sabora 13 svezaka te vrijedne kolekcije.

* * *

"La Croix" od 29-30. VI. 1997. donosi članak *Marcela Neuscha* o novoj knjizi *Paula Ricoeura* "L'idéologie et l'utopie" i članak *Michela Crépua* o novoj biografiji sv. *Franje Saleškog* iz pera *Françoisa Angeliera.*

* * *

"Don Bosco-danas", br. 2/97, donosi kratak prikaz značenja knjige *Georgesa Hubera* "Moj će anđeo ići pred tobom" (HKD 1996).

* * *

Matica hrvatska-Čakovec predstavila je 4. VII. 1997. prvu knjigu sabranih djela *Vinka Kosa* uz recitaciju njegovih pjesama.

* * *

2. VII. 1997. umro je u Madridu jedan od najuglednijih hrvatskih kulturnih djelatnika u emigraciji i nekadašnji član uredništva HKD-a, suradnik "Danice" i "Marulića", prof. *Pavao Tijan,* poznati katolički laik. Vjesnik je već 5. VII. donio nekrolog *R. Grgeca.*

* * *

"Večernji list" od 6. VII. 1997. donosi članak *Vladimira Lončarevića* u povodu 110. obljetnice rođenja *Ljubomira Marakovića.*

* * *

5. VII. 1997. objavljeno je da je za nasljednika kard. *Kuharića* kao zagrebačkog nadbiskupa imenovan dosadašnji krčki biskup *Josip Bozanić.*

* * *

"Glas Koncila" od 13. VII. 1997. donosi nekrolog *Radovana Grgeca* o nedavno preminulom bivšem uredniku HKD-a *Pavlu Tijanu.*

* * *

O "*Maruliću*", br. 3/97, objavljen je kratak prikaz u "Zvonima", br. 7-8/97.

* * *

U Parizu je 7. VII. 1997. umro poznati katolički pisac i urednik "Esprita" *Jean-Marie Domenach* u 75. godini života.

* * *

"Vjesnik" od 11. VII. 1997. donosi članak *Radovana Grgeca "Pavlu Tijanu u spomen"* (s Tijanovom slikom).

* * *

U nakladi "Quorum" izašao je prijevod knjige *Nedima Gürsela* "Kako reći: vidio sam Sarajevo?" S turskog ju je preveo *Zühal Türkhan.*

* * *

Otto Friedrich piše o povodu objavljivanja knjige biskupa *Franje Komarice* na njemačkom članak "Bosnien-von der Welt in Stich gelassen" (Bosna ostavljena na cjedilu od svijeta) s biskupovom slikom.

* * *

"Časopis za suvremenu povijest", br. 1/97, donosi prikaz knjige *Ferida Karihmana* "Hrvatsko-bošnjačke teme" / Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 1996/ u kojoj autor govori o uskoj povezanosti muslimana s hrvatskom nacijom. Posebno ističe oglede o *Aliji Nametku, Marku Dizdaru, Hivzi Bjelevcu, Musi Ćazimu Ćatiću, Hamdiji Kreševljakoviću* i *Mehmedu Alajbegoviću.*

* * *

U Šibeniku je 12. VII. 1997. umro poznati hrvatski književnik *Vinko Nikolić,* urednik "Hrvatske revije" i prijatelj HKD-a, u 86. godini života.

* * *

Nikola Bižaca u "Crkvi u svijetu", br. 2/97, piše o razmišljanjima kard. *Ratzingera* o kršćanstvu, relativizmu i religiji.

* * *

13. VII. 1997. umro je u bolnici u Vrapču jedan od naših najboljih seljaka pisaca iz Radakova, *Adalbert Pogačić* u 78. godini života.

* * *

Pariški časopis "Cahiers croates", br. 1-2/97, posvećen je uspomeni na *Marka Marulića,* o kojem govori veći dio priloga.

* * *

18. VII. 1997. održana je u Vijećnici Matice hrvatske komemoracija prof. *Vinka Nikolića.*

* * *

U Vjesniku od 19. VII. 1997. *Marijan Vogrinec* piše o "Maruliću", br. 3/97.

* * *

13. VII. 1997. umro je u bolnici u Jankomiru jedan od najboljih seljačkih pisaca i članova HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima) *Adalbert Pogačić* (rodom iz Radakova). Počeo je pisati još prije II. svjetskog rata u "Danici" i "Hrvatskoj straži" (dok je urednik bio *L. Brajnović*). Nedavno mu je HKD sv. Ćirila i Metoda priredilo književnu večer, a zatim je objavljena i njegova knjiga pjesama.

* * *

U prostorijama zagrebačkoga Kazališta lutaka 7. VII. 1997. predstavljen je prvi (dvo)broj časopisa "Tragovi", pokrenut zalaganjem članova Hrvatskoga književnoga kruga iz Zagreba. U nazočnosti brojnih gostiju i uzvanika o udruzi i časopisu govorili su: *Marko Bajto, Tvrtko Klarić, Josip Palada* i *Stipe Pojatina.*

NAJNOVIJA IZDANJA HKD SV. JERONIMA
(SV. ĆIRILA I METODA):

USKORO IZ TISKA IZLAZE DVIJE ZANIMLJIVE KNJIGE:

PETAR GRGEC

GOSPODIN RAFO

PRETISAK U NAŠEM NARODU NEKAD VRLO OMILJENE KNJIGE, KOJA ĆE SE I DANAS RADO ČITATI

MLADEN JURČIĆ

BITKA ZA SMISAO

RAZMIŠLJANJA O SMISLU ŽIVOTA, O VJERI I MISTICI, STALNOGA SURADNIKA NAŠE REVIJE.

SADRŽAJ

Radovan Grgec: Uz rub (113) 691
Dr. Antun Ivandija (1917-1997) 698
Radovan Grgec: Prof. Pavao Tijan 700
Keti Remetin: Koji oduzimaš grijehe 701
Mato Marčinko: Bila jednom crkva 702
***Stanislava Adamić:** Drukčije podneblje 712
***Smiljka Sax:** Jesen svijeta 712
Tomo Vereš: Razgovor o prvom Hrvatskom sveučilištu 713
***Adolf Polegubić:** Kako se rodila pjesma 714
***Drago Maršić:** Istina 716
***Davor Prpić:** Pjesme 717
Ivo Zalar: *Gospodin Rafo* - zaboravljeni roman Petra Grkca 718
***Ivo Mijo Andrić:** Distance; Kako se rada pjesma 722
Mladen Jurčić: Užas i zvijezde 723
***Mladen Jurčić:** Bezizgledno 732
Gojko Polegubić: U dvorani Velikoga Kralja 733
***Mladen Jurčić:** Dvije pjesme 734
***Nina Kolar:** Život je kao vatra 735
***Božo Kukolja:** Slika velegrada 735
Mira Krajačić Beutz: In memoriam Sidi Košutić 736
***Nevenka Starčević-Kapetanović:** Per aspera ad astra 738
***Tomislav Maretić:** Dvije pjesme 738
***Tomislav Maretić:** Rascvjetane koprive 739
Svevlad Slamnig: Đuro Deželić 740
***Drago Maršić:** Jesenja nedjelja 742
***Barbara Tanodi Kukolja:** Himna domovini 742
***Višnja Sever:** Pjesme 743
Petar Rogulja: Vratit će se hrvatski život u Ilaču 744
***Ivana Radić:** Grana staroga kestena 745
***Milan Radić:** Petrolejka u Hrastovici 745
***Asaf Duraković:** Pjesme 746
Lojzo Buturac: Svjedočanstvo nedavne prošlosti 750
***Ante Marinović-Uzelac:** Pozdrav; Podne na jezeru 754
Lojzo Buturac: Prepjevi himne u čast svetom Kvirinu 755
Ante Gradiška: Kratko pismo za dugo rastajanje 757
***Marko Bošković:** Uspomene 762
***Stanislava Adamić:** Ojadila me riječ 762
Šimun Jurišić: Hrvati u Ateni 763
***Ivan Svetić:** Zakašnjelo jato 766
***Anči Kuharić-Martić:** Dvije pjesme 767
***Ivo Mijo Andrić:** Strepnja 767
Grga Pejnović: Charles Péguy - socijalist i kršćanin 768
***Martina Vajdoher:** Na polju; Plač 773
***Ivan Vid:** Kišne kapi na oknu 774
Živko Prodanović: Nikolica 775
***Ivan Vid:** Haiku 778
Robert Mlinarec: Krvna osveta kod Albanaca 779
***Davor Šalat:** Dvije pjesme 795
***Milan Radić:** Nezaboravni rubac 795
***Mladen Hanzlovsky:** Dvije pjesme 796
***Radovan Toljanić:** Smokva 796
***Ivana Radić:** Prolaznost 796
Anto Ćosić: Razmišljanja o molitvi 797
***Bernardina Crnogorac:** Rijeka 799
***Ante Starčević:** Putokaz 799
***Branimir Žganjer:** Tri pjesme 800
Enver Mehmedagić: Domovnica 801
***Enver Mehmedagić:** Tri pjesme 803

Mirko Popović: Pod jablanima 804
*Rajka Anđelić Maslovarić: Okripit se u tete Vice! 806
Mirko Popović: Jutrenje, jedno 807
Stjepan Babić: Na Božjim putovima (XV) 809
*Marko Malić: U mramorju 814
*Ruža Sever Plešnik: U vinogradu 814
Dominko Borić: Sebastijan 815
*Martina Vajdoher: Dolina suza 817
Tea Francuz: Ljubav je jaka kao smrt 818
Eugen Kumičić-Genči: Samostanska ulica broj 5A 824
Đuro Bošnjak: Biciklist 831
Mirjana Trošelj: Autobus u oblacima 833
*Malkica Dugeč: Bjelina i crnina 834
Nove publikacije: 835

Mišljenja i reagiranja

Mladen Hanzlovsky: Stvarno, zašto danas u Hrvatskoj nema Katoličkog pokreta 836
Valentin Purić: SPOR-razum(ijevanje) bez RAZUM(ijevanj)A 838
Valentin Purić: *Bok* nije Bog 841
Ivo Perić: Dopis 842
Tomislav Jonjić: Isprika 843
Ante Vukasović: Kad mržnja nadvlada razum i poštenje 843
Branimir Žganjer: Uz članak J.C.Zurla "Domjanić i pjesnici" 848
Šimun Jurišić: Kršćanstvo u "Hrvatskom općem leksikonu" 849
Mirko Živković: Muslimani - nacija? 850

Mozaik

Mladen Jurčić: Tri u jednoj Edwarda Albeeja 852
Josip Sanko Rabar: Zašto bi budućnost trebala pripasti Azijatima? 854
L.S.: Hrvatski književni razgovori 859
Leona Sabolek: Srebrna misa u Pečuhu 859
Gjuro Krasnov: Probni otisci zagrebačkih novčanica iz 1942. godine 860
Maja Bukna: Lipanjska produkcija drenovačkoga "Hrašća" 866

Knjige

Ivo Mijo Andrić: Ime kao simbol vječnoga trajanja 867
Ivo Mijo Andrić: Pjesnička univerzalnost 869
Nenad Valentin Borozan: Svjetlucavi solilokvij 870
Gojko Polegubić: Tajne Božjih dubina 871
Tomislav Žigmanov: Mali prilozi razumijevanju i obrazloženju vjere 873
Tomislav Žigmanov: Obrada sabranoga isječka narodnoga blaga 875
Marija Zaić Kubatović: Troknjižje o bačkim Hrvatima 878
Pavao Galić: Nedostaci značajne knjige 880
Anđa Jakovljević: Poezija - govor neizrecivoga 882
Krešimir Šego: Knjiga o našemu vremenu 883
Julije Derossi: Izvrstan kompendij 885
Gojko Polegubić: Strpljivi tražitelj istine 889
Latinka Golić: Znakovi ljubavi 890
Ljiljana Šiljak: Pjesnička zbirka izvan normi 892
Stjepan Matković: Zanimljivi zbornik 892
Lovorka Čoralić: Hrvatska Baranja 894
Mladen Jurčić: Novi, zanimljivi časopis pravne tematike 895
Josip Lisac: Novoselska monografija 897

Vijesti

Iz domovine i svijeta 899

MARULIĆ - hrvatska književna revija. Izdaje Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima (sv. Čirila i Metoda), Zagreb, Trg kralja Tomislava 21. Uređuje: Uredrički odbor. Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec.
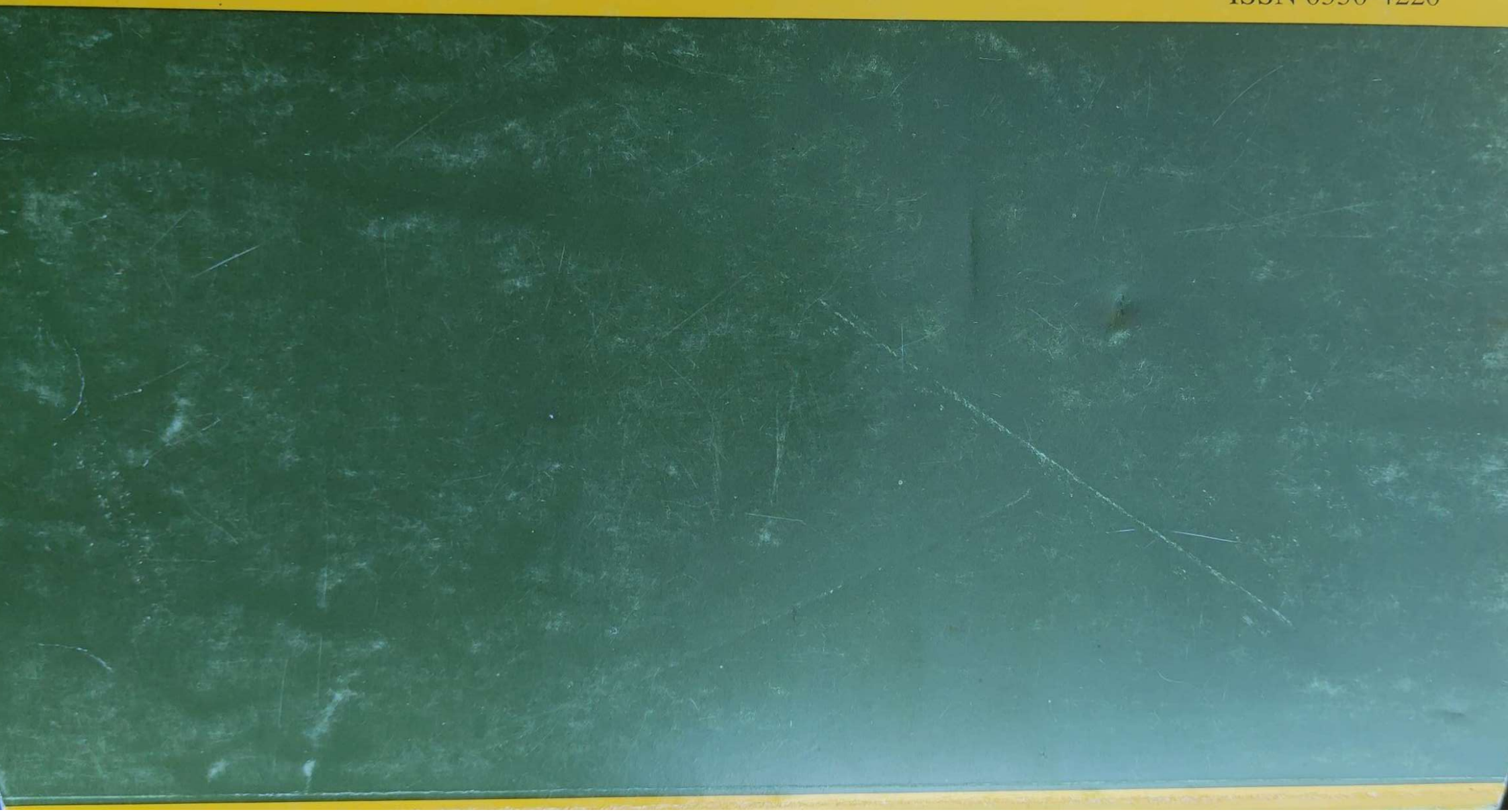
ISSN 0350-4220